

М. ПОНЕДІЛОК

РЯТУЙТЕ
МОЮ
ДУШУ

РЯГУЙТЕ МОЮ ДУШУ

MYKOLA PONEDILOK

SAVE MY SOUL

Novel

Editing and Introduction:
Yuri Klynovy

Cover design and illustrations:
Edward Kozak - Eko

МИКОЛА ПОНЕДІЛОК

РЯТУЙТЕ МОЮ ДУШУ

Повість

Редакція і передмова:
Юрій Клиновий

Обкладинка та ілюстрації:
Едвард Козак - Еко

diasporiana.org.ua

“SVOBODA” PRESS

Jersey City

1973

New York

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Джерзі Ситі

1973

Нью Йорк

Munira Nowgiron

Printed in U.S.A.

"Svoboda" Press, 81-83 Grand Street, Jersey City, N.J. 07303

зигзагом угору

I

Повість Миколи Понеділка „Рятуйте мою душу!” є в багатьох відношеннях продовженням повісти „Смішні сльозини”, в одному відношенні її позатком.

Можна без перебільшення сказати, що основна сюжетна лінія повісти, до режі найдовшого твору Понеділка, це боротьба із злом у душі героя, яка рідко коли кінчиться успіхом, бо, за його власним твердженням, „переманили мене в свою сторону злі сили”. Парадоксальність цього твердження в тому, що його можна прикласти до дуже багатьох повістей, зокрема давніших, авторам яких не були зужими певні принципи. А бушують вони, ті злі сили, в одному із скитальських таборів у Німеггіні, і тут, з такої локалізації сюжету, виникає мета письменника: показати життя українських біженців з усіма його додатними сторінками, якщо такі були, а ще більше з його тінями, отже цілковитою ненормальністю життєвих умов у таборах ДП. І так у повісті показана не тільки широка панорама „таборових” типів, що були примушені покинути свою рідну землю, але й американців, — їх характеристика в повісті дуже вдатна, — а далі й советських репатріяційних офіцерів і німців, — правда, всі вони виступають у повісті епізодично.

Продовжуючи обговорення сюжету, треба підкреслити, що повість, як і всі довші твори Понеділка, має такі дуже сильні автобіографічні нотки. Героєм її є „я”, Іван Криворучко, так, як героєм „Смішних сльозин” є „я”, Микола, в обох повістях один і той самий герой, від імені якого йде розповідь у першій особі. Коли ж у „Смішних сльозинах” письменник показує перипетії свого героя вже по переселенні до ЗСА, то повість „Рятуйте мою душу” є хронологічно першою частиною „Смішних сльозин”, вона бо описує життя героя ще до переселення. Його портрет накреслений досить яскраво, його заставка — актор, заставка — ледар, заставка — невдаха, а заставка — поет, коло особи якого відбуваються смішні, інколи не надто смішні події. Проте самому письменникові ги не найлюбіше одне обличчя свого героя, яке він характеризує зворушливо:

Як вийду везором надвір та як угледжу на небі оберемки мерехтливих зір та як погую, що земля обспівується з жаги житейської — любовної, то тоді всі неспокої мої кудись за вітром на погулянки ідуть. І мною безтурботність володіє. І з душевної гризоти мацюпкий вишкварок лишається. І я вже забуваю за все — і від щасливої замислености майже невагомлюся. І купаюся в солодких мріях...

А втім і композиційно обидві повісті мають багато спільного. І та і та складається з розділів, з яких кожний має свій власний заголовок, „Смішні сльозини” — 33 розділи, деякі з них односторінкові, „Рятуйте мою душу” — 27 розділів, деякі з них довгі, розміром майже маленькі повісті. Кожний розділ і тематично і композиційно становить окрему цілість, щось

ніби самостійний твір, проте всі вони разом складають цілісну картину, зв'язану до купи, ніби сніп перевеслом — одним героєм.

Тут треба, може, підкреслити, що письменників, які вміли б писати і добрі новели і добрі повісті, в українській літературі малувато. Ми, наприклад, можемо назвати тільки двох, у творчості яких обидва ці жанри ні не перешкоджали один одному, ні не впливали на себе: це найбільший наш прозаїк Володимир Винниченко і талановитий, але й досі недоцінений Лесь Мартович. А так новелістична манера залишила свій слід на повістях Юрія Яновського і на повістях інших українських письменників, що з новели пробували перекинутися на повість, не виключаючи й Миколи Понеділка.

І про ще одну нитку, яка зв'язує разом усі твори Понеділка, треба, може, згадати. Тіло в них постійно зустрічає душу, письменник — людина великого серця, великий гуманіст і життєлюб, що безмежно шанує і любить не тільки людей, але й тварин, його ж бо талант глибоко вкорінений у людяності. Коли б шукати найбільш спорідненого йому письменника в українській еміграційній літературі, то на думку спаде хіба Василь Барка, поет і повістяр, який, як і Понеділок, росте глибоко з народного коріння. Саме в людяності одно з могутніх джерел їх любови до своєї батьківщини, ги не наслідок неминугої свідомости, що наш народ не має гим похвалитися перед світом, хіба тільки своїм великим горем. І цю прикмету свого серця з великою силою демонструє Понеділок теж у своїй гумористично-сатиричній повісті „Рятуйте мою душу”. Саме тому вона, як випадково торкнута найгрубша струна в бандурі, найде напевне глибокий резонанс у душах маліюгої групи тих, що ще гитають українську книжку.

II

Найновіша повість Миколи Понеділка не лиш розміром, але й літературною вартістю є одним з вершків його прози. Письменник довго й уперто працював над нею, тут і мови не може бути про якийсь „спогинок на лаврах”. Якраз навпаки, в цьому творі він щедро розкидає багатства свого дозрілого таланту, зберігаючи проте основну лінію свого літературного стилю.

Передусім метафоризний світ письменника, як і в минулому, все ще нерозривно зв'язаний з українським селом. Воно аж дивно, який нестертий віднегачок ця твердиня українства залишила в його уяві, і то не тільки тоді, коли він описує події, тематизно сполучені з селянським побутом, а й тоді, коли дія відбувається в Німеччині, отже в країні в кожному відношенні далекій від України.

Автор цього критичного нарису переконаний, що великий образ чи велика ідея може стати одною з підвалин не лиш доброго оповідання, але навіть, при відповідній техніці, доброї повісті. А в повісті Понеділка таких образів багато, ось один з них у трьох варіантах, у кожному випадку сільський, майже ідилічно український:

„А взора на сцені, репане неучтво, стояло як песя в реп'яхах та ще й у дощ” — характеристика заляканого актора, що слова не годен видобути з себе.

„Він набрався, як пес реп'яхів” — мовляв, упився понад міру.

„А ви одного дня гатите себе в груди, сповідаєтесь, гріхи з себе знімаєте, а на другий

день зєрез брезню вже ходите в нових гріхах, як пес у реп'яхах” — докоряють собі взаємно ниязки.

Ніде правди діти, прослава нашого рідного лопуха, продуцента реп'яхів, позатку якої треба шукати ще в нарисі „Говорить лише поле”, таки дуже ретельна, а підписаний тільки тому зумів ці образи вилуци-ти з повісті, що кожне порівняння чи метафору, які вразили його уяву, зараз же дбайливо записував.

Два „реп'яхові” порівняння, цитовані вгорі, стосуються людей на підпитку. Не від режі буде ствердити, що письменник з великою силою, не раз таки дуже тонким пером, списує психологію і вигляд п'яниць і п'яних. Він бо знаменито знає цей невинний етап, що багатьом людям допомагає втекти від дійсности чи розважитись безсмертним Бакховим напитком. Ось виписки на цю тему, на першому місці закінчення цитованого вгорі, другого з єєрзи „реп'яхового” порівняння:

Сорозка в нього розпанахана. Облизга нає набубнявіло, ніс єєрвоний, з єєей сльози покапують. І він спрагло язиком водить і просить-рюмсає, щоб йому води подати, бо губи обсикають. І ще щось він говорить, але вже годі будь-що розібрати, бо в горлі йому тільки щось шкваржить та кавкає.

Єєє опис одного з акторів, угасників видовища, яке єєрой повісті підготував для американців. Одержавши авансом пляшку шотландської горілки, він, як кажуть, „допився до білого слоня”. А ось ще одна сцена, в якій горілка і туга за Україною зливаються в одне нерозривне плетиво. В розділі „Пир на звесь мир” советський репатріційний офіцер, українець за

національністю, що намагається здобути довір'я своїх майбутніх жертв, каже:

— А це горілогка особлива, рідна. Нудоти не виклиге. Я їй привіз аж з Києва. З України рідної не лише для мене, а й для вас.

І тут патріотизм, проте не патетичний, майже космічний патріотизм із збірки „Зорепад”. Сцена продовжується, ностальгічні нотки і далі входять у її склад, але, йдучи від самого героя, набирають притишеного характеру:

Нас зтягло. Нема де правди діти, ми за своєю землею стужилися. Три роки, як покинули її, ми з думкою про неї лягаємо, нею у снах маримо, вона нам у ранковій імлі вирізьблюється, звичається, коротко — вона завжди в наших серцях навігно зберігається.

Немає сумніву, що Понеділкове око надзвичайно гостре до деталей, доказом того ціла його повість, а теж ще такий опис — ось приятель героя Кирило Кваша, одна з епізодичних постатей, наливається „рідним добром”, — правда, пізніше виявляється, що добро те німецьке:

А тоді ще хильнув — і багу, що на Кириловому носі багрець з'явився. І той багрець більшає, більшає, і вже рожевінням сплямувалося все його лице.

Не від режі буде додати, що алкоголь був гасенько ги не єдиною хвірткою, куди можна було втекти від безнадійних таборових буднів. Для повноти зачитуємо на цю ж тему ще три рецензії, що теж описують зустрічі з Бакхом, короткі, а водночас образні:

„натюжився оковитої”, „за гаркою день-денно нудився”, „отуманений зеленим змієм”.

Закінчуючи розмову про Понеділкові метафори й порівняння, скажемо ще, що їх сила, їх плястигність і ляконізм у його повісті не зменшилися, навпаки, в деякому сенсі збільшилися і стужавіли. Щоб не бути голословними, зачитуємо ще декілька з них, інколи ліричного характеру, застіше гумористично-сатиричного:

Мій товариш на операційному столі бездиханною колодою удовжився.

А з нього лицар у цю годину, як з помідора куля.

Стан у неї незавидний, він скидається на дві товсті картоплини, що зрослися докупти.

А в мене долоні — хог на них яєшню жар — такі гервоні.

Звизайно, тих, що брали шлюб „революційним способом”, тобто з'єднували свої душі лише гесним словом і таборовим ліжком, я не згавав.

Проте головним, ги не найголовнішим засобом мистецького вислову Понеділка в його повісті є діалоги. Правда, вживання діалогів у його творчості було завжди широко стосоване. А тут, у цій повісті, як і в повісті „Смішні сльозини”, діалоги й монологи це насправді повний текст його твору. Діалоги в них становлять таки досить велику їх частину, а уваги головного героя, отже авторські ремарки з першої особи, отже монологи, — решту. У великій більшості ці діалоги майстерні, особливо, коли розмову ведуть епізодичні постаті, які швидко зникають у таборовій гушці, бо ж їх треба або вже схарактеризувати при допомозі діалогів, або ніколи. Чи не вийнятком щодо цього є, здається, кілька перших розділів повісти,

теж у великій частині написаних у формі діалогів. Вони, на нашу думку, децю реторизні, інколи розтягнуті, бо за ними не завжди стоїть живий потік подій. В дальшому автор розгойдується, його діалоги міцно забулюються з акцією повісти, дедалі більше сходять на землю і стають неподільною частиною живої розповіді.

III

Перший заголовок мого нарису про повість „Рятуйте мою душу” був „Дві повісті в одній”. Це тому, що в ній таки дуже багато вставних оповідань, і тому, що вони, складені разом, утворюють хай і несистематизну біографію головного героя, його дитинство і юнацькі роки, отже — дві паралельні повісті, які мирно йдуть одна поруч одної, не перешкоджаючи собі взаємно, навпаки, доповнюючи одна одну.

У світовій літературі вставні оповідання не новина. В євангельській редакції їх звано притчами, їх часто вживав Христос, щоб ілюструвати метафізичні правди, які інакше не дійшли б до його не раз простих слухачів. А в славетному арабському збірнику казок, у „Тисяга й одній ногі”, Шехерезада вживає їх, щоб протягнути свої розповіді, а тим самим продовжити своє життя.

Коли ж ідеться про повість Миколи Понеділка, то позатку його вставних оповідань треба шукати в повісті „Смішні сльозини”, де їх є тільки три, на першому місці його прегарна новеля „Бабо Килинихо, де ти?” А в повісті „Рятуйте мою душу”, що має 27 розділів, вставних оповідань є аж 32. Правда, є розділи, де їх зовсім нема, від 8 до 14 розділу, але й є такі, де їх є два, а той, негасто, три.

Понеділкові вставні сцени психологічно цілком виправдані, появу їх письменник постійно попере-

джує пояснювальним вступом. Викликані вони подіями, описуваними в повісті, проте не ідентичними з тими пригодами, що їх переживає герой, але паралельними до них чи своїм фактажем, чи психологічною схожістю, чи емоційним наснаженням. Вони, як завжди спогади поетів, — густа поезія в прозі, те, що Гете називав словом „Dichtung”, тому й відзначаються піднесеним, інколи патетичним тоном. Саме вони дають письменникові можливість проявити ліричну природу свого таланту. Воно й не дивно, що в них находимо прегарні описи природи, для якої Понеділок має завжди теплий куток у своєму серці, особливо ж тоді, коли їх темою є рідна, українська природа. Ось герой, ще будучи дитиною, проходить із своїм батьком поля, на яких колоситься збіжжя:

... Бігцем уже пустився шелестіюгою, вигонистою травою, а тоді приземистим, як вишитим на дорозі, гаряго-зеленим шпорішем.

А з одного боку пшениця, на зотири голови вища від мене, наге аж за боки взялася і, задерши носа, з гордоців похитується. А бадиллясті, пружинисті, стрункі соняшники з козацькими шапками набакир задивляються на сонце.

Проте найбільш зворушливі картини, як і в „Смішних сльозинах”, письменник присвятує своїй матері. Ці картини — ніколи незабутні сторінки його повісти. Для прикладу, одна з них із 25 розділу:

— Ну, йди, іди сюди! — і я думаю, що мати напевне десь знизу лясне болісно мене, а вона мене люб'язно узяла й до фартуха щільно притиснула. І я до матері пригорнувся — і жар у роті в мене помалішав, а сльози, як на команду, висушилися.

Мати рукою перебирала волосся на моїй маківці, а мені здавалось, що то материні пугки безперестанку гаряжими губами обціловують мене.

Дивно! Тоді думалося, що мати має губи і на облизгі, і на пугках, і на серці, і навіть на полотнянім фартусі.

Коли загини вставних оповідань у „Смішних сльозинок” ляконічні, то в повісті „Рятуйте мою душу” вони більшають, розростаються, ніби письменник погуває дедалі більшу потребу виправдувати їх появу. От у згаданому вгорі оповіданні „Бабо Килинихо, де ти?”, за загин править одно-однісеньке регення: „І зринуло в думках”. А в розділі „Невдагі переслідують мене” загин не складається з одного регення, але з 14, і то набагато довших. Ось цей загин повністю:

Знов на мене насідаєте, знов берете в полон. Не хозу! Відсахнітьса! Дайте мені спокій! Проломом не лізьте мені в душу!

А хіба вас ублагаси? Перед вами навколішки валіся, вас слізною упрохуй, а ви на своєму напосідаєте. Вас ні вблагати, ні відігнати мені незмога. Куди мені від вас діватиса? Ви проштигуете наскрізь серце. Ви радуєте і завдаєте болю водногас. Що ж — робіть, що хозете, я ваш полоненик. Пропає мій гарний настрій, я нехотяги перекинувся в дитинство.

І вже крізь цигарковий дим, крізь вигуки, верески, весільний шарварок я гую голос . . .

Далі описана сцена, як батько відугував сина курити, зовсім не патетична і навіть не реалістична, але така, що її можна визнагити як натуралістичну.

Що становить найважливішу ознаку літературного стилю Миколи Понеділка, то це його народність, докладніше стилізація його прози за фолкльорними зразками. Правда, тут ледве ги може входити в гру народне оповідання, гасто зване анекдотом, воно бо, історично наймолодше, відзнагається суховатою прозою, без ритмізації фрази, а тим більше без внутрішнього римування. А власне і ритмізація і внутрішнє римування є майже неуцильною ознакою і народної казки і зокрема прислів'їв та приказок. Ось декілька прикладів із клясичної народної казки „Цап та баран”, щоб пригадати цей важливий мистецький компонент у фолкльорній редакції:

От один вовк і погинає:

— Славна, братці, компанія, і каша гарно кипить, та нігим долить, — піду я по воду.

Як пішов вовк по воду: „Хай вам абищо з вашою компанією!” Як загав другий того дождати, став думати-гадати, як би й собі відтіля драла дати:

— Е, вражий син: пішов та й сидить, нігим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.

От ще один приклад з цієї ж таки казки:

— Е, щоб нам трьом та цана й барана боятись? Ось ходім, ми їх поїмо, вражих синів!

Прийшли, аж ті добре справлялись, уже з куреня убрались, як побігли та й на дуба забрались. Стали вовки думати-гадати, як би цана та барана нагнати.

А ось ще кілька прикладів на ритмізність фрази і внутрішнє римування прислів'їв і приказок:

*Сорока в ворони прохала оборони.
Пропав кінь, узду кинь!
Коваль клепле, поки тепле.
Було ремесло, та хмелем поросло.*

Ледве ти можна і треба поразувати всі зразки Понеділкової римованої прози, бо музична вона, ритмізована, таки в цілому тексті. Здається, що в нікого не може бути сумніву, де треба шукати її прообразу. Проте письменник стилізує свою прозу по своєму, по-єдиному гумор з лірикою, що в народній творчості, за одним-єдиним виїнятком, відомим підписаному, не трапляється. Ось приклади з його повісти „Рятуйте мою душу”, на яких стилізація таки дуже помітна:

*— Але . . . Іване, — підбадьорюю сам себе,
— надій не втражай! І артистів на сцену виганяй.*

Або:

*Крижимо, щоб вирушав на сцену вогонь
ковтати і на носі кинджал тримати.*

Або:

*Недармо в селі казали, що йому в чоколу
ніяк неохота ходити, йому любо коням хвосту
крутити.*

Або:

*Раз-по-раз спотикаючись, у кузугури снігу
увалюючись.*

Або:

Свашкуй, загрозише становище рятуї.

Або:

*Ми до тебе з грезним вітанням, а ти — з
гадюгим сизанням.*

*А за зразком прислів'їв і приказок письменник
будує заголовки майже всіх своїх розділів, а теж ши-
роко використовує їх будову і в самому тексті своєї
повісти так, що інколи важко, а то й неможливо ска-
зати, чи це автентичне прислів'я, чи створене ним са-
мим. Ось знову приклади з багато разів цитованої по-
вісти:*

*Де зерен'я валяється — щастя появляється.
Танцювали, веселилися, а опісля посмутилися.
Про лагідних собак і злих людей — посіпак.
Ані пришити, ані притулити, ні прилатати.
Від нікчеми зую, то й не дивую.
Хоз ридма ридай, хоз псом волай.*

*Хоз подібні приклади можна б продовжати, то не
треба думати, що вживання фраз із внутрішніми ри-
мами перебільшене, зовсім навпаки, Понеділок кори-
стуеться ними для кольориту, а може, й для підкрес-
лення свого захоплення народним добром. Зате рит-
мізація фрази — це постійне явище в повісті, не раз
дуже витончене, добірне, тут письменник теж іде слі-
дами народних ритмізаційних надбань, отже не тіль-
ки народної прози, але, й нерідко, народної пісні. Для
повноти образу можна додати ще такий приклад, де
він у закінченні рецення вживає двох дієслів, близь-
ких собі значенням, чи таких, що одне одного допов-
нює.*

*А мені зомусь не хотілося ані купатися,
ані щоб об мої ноги хвилі плюскались — мені
кортіло руку матері або сестри схопити й до
неї губами притиснутися-прикипіти.*

Не важко спостерегти, що дієслово „прикипіти” надає цілій фразі народного звучання, без цього дієслова такого звучання не було б.

У своїй довшій роботі про творчість письменника, що н. з. „*Два облиззя Миколи Понеділка*” була надрукована в 3-му томі збірника „Слово”, автор цього нарису присвятив досить багато уваги впливові української фолкльорної творчості на українську літературу та підкреслив, що вона, та творчість, і досі є видатною діючою силою в нашому письменстві. Ось закінчення тієї роботи:

Понеділкова проза, ефемерно прозора, співуга і ясна, зросла, без сумніву, на ґрунті української народної літератури, отже в першу чергу на ґрунті козацьких дум, а також української казки, оповідання, анекдоти, що ось-ось мали вилятися у віршованій формі, але не встигли і зупинились на піддорозі. Саме внутрішній ритм його творів, їх музична тональність, такі близькі народній творчості, і становлять оригінальну рису його таланту. Тому важко говорити про вплив Черемшини на Понеділка, зате правильно можна підкреслювати залежність і Черемшини і Понеділка від повноводих криниць української народної поезії.

А втім тема споріднення прози Понеділка з українською народною творчістю надзвичайно широка. Тут не тільки внутрішній ритм цієї прози, і не тільки образність, така близька народній, тут передовсім повнозвучна ліричність його таланту. Ми не маємо ні трох сумнівів, що Микола Понеділок, як і його згадані вгорі попередники, зростав і за учителя мав укра-

їнський народ і його божественно велизну музу. Бо народна мати-поезія, в більшій чи меншій мірі, на своїх колінах тримала і своїм молоком годувала майже кожного українського поета і письменника, годувала вона і Миколу Понеділка. І в цьому знаєнні він — типово український письменник, невідлужна частка нашого національного „я”, оте яблуко з розквітлою української яблуні, як і годиться, рясно покритою вранішньою росюю.

V

Перша приязнь Миколи Понеділка з музами позалася від Мельпомени. Виступаючи в менших ролях у театрах українських таборів у Німеггині зараз по другій світовій війні, головню під керівництвом Йосипа Гірняка, він позав писати невелизкі гуморески, які зитав тодішній українській публіці, здебільша обдертії і голодній. І його гуморески і його зитання припали слухагам до серця, а згодом, коли в 1951 році переїхав до Нью Йорку, і ці гуморески і їх рецитація поклали підстави під унікальну на еміґрації популярність письменника.

Саме дві перші збірки Понеділка, „Вітаміни” і „Соборний борц”, що появилися — перша в 1957, друга в 1960 році, віддзеркалюють позатковий період його літературного розвитку. Входять у них передусім незлобливі гуморески, що мають, принаймні більшість з них, немалу мистецьку вартість, а далі сатири, фейлетони, а навіть режі, що їх, не кривдяги автора, можна назвати газетними статтями. Проте вже в цих двох збірках були видні головні ознаки непересічного таланту письменника, не тільки спостережливе до деталів око і вміння проникнути в

психологічні нетрі своїх героїв, але й тонке відзуття української мовної стихії. Тут треба ствердити, що навіть найкращі з його гуморесок мало, а то й нічого не говорили про те, яким крутим, аж несподіваним шляхом повернеться в майбутньому його творчість.

Наступна збірка Понеділка, що появилася в 1962 році п. з. „Говорить лише поле”, ги не найслабша з літературної тожки зору, відкрила щось цілком нове, навіть протилежне його дотеперішньому письменницькому облигзю, його талант лірика з глибоко трагедійним кольоруванням. В оповіданнях, що входять у цю збірку, вражає не раз невміння письменника доцільно розкласти свій, у найвищій мірі трагедійний матеріал, гастенько непотрібна розтягнутість сюжету. Лірична ріка ніби рине й рине без кінця, як тяжке страждання, для якого єдине полегшення гірке, невщухаюче ридання.

Дальша з зерги збірка, що під дуже влугним заголовком „Смішні сльозини” появилася в 1966 році, є синтезою обох тегій Понеділкового таланту, гібридом гуморески й ліричної новелі. З одного боку ця збірка свідчить про намагання письменника вийти з тісних рамок оповідання, пересунутися на широкій шлях повісти, з другого — доводить, що він здатний поєднати в одну нерозривну цілість два різні потоки свого таланту, його глибоку, інколи трагедійну лірику та його безжурний сміх, що головним гомоном прокотився в його перших двох збірках. А з тожки погляду літературного розвитку письменника ця збірка ще важливіша, в ній бо кристалізується його власний стиль, його власне, неповторне слово в нашій літературі.

Ледве ги в кого можуть бути сумніви, що найвищим досягненням ліричної прози Понеділка є збірка оповідань і повістей „Зорепад”, що побазила світ

у 1969 році. Героями цієї збірки є головно діти, одна з нелегких тем у літературі, а в її центрі — Україна, докладніше невтишина за нею туга письменника. І повість „Зорепад” і інші твори, що входять у збірку, це величний гимн утрагений батьківщині, один з найдзвінкіших у нашій еміграційній літературі.

Коли б хто хотіє проілюструвати творчість Миколи Понеділка графіком, він нарисовав би дерево, що позиналося б двома гумористичними збірками. Потім, під невелизким кутом, він повів би лінію вліво, вона символізувала б ліричну збірку письменника „Говорить лише поле”. Далі він накреслив би лінію вправо догори, вона репрезентувала б гумористичну повість „Смішні сльозини”, хоз на ній, здається, треба було б повести гілогки вліво, прегарні ліричні відхилення від гумористичної лінії твору. Ще далі лінію треба було б знову повести і вліво і стрімко вгору, це була б збірка „Зорепад”. А врешті остання і найгрубша лінія, що йшла б управо вгору, це — найновіший і розміром найбільший твір письменника, його повість „Рятуйте мою душу”. Так накреслене дерево досить стрімко здіймалося б угору, своєрідними зигзагами символізуючи дотеперішню літературну продукцію письменника, його нелегкий, але свій власний літературний шлях. Накінець це така замітка до нашого, можливо, й невдатного образу: Символічне дерево своїми гілками дедалі більше зливається із своїм стовбуром, щось, ніби прославлена в нашій літературі тополя, бо ж обидва потоки таланту Понеділка помалу зливаються в одну нерозривну цілість.

Юрій КЛИНОВИЙ

„Коров'яга корпорація”

Мені доконечно потрібно було грошей.

Ех, коли б це у кишені завелось бодай трішечки того добра — я понакупував би харчів-харчів ось стільки — і півдня б їх наминав, а все уплівши, спав би з ситим животом і ні про що не думав.

А так . . .

Без мідяка сутужно жити. А я ж ось у таборі вже шість місяців перебуваю — та де перебуваю — животію, мучуся! Особливо ж тут до живих печінок діймає таборова одноманітна страва. Ой, уже ж і настобісіла день-у-день одна і та ж перлова каша, горохова зупа та картопля в різних „варіяціях”: і картопля м'ята, товчена, різана, в „мундурах”, — і все це надоїло гірше печеної редьки. І не лише надоїло, а й мене зморило, висилило і мій живіт аж до хребта стягнуло.

Звичайно, коли б до тієї каші чи картоплі втовкти ложку доброго жиру — все їстівне тоді й не таке нудне було б, воно б вже й краще смакувало. І користі з нього побільшало б. А так, без жиру, воно мені кальорій давало мало, а до того ще й я інколи на нього дивився, як, вибачте, пес на цибулю.

А товщ у мене на столі відразу б і появився — коли б, повторюю, у мене якимсь чудом розплодились грошики.

Але я на чуда мало надію покладав — отож завжди світив порожніми кишенями . . .

Але чудо сотворилося!

Сиджу в кімнаті за параваном. Властиво — це не параван, а продірявлене рядно, розвішене на дрові, а внизу, до рядна, доточені дві ганчірки, об які колись перед порогом ноги витирали. А доточив я їх лише тому, щоб люди, які мешкали зі мною в одній кімнаті, не могли знизу підглядіти, в яких „шатах” я в „своїх володіннях”, поза параваном, походжаю.

А „шати” мої не були надто привабливі. Було якраз літо — і я був без сорочки, голими ребрами світив, а нижню частину своєї оголеної тілбудови барвистим рушником, як плахтою, обгортав. А на голові в мене халабудився брезентовий капелюх воєнка румунської армії.

Ото сиджу в такому напівадамовому одязі та думаю: „Як смачно попоїсти? Де видряпати грошенят?”

З такими невеселими думками лагоджуся на порожній шлунок трішки задрімати. Лагоджуся . . .

А щось з минувшини нашіптє . . .

Хто він, шептій? А цур йому!

Я роздратовано відганяю одну думку, а за хвилину вже, ненечко, не одна, а цілий рій їх обкутують мене.

Я безборонний, даю волю думкам.

І порозцвітались мої мрії. І неначе перехотілось їсти. І я ніби аж свічуся радістю . . .

— — —

— Іваноньку!

Я здерся на кетяжисте-кетяжисте дерево.

Притаївся. І мовчу-мовчу.

— Іване! Ну що це за погибель! Не хлопець, а справжній відлюдок. Обідати ступай!

Я вибуркнув — „Іду, мамо!” — і з-поза листви й гілок виплутуюсь додолу. Не йду, а з неохоти лише пересуваю ноги. І настрої вже скапується . . .

А в хаті парує борщ...

— Чого кривишся? Хіба не хочеш?

Я сьорбаю спроквола.

— А може каші гречаної упереміш із шкварочками?

Я як закляк. Тільки очима луп! — на стіл. І згірдливо:

— Каші? Ні.

— Вареників?

Я зайорзався. І, нудьгуючи, озираю хату.

— А з чим вони?

— З картопелькою, сиром. А оце ось з вишеньками.

— А вишні з кісточками?

— Повибирала кісточки. Самий м'якуш — не вишня.

— Ну, дайте вже два вареники з вишнями. Більше не можу...

— Та бодай попробуй з сиром. А ось і ряжанка. Вмочай вареника у ряжанку — ой же яке смаковите!

— Не хочу!

Мати забирає борщ, кашу, вареники і ряжанку...

— Не напихатиму ж тобі, дурний Іване, силою. Іди собі надвір й гасай. Або надворі, як сова, висиджуйся...

Ні, ні, мамо!.. Я назнороще сказав. І меве ляк охопив, що їжу відставляють.

Зачекайте! Мені зсудомило душу з голоду. Мене шматус біль, бо я голодний!

І скрегочу зубами.

— — —

Ба ні... То дріт заскреготав — і параван розсунувся. І втискуються без всякого дозволу, без всякого запрошення — втискуються, як справдешні дикуни, у мою вузьеньку халабуду трое моїх прия-

телів: Петро Киряк, Вадим Буряк і Кирило Кваща. Поввіходили рядочком — і без слова вистовбичились переді мною...

Я торопію. Протираю спросоння очі. І запитливо бликаю на них, і з безпорадності длубаю нігтем підвіконня. І притаскало їх сюди, коли я неодягнений!

— Чого, — кажу сердито, — хоч не стукаєте, коли вриваєтесь у хату? Ну й культури у вас, як у горобця сала. Навіть нема кмети додуматись постукати...

— А куди ж стукати, в рядно? У тебе ж ані клямки, ані дверей нема.

— То, — кажу, — як не можете постукати, хоч погукайте, чи можна зайти. Що, ліньки горло потрудити, щоб гукнути?!

— А ти що, — Кирило відбивається, — красна дівиця чи царівна, щоб ми до тебе гугукали?! Чи ми тебе не знаємо? Чи вперше твої голі кості бачимо? Та ти той рушник із пупа і той капелюх вже місяць не змінюєш...

— Не змінюю, бо іншого рушника і іншого капелюха я ще не маю.

— То хоч їх раз у місяць випери.

— А як буду прати, в чому стоятиму? Цілком голісінький?

— Можеш і голий постояти. На таку фігуру, як ти маєш, нікому й подивитись не захочеться.

— — —

А бувало...

— Іваночку, Іваненьку!

Риюся в думках. Хто?

— Голубчику!

Он як ласкаво Катруся за мною розгукується.

— Ти знаєш, Івасику?

Стинаю плечима.

— А що?
— Ти такий вродливий. Стрункий і ще якийсь...
Пташка десь кигиче. Ніжно так, майже, як Катруся...
— Передурюй кого іншого, а не мене. „Ще якийсь...” Ну, який?
— Такий хороший, такий, якого я собі вимріяла.
— Похвала тобі!
— Бо, справді, в нашому селі кращого за тебе, далебі, я не бачила...
І носимось, взявшись за руки, шовковою травною.
— А знаєш що?
— Ба ні!
— Я ось як виважу руку — і... тебе як обхоплю — і зацілую.
І вщерть наповнене моє серце радістю, і ось радість повз вінця хлюпне — і я втрачу рівновагу...
— Кращого за мене не бачила?
— Ні.
— Бо не придивлялася, моя срібна росиночко. Вроїла собі в голову, що я вродливий — і по всьому.
— Бо не вроїла. Бо на правду тобі вроди доля не покупилась дати. Ти як вчора йшов із поля — на тебе всі молодичі споглядали. Назирці очима за тобою бігали...
— Чорзна що. Нісенітниця!
— А от і правда. Молодиці — блик і блик...
— А ти?
— Я ніби не дивилась, а лише отак оком кидала на тебе — і відверталася. І жаром мене обкидувало зразу.
— Ой і ще раз ой! То, кажеш, тебе жаром обкидало...
І тут вона вже вкрай зніяковіла:
— І обкидає, коли стою близько коло тебе.

— То я відійду, щоб ти прохолодилася.
— Не треба, Івасику-Телесику. Приближайся — хай я горітиму...
— Моя золотесенька, чепурнесенька, гарнесенька.
— І ти хороший! І вродливий, і мисливий... І мізкований, і мудрований. І науками підкований...
— Катре, я умліваю...
— — —
„На твою фігуру нікому й подивитись не захочеться...”
— Лиши, — злюся вже я, — лиши мою фігуру в спокої! Ти краще подивися на свою, тебе Господь кращою, їйбогу, не нагородив.
Теж відвідувачі — удерлися і причепилися до мене. І мене ще й у моїй халабуді ображають...
— Та годі вам гризтися! За дірку від бублика розпалилися. Я ось скажу зараз одне слово, одне словечко скажу, і всі будуть оцчасливлені.
Я відвертаюся. Жартуй, думаю собі, але мені тепер бо не до жартів. Забралися до мене в халабуду тоді, коли я без сорочки і без штанів — та ще й з мене кепкують.
— То що? — знов Петро напосідає на своєму. — Хочеш знати те щасливе слово?
— Та кажи вже, кажи! Від тебе не відкрутишся.
І що ж? Він, Петро, впритул підійшов до мене — і пильно-пильно зазирнув мені у вічі, а тоді — бух! — мені прямо в лице:
— Корова! Корова! — він мені.
— А ти медвідь ще й клипоногий! — я йому віддячився.
І мене дідько розбирає від таких недоречних дотепів.
Корова!

Я не на жарт образився.

Чого це увірвалися у хату і мене коровою звивають?!

І чому якраз коровою? Врешті, як вже вони такі безсовісні, то чому не обзивають мене ідіотом, бараном, козлом? Та можуть же, на всякий випадок, дражнити бичком, бугаєм — але коровою? А й те сказавши, чого я слухаю їхні патакання...

— Хлопці, по-доброму вибирайтеся під три вітри з моєї хати. Я вас не хочу більше слухати. Ви самі корови, а не я. Я... — і далі закивався... Не кажу, а щось лиш мимрю.

— А чого це ти, мимрій нещасний, — Вадим до мене з сміхом, — чого розкудкудакався?

— Я, — вже аж шаленію зо злости, — я вам не квочка. То квочка кудкудакає, вона, не я.

— Та чого ти розверещався? Тобі й чорт, Іване, не догодить.

— А ти тут не чортихайся! — І я і він крешемось очима. — Це хата. А он ікона Миколи Угодника, — що, хіба не добачаєш?

— Дивись, — і Вадим мене підняв на сміх, — ой умру я, згину! Не хоче брутальних слів. Хоче, щоб ми його мастили слівцями. Дивись, який святенник серед нас з'явився! Який чернець побожний за параваном у молитвах час проводить! У церкву, бач, раз у рік навідується, коли „Христос Воскрес!“ співають, і то лише для того, щоб у когось пасочки покуштувати, а тут ось нам лаяться забороняє. А що ж ти хочеш, щоб ми перед тобою навколішках стояли і молитви перед тобою вимовляли? Хочеш, щоб так ми з тобою розмовляли, ти, хитра личино?!

При цих словах Кирило поплескав мене по голих грудях і вже поважно до мене мовив:

— Іване, ти не корова, а наш товариш. І бідний товариш, бідний, як церковна миша. А ми багаті. Ми маємо корову.

— Яку корову? — витріщився я.

— А таку живу корову. На чотирьох ногах, з вим'ям і хвостом.

Я баранію. Що вони замишляють? І навіщо мене так на глузи брати? Що спільного між коровою і мною? Чого вони розположили своїми дурними витребеньками мою хоч і голодну, але все ж таки спокійну душу?!

— Хлопці! — і стримуюся, щоб часом зопалу не вибухнуть на них прокляттями, — хлопці, вибирайтеся пошвидше з хати! Ви тут наговорили сім мішків вовни, і всі неповні. Що вам нічого робити — і ви оце прителіпалися сюди, щоб мені різними витівками розсмикати мої і так пошарпані, слабенькі нерви? Відверто кажіть, признавайтесь, чого ви, заради всіх святих, від мене хочете?

— Хочемо, щоб ти, дурню крикливий, вступив у нашу „Коров'ячу корпорацію“.

Вони мене мов би важучою брилою приглушили. Чи вони мене за такого бо вже дурника вважають? У мене ще, слава Богу, олія не висохла з голови, я на розум ще не шкандибаю — розумію все. Я чув про різні дива — але такого мені ще не приходилось чувати. Ну де ж це видано — вимудрували якусь худоб'ячу корпорацію?!

Я лише розкрив рота, щоб висловити невдоволення і здивування, як Кирило своєю долонею запечатав мої уста — і отож не дав змоги й словом обмовитись.

— Бачу, бачу, — і вже відняв свою руку з мого обличчя, — бачу, що ти ошелешений, причмелений. Ти витріщився оце на нас, як теля на нові ворота.

Отож тобі роз'яснюю, витлумачую. Отже ти голий, як бубон. У тебе вдягнутися майже нема в що. Окрім ось цього рушника, що ним прикриваєш грішне тіло, ніяких інших ганчірок у твоїй, вибачай за слово, хаті й не примітити.

— Ну нехай і так. Хай я буду голим, як той бубон. А далі що?

— І ти голодний. Такий голодний, що міг би сире порося відразу проковтнути.

— Ну нехай, припустімо, що я б зміг і порося неспечене, не пережовуючи, отак відразу й проковтнути. І що?

— А те, Іване, що тобі тепер непереливки. Тобі тепер, як то кажуть, „круть - верть і в черепочку смерть”. Нема тобі без нашої підмоги ніякої майбутності. Отож — подай руку для згоди! Віднині ти — досмертний член нашої „Коров'ячої корпорації”. Радій, що ми тебе до спілки взяли.

„Агі на вас!” — думаю. Затягують мене в якусь рогату спілку та ще й наказують радіти. А не буде цього повік!

І я лише кисло скривився, але радощі мене чомусь не розбирають. І в мене від їхніх лукавих теревенів усе в голові перекапустилось. Я анічогісінько тут не второпаю.

— Хлопці!

— Заткнися! Бачу, що в тебе і в голові пусто і в кишені негусто. І бідний ти і не дуже здогадливий! Тож слухай!..

І вони, щоб далі мене не тортувати несподіванками, здогадами, почали докладно розтлумачувати справу. А справа була комерційна.

Вони, бачте, купили нині в німця-бауера, майже запівдарма, корівчину. І відсьогодні кожного тижня таку рогатеньку в нього купуватимуть. І кожного

тижня таку одну рогату різатимуть. І з неї шкіру і м'ясе в таборі продаватимуть. І, за їхніми підрахунками, прибуток із цього „коров'ячого підприємства” перевалить тисячу відсотків. Придбали, скажімо, Муру за триста німецьких марок — а потім чик-чик! — і за м'ясе і шкіру з неї виторгували аж дві тисячі. От у кишенях і грошики розплодяться.

— І тоді так руку, Іваночку, в кишеню просунеш — а там шелескотять і п'ятки, і десятки, і навіть п'ятдесятки. Так приємно-преприємно пошелескують...

— А як у кишені шелестить, тоді й кишки радуються. Тоді кишечки з радості танцюють гопака. Розумієш, кишені повні і в кишечках непорожньо.

— І тоді їстимеш борщик із курочкою молоденькою, намащений товстим шаром масла білий хлібець, шницлики, варене м'ясе із хроником і засмажений хрящик із поросячого хвоста. Ти їв коли поросячий хвостик? Ні? То-то ж — тому ти й не знаєш, що то за неземна розкіш! Хрумкотить хвостик — аж за вухами лящить. А до цього всього їстівного ще й питивне на додачу — горілочку — і не якийсь там самогон, а горілочку-медівочку або німецький вишнячок, французький коньячок, винце двадцятилітнє з Італії. І тоді в тебе кожного дня шлунок працюватиме. Ти тоді перловою кашею і пісною товченою картоплею просто гребуватимеш.

— Але це ще не все, Іване. Як кишені віддуватимуться від грошків, тоді й одягнешся гарненько. Сорочка з шовку вже на тобі появиться, та ще й з блискучими гудзиками та шпильками. Та ще й така сорочка, що на грудях, для жіночої принади, широко на два боки розкладається. І штани такі одягнеш дудочкою, а на тих штанях канти, канти будуть такі, що на них, як лише муха сяде, то й поріжеться. І че-

ревички будуть з хрому — і в тих черевичках, спереду, будуть такі дірочки, така сіточка, через яку твої ніженьки мали б вентиляцію. Коротко, не життя — вільгота. Отож бо чуєш, що може зробити одна-едина корівчина.

— То ж як — вступаєш у нашу корпорацію?

Ну як встрявати мені в справу, про яку я зеленого поняття не маю?! Але й не можу я відмовитися від такої розкоші! Та ж біда вже мене наштурхала доволі, а тут мені приобіцюють і празник у животі, і красу в одежі, і вентиляцію в ногах — ні! — несила такі спокуси відкидати. Що ж, мабуть, долею мені назнаменовано, щоб я теж причинився до розквіту спекуляції в нашому таборі.

— Погоджуюся! Але...

— Тільки без „але”. Невже таки тебе не спокушають такі приваби? Погоджуйся цілковито й повністю!

— Нехай і так. Але що ж мені в цій вашій чи нашій „Коров'ячій корпорації” робити?

— Найперше, ти трохи в математиці, здається, метикуєш, отож будеш нашим бухгалтером. Продаватимеш м'ясо — і гроші збиратимеш. І рахуватимеш. Ти маєш якусь то там освіту, отож рахування тобі не справлятиме великих труднощів. Але для того, щоб ти, бува, частину грошків не привласнював, тобто не крав, ми біля тебе одного вартового, для безпеки, посадимо. І як лише ти пфеніг якийсь захочеш приховати, він, наш вартовий, може за це тебе кулаком помежи очі почастувати. Так що постарайся чесним бути, бо інакше синці під оком носитимеш.

— Та я, — кажу, — постараяся, щоб ви гроші всі мали.

— Всіх, правда, грошей ми таки не матимемо. Ми це добре знаємо. Але ти кради в міру — і все

буде гаразд. Ага! І ще одну роботу матимеш. Це вже не біля грошей, а біля корівчини...

О, заклонулася вже в мене прикра думка, тут пішли кепські справи. Це він мене, мабуть, хоче нагородити здоровенним ножиком — і щоб я з ним біля корови порався. Не буде цього! Ліпше вийду з їхньої спілки. Хай краще завалиться та корпорація!

— Я, хлопці, різати корову нізащо не буду. Як курки в житті своєму не зарізає, не то корови. Як часом моя мати з ножиком біля півня поралася — я відвертався і заплющував міцно-міцно очі.

— Ти, Іване, корови не різатимеш. Ось, наприклад, сьогодні ми різатимемо, а ти нам помагатимеш. Сьогодні ж ми приступимо до діла.

— Де різатимете? Надворі?! Та ж нас за таке всіх виарештують. Треба ховатися із таким промислом.

— Не спіши поперед батька в пекло! Різатимемо в таборовій лазні. Вночі. Люди до десятої години вечора купуються і спати повкладаються. А тоді ми корівчину за налігача — і заведемо чи затягнемо в лазню. І там із нею поквітаємось.

Я і спантеличений і обурений. „Ич, пройдисвіти, до чого доміркувалися! У лазню, де ми роздягаємось та купасьмося, корову вводити! Брудити коров'ячими ратицями й шерстю нашу лазню! Чи вони ума позбулися?”

— Хлопці, — і стріляю на них гнівно очима, — ви хочете коровою лазню занехлюїти?!

— А ти, диви, який чепурун, який чистун тут обізався?! „Коровою лазню занехлюїти”. Та корова чистіша за тебе. Ти як купаєшся, труби з бруду забиваються. Подумась, — велика цяця! Він бридиться купатись там, де корівонька стояла. А що ж для тебе окрему, королівську лазню споруджувати буде-

мо?! Та ти, Іване, ніщо, гріш тобі в базарний день ціна, а корова — це скарб справдешній. Ти ратиці коров'ячої навіть не вартуєш, а ще обзиваєшся. Та корові більше личить бути в лазні, як тобі...

Я бачу, що їх не переговорю. Образа діймає, що вони мене навіть до тварини не дорівнюють. Але сперечатися з ними надаремно. Що ж вдію? Як мене так оцінили — виходить, така мені ціна. А потім — треба, поклавши на серце руку, признатися, що вони казали суццю правду. Корова під цю пору для цих хлопців куди за мене вартісніша. З корови буде м'ясо, шкіра, а з мене що?

— Ну, добре! — трішки вже охолонув я. — Добре! Хай я купатимусь на тому місці, де корова тупцюватиме. Але все таки цікаво, що мені в лазні біля тієї худобини треба робити? Яку працю мені в лазні ви наготували?

— Легесеньку. — Ти, як наш спільник, обхвати обома руками і триматимеш міцно-преміцно коров'ячу ратицю. Так триматимеш, щоб корова з твоїх рук її не висмикнула. Зрозуміло, ратичку держатимеш.

— Яку ратичку? — несамохіть поцікавивсь я.

— Одну із задніх ратичок, що біля хвоста.

— — —

І мимовільно зринуло...

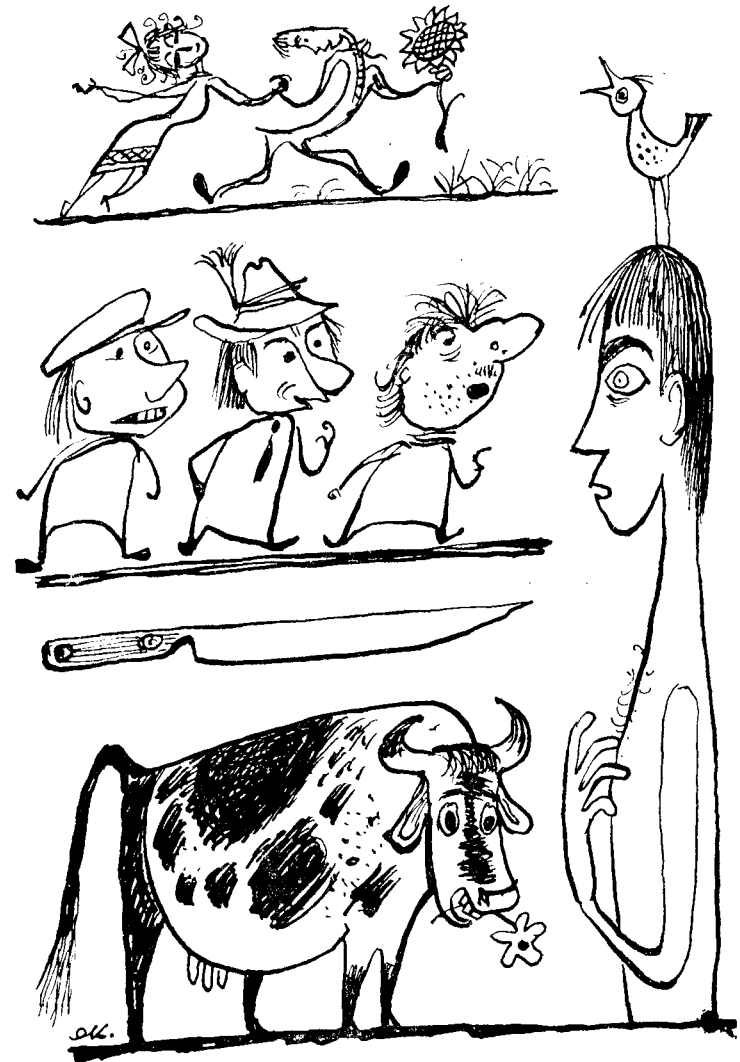
— Тепер тебе вже й не можна називати Іваном чи Іваноньком.

Диво дивнеє.

— А як?

— Іваном ще й Миколаєвичем. Із шаною, ша-нобою.

— Чому ж так, дядьку?

— За дбалість і пильність винагороду маєш. Науку ж скоро ти кінчаєш. І невдовзі на свій хліб підеш. І зароблятимеш не тяжкою працею, а розумом своїм. Так, бачиться, судилася тобі кімната — ні! — простора заля з килимами, завісами, малюнками. А ти прийдеш в кімнату — і в крісло...

— Так і гепнуся, бебехнуся...

— Боже борони! Не гепнешся, а по-панському у ньому, з гідністю, умостишся. А біля тебе дві секретарки вигинаються. І навспинячки, услужливо вітаються. І три-чотири помічники... А в почекальні та надворі народу — навала, хмара. Все очікують на тебе. А неотеси-помічники зашморгом дивляться на натовп. І цідять крізь зуби: „Найшло он скільки”. „І прителіпалися невідь звідкіля”. „Мабуть, треба буде їх вигонити”. А ти, начальник, їх обриваш: „Нікого не подумайте вигонити! Це люди. Л-ю-д-и! З такими душами, як ваші і моя — або може ще й чистішими. І вони всі прийшли допомоги в мене просити. І я їм допоможу...”

— Отак я казатиму?!

— Лише так. Бо хоч ти будеш паном — ти з горьованого роду. І на простих людей звисока не зможеш подивитись.

— Ні, ні, не подивлюсь.

— Отож ти в кріслі. А в руці — золоте перо. А друге на столі для тебе приготовлене. І ти людей з уважливістю, люб'язністю розпитуєш — і їм папери підписуєш...

— — —

І на тобі. Ось із пана, від золотої ручки, килимів, крісла, від великого цабе на цілу округу, я впав аж до коров'ячої ратиці. Ой, пропав ні за цапову душу!

Голова макітриться. Ганьба, безчестя! Огида бере. Тримати ратицю — та ще й яку — оту біля хвоста...

Це, здалось мені, недвозначно вони глумляться вже наді мною. У живі очі знущаються! Чому якраз мені треба хапатися за задню ратицю? І з якої речі він так уципливо вияскравлює, підкреслює, що ця ратиця знаходиться якраз біля хвоста?! Що я придуркуватий і не знаю, що задні ратиці в корови не коло рогів бувають?!

І чого когось із спільників не нагородили задніми ратицями — лише мене? Ні, треба справедливо розмежувати роботу в корпорації.

Так у думках із моїми спільниками воюю, але голосно їм щось сказати наперекір відваги не маю.

— То що, хлопці, — тільки й пробелькотав їм невпевнено, і негнівливо, і непримирливо, — що ви гадаєте, що я, як рогату за задню ратицю тиснутиму, вона собі стоятиме смиренесенько й не брикнеться.

— Не брикнеться, бо не один коло корови будеш. Все вже заздалегідь обмірковано. От ти й страхопуд! Ще три хлопці, окрім тебе, держатимуть рогату за три інші ратиці. Отож вона буде мов би скованою — і ніяк не рушиться. А Кирило її тим часом молотом — бах-бах! — і приголомшить, і вона поваляється, і ми їй вже тоді гарненько дамо раду.

Мені від всього цього голова обертом ходить. І від лазні, і від молота, ратиць, і від того, як вони збираються ту нещасну корівоньку голомшити.

А потім — спало мені на думку: „А що, як я вчеплюся за коров'ячу ногу, а корова мене хвостом уперіщить так, що в мене світ закаламутиться?!” Я ще від маленького, як пас корови, знаю, яка то неприємна зброя — худоб'ячий хвіст. Усмалить ним в обличчя, як стома батогоми хльосне. Аж поза спиною муравлиння заворушиться.

— Хлопці, — звертаюся до них так, щоб трохи врозумити їх, — все це гарно ви оповідаєте. Ну нехай я чіплятимусь за ратицю . . .

— Та ти не чини нам ласки. Ми над тобою зми-лосердилися і дали тобі роботу, а ти комизишся: „Хай я чіплятимусь, хай я хвататимусь . . .” Ти не задармо пособлятимеш. За якихось п'ять хвилин, що ти біля ратиці марудитися будеш — матимеш грошей півжмені.

— Добре, — погоджуюся, хоч все таки хвіст не дає мені спокою, — добре! Хай вже буде та ратиця, що біля хвоста, моя. А хто корові хвоста триматиме?

— А навіщо його притримувати?

— Як навіщо? Щоб нічого несподіваного не при-трапилось. Хвіст — це ж своєрідна небезпека.

— Вигадуєш. Ніякої небезпеки в коров'ячій хво-сті нема. І маєш же ти якісь прищелепуваті вимисли. Твоє діло — на ратицю натискувати, а хвоста викинь із голови. Отож готуйся до сьогоднішньої ночі!

І пішли вони.

душогуби з молотом та кинджалюкою

Таборова лазня, що її тут недавно наспіх збуду-вали з дикту, тобто з паршивенької фанери, 'вже від давнини обпліснявленої й перетрухлої, примістилася обіч табору, якраз поміж поліційною будкою і адміні-страційним бльоком. Лазня малесенька, так що як туди забереться десяток голяків, то вже й поверну-тись ніде. А двері в цій, вибачте, санітарній будові — вузькі-вусесенькі, і ця вузькість відразу ж хлопців з „Коров'ячої корпорації” надто зажурила. Як же протиснути в такі двері, як-не-як, декілька сот кіло-грамів живої худобини?

Ламали голови, радилися — і вирішили. Одні члени корпорації тягтимуть за налігача корову в лазню, а я її підштовхуватиму.

Я на це ніяк не погоджуюся. Як це так? Де ж рівноправність і справедливість?! Мені і задні ратиці тримати і корову підганяти! Чому такою „чесною” не обдарують когось іншого, лише мене.

І моя впертість принесла наслідки. Підганятиме корову Вадим, до налігача призначили Кирила, а моїм завданням буде стояти в лазні і корові під морду траву тикати — і таким чином її всередину зама-нювати . . .

Наступила одинадцята година вечора. Коровчи-на вже маячила біля дверей лазні. Я з середини обе-

ремок сіна рогатій даю нюхати, а два хлопці за налігача з усієї моці її тарганять, а Вадим ззаду її підтурлює.

А корова норовиться — на моє сіно навіть не дивиться — і не хоче в лазню влізати.

Нарешті, спільними зусиллями, рогату змусили покоритися, — і фанера з-над дверей відломилася, але нам таки пощастило худобину в лазню запроторити.

Заблимали два каганці — електрикою не наважилися покористуватись, бо боялися, щоб хтось із вулиці крізь щілини не запримітив, що в лазні, в глузу ніч, бач, світиться. І пошепки нараджуємось. Все мусить бути тишком-нишком. Бо тут же ж і поліція під боком — розвідає, що ми в лазні витворюємо — і пропало все. Відбере нам корівчину, посадить нас у буцегарню, бо ж ми все проти закону чинимо. У нас нема дозволу ані корову різати, ані ночі лазню зі спекулятивними намірами окупувати.

Каганчики побликують. Ми все шукаємось. І стаємо до праці.

Я схоплюю задню ліву ратицю. Ні, я прихвачуюся поспішно до неї, бо хочу показати свою спритність та проворність. За мною три мої товариші інші ратиці обхвачують. А Кирило з молотом попереду рогатої стовбичить, готується приголомшувати її — тобто з ніг на землю її звалювати.

Все в лазні принишкло. Я чомусь трясуся. І заплющився, щоб не бачити молота в Кирилових руках. І так зі замкненими очима невеселі думки мене обсіли.

Ото, мізкую собі, корівчина загубає. А вдома, — нагадується мені, — колись, бувало, скільки то радості-утіхи приносила вона в хату. І ми ту корівчину, як ніби когось із своєї рідні, любили. І ми її

обчісували, і обгладжували, і хвіст її розпушували, а вона нам у віддяку і молочко, і масло, і сметанку, і сир, і рязанку як дарувала. І ось оце тепер дороге дворого сотворіння мусить, ради того, щоб наші кишеньні грішми понапихалися, загинути.

— — —

— Іване, прилучилася біда.

— Ніякої біди, мамо, не бачу.

— Рятуймо, коли не пізно... Баритися не можна.

— Кого ж бо рятувати?

— Нашу Малаську.

— Та що ви, мамо, вигадуєте? Хвилюєтесь надармо. Вона он і без рятунку стоїть спокійнесенька й повнесенька.

— Не дзявкоти! Досить язиком негоже молотити. У ратицю шпичака загнала! І шкандибає, сердешная.

Я з матір'ю біля Маласьки. Мати щось нашіптує, примовляє, приговорює, аж так до худобини приголублюється, ногу їй гладить — і диво! — корова, трішки потупцювавшись, піднесла ногу, і її мати взяла в обидві руки так, як коваль бере кінське копито, коли підковує його.

— От бачиш, підкорилася. Висмикуй он того бузівіра! Шпичака!

— Чим? Голими руками?!

— Нігтями. Нігтями вчепися і витаскуй.

От тобі й на! Навряд чи нігтями мені удасться.

— Мамо, вчора ви ж на мене накричали, що в мене не нігті, а пазурі. І я їх пообрізував. То чим тепер...

— Кебети, тямовитости в тебе — ні зернини. Нема нігтів — зубами вчепися — і видобувай.

— Мамо, — вже зозла. І напівнючився, наkosten-
чився. — Невже хочете, щоб я губами дотикався до
коров'ячої ратиці.

— Диви он пан який! Пани мої дрібнесенькі, а
воші, як біб.

— Це ви про мене.

— А про кого ж. У тебе й за вухом не свербить
Маласьці в допомозі стати.

Я слиною „обмив” зранене місце — і передніми
зубами захопив вершок шпичака — і шарпнув до
себе.

Витягнув.

Проте гнів мене під'юджує. Але Маласька лиз-
нула мене в праве вухо — і мені відразу в душі по-
теплішало...

— — —

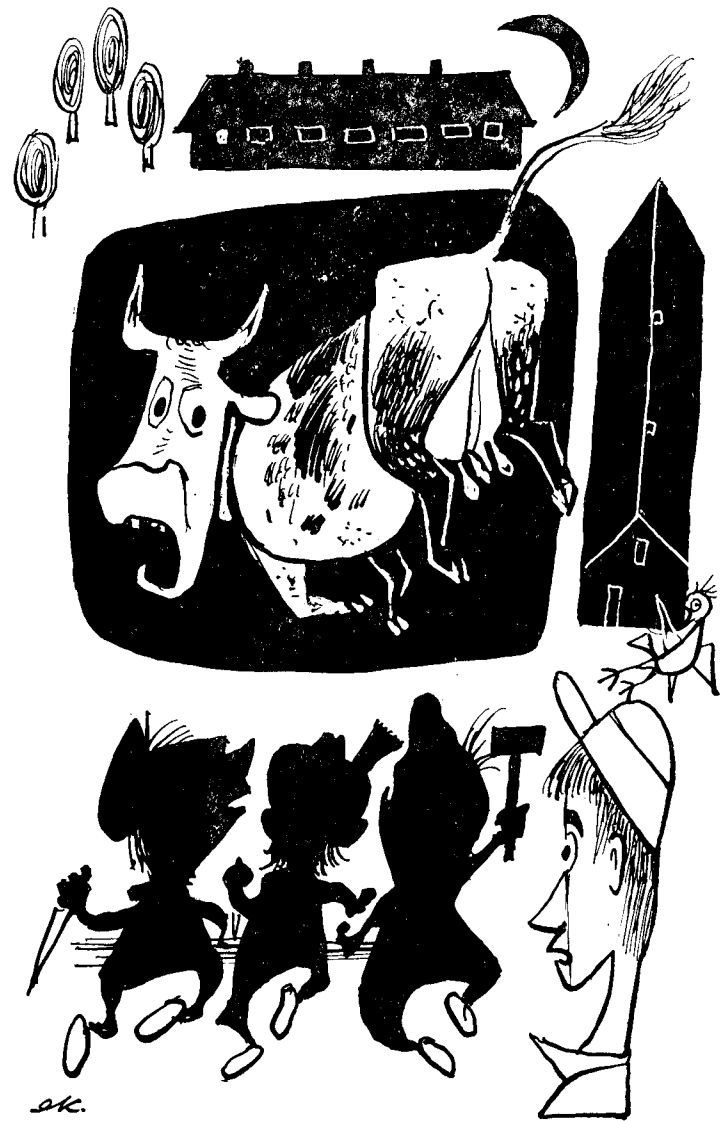
— Бах! — і чую, як молот гахнув, і корова на
всі ноги впала. У мене аж сльози крізь сплющені вій
пробилися — але ратицю тримаю...

Та горе — тут рогата, як я й передбачав, викори-
стала свою зброю, — хвостом як чухране мене по об-
личчі, — аж у мене в скронях залопотіло, а в очах
свічки позасвічувалися.

Я зойкаю з болю — і мимоволі кидаю ратицю — і
обхоплюю обома руками свою голову, яка аж горить-
палає.

А корова, відчувши, що в неї звільнена одна ра-
тиця, — зненацька нею як хвицне, та як шуроне мого
партнера, що тримав іншу задню ратицю — і так його
сadikanула в груди, що той беркицьнувся зі стогоном
і розвалився на увесь ріст по підлозі цементовій.

І тоді рогата вже на обидві задні ноги підводить-
ся і реве немилосердно! — і штовхає-мотлощить
грудьми й ногами тих, що держали її за передні ноги.

І ті хлопці, за животи похватавшись, так і попереверталися.

А корова вже на чотирьох стоїть — і ревище здійняла таке, що в мене у вухах, відчуваю, щось тріскає. І реве — і вперед преться. Суне до стіни. І ось — ще хвилинка! — і трощить-проломлює головою стіну диктову — і виривається на вулицю.

А хлопці крізь дірку — та де дірку! — крізь роззяпину величезну у стіні вилітають за худобою. Два з ножем за нею вганяються, один із молотом, а ще один із налігачем та палицею. А я голіруч позаду всіх плентаюся.

І потерпаю. Збентежився докраю. Рахубу накликав на свою голову. Сили небесні! Це ж через мене таке все завихрилося. От набаламутив. І все через неї. Коли б вона, рогата, хвостом своїм моє обличчя не обполосувала, коли б мене так не обперічила, я б ратиці не випустив — і все було б гаразд. А так ось ушелепався в біду. І заманулося ж мені грошей — і ось що через ті гроші вийшло!

І жах крижанить тіло. Що ж моя корпорація зі мною зробить? Але одночасно з жахом-боязню і радість на мене надходить. Радію, що дворога від цих душогубів вирвалася. І я в душі їй, дворогій дорогій, гарну дорогу простеляю . . .

„Біжи, втікай, рогатенька!” — зичу їй у мислях щастя.

— — —

— Стара, наша Маласька вже не доїться. Телятка від неї також ждати не приходиться. Зношена вона . . .

— Вийшов ти з розуму? Сам ти зношений.

— Послухай, не розпікайся! Вона лише в хліві надармо сонце заступає. Заріжемо її.

— Грець-зна що плетеш. Наче хлебеснув окови тої.

— Старесенька . . .

— Не задурюй голови мені. І мене не вблажай. Корова роками тобі і нам усім молока літрами давала, телятками он скількома нас нагороджувала — а тепер із світу її звести. Її хочеш під ніж!

І почалося гарикання.

— Заріжу!

— Ще й як ні!

— Ще й як так!

— Ліпше, старий, мені ножа встромляй, а не Маласьці.

— Не квапся з сваркою. Ти і так розторсані нерви маєш.

— То не дратуй мене, бо ти своїми дурницями мої нерви розсотуєш докраю. Хай худобина живе з нами! Її теличка скоро стане коровою — і за неї нам молоко даватиме. А Малася хай собі з Богом відпочиває та віку з миром доживає!

— А заріжемо — і м'ясе їстимемо.

І тут мати ну бо батька ганьбити . . .

— Упораєшся, старий, з нею — тоді мені на очі не навертайся.

— Е, то ти, стара, мене лише страхаєш. Говорив Мирон старої кобили сон.

— І розійдуся, їйбо, з тобою. Остобісіла, остогидла твоя впертість! Обов'язково розійдуся і переберуся до матері жити.

І насилу трохи втихомирилася.

— Стара, розсудливо подумай.

— Я все обдумала.

— Тобі корова миліша за мужа.

— І мужа й корову я однаково люблю. Хоч Маласька ще ліпша, бо мене не сердить і на мене не

гримає, а ти як розходишся — то це справжній жах.

— А ти, Іване, як тата — слухасш?

— Слухаю вас, тату, але Малаську й маму таки люблю...

— — —

— Переймай її! — зіпають. І всі налучилися, як рушницями, очима на мене. — Ти її, паразите, випустив із лазні — ти її перейми й назад зажени.

Я наче прокинувся...

— Як же я її буду переймати, коли вона на мене лобом націлюється, — відказую їм, і сам рогатій до рогу зовсім не загороджую, а навпаки — навмисне пропускаю її далі, поближче до лісу.

— Куди ти, Іване, її гониш?!

— Тихо! — наказує Вадим, і в його руках ножище виблискує завбільшки з півмісяця. — Тихо! Поліція близьенько. Ще почують, і поназбігаються, і нас тут повиловлюють.

— Стань, чортів Іване, посеред бараків і перегороди дорогу їй! — гримають-наказують мені.

Ну й напалися! Але, думаю, нема дурних. Вже давно дурні з цього світу перевелися. Бач, до чого намовляють: „Перегороди дорогу їй!” Перегороджу, а вона мене рогами, як копицю гнилого сіна, так і простромить.

— Лови її! — горланять Кирило та Петро до мене і знову лискають очима. — Сип їй межі очі піску, засліпи її, щоб вона не бачила, куди втікати!

— Самі сипте піском! Я до неї підступати не наважуюсь. Вона від того, що її Кирило молотом огрів, прямо розбісилася.

— Ти підступай! Ти зчинив усю цю бурю і зроби так, щоб ця буря уляглася.

— Не чіпляйтеся до мене! — відбиваюся від них. — Ваша тут вина, а не моя. Чого хвоста корові не тримали? Я ж просив, щоб ви їй хвоста приборкали, ви ж не хотіли. А я вас попереджував, що хвіст може всю справу попсувати. Що ж, не послухались мене і тепер клопотів не оберетеся.

— Мовчи, не одсварюйся! — і Вадим із своєю кинджалюкою підскакує до мене, а я навтікача в напрямку лісу. — Мовчи, не доливай масла в вогнище, бо здожену і, присяйбі, зсічу тебе!

О, мене зо страху дрижаки напали — і я як дремену від нього іще далі. Тут куці жарти, Вадим, як очманілий, може здуру не корові, а мені цим обрізом голову здійняти. Від цього людоїда можна всього сподіватись. Іч, як оскальнулися його очі недобрим вогнем. Він прямо перепалює мене очима. Такий може спрожогу людину, як поросся те, заколоти.

Аж тут, чую, люципера з ножищем товариші охолоджують:

— Та кинь, Вадиме, того недоумкуватого! — цебто мене. — Зловімо спершу корову і заріжмо, а опісля вже візьмемося й до того голодранька. Я його й сам опісля палюгою укоськаю.

Тим часом хтось вже корові мотузку накинув на шию — і за ту мотузку вчепилося троє — і аж ногами риють землю, так рогату зупиняють...

Зупинили. Завертають її до лазні...

А я, щоб, бува, не скуштувати кулаків моєї братії, завернув до свого бараку і нечутно, по-кошачому, у свою завішану рядном халабуду вскочив.

хочуть з мене витрясти душу

Визираю у вікно, — лазня якраз напроти моєї халабуди примостилася, — визираю і при місячному сяйві бачу, що члени моєї корпорації вже загнали рогату всередину. Уже он дірку в стіні завішують простиралом.

Ну, спую думку, їй добре, що мене в спокої полишили. Якщо до цього часу з кинджалом до мене не появились — виходить, їм вже охота відпала різати мене. От все як кепсько зчинилося! Хутко мене прийняли в спілку і ще хуткіше з неї витурили.

Ну їй нехай собі морочаться з коровою без мене. Я їй далі сидітиму з порожніми кишнями та картоплю немащену і горохову зупу з обридженням споживатиму.

Так щось з годину мені подібні мислі тяжили голову і вклястись спати не давали. Коли це — перша година ночі! — радуйся! — знову Кирило і Вадим за мій параван всуваються. Я вже ладен був вереснути — та споглянув, що в них у руках ножів нема — і трішки оговтався. „Це напевно, — мигнуло у мене в думці, — збираються мене не ножами полосувати, а кулаками наштовхати. Ну, кулаки вже їй не такі страшні. Та їй те сказавши — чи першина мені їх куштувати?“

Коли — дивина! Не стискають кулачища, а всміхаються до мене.

— Чого, Іване, набусурменився, наче тобі три чисниці до смерти? — жартує Кирило.

Я аж похитнувся з несподіванки. Диви, недавно збиралися мене із світу звести — а тепер ось, зубами поскоблюючи, жартами розхизувалися...

І, всміхаючись, запрошують мене наново в лазню. Хоч, кажуть, я і гадина, безрога, власне той, що ледь-ледь не провалив їхнє коров'яче підприємство, але все таки вони моєї помочі в лазні потребують.

Корова вже зарізана, м'ясце вже на дошках лежить — і тепер їм бажалося б, щоб я там появився. Я німую з подиву.

— Навіщо, — дивуюся, — навіщо я вам тепер здався? Ви ж все вже зробили. Все готовеньке. А я для чого вам? Може, хочете, щоб я м'ясо розрубав? Я не впораюся із цим ділом. Я до цієї роботи не при звичасний...

— Ні, Іване, ти м'яса не чіпатимеш. Ми тебе до нього їй не допустимо. Там валяються кишки та тельбухи, і хвіст — всього так щось кілограмів зо ста — і все те треба з лазні повиносити туди в лісок — і там у рів позакидати їй позасипати.

— Тельбухи, — скривився я, — носити... Чим?

— Як чим? Руками. Що ми тобі автомобіля най-мемо для цієї цілі?

— По-перше, — підкреслюю йому з притиском, — я до всього того руками не торкатимусь. Не осоромлюйте мене такою працею. А по-друге, я в глупу ніч у ліс ні за які гроші не піду, там поховані солдати, і мені повз їхні могили проходити страшноувато.

— Ну їй дурний же ти, аж світишся. Могили уже переполошився. То що, не хочеш із нами мати справу?

— Не хочу.

— То й провалися собі під землю, щоб з тебе й сліду не залишилося. Страхопуд нещасний! Але перед тим, як провалитися, подумай гарнесенько, що ти втрачавш. Не хочеш півгодини попрацювати і грошенята мати? Ми все таки за всю ту колотнечу, що ти нам натворив, тебе з корпорації не виганяємо. Ми змилюсердилися над тобою і тебе нашим спільником лишаємо. Ну, ходімо! Із стома кілограмами тельбухів ти за півгодини — отак пхі! — і справишся.

Подумав я, подумав — і знову погодився їм у пригоді стати. Хоч мені і лячно було в ніч мандрувати — та ще й на собі при тому коров'ячий хвіст та тельбухи таскати, але грошики, що я за цей труд від корпорації одержу, мене приманювали.

Пішов... Віднайшов якусь торбину — напхав туди рештки з корівчини, через плечі перекинув хвоста, узяв малесеньку лопату — і в ліс, у темну, найжачену глушину попрямував.

Отож чвалаю, бо швидкати, коли б навіть і хотів, не можу, бо навантажений, як віл. Отож ледве волочу ноги. А в лісі — горе! Кожна гілка чмарою в очі вбивається. І все являються якісь пелехаті постаті... Але треба йти вперед. Іду, згинаючись од тягару, обіч могил, а ноги підкошуються. І зиркаю з перестрашу сюди й туди. Аж раптом спотикнувся й ошелешився в канаву, а хвіст мене по спині хворостить — а тут ще й крізь дерева ввижається, що повно-повнісінько солдатів вишикувались поза гіллям і на мою душу тільки но й вичікують... Ох, все мені двоїться — та де! — множитья зі страху та напруги.

І так ця тасканина продовжувалась довгесенько. Я три рази з торбою мучився з лазні до лісу, і з лісу до лазні. І все душею млів.

Нарешті повиносив все — прийшов і сів у лазні на підлогу. І вже я не я, а ніби якась заїжджена шкапина. І віддихуюся, відсаплююся. Знуртований, незадоволений. І прямо отуманів від того ношення. Та ще від мене такий дух несеться, що просто не описати. І сам я відчуваю, що від нього мені в носі пошпигує.

— Хлопці, — кажу членам корпорації, — я мушу, і то зараз, помитися.

А Кирило тут і загедзкався. І його воружкі очі злісно пронизують мене.

— А й не думай, — цідить він крізь зуби, — промиття. Нам треба дати раду м'ясові, а тут тобі чомусь здуру купатись закортіло.

— Не закортіло, — перечу вперто, — а я вимушений. Від мене несе...

Тут Кирило підходить і мене обнюхує.

— Нічого від тебе не несе. У тебе просто-на-просто хвора уява. Уроїв собі, що від тебе пахтить, і крапка.

— Ні, — настирююсь бо на своєму, — я не вроїв собі, а таки від мене щось недобре розноситься. Тобі, мабуть, носа заклало. У тебе хронічна нежить.

Підступає вже Вадим — і біля мене втягує в легені глибоко повітря.

— Правда, — підтверджує він мої слова, — правда, від тебе, Іване, трішки чимось віє, але це не від того, що ти в ліс рештки коров'ячі пирав. Це зовсім не від того. Від тебе завжди таким душком несло, бо ти, мабуть, сіромо, рідко миєшся. Потерпи, братику, до завтра, і завтра обчистишся.

Ну що ж — хоч-не-хоч мушу примиритися. В них у руках сокири, ножі, пилки — і моя суперечка з ними до добра мене не доведе.

Що ж помагаю їм м'ясо розкладати.

— А яловичину треба б, хлопці, помити, — Петро зауважує. — Вона ж уся в солоні, обполоскати її треба.

— Аякже, — погоджуюся й я. І не лише погоджуюся, а мене у цю хвилину напала жага командувати. І я вже владним голосом майже наказую: — Помити варто! І то добре! Але у вас усіх тями нема помислити, як треба обмити! А треба кип'ятком, кип'ятком, щоб всі бактерії, що є у м'ясі, відразу ж і погинули!

— — —

І нараз блиснуло... Війна...

Лікарня...

Вікна порозколювані, збиті, папером заклеєні, ганчір'ям позатикані...

Мій товариш на операційному столі бездиханною колодою удюжився, а я, затиснувши до болю губи, стою побіля нього. Чавить щось на мене, муляє душу. Стримую сльозу... Йшли декілька годин тому вулицею... І тепер... Я стою, а він он на приконецькі життя потом обливається.

— Оскомелок бомби застряг у животі.

— Ш-ш-ш.

Він лежить безрушно, але очима водить — ніяк не засинає.

Лікареві підносять якісь щипці, бритви, ножі, шпильки...

Я вже на побігеньках: несучи стільці, ослона, виливаю воду з миски, завішую, щоб не так знадвору дуло, рядниною вікно.

— Вимили? Кип'ятком?

— Нема.

— Зготуйте! Все виваріть кип'ятком. На цих ножках кишить бактеріями. Тут їх нестемна сила. Чи

подуріли? Хочете невивареним струментом заразити хлопця.

Товаришеві хочуть на лице прикласти маску. Він заворушився — і різким порухом відтручує її.

— Його зв'язати треба.

— Не зв'язуйте, — я стиха-стиха упрошую. — Я уговорю його. Він послухає мене і маски не зриватиме.

— У тебе, — голосно кажу, — Митько, гарячка.

— То заберіть її. Я гарячки не хочу... Тату!..

Всі посмутилися, принишкли. А мурашня мене пронизує...

Перегода знову:

— Тату! — він кидається, його очі мутяться. — Подайте...

Я простягну свою руку, і він хапається за неї.

— Це ви, тату?

— Я.

А куди ви, тату, везете мене? У сад?

— Еге!

— Де вишні? Он маряться вишні...

— Не маряться, не ввижаються, Митько, а наяву вони. Он тягнуться двома рядами поміж стежкою. Багато вишень. І вишні он як гілкують і в молошно-му цвітінні осліплюють очі. І пахтять, пахтять.

— Я втомлений...

— Під вишнями й наспочиваємось. Тут і прості вишні, і черешні, шпанки... І пахоці... Вдихай, вдихай...

Наблизили маску...

Він не пручався.

Втих...

Білість-білина з'явилась на його обличчі. Відтак рука його зі столу звисла. Він скочується в нірвану.

— Кип'яток сюди... Виварюйте... і чимшвидше!..

— — —

— Кип'ятку, щоб всі бактерії відразу ж і погинули!

Моя братія за цю мою раду й схопилася. Випромінюються у них лица. І хвалять мене, що я до такого висновку дійшов. Мовляв, хвацький на мудру думку хлопець! Видко, що олії в голові у нього трішки ще є, і видко, що його, тобто мене, недаремно в школі науками всілякими штурмували. І він може тепер і щось мудрого сказати.

І зробили так, як я їм радив. Кип'ятку в лазні було досить — отож негайно повідкручували крани — і пара повалила лазнею. Бурхає, аж хлюскає, кип'яток, а я м'ясе ще й перевертаю, щоб його з усіх боків обпарити, обдезинфекувати.

Так щось із двадцять хвилин кип'ятком хлюпали на м'ясо. І радіємо, що вже з усім покінчено. Тепер лише винесемо яловичину в будку, що біля ліска — і завтра з тієї будки будемо її розпродувати, щоб собі грішми кишені набивати.

Збираємось переносити м'ясо — коли несподіванка! — бачимо, а воно на очах одмінюється — чорніє, чорніє — і так невдовзі наш такий свіжий товар в якийсь непотріб перетворився.

Я пальці кусаю і ніяк не доберу, хто ж це на нас таку біду накликав? А, може, в цьому моя не дуже мудра голівонька завинила?

Ось тобі — остерігався біди, а вона нізвідкіля й насунула! Ото, думаю, поміг, як корові обух.

Біжимо прожогом за Кирилом, бо Кирило якраз під ту пору, коли ми обпарювали м'ясо, відвихнувся з лазні. Він чмихнув на другий кінець табору в яко-

гось знайомого гандляра візочок позичати, щоб тим візочком м'ясо до будки транспортувати.

І ось... влітає розчервонілий Кирило — і глянув — і уразився. І вительбучив очі. Скривився. За голову хватається. І таким скаженкуватим став.

— Хто ж це так попорядкував? Який же це ідіот додумався м'ясо кип'ятком мити?! Що ж ви зробили?! Та ж ви м'ясо знівечили, зіпсували! — желіпає він.

— Чого зіпсували? — теж горлаю я, бо мені не по душі таке желіпання. — Ми м'ясе окропом сприскували, щоб його обдезинфекувати і щоб у ньому бактерії всі повбивати.

— Сприскували, обполоскували... Щоб тебе дідько обполоскав! Ну, тепер дивися, милуйся на свою роботу! Та за це тебе треба вибанити кип'ятком — і то так, щоб аж із тебе шкіра злізла! Та хіба ж полоскати м'ясо кип'ятком?! Ой, умру! — кричить він і чуба собі сіпає. — Пропало тисяча марок! Згинула моя корпорація! І через кого? Хто ж із вас, паразитів, перший на таку думку напав? Хто перший заїкнувся м'ясо окропом обмивати?!

Зрозуміло, всі на мене тикнули пальцями — мовляв, ось той, що не допомагає, а все партачить у корпорації. І тут уже не Вадим, а Кирило погрожує мені — і громом вигрімлюють його погрози, і він уже за ножа хватається.

— — —

І трапиться зворушливе видовище... Понесуть мене на нарах.

— З чого він помер?

— Тиф на його життя посягнув — і його на той світ забрав.

— Вигадка. Сварилися. І його товариш ножем, отим ножакою, що свинею і корів ріжуть, приканючів.

— Справді. Пропав, як бачите, ні за цапову душу. Ножем, яким в крамниці свиняче м'ясо розрубують, заколено його.

— — —

Ой, Кирило за ножа хватається. „Уб'ю!“, „Душу витрясу!“.

Ой, дай, Боже, мені ноги!!

І я, наче мене вистрілено з гармати, вилітаю з лазні і, не тямлячись від страху, в поле чухраю.

мене м'ясом по лиці шмагають

Удосвіта мене з ліжка зганяють. Протираю очі і нічого не второпаю: що від мене хочуть? Хто за мій параван прителіпався і мене турбус? О, це члени „Коров'ячої корпорації“?! Мене шпигнула думка, що кулаками молотитимуть — коли ні! — стягли мене і мені напучення дають. Мовляв, м'ясо ж бо зіпсував — ну, дідько зі мною, вже нещастя не поправиш, але його, м'ясце те зчорніле, в'яле, треба бодай за півціни продати. Отож на мені, кажуть, тепер тяжить обов'язок той товар якось людям розіпхати.

— Як я розпихатиму? Що ви хочете, щоб я по коридорах лазив і крізь кожні двері шматок м'яса вкидував?

— Цього не хочемо. Ти тепер зодягайся — і десь за півгодини — марш, бігцем упоперек і вздовж табору! Гасай і на все горло сповщай, розголошуй, що біля ліска, в будці, о дев'ятій годині ранку, продаватимемо і свіжу, і чисту, і поживну, і багату на всякі протеїни, вітаміни і всякі інші „іни“ яловичину. Та ще й кричи, щоб люди поспішали, бо м'яса мало — усім не можемо настанчити — м'яса мало, а покупців багато — і його відразу порозхоплюють. Або ще й при тому додавай, що лише перші тридцять щасливців м'ясце, як сльозу чисту, матимуть — а решта з

порожніми руками від будки прямуватиме. Отож горлай — і діло на лад піде.

— Та хоч би пішло . . . А про те, що м'ясце трішки потемніло і спаршивіло — не треба нагадувати?

— Ані писни! Кричи, що свіже м'ясо — і так дери горлянку, щоб аж шибки деренькотали!

Що ж . . . Не хотілося мені бігати та неправду голосити, але відмовитися було страшно. Відмовлюся — уб'ють або заколять.

Зодягаюся. Хлопці мені дають натщесерце півсклянки самогону, щоб горло в мене прочистилось і щоб я, розігрітий хмелем, з більшою потужністю репетував.

І я вибігаю посеред табору . . .

**

О дев'ятій біля будки сиджу я, головний касир-бухгалтер корпорації, а біля мене навпочіпки припустився і Вадим. Я мусів м'ясо продавати і гроші в торбу класти, а Вадимове завдання було куди простіше-легше: він очей з мене не спускав, все пильнував, щоб я, часом, грошей не крав.

Люди показались на дорозі.

— Причепури востаннє м'ясо! — наказує мені Вадим.

— Як я його чепуритиму?! — серджуся я. — Що це дівчина, що напудруй її, обмалюй, і вона вже гарно виглядає. З м'ясцем цього не вдасться нам зробити.

— Не вимудровуй, — уже желіпає. — Кажу — „причепури“ — значить — покропи його ще раз холодною водою, щоб воно свіжішим видавалось.

— — —

І в мене жахтить злоба. От коли б я міг позбиткуватися над цим Вадимом. Ось хоч би отак:

— Ага! Хотів мене принизити, зганьбити, на тобі! Ось покроплю я батожищем. Раз, два і без кінця. Оце за погрози, а це за зневажання, насміхання та знущання!

— Ой, досить, — і хилитнувся Вадим убік. — Досить! — вистогнув він.

— Ага, тепер не будеш на мене зіпати. Я причепурю тепер тебе пужалном! — і стьобнув його, що аж сорочка здрявилась.

— Змилуйся, Іване!

— А ти милосердився наді мною?

— Ні, ні, лише не вірвовкою.

— Ти рашпилем потягнув по душі моїй своїми забаганками та криками! Ти мені устроїв шпindel в серце! Упівся ти мені. Тому тебе й вірвовкою з гудзами обполошу.

І Вадим товчється, і звивається, і туди-сюди обертається, і коцюбється.

А я його молочу.

— Ти, Вадиме, не людина. Тебе варто у ведмежатнику тримати— такий ти підступний та скажений. А з кинджалом хто за мною гасав?..

— Не гасатиму, Іване. І вже не проситиму тебе обкроплювати та причепурювати м'ясо, — і каменем упав на землю. — Прощення прошу!

— Присягнися, гаспиде, анциболотнику, що не будеш наді мною більш глумитися!

— Присягаюся! Щоб мені і перецо! — запискотів слізю Вадим.

— — —

— От коли б так притрапилось. Але...

Кроплю раз, кроплю ще раз... Причепурюю м'ясо...

А людей вже до будки назбиралося чимало. Та горенько — скоро вони до будки приходили — але,

кинувши оком на нашу, хоч як уже „обчепурену” яловичину — ще скоріше відходили.

Перегода навідується Кирило...

— Ну, що купують?

— Ще ані кілограма не продав. Один, правда, шкіру з корови хотів придбати, а на м'ясо й подивитись уважно не хотів. То що — дати йому шкіру?

— Ти що — наївся маку?! Я шкірою сам покорируюся.

— А ще один дідок тут був. Пропонував заміну: казав: „Принесу вам півсвині — учора заколов — а ви мені дайте десять кілограмів свого товару”. То що робити?

— Півсвині бери. Півсвині і ти, Іване, — ціла, справжня свиня — отож півтори безроги вже й матимемо.

— Дурні всі твої жарти, — гніваюсь на нього. — Мене зроду-віку ніколи ще свинею ніхто не обзивав.

— То через те, що тебе ніхто так добре, як я оце, не розпізнав. Ну, замкни писок. Он ідуть свіжі покупці, може, хоч вони щось дадуть нам вторгувати.

Свіжі покупці — це три молодичі. Вергливі, всі трое. І крикливі, щебетливі... І ще якась бабуся в додаток притупцювалася.

І тут одна, наймолодша жінка, зразу бликнула на мій крам, насупилася і сплеснула в долоні:

— Оце так яловичина! Пху і ще раз — пху! Де це ти, синку, таке роздобув? Мабуть, з якоїсь ями вночі вигріб?!

— Це, тіточко, — пояснюю їй і, як личить доброму продавцеві, через силу до неї всміхаюся, — це свіже м'ясо. Воно має одну малу ваду — грішки почорніло, але воно, побий мене грім, свіже!

А бабуся збоку наскочила, і собі, знай, вередує:

— Це свіже м'ясо?! Воно було тоді свіжим, як я дівкою була. Та ж на нього бридко глянути! Воно, мабуть, десь з півмісяця валялося. Авжеж, що кажу правду. Ти, либонь, надумав нас цим непотреб'ям затруїти.

— Бабусю, я сьогодні їв це м'ясо — і ось, бачите, здоровісінький, як кінь.

А бабуся не вгамовується:

— Ти, — каже, — любуюся, можливо й цвяхи ковтатимеш — і твій кендюх їх перетравить. А в мене шлунок тендітний. Я, з'ївши цього м'яса, зразу ж переставлюся.

І нахилиється вона до м'яса — і внюхується. І скривлюється, наче оцту покуштувала...

— Ой, та тут і подоби м'яса вже нема! Від нього вже й відгонить! А нюхайте, коли не ймете віри.

Молодиці й собі понагиналися.

— Авжеж! Окрім того, що м'ясо худе, жилаве, від нього й справді душком сильним несе.

— Що несе, то несе.

— — —

Ну, думаю, бабусю, не легко тобі буде в світле місце на тому світі потрапити.

От нариштують воза — і віз до раю дорогу триматиме.

Доїхали.

А оповісник біля брами:

— Хто?

— Святенники, негрішники, смиренники.

І тут всі в рай поїдуть, лише одну цю бабу вередливу з воза стягнуть. І вона біля брами вистоюватиме.

Аж тут вийде контроля райська.

— Баба!

— Сімдесятилітня. І чому ж мене не впускають?

Я їй недугувала, дивіться, яке худе, жовтувате лице маю, і постила, і до церкви ходила, і бідним давала . . .

— А, бачте, не встереглися ви гріха. Івана, того, що в таборі м'ясо продавав, навіщо зобижали?

Ага! І баба жметься, гнеться . . .

— Іван? Оте негречне створіння?! Його треба чихвостити словами.

— Бабусю, у вас голос невеликий, а досить огидний. Чому він „негречне створіння”?

— Він, той Іван, вразливий, як бик на червону плахту.

— Хай і вразливий, а йому не треба дошкуляти. Він бідний і беззахисний. Чекайте, бабусю, біля брами. У рай вам зась . . .

— — —

— Е, таки несе від м'яса, несе . . .

І тут Вадим, що весь час відмовчувався, в розмову втрутився.

— Тіточки і ви, бабусю! Це не м'ясо тхне. Це тягне від продавця. Він вже не мився з місяць — отож від нього й пахощі такі відразливі вам носи турбують.

Я розізлився. Я ранком таки викупався, а він . . .

— Брешеш! — втративши терпіння і, ледве здержуючи з образи сльози, гримнув я йому. — Від мене нічого не несе. Якщо тут щось і неприємно чути, то тільки з м'яса — і ніколи не від мене!!

І тут завелися і розсварилися . . .

А Вадим, не довго думаючи, як схопиться, і бачу, що його охоплює скаженість:

— І це ти так м'ясо реклямуєш! Навмисне псуєш торгівлю! Та тобі таки варто батогом спину списати! — і, розлючений, шматком м'яса мене по лиці шмагає . . .

рятунок — голопунний концерт

Із м'ясом ми якось собі раду дали. Трохи продали, трохи так пороздавали, а решту в рів звалили й засипали — і я вже радувався, що все, що я з дурного розуму наварив, так щасливо для мене завершилося.

Я думав, що члени „Коров'ячої корпорації”, яким я перекапустив справу, з мене душу витрусять — аж вони змилювалися наді мною і тільки мене шматком м'яса декілька разів по обличчі лягнули — і на цій малодошкольній карі задоволювалися.

І тому я радувався.

Але . . . радість моя була недовговічна. Розвіялась вона того ж самого дня, як мене м'ясом по лицях цвигнуто — лише не ранком, а так десь аж під вечір.

Десь о четвертій годині пополудні в табір увірвався з несамовитою швидкістю військовий джип — і перед комендантським бараком, тобто перед управою нашою, по-навіженому заревкотів, задимів — і зупинився.

І зразу з джипа вискочили три американські солдатики . . . Оперезані ремнями, а револьвери в них довжелезні — аж до колін звисають.

У мене серце несамохіть тенькнуло. І колька зашпигала в бок. І замакітрилася голова.

Рятуйте мою душу! Не інакше, як притирилися членів „Коров'ячої корпорації” виловлювати.

— Солдати! — з острахом хтось вигукує.

— Це не прості солдати! Бачиш відзнаки — це військова кримінальна поліція, — вже інший хтось добавляє.

На тобі! До кольки мене й гикавка зо страху напала. І нараз ноги гумовими стали. Хочу бігти, а вони підкошуються. Оце, думаю, влип я через ту корову. Вганялися за мною вночі товариші з ножами, а тепер почнуть янкі з наганами по п'ятах гнатися.

Прямцюю відразу в ліс. Куди ж інакше мені можна подітися?! Заберуся, міркую, в кущі і висиджува-тимусь там доти, доки за мене кримінальна поліція забуде. Як тиждень треба буде — то й тиждень нікому на очі не показуватимусь. Ожиною, диким терном живитимусь — і так небезпеки оберігатимусь...

Забився в кущі. І вже заходився жувати ожину. Кислюща ж, каторжна! Жую-плямкаю — і при тому виклинаю і ожину, і корпорацію, і свою незавидну долю...

Розглядаюся.

Та це зовсім не ліс, а надлісся.

Тихо. Лише пташня полошить спокій... Ось неподалік могили. Деревя, а за ними деревця поскиляли гілля і наче вишіптують солдатам для сну якусь земну, чарівну казку, яку їм зла доля напровесні їхнього життя залізом обірвала.

Доброго здоров'я, тише! Як на душі водночас і легко, і мирно, і сумно. Та сум якийсь особливий, якийсь благословенний, нецьогосвітній, такий замріяний і дещо аж терпко-солодкий.

А он поміж самими могилами — деревинка. Ні, ні, молода жінка. У сірій суконці, сірій хустці, лице запечалене, а карі очі — виразисті. Ось молодиця рушила, сповільна обходить могили — і квітку то на одну, то на іншу опускає...

Що? Мабуть, вчувається?! Бо таки співає...

*Ой, родоньку, барвіноньку,
Де ж тебе шукати;
Піду, рече, у вітронька
Про тебе питати...*

Відголос пісні бродить поміж деревами і, об гілля зачепившись, утихає.

Поздоровкався, а вона, видимо, за журую добридня не могла мені віддати.

— Тіточко!

— Га?

— У всіх могилах цих всі ваші...

— Одна моя, а яка — не знаю. В одній із них муж мій похований — і я тепер всіх тут оплакую.

— Ви ж не оплакуєте, а співаєте.

— Цей спів — це плач. Чоловіка мого війна взяла — і рід мій згинув. Два місяці була одружена, а три вже вдовую... А чоловік мені частенько сниться... А твій хто тут похований?

— Я, тітко, ховаюся тут від поліції.

— Злочинець?

— Гандляр. Я м'ясо продавав.

Вона мовчить.

Я відійшов і спостерігав, як вона все ходила і рвала квіти й листя і обсипала ними могили.

*Ой, родоньку-барвіноньку,
Як ти розвивався,
Та для мене, соколику,
Скоро й обірвався...*

— Тігонько?

— Що?

— Нічого. У мене так якось вирвалося.

Що казати? Ясно все. Війна жакітними колесами порозорювала людські стежки-дороги; вона знівечила, потолочила шовкову траву не лише жінчиної, але й моєї молодости...

І яка в своїй сумоті велична і хороша ця молодича! І як вона піснею оплакує довгий-довгий сон цвіту нашого, щойно розквітлого.

І від її тужіння опромінюються, хорошіють і могили, і дерева, і трави, і навіть я стаю людянішим...

Тихо. Коли б так було довго-довго. Вічно... Коли... тріщить щось здалеку.

Вглядаюся — ну так! — прямисінько до мене чухрає Кирило. А хай ти тямишся! Не хочу тебе бачити!!

Я вже замірявся вглиб лісу тягу дати — та передумав. Почекаю, дізнаюся, чого й він сюди преться...

— Що, страхопуде, — так він до мене привітався, — вже дригнув у ліс, вже в куці заліз? Вже й відпльовуєшся від ожини?

— А ти чого сюди припхався? І як ти мене тут знайшов?

— Та люди ж сказали, що ти у ліс посунув. А що, злякався військової поліції? А так? Переполошився? Серце, ачей, теліпається, як телячий хвіст?

— Чого питаєш? Та й ти, так здається, неспокойненький. Ну чого поліція притарабанилась? Авжеж, щоб корову чи коров'яче м'ясо відшукати. І спекулянтів покарати.

Кирило, облеслива личина, жартом починає. І солоденькими речами мене потішає. Мовляв, не такий бо дідько страшний, як його малюють. Солдати — свої люди. З ними можна і помиритися, і навіть подружитися. Вони, правда, комендантові табору спочатку про корівчину щось бовкнули, а потім про неї

й призабули. Солдатня сюди навідалась, щоб на дівчат наших військовим жаднющим оком кинути.

— Второпав? А ще, Іване, знаєш, чого американці сюди притирились?

— Ну чого?

— Хочуть, брате, щоб для їхніх товаришів-солдатиків, які нудяться ось тут недалеко в казармах, улаштувати концертик веселенький. Веселенький до нестями. Щоб у тому концертнику був і жіночий спів, і жіночий танець, і жіноча акробатика...

— Яка це така жіноча акробатика?

— Яка? Пень ти сучкуватий, дурнуватий! Що ти з місяця звалився? Солдатам треба, щоб на сцені якась наша зграбненька Килина чи Горпина ніжками, як блискавками вимахувала, і щоб у неї напіводяг розвівався, а животик, як хвиля морська, хилитався; і щоб вона і дугою згиналася і змією туди-сюди виверталася. Ще ясніше — треба, щоб на сцені появилася жіночка-огонь — і напівзодягнена або і того менше.

Я остовпенів.

Слухаю його і не вийду з дива.

Все воно добре. І все я досить розумію. Але чому Кирило якраз все це мені витолковує? Чому притьопався в ліс до мене? Хай рушає й шукає Горпину, що вміє дугою згинатися і морською хвилею хилитатися — і кінець. При чім тут я? Я тут п'яте колесо до воза — та й колесо нікудишнє, поганеньке...

— Ти, Іванцю, у цій, так би мовити, голопупій концертній затії не п'ятим колесом служитимеш, а першу скрипку гратимеш.

— Як саме? — витріщився я на нього, бо він мене збив із пантелику. — Що ти хочеш, щоб я, замість якоїсь там Горпини, на сцені напівголий згинався і хилитався?!

— Та що ти з глузду зсунувся, чи дурману наївся? Та ти як там покажешся — людей всіх поперелякуєш. Твоя фігура не для сцени, а на опудало годиться.

— Ну то в такому разі чого ти від мене доби-вашся?

— Одного. Простого. І для тебе дуже легенького я добиваюсь. Комендант табору просить, щоб ти влаштував оцей саме концерт. Підшукай дівчат, жінок для співу, балету та інших вихилясів. А як підшукаєш, і як концерт склеїш, і як концерт той солдатам прийдеться до смаку, — радуйся! — ти тоді розкошуватимеш. Солдати тоді тебе рибними і м'ясними консервами обдарують, і борошна, і цукру тобі дати не забудуть. Ти тоді наїсися по зав'язку. Вдарись тоді долонею по животі, а він твердий, як бубон, лише дуднітиме. Ходімо!

Іду за ним.

І обурююся. Знайшов мене і тут. От пройдисвіт! І не здихатись мені цього капосного друга. Припався аж у чагарники...

А жалко кидати мені ліс. Тихий-тихий. Тут і могили. І молодича.

Іду...

А жінка:

— Це тебе арештували?

Зволікаю з відповіддю.

— Ні, — нарешті відказую, — ні, тіточко, відшукали мене. Хочуть, щоб я знайшов дівчат, які солдатів забавляли б.

— То це твій вербувальник — і на таке грішне діло, — і вона відсахнулася від мене і Кирила. — Вистерігайся пустих забав! Не шукай нікому ніяких дівчат. Не потішатися, а журитися пора настала. Тепер сум і лісами і полями простелився — не до

потіх тепер. Ліпше запізнавайся з добрим, а не злим!

— Не зі своєї волі, тіточко, я йду. Бідування змушує, — не кажу, а мурмочу з ніяковости. — Я їсти хочу, і тому треба йти, щоб хтось сміявся, забавлявся. Не підю ж я жебракувати. Самі ж бачите, до старцювання я ще замолодий.

— Я, хлопче, дам тобі хліба, три фунти вчора купила хліба — і всі тобі віддам. Лише не смійся.

— Три фунти не пособлять. Зі сміху і танців я більше їжі матиму. Я коло солдат вихарчуюся...

— А біля мене спокоєм, душевним спокоєм оцасливишся.

Ідемо... Дівчат, жінок для балету та інших ви-хилясів буду шукати...

Але якось... не хочеться мені новий клопіт на свою голову накликати. З коровою оскандалився. Шматком м'яса мене по обличчі полоснули. А тут як я з цим концертом осоромлюся, прощпечуся — наслідки можуть бути ще сумнішими. Тут солдати можуть вже не шматком м'яса, а кулею з револьвера мене почастувати.

Отож навіщо мені з вогню та потрапляти в полум'я?!

Не хочеться... Але одночасно і таки хочеться, бо, що не кажіть, кортить смачною їжею поласуватися.

І, може у цім ділі пощастить мені? Та мусить пощастити! Аджеж я наче з театром-концертом знаюся. Не одного разу в театрі розставляв стільці, артистам за лаштунки часто горілочку крадькома приносив — отож з організаційними театральними справами я начебто трохи обзнайомлений.

Рибні й м'ясні консерви!.. Та вже від одної думки про такі їства я слинку ковтаю. А від солдатів, коли цей, як каже Кирило, голопупий концерт вдасть-

ся, можна ще вициганити і одягу, і мила, і цигарок. А за мило й цигарки я можу в таборі дістати навіть золото.

І так, озолотивши себе в думках, я згодився підготувати програму веселеньку.

— Коли солдати прагнуть цим нашим жіночим викаблчуванням полюбуватися?

— Ще цієї неділі їм жадається-бажається на все це поглянути.

— Гарзд! Згода! — напіврішуче кинув я.

артисти погорілого театру

Три солдати в таборовому театрі ждали на артистів. Вони хотіли спершу побачити, хто їх та їхніх товаришів тут розважатиме.

А я ганяв табором, збираючи-скликаючи до американців театральну братію. Але — горенько! — труд мій був намарний. За півгодини мого гасання зібралось всього-на-всього якихось півтори каліки. Одна днедавня співачка, далеко поза сімдесятку. В руках теревить обтріпану торбинку, на голові — крислатий капелюх, що напевно бачив ще Габсбургів або Романових династію. Зіщулилася, згорбилася, як півтора нещастя. Дивлюся на неї й думаю: „Де вже їй, небозі, принародно викаблучуватись, коли їй, так видно, три чисниці до смерти. Вийде на кін, набере повітря в груди для виспівування — й відразу ж шелепне на підлогу”.

— Що можете ви солдатам показати? — питають янкі старесеньку.

Я від здивування аж похитнувся. Ну й, міркую, питання пришелепкувате. Що показуватиме? Не буде ж вона бриканням та хвицанням солдатів утішати. Вона, бідака, як зігнеться на сцені — може й не вирівнятись. А вирівняється-розігнеться — ще пополам розколеться або й зовсім розсиплеться.

— Пані Байбарацька, — за неї я обзиваюся, — співачка з шістдесятилітнім досвідом. Патентована так би мовити, співачка.

— А який голос має?

— Кольоратурка, — нарешті процвірінькала то-несеньким та ще й до того дрижачим, хриплесеньким голоском пані Байбарацька.

Бачу, солдати зав'янули, насупилися. Один загавився, на муху глядячи. А інший за вухом шкребе ще й губу копилить...

— Пані, — підказую старенькій, — вони не за кольоратурами, а танечницями пошукують. А ви ж танцювати, здається, вже не можете?

— Та танцювати можу, — вона мені, — але в'яло, без вогню.

— А солдати, пані, вогню, як повітря, в першу чергу потребують.

Пані Байбарацька неохоче в кут відступає.

— Я співала, — згодом отак наче нідокого вона каже, — і після концерту тисячі людей біля дверей чекали на мене. І мені „браво” сипали. А тепер хочуть всі мене чимшвидше здихатися. Коли б могли — запроторили б тепер мене кудись, звідки я й на світ Божий не дивилась би.

І накрапав — так тіль-тіль помітно дощик у її очах...

— Що ж — досіль поневірялася — і далі горе помаленьку куштуватиму.

— Напоневірялися, — один із солдатів задумливо обізвався. — Шкода... Ми вас не виганяємо...

— А що — витурюєте?

— Та...

— Е, гиркатись мені з вами, солдатикки, нема охоти. Зневірилась я у всьому. Так, так, здичавів, обезглуздів світ. Як молодий — пригортають, постарівся — на смітник кидають.

— Я, пані співачко, сам предок отих...

— Еге, один з отих, хочеш сказати, солдатичку, що колись у давнину отаких старих, як я, у студінь-мороз саньми вивозили у поле... і викидали в кучугури, щоб замерзали. Коли б таке право існувало ще й донині, то ти перший мене вивіз би закоцєніти.

— Не сперечайтеся з нами, пані! І не дорікайте нам такими несправедливими словами. Ми вас, врешті, беремо для концерту. Повірте, жалко нам... Раджу, забудьте розмову нашу... Співатимете... Жалко нам...

— Пізно наспів із радою. Завеликий тягар для мене жалощі ізносити. Я з жалости ніколи не співаю. І вам молодих треба, а я молодитися, прикрашатися вже не буду. Але знайте — я п'ятдесят років людям зі сцени радість дарувала, а мені на старості навіть жменьку тієї втіхи скупляться з щирого серця дати.

— Лишайтеся співати!..

— Ви, солдати, не варті мій голос чути.

На одному солдатіві з ніяковости, болю і ще чогось лица не знати.

— Ми були б раді вас почути. І вам би щастя...

— Щастя, — і співачка задумалась. — Щастя у мене було — й доволі. І проминуло, і я тепер лише спогадами житиму. Не хочу хороших спогадів вашими жалощами вщент псувати.

Відходила...

Я до неї:

— Пані, вибачте!..

— Нехай таланить тобі молодими забавлятися.

— Пані, вибачте!.. Мене гризе совість...

— А за що?

— Я в думці про вас недобре думав, а ви така чудова...

Вона без слова зникла.

Хвилина мовчанки...

Аж тут до солдат наш таборовий вусань суне. І він сюди притьопався! Така ж він улазлива личина! Де його не посій — там він і вродить. Іч очі випучені, ніс завбільшки з добрий спілий огірок, а вуха позвішувані, бо великі, як у крілика. І цей ось хоче до концерту пригніздитися.

— Чуєш, ти, — кажу і смичу його за руку, — ти солдатам не до шмиги. Американці за жінками-артистками полюють. Чоловіків їм не треба.

— Я свіжий бас, — чваниться вусань і кирпу гне. І зиркає на мене так погірдливо. — Мене не лише солдати, а й великі риби слухали.

— Ти чортом на мене не диш! — ублажливо попереджаю я його. — Хоч тебе й великі риби слухали, а ці тебе в потилицю зацідять. Слово чести, витурять тебе.

Але він мене так і не послухався — і перед солдатами тільки став, як ті від нього й відмахнулися — мовляв, щезай пошвидше вусате одоробало з-перед очей — і „свіжого баса” вже серед нас не стало.

Тепер стовбичить перед солдатами щупленька, зграбненька пані. Років так десь біля шістдесят. Правда, краси в неї як кіт наплакав. Лице — суцільні зморшки, якесь аж наче вижолоблене, а на шиї жили понатягувались, як струни на бандурі. Проте стан ще має непоганенький. Обтягнутий якоюсь шовковою тканиною, той станик непомилно вказував, що колись, у далекій молодості, він міг чоловічі очі ще й як до себе притягати.

От, думаю, коли б цієї пані та обличчя можна переінакшити або принаймні під час концерту чимсь гарним принакрити — гаразд було б.

— А що добродійка солдатам можуть показати? — і військовики більше до її статури, як до обличчя, очима влипли.

— Я — ілюзіоністка. Можу в капелюсі заховати живого крілика. І ви обдивитесь увесь мій капелюх — і крілика не знайдете.

— Пані, — обізвався солдат, із виду найстарший, перед тим переморгнувшись з товаришами, — пані, цим ви нас ні трішки не здивуєте. Ось у цьому таборі нещодавно не крілика, а цілу, на півтори тисячі фунтів, корову заховали — і ми на її слід ніяк не годні натрапити. Але лишайтесь. Приймете участь у концерті. Ви, так бачиться, — говорить і далі водить очима по талії, — зможете, якщо захочете, ще щось нам задемонструвати.

Я охолов. Згадав корову. Шукали, бач, — і не могли на її слід наскочити.

Та коли б вони знали, що один член „Коров'ячої корпорації” якраз оце сидить від них на віддалі трьох кроків — і їм, солдатам, треба лише його за горлянку взяти і раз-два шарпнути — і він їм про всі коров'ячі сліди розкаже . . .

Такі думки рояться у голові. І я потерпаю. І скося побликую на них. Чи, бува, вони вже не підводяться й до мене з розчепіреними руками не підступають. А не допустити, небо!

Ух, моторошно! І очі з переполоху спустив я долілиць . . .

Аж ось вже драматична актриса перед солдатами маніриться. Дивлюся на неї й злюся, що вона сюди з'явилася. Та ж у неї ніякого голосу нема. У співі вона ж анічогісінько не тямить. Ну та й вона ж, нівроку, тяжкотіла. Стан у неї незavidний, він скидається якось на дві товстенькі картоплини, що зрослись до купи. Такою тілобудовою злегка і не поворушиш і не потрусисш. І приніс же її дідько лисий сюди псувати й мені й американцям настрій.

— А ви що вмієте? — і солдати не на неї, а вбік спозирають. І в їхніх очах розпачлива сумота . . .

— Я деклямую.

— Нам деклямацій непотрібно.

— Як деклямацій вам не треба — я можу мімікою тішити солдатів.

— Як мімікою?

— Моєю, — відказали дві зрослі картоплини. — Очима, устами, руками я щось солдатам безсловесно розказувати буду.

— Не підходите нам, дорогенькі. Ми роздивляємося за такими, що ногами безсловесно щось нам розказували б. Отакої нам міміки потрібно. На жаль, ви нам не підходите.

І пані, видимо, невдоволена таким рішучим вироком, не йде, а викочується з залі.

Лишилися в театрі, окрім солдатів, я, так би казати, організатор веселенького видовища і дві молоденькі дівчини — років кожній не більше дев'ятнадцять-двадцять.

Вони вдвох співають дует.

Молоденькі, кажу, дівчатка. Але про стан їхній дівочий тяжко будь-що сказати. Бо вони повкутувалися у квітчасті великі хустки та ще й понадягали плаття довжелезні, і ті платтячка ось-ось підлогу підмітатимуть.

І стоять вони кароокі — і в них лише носи та черевички виблискують — і більше нічогісінько не видко.

— Ви з монастиря, — жартують солдати. — Чи ви, часом, у черниці не записалися?

— Ми з села Задунайці. Співаємо „Ой на горі пшениченька”.

„Пшениченька”. Це ж колись . . . Приходьте, спогляди . . .

— — —

— І ви приїхали в наше село? Тут скука вас ізрешетує. У столиці ж театрів, кіно, філармоній... Там цирків, парків... А в нас нічого.

— Знаєте, під рідною покрівлею...

— Колись була вона для вас і рідна, тепер — чужа...

— У вас є те, що в столиці не відшукаєш. Як вечоріє, і у вас тут як заспівають — серце моє не витримусь, і я заледве не плачу.

— Та ж там у місті з патефонів ви ці пісні чуєте?

— З патефона — мертві пісні. А в людини буває прагнення, жадоба... Та що казати. Отам під яром, за травами я чув і чую живі і невмирущі... Вслухайтесь...

*Ой у полі пшениженька,
В долині овес;
Не по правді, мій миленький,
Зі мною ж-и-и-в-е-е-еш...*

— Підімо туди.

Приходимо.

Дівчата та хлопці умовкли.

— Такої краси я в світі не чував. — і леститься, і малярєє словами. — Чудо! Чого ж замовкли? Не хочете вже співати?

— Хочемо — та... Є хотіння — та немає вміння, — приповідкою відбрехався один з гурту.

— Ось десять карбованців.

З гурту нахмурюються лица. Брижуться брови.

— Крім грошей ще й гостинця дівчатам принесу.

А хлопцям горілки.

Мовчать.

— П'ятнадцять карбованців дам! Тільки ще дві стрічки проспівайте.

— Ця пісня, пане з столиці, не продається й не пропивається! — сказав один — і гурт уроздріб — хто куди — і всі відразу зникли . . .

— — —

— Співаєте про пшеницю. Гарно, гарно, — хвалить один з американців. — Але на сцені, перед солдатами, ви також в такому довгому вбранні появитеся? Чи, може, трохи надкрасе, обріжете його?

— Ми нічого обрізувати на собі не будемо.

Я їм підшптую, щоб вони згодились для концерту хоч на ціпку плаття вкоротити. Хай, упрокую, війсьсько, образно висловлюючись, бодай трохи побачить сільського красюду. Я так пожартував, а одна задунайка — пху! — на мене, а друга тусанула мене кулаком у мій худий живіт — і обидві, вихнувши біля мене платтями, ображені, без слова, прожогом вискочили з залі.

Отуди до лиха! Кожний хоче, щоб із ним цяцькатись та панькатись. Жартів не розуміють, мене не шанують. Та який же це з мене організатор?! Вже на мене пхують, тують і мені в живіт стусанів всипають, а що буде, як концерт почнеться? Тоді мене зовсім зневажать, розтерзають!

Три американці — і всі хмуристі — на мене лупають очима, а я на них. І я зо страху місця собі не нагрію — з того стільця совгаюся на той — і ладний від їхніх причепущих очей провалитися убезвість.

— То це ти понаскликував оцих артистів, — один військовий.

— Де ти таке повідшукував, — інший допікає. — І ти не стидасяся отакєє нам показувати?! Більшість з тих артистів промолоденькали шістдесят років тому — а ти їх на сцену тягнеш. Та це ж артисти з погорілого театру.

— Я, — і хочу щось на своє виправдання сказати — і не в силі. Нараз неначе проковтнув язика. Не відведу голосу.

— Поганий з тебе організатор. Ті співаки, що тут оце були, хіба для похоронів надаються. На панахидах їм співати, а не у веселих концертах виступати. Вони для нас — ні се, ні те — їх, як то кажуть, ані пришити, ані притулити, ні прилатати. На них наші солдати не захочуть дивитися. А де ж ваші танечниці, кабаретниці? Де веселі вдовички?

— У нас, — белькочу я, — таких нема. — В цьому таборі лише поважні, статечні люди проживають. Кабаретниць удень із свічкою тут не знайдете. У нас...

— Теревені правшиш. Бреши, та міру знай! — задирливим, аж неначе здичавілим голосом перервав мене один військовий. — Цього зілля всюди повно. Лише його треба добре пошукати. Чи пошукаєш?

— Попробую, — не відказав, а ледве-ледве прохамаркав. — Попробую . . .

— Не пробуй, а хутчій знаходь. Бо не знайдєш, погано буде. Можеш тоді пожалкувати.

Мене відразу різонула думка. Вони, мабуть, домислилися, що я в лазні корові ратицю тримав. І що я м'ясом торгував. А, може, й не домислилися, а хтось виказав ще й надрочив на мене. Так чи так, а вони все, далєбі, знають. Тому й так причепилися до мене. Тут мені й кінець! Гвалт! Непереливки мені. Нахопився, телепень, знову на біду. Тепер треба будь-що-будь їх утихомирити, упанькати. Треба їм обов'язково кабаретницю знайти, бо інакше мені клямка. От дурень я. Чи не ліпше мені було б і далі без праці байдикувати, як за цю небезпечну концертну працю братися? І навіщо я злигаєся з цими військовими?! Але що ж — вже нічого не вдію. Одступати вже не можна. Одступлю — кінець мені.

— Ви зачекайте, — кажу військовим, а губи мені трясуться. — Зачекайте, я трісну, — а вам все таки те, що хочете, знайду.

Я з театру вилетів, а у вухах дзвенить відгомін солдатових погроз.

Чманію від думок. Перебираю в пам'яті всіх жінок, з якими я знайомий. Та немолода, та хоч і вдова, але танцює кепсько, і в неї на бороді поріст вибивається. А аж он та, здається, опереткова примадонна — але вона через довгочасний ревматизм на ногу налягас. А . . . Сили небесні! Як же це я міг згубити з пам'яті Люцію Меркурівну! Та це ж якраз за нею солдати розглядаються! Та ж вона і молоденька, і гарненька, і у всіляких кабарегах різні колінця викидала. Вона вже загартована в цьому ділі. Ну і як це мені відразу не стукнуло в голову її до американців припровадити?! Та вона ж — скарб для них. І моє спасіння.

І я щодуху смалю до неї . . .

люція меркурівна та ще й фон шпігель

Не пройшло й півгодини, як Люцію Меркурівну я в театр увів.

І вока як виструнчилася перед американцями — ті аж зайорзалися на стільцях.

А моє серце втіхою аж он як повниться. Бо бачу, що врешті-врешт я натрапив на ту кралечку, за якою очі видивляли солдатики.

Стоїть вона — щупленька, гарненька. А особливо стан у неї — справжня тобі скрипка! — з усіма зігзагами та візерунками. І зодягнена в прозору туніку з широким декольте — і туніка лише колін сягас. А ноги зграбненькі, довгенькі — і якраз у міру: ані хуленькі, ні товстенькі. Ясніше, ноги — взірець. На всякій жіночій виставці такі ніжки якусь там премію одержали б. Та ще й на правій ніжці панчішка в двох місцях тріснула — і ці дві дірочки в панчішці ще більшим чаром ніжки наділяють.

І Люція Меркурівна рівномірно дихас, а її туніка біля декольте раз розправляється, раз у складки збирається . . .

Краса та й годі!

А яка милолиця Люція Меркурівна!

Личенько полуменіє, як розпукла півонія. А уста двома пелюстками рожевими зійшлися, а з-поміж уст

тіль-тіль виблискує передній металевий зубик. І вона чарівничу усмішку постійно має...

Неземне єство — наша Люція!

А вушка в неї маленькі, а на них кульчики гоїдаються важенькі. А очі сині, глибоченькі — і навколо них все чорним обмальовано.

І вона не дивиться, а просто крас-локшить солдатів тими оченятками.

А голівку умаяла квіточками. І голівонька прямо тобі квітчасться. І вся в кучерях. А три найкращі кучерики на чолі знаком запитання прилягають.

Зомліти можна!

— Люція Меркурівна фон Шпігель! — відрекондувалася моя рятівниця.

— Джек!

— Майк!

— Пітер! Гм... якою мовою ви хочете?.. А ви англійську...

— Аякже, вивчала.

— Де?

— Школа, війна, досвід...

— Який досвід?

— Який, — і в Люціну усмішку вперше закралася хмарини якогось болю. — Досвід — і легкий, безпутний, і тяжкий-тяжкий.

— Ви не лише чарівна жінка, ви ще й філософ. Але... Ми з вами можемо й українською...

— А де ж ви заізнались з українською?

— Теж у школі.

— Шпигунський?

— Трішки в нормальній, трішки і в тій, що ви назвали.

— Люблю відвертість. Ви джентлмени. І, визнати треба, непогані...

І тут всі троє зірвалися й вишикувалися перед дамою. І чомусь гейби спантеличилися, і навіть утишили подих...

— Будь ласка, — сказала ласкаво Люція — не трудіть ніжки, сидіть собі спокійно.

— Не сидіться, — признався Джек.

— Чому ж це не сидіться? — і Люція вже два металеві зубки показала. — Мулько?

— Жарко.

— Як жарко — вийдіть надвір провітритись. Або цеберко холодненької водиці на себе жухніть.

Я спостерігаю солдатів. Яка одміна з ними сталася! Обличчя в усіх трьох влейно-усміхнені. Куди недавня понурість та сумота й заділися!

Мовчанка...

Аж так перегода Майк, урешті цілком отямившись, пронизливо свиснув і звернувся до своїх товаришів:

— Ні, ні, приятелі, — це мені така краса певне в сні ввижається!

— Стукніть себе кулаком по лобі й просніть, — грайливо мовила Меркурівна. — Я тут наяву стою.

— Справді стоїте, — погодився свистун. — А я про таку, як ви, завжди тільки но й марив.

— Дякую, — відказала якомсь аж пестливо Люція. — Мною не лише ви марите.

— Чи ми можемо, — нарешті подав голос Пітер, — можемо... надіятись?

— Чого? — і Люція кольнула очима Пітера, і він, стуманений, обезглуздений, хотів щось відповісти — та так на півслові й затявся.

Знов мовчанка.

— Ви, Люціє Меркурівно, — вже Джек олам'явся і посоловілі очі відірвав від туніки, — ви акторка?

— А що не бачите, — і Люція попестила пальчиком на чолі кучерика. — Вірніше, не акторка, а танцюристка. Міжнародна танцюристка.

— Як розуміти — міжнародна?

— Я, бачте, танцювала перед багатьома народами. Бачили мене зі сцени і солдати советські, і німецькі, і малярські, і румунські...

І вона підступила до столу — і вже крізь уста не два, а три металевих зуби поблискують. А її очі, скеровані прямісінько на військовиків, впевнено казали: „Я не таких бачила, тому з вами легко впораюсь. Я перед вами розгублюватись не збираюся”.

Майк кахикнув.

— Ви простудилися, — і Люція удавано нахмурилася. — Може, візьмете цукерочку, нею прочистете горлянку.

— Ні, — зашамотався Майк, ніяк не відшукаючи більше слівця для відповіді. — Я...

— Розумію. Ви при таких хворобах горілочку, мабуть, вживаєте.

— Вживаємо, — за Майка сказав Джек і знову їсть очима Люцію Меркурівну. — То, кажете, вам всі народи „браво” били і вас на руках носили?

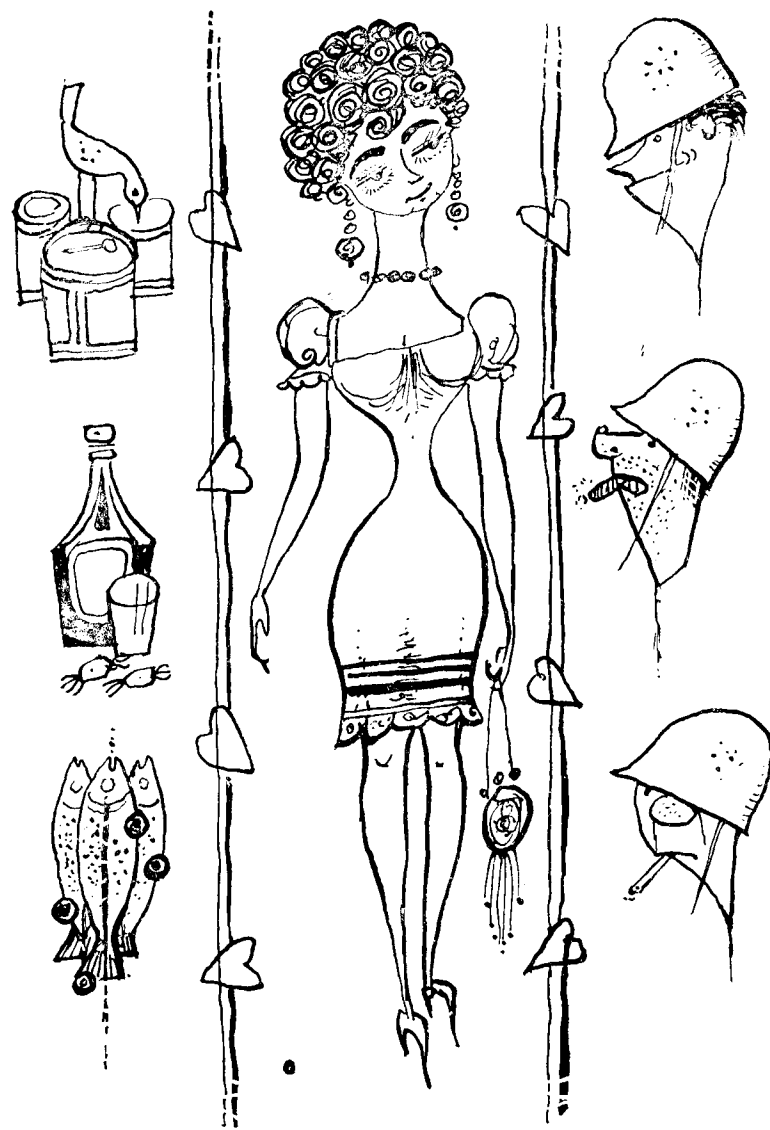
— Траплялося, що й носили.

— А хочете, а маєте бажання, щоб вам американські солдати свистали і „браво” кричали?

— Здається, трішечки бажання маю, а як гарно мене попросите, може, і більше матиму, — і Люція, примружившись, пустила такі бісики, від яких всі солдати разом із стільців зіскочили і заходилися біля неї тупцятися та навперебивки упрохувати.

— Ось вам стілець. Не вагайтеся, сідайте!

— Не спішіть, — і Люція знову почала кучерика поправляти-гладити. — Все треба робити з розумом, помаленьку.

— Ну я й кажу вам повільненько, помаленьку — с-і-і-ідайте!

— Дякую. Я стоятиму, вищою виросту.

— То, виходить, пані...

— Не пані, а мадмуазель Люція Меркурівна фон Шнігель.

— То, виходить, мадмуазель, що ми й сприяємо.

— Охоче! Залюбки!

Джек підійшов і взяв її за руку.

Люція його руку тендітно відсторонила.

— Язиком працюйте, а рукам волі не давайте!

— Що це значить? Як вас розуміти?

— Чіпати мене зась! Мене ви не торкайте!

— Чому? — і в Джека багрянці розквітли з сорому на лицах. — Чому до вас не можна доторкнутися?

— Бо попечетесь.

— Хіба ви такі гарячі?

— — —

Так, так, Люція ще й яка гаряча. Шкода, що ці солдати тиждень тому не мали нагоди допевнитись, яку вона має огнисту, просто несамовиту вдачу.

Тоді в табір прителіпалися двоє військових — хоч не такі молоді, як ці, а вже в літах.

Двоє — американський і совєтський...

Всунулися під хмелем на нашу забаву. І розглядалися і по всіх кутах очима стріляли. І з-поміж усіх дівчат облюбували, підтоптані, одну школярку.

І обступили її, і півнючились довкола неї, і ніяк не випускали з свого товариства.

І танцювали почергово, з хмільними вихилясами, то той, то той із нею.

Аж так, коли зближалось до десятої — „військо” з дівчам скерувалось до дверей.

Я спостерігав. Збоку об'явилась, власне, оця всюдисуща, жвава та рішуча Меркурівна.

— Йй, солдатики, — це Люція Меркурівна, — шістнадцять не сповнилось. Вона — лілея-крин ще нерозпуклий, а ви мітите на неї. Чуєте, йй шістнадцять, а у вас уже, даруйте, носи он мохом обростають.

— А ти що за птиця?

— Чого витріщився, як баран на нові ворота?! Я не птиця, я — людина.

— Відчепися! Хто ти?

— А ти на мене не тикай. Я з тобою свідней не пасла. Та ж не повилазило тобі, а бачиш, що я людина, ж-і-н-к-а.

— Еге, жінка. Ще й доладна, показна із себе. Але — чортиха, і зубаста.

— А ти шкарбан і чистої породи хам! Ич, чортихою звивас. Зубастою... Життя зубастою зробило. То чуєте — йй несповна шістнадцять! Ідіть з миром від неї!

— Куди, зубаста, йти?

— Куди? Ідіть у якусь Жабокряківку — і дві старі відьми собі з болота викличте! Вам, старим, цвіт рвати й паплюжити — агі і зась!

— Ми цю дівчину поважаєм... Ми хочемо з нею наодинці лише наговоритись... Ми прихильні до неї...

— Прихильні, як цап до капусти. Ідіть від неї.

— А як не підемо.

— До сто чортів! — і де в Люції такий здичавілий голос взявся? — Я калавур зчиню на табір цілий. Я згвалтую криком усіх із табору.

Солдати оторопіли. Якось наче ще більше зволохатились та покошлатились їм лица.

І одступили од Люції і, не глянувши навіть ані на неї, ані на школярку, хряснули дверима — і їх не стало. Дівча виторопнем дивилось на Люцію.

— Чому ви, Люціє Меркурівно, заступилися за мене?

— Ти, дитино, знайдеш собі пару по літах і по любові. А ці зацюцькані спаскудять тобі життя...

— Але ж ви не рідня мені. Чому?

— Бо, дитино, я не хотіла, щоб ти м-н-о-ю стала.

— Вами?

— Ага, не хочу, щоб ти пішла тим шляхом, який мені доля судила...

— — —

— Хіба ви такі гарячі?

— Е! — і Люція Меркурівна, замість відповіді, простягнула Джекові руку — і він довго на руку вдивлявся — аж так зігнувся й поцілував її...

А я оподалік від задоволення потирив долоні. І пирскав сміхом. І сам себе в гадці поздоровляв: „Виграв ти, Іване! Хоч ти через цих солдатів і вибідував декілька годин, хоч через них і перетлів душею, але врешті виграв. Тепер солдати вже твої. Ти їх не бійся! Вони тепер із радости тебе й замогоричать і дарів тобі сипонуть. Радуйся, Іване, і дякуй за все Люції Меркурівні!..”

Я вдячно споглядав на Люцію... Ех, це не Люція, а хтозна-що! Фея, чарівниця. Скарб. Моя рятівниця.

Дивився так. І бадьорість мене охоплювала. І я ще раз потирив долоні — аджеж я вже був майже переконаний, що ще цього вечора буду м'ясні й рибні консерви впереміш із горілочкою смакувати.

гуска, гусенята, я

Тепер — ого! — я тричі начхав на „Коров'ячу корпорацію”. Уже й без неї зажив по-людському. Минулися чорні дні. Без їжі гібіти, нужду терпіти вже не буду. Тричі ні!

Ще концерту веселенького американці й не бачили, а я вже за нього наперед отримав повно-повнісінько всіякого добра: і три майже новенькі ковдри, і масла грудомачу, так щось кілограмів зо три, і прерізних консервів — і рибних, і свинячих, і яловичих, і ще таких, про які я зовсім не мав зеленого уявлення. Я навіть не допускав, що подібні їства в бляшанках можуть існувати. Якись баклажани, перемішані з ковбаскою, і крайні огірочки з манюсінькими рачками — і всі ці лакомини залляті підливою, яка на смак не гірше оковитої.

І вже сусіди про мої статки розславили по цілому таборі. І мені всі заздять — бо де ж! — таке щастя людині ні з сього, ні з того привалило.

А особливо члени нещасної „Коров'ячої корпорації” — Кирило, Вадим і Петро — ці недоброзичливці, запеклі душі, від зависти аж лускають, аж мутніє їм в очах. Ще б пак! Мною ганджували, глумилися наді мною, не згадуючи вже того, що один із них, найшаленіший, на таборовому базарі зі всієї сили шматком м'яса мене трахнув і цим самим привселюдно мою гідність надтоптав. А тепер я міцно на обидві ноги

став, вже охазяїнувався, запанів — кінець прийшов знуцанням наді мною! — і вони, оті „корпоратори”, хоч-не-хоч, мусять переді мною згинатися, до мене підлещуватися...

Ага, дїждався, що вони вже добряться до мене. Так їм і треба! Хай переді мною спину гнуть. Ага, дійшла черга й мені бундючитись!

Та все ж таки я не злопам'ятливий. Хоча й бундючуся — але свої братії не цураюся. Ні! Я трохи консервів даю і Кирилові, і Вадимові, і Петрові — хай уминають та хай собі на носах зарубають, що в мене кебети вистачило без їхньої пса вартої корпорації у люди вибитись.

От і вийшло. Ось вам — був Іван ніщо — і на! — уже він тобі на всю губу пан.

Сорочка на мені чепуренька, штани сливе новенькі, а шкарпетки такі довгі, що аж поза коліна засягають. А черевики які! З гумовими шипами та чавунними підковами. Іду — увесь барак ходором ходить. Тільки — гуп-гуп! — так і відміряю гордо кроки.

А ще забувся найголовніше пригадати. Я вже маю дві пляшечки міцнющої-міцнющої парфуми — такої гострої, що як понюхаси — зразу ж захмелишся, цебто учадієш. І я нею часто користуюся.

Тепер уже ніхто не наважиться навіть заїкнути-ся про якийсь там мій душок недобрий — навпаки — тепер іду, і всі стрічні відчувають, що я освіжений — і не лише відчувають, а й на мої виразні пахоці ласкаво увагу мені звертають.

А як моя халабуда зразу відмінилася. На столі появилася скатертина, а параван вже не з дірявого рядна, а з ковдри — хоч, правда, строкатого кольору — проте, можна б сказати, ціленької, коли б лише її у кількох місцях міль не проточила.

А ще ж я випустив з уваги. В руках у мене тепер — палочка — вгорі товстенька, а внизу шпичастенька — і я, як переходжуся табором, — а черевики — гуп! — а я паличкою — хвись! — і так хвиськаю й підсвистую.

І всі мене нараз стали примічати. Скупчуються, згромаджуються, де переходжу. А вже в день, коли повинен відбутися концерт, мені прямо переходу люди не дають. Гурмою перестривають — і ручкаються, і з учтою вклоняються, і мене з свіжою сорочкою й штаньми вітають, і з напрочуд духмяними пахощами поздоровляють. Навіть управа табору стала мене примічати. Крутиться, упадає коло мене...

— Доброго здоров'я! Тепер заживете, приятелю!

— Тепер випасетесь на харчах добірних!

— Аякже, випасетесь! І вже обідраним по таборі не будете бродити!

— Пане Іваноньку!

— Маестро Іване!

— Дорогий Іване Батьковичу!

Я лише знишка підсміхаюся. Хіба тяжко здогадатися, чому члени управи мене такими почестями наділяють. Чому лабузяться, підсипаються до мене. Цю таємницю нетяжко розгадати. Вони тремтять за свої душі.

Аякже! Аджеж від мене залежить усе. Удасться концерт — вони триматимуться ще цупкіше за свої теплесенькі і поживнесенькі посади. А як концерт розвалиться, не дійде солдатам до вподоби — пропало все. Американці найперше можуть розігнати всю управу. Ну, та й, зрозуміло, мене не поглядять по голівці. Мені також не з медом буде. За погане видовище можуть ще й кулачити мене. Або зразу ж і зарізану корову пригадають, і я можу легко опинитись у буцегарні, щоб там за гріхи свої трохи „відпочити”.

Отож — хоч я й походжав опахощений, зодягнений та з ситим шлунком по таборі, і на мене всі привітним оком кидали — душа моя горопашна ще сиділа в п'ятах.

А що як?

І вже я налякався.

А тут до ляку вже й колька в бік. Бо он, бачу, поза табором шість джипів кудись тарганяться. А на них дуженні, годовані солдатиками...

Це таки корову пригадали.

Я вже знов ледве живий та теплий. Незадармо тряслася, колошкалась моя душа. Вже он яка гурма тарабаниться за мною! Ух, у холодний піт кидає. Трясується жижки.

Хоча в усьому цьому нема ані краплі глузду. Задля якої біди аж стільком підводам за мною вирушати?! Та я й одній поганесенькій піддамся. Я боронитися не можу.

Коли — радощі! — проминули табір. Скеровуються до залізниці. У-у, тисяча пудів із пліч мені ізсунулась!

Чую в себе за спиною:

— Поїхали харчі із залізниці забирати.

— А яке військо на тих джипах сорокате!

— Та яке ж воно там сорокате? Все американці.

І з ними он лише два французькі финтики і чотири советські муштрованці.

— А, — і я додаю своє, — хай віддаляються, хай ідуть на зламану голову, вони нам тут потрібні, як собаці п'ята нога.

Не встиг сказати — як джипи стали.

Я одеревенів. Безталання ж моє! Не здихатись, не відкараскатися мені клопотів.

І вже гамірня, тріскотня, мотанина в таборі.

— Не на добро спинилися. До нас хочуть повернутися.

Припхалися таки сюди.

— Та ні. Утишіться, не метушіться!

— Гуска он з гусенятами. Параски Горбатої хазяйство. От джипи й вижидують, коли мати з чадом перечалалася дорогою.

Боже, доброзичливости, сердечности в світі не обібрися! У мене серце з добру пампушку побільшало, на таку чулість глядячи, а очі заяскрішали, і світ став мінитися веселкою.

Та ж це не видиво, а насправжки все діється.

Ййбо, на таку картину не наглядітися. Моє серце вже не серце, а велетенська афра, і її черкас золота стріла, і воно, серденько, од зворушення відгукується співає, радується...

Ні, я таки розчулився доценту.

Змилосердилися над живим створінням. Яка уважливість, щиросердність до душі живої.

Врешті, до якої там душі. Та ж гуска напевно, окрім плескатоного рогового дзьоба і шлалатих ніг та купи пір'я, ніякої душі не посідає. І он оце бездушне птаство такою честью наділяють. Загальмували джипи, щоб тільки цьому виводкові дати змогу безтурботно, вільотно перейти дорогою.

Біжу навстріч, щоб налюбуватися видовищем, щоб у думці навіки зберегти доказ людської шани, доброти до всього того, що живе та дихає...

Долітають до мене й басисти і тенористи далекочутні військові розмови.

— Мотори стишити! — велить американець з розсіяним плямовинням на обличчі. — Гуркіт їх може розполошити, розжухати.

— А он ззаду найменше як ковляє, — вже і француз випещений, шафранолиций розтурбувався.

— Хай із джипів ніхто не рухасться! — і советський кирпань висловив свою душевність. — А то хтось рухнеться — і гуска втече, і позоставить, осиротить крихіток своїх.

— Голосно не говоріть! Утихомиртеся!

— Ой, яка мамуся красна, а діточки, як квіточки!

— А як гарненько кажнають та крякають.

— Нехай фотографи допереду не виступають, а то ще з ляку гусенята збокують і в болоті, нещасненькі, зав'язнуть. Хай, дзьобатенькі, по сухенькому переколювають.

— То що — не фотографувати?

— Фотографуй — але щоб гусенята не помітили!

Господні небеса схиліться і нечутним цілющим дотиком своїм оцих людей торкніться! Де ж це видано — обчеплені набоями, пістолями, фінками-ножами, а в душі мають повний сніп святої людяности!

Перейшла гусяча сімейка й поколивалась собі в траві.

А людей навколо збилося. Не диво — таке побачити хлинули з табору всі . . .

І старі, і середущі, і малі.

І всі, бачу, вицілюють очима джипи. І лише й чується звідси, звідти: „От краса!“, „Ой милосердні!“, „Які учтиві“, „До пір'інки Божої як зласкавились!“.

Я не витримую. Кажуся з радощів. . . Хочу, мушу наблизитися до першого джипа і всім із нього якщо не потиснути руки — то бодай гречно чолом віддати.

Аж тут джипи загрюкотіли . . .

— Гей, ти, сопливий, — це до мене, чепуруна, так дере горлянку советський, — куди наставився?

— Куди сунешся, сухореврий! — вишкірився й американець. — Хочеш, щоб твої кості колеса по-

перетрощували! Повилазило, чи що — ми ж рушаємо!

— Ей, ти, старушенція, переходь, переходь швидше, бо в спину мотором стукнемо!

І в цих, ще хвилину тому таких доброзичливців, наче попроростали роги. І вони джіпами околясили великий круг, а тоді уздовж і впоперек ну бо щибеничати, гультаювати полем.

Врізалися в натовп . . .

Люди розпорошилися. Я рвонувся вбік, але колеса недалеко юхнули, і я не зоглядівся, як мене оббризало багнукою.

— Стара, з дороги!

— То мої гуси! Спасибі! . . .

— З дороги! — і джіпи старій сипнули в очі димом, сажею, і порив диму здер із неї хустку, і вона опростоволосена стоїть обіч дороги.

А джіпи вже почухрали далі . . .

Я обтираюсь.

— З виду ласкавці, а з породи поганих, — старенька мені жалується.

— Так, бабусю, вони вдачі паскудної.

— Запаршивили тебе, хлопчино.

— Не мене, вони самі себе зогидили.

І стара, як чайка згорьована, розквилася.

— Не плачте, бабусю!

— Як не плакати. Гуску пошанували, а . . .

Вона не доказала, а стала скандзюбленими пальцями з мого лица болото хвартухом стирати.

— До чого одуріли. Не буде щастя на цім світі.

— Буде, бабусю.

— Де ж буде, коли в них розуму, як на вербі грушок.

Я потішаю стару, а в самого всередині, де ще недавно стільки радості гніздилося, якась руйновина полишилась.

„Скажіться, — подумав я. — Гусей теплим словом проводжали, а мене ось як обшмарували”.

— Поганий знак, — веде далі бабуся.

— Для кого поганий?

— Та не для мене. Моє життя вже майже добігає свого кінця. Для тебе знак недобрый.

— Ви певні?

— Ага!

Господи, невже старенька пророкує про мій концерт?! Невже судився мені з концертом повний неуспіх?!

Але щось мені підшиптувало:

„Нехай не баламутяться твої думки. Хвилюватися, печалуватись нема потреби. Неуспіху не може бути! Люція Меркурівна — хіба забувся?! — поруч тебе. І вона за тебе заступиться. І виплугає тебе, якщо знайде в цьому потреба, зі всякої біди. У Люції, яку ти солдатам віднайшов, такий хвилястий стан, і такі вогнисті очі, і такі квітчасті устонька з металевими передніми зубоньками на додачу. Та як вона всю цю красу на сцені військовим відповідно вияскравить — успіх повинен бути! Повір, Іване, Люція — заласна жіночка. Вона знадить до себе військову публіку. Поторсає станом — і, їйбо ж, знадить . . .”

І від такого втішливого підшепту мені від серця відлягає.

Я веселішаю . . .

я гірший від миші і пуделя

До восьмої години вечора підходило.

Матінко рідна! Це не буревій полем завірюшиться — де там! — курява стовпом підноситься від джипів, вантажних авт, мотоциклів та інших змеханізованих колясок та возів, що хмарою до табору сунуться.

Мені дух замирає, як я на всю цю військову валку споглядаю. Куди ця маса люду спрямовується?! Та ж вони, якщо навіть і стіни таборного театру порозвалюють, всі в залі ніяк не змістяться!

Лечу щодуху до театру, аж за сцену, де артисти позбиралися. Там уже й „свіжий бас” мотається. Його американці таки згодились на початок програми між світла рамки допустити. Він подере горло, відгримкотить три-чотири штукенції — і йому за „басування” це негайно ж і відплатяться: дадуть три фунти цукру, баньку мармеляди, дві пачки цигарет — і зникне він.

Після цього викаблучуватиметься пані з кріликом, якого вона саджатиме у барвистий капелюх, а витягатиме із рукава своєї темної суконки. Потім вона ще якогось чижика прирученого посадить в клітку, тоді клітку обгорне чорним простиралом — і мах рукою! — і чижик випурхне в неї просто... з декольте. За це мистецтво — вірніше, за таке окомозамилування американці зобов'язались їй куди краще заплатити, ніж басові. Особливо ж за ловку штуку з чижиком і

декольте пані-ілюзійністку не лише обдарують харчами та нейлоновими панчішками, а й посеребрять їй долоню: обіцяли дати безмаленько не два десятки справжніх американських мідяків.

Ще тут за сценою сновигає скошлане, патлате незавиднисько — воно себе Давидом називає, а ми кличемо його простіше — „ходяче непорозуміння”. Воно вогонь ковтатиме та кинджал гострющий на своєму носі сторчма триматиме. „Непорозуміння” за плату за свій труд загребло вже наперед — дві пляшки шотландської горілки — бо без неї, переконувало воно американців, і вогонь йому горлянку обпикатиме, і кинджал із носа сприсатиме.

Переходжу повз них усіх і мимоходом думаю: „Ну й людоньки зібралися. Один гірший за другого”. І кидаю недбалий погляд і на зачваненого баса, і на зів'ялу на лиці, з мутненькими безбарвними оченятами, пані з кріликом та чижиком, і на змиршавіле „ходяче непорозуміння” — і питаю їх неухважливо, чи вони готові до роботи — і лишаю їх. Бо чи варто витрачати час на розмову з цим дріб'язком?

Я поспішаю, я наставився в кут, до столу, де перед люстром невсипучим оком свій стан обдивляється, а тоді дибиться і туди й сюди вигинається — хто ж? — та хто ж, як не Люція Меркурівна — або по-театральному просто і ясно кажучи — наша кабарежна зірка, наша Люлю. Вона — серце і душа програми, без неї я б ніколи не їв ані свинячих, ні рибних консервів. Без Люлю, я знаю, і бас не зануджував би своїм голосом солдатів, а співав би в себе в кімнатчині, а йому підспівували-підскиглювали б тільки пси надворі. Та коли б це не Люлю — то й пані з чижиком сиділа б печерицею в своїй сирій переплісній халабуді, а „непорозуміння” блукало б, тинялося б

без діла по таборі і своїм кинджалом хіба на смітнику якісь би рештки вигрїбало.

Люлю — це для нас, що тут зїбралися, все. Блисне вона зі сцени — і не лише їй, а й всім нам, а найперше — мені, організаторові цього видовища, життя веселкою замерехтить. А зблїдне, погасне біля рампи наша Люлю — тоді всім нам прийдеться не через двері, а через вікна, куди очі дивляться, тікати.

Отож хай добра доля пособляє і зласкавиться над нашою зіркою. І наді мною. Хай Люлю на всі зуби солдатам усміхається. А її стан якмога краще дугою перегинається! А кольорові серпанки на її тілі, мов би в лихоманці, хай стрясаються!

— Люціє Меркурівно! Люлю! — і відсапуюся та відхекоюся, і тягну її за руку, — зирни ось у вікно!

— А чого я буду зиркати? — і від люстра не відривається. — Що там — горить наш табір?

— Та ні. Глянь! Нагальна справа. Бачиш, як армія на колесах тарахкотить сюди. Тарабанить, мабуть, усе військо з казармів сусідніх. І це все ради того, щоб на твої чарівні вихиляси подивитись. Ну, змилуйся, поглянь — армія ж плавом пливе сюди!

Аж дивно! Люлю не спішиться. А так трїпнула головою, тоді поправила кучерики на чолі і стрельнула очима крізь шиби. І отак — пхи! — пхикнула на знак розчарування. І преспокійнісінько далі в люстро вглядається та припасовує не то купальник, не то сукню на собі.

Що це з нею?! Та я б на її місці з нестямки до стелі підплигував, а вона не зрадувалась аністілечки. Лише ще раз — пхи — і устонька дудкою зїбрала, а брови її перешарпнулися.

— Яка ж це армія? — врешті обїзвалася з досадою. — Сто бїдолашних автомашин, та й то обляпанних, обквацаних болотом.

— Та на тих ста машинах, ти ж чула, як казали американці, тарганяться сюди чотириста солдатів ще й з двома полковниками.

— Я, Іванцю, полковників у своїм житті бачила більше, ніж ти в селі курчат. Я раз виступала, і переді мною було шістсот автомашин. Ще й один літак із найвищим, здається, керівником фронту, коло мене приземлився. Ох і набавила я ж ту публіку своїми танцями. Солдати так розпалилися, на мене споглядаючи, що просто — жак! Просто поїдали очима всю мене. А опісля, розпустувавшись донесхочу, покидали з себе шинелі і порозстелювали по підлозі — і благи, щоб я по них ходила. А один показний, вродливий паруб'яга, не мужчина, мрія, так був захоплений, що на оберемок схопив мене, але я з чемности випручалася з його міцних обїймів. А як стугонїла тоді зала! Ух, який був нестерпучий крик, які неспинні оплески! І кричали, і плескали, і тупали так, що електричні лямпочки зривалися і бахкали. І мене солдати збирались, як трофей, на руках нести, та керівник фронту мене від них відняв і — шусть! — на літака всадив.

— Це були німці?

— Німці, Іванцю, на таку несамовитість незугарні. Вони байдужі, крижанодуші.

— А яких же це солдат зводила ти з розуму? Советських?

— Жартуєш. Советські не дуже то моїм станом чаруються. Їм до смаку жінки повнолиці, кохасті . . .

— Які?

— Одгодовані та буйнотїлі, а від моєї фігури, то-несенької, ніжнесенької божеволїють лише американці.

Вона все це розповідає одноманїтно, без жадного піднесення, захоплення, а я бентежуся. Бентежуся і

через армію, що сюди ось валить, і через Люлю, яку вже й сам керівник фронту, зачаклований нею, завідьмований, на літаку возив.

Думаю — ну потрапив я?! Хоч би з цієї височини, на яку я, завдяки Люлю, вже видряпався, не покотитись коміть головою у саму безодню, аж дідькові в пельку! Хоч би втриматись на посаді організатора-адміністратора цього кабарежного видовища!

Люлю спершу клопочеться зачіскою, відтак угортається, обкутується серпанками. А вони шиширхають — приємно слухати. І скільки тих серпанків! Червоний на шиї, блакитний на грудях, сивенький на животі, а півсерпанку рожевого закриває одну ногу, а друга, в сріблястій панчішці так собі, без покриття, знадливо вилискує.

— Чи не забагато, — кажу, — Люлю, прозорих клаптиків ти на себе накидуєш?

— Не вчи і не драгуй мене! Я знаю, якої і скільки треба мені мануфактури. І вона, не бійся, довго на мені не втримається. Я на сцену як вийду, помаленьку зі себе буду її все зісмикувати.

— А як, Люлю, найкраще назвати оце зісмикування? Ага! А як я тебе відрекомендовувати буду публіці? Відгадай! Ану!

— Відгадько з мене нікудишній.

— Чи ти не передчуваєш, Люлю, що я зготував маленьке, веселеньке красномовство перед програмою. І в ньому я й тебе відрекомендовую. Довго думав, думав — і мені врешті щось доладне видумалось. Хочеш послухати?

— Та теліпайло з тебе нуднесенський. Але коли вже щось вимудрував — виладовуйся, висилайся!

Я причаїв подих.

Ба-ба, як до мене насмілюється говорити. Знехочу, поблажливо, так ніби вона цариця, а я найостан-

ніший жебрак. Оце Люція! Нечемність так і б'є від неї. Яким ніжним станом її природа наділила, а ось кебетою та чемним, гарним голосом чомусь забула обдарувати. Здорового розуму нема, а говорить майже по-диявольському — різко, невпопад та не до речі. Наче причинна.

Але що ж — мушу її, шалапутну, з усмішкою зносити.

— Послухаєш, Люлю?

— Як вже притьопався сюди — кажи!

— Я, Люлю, вийду на сцену. І до солдатів таке бадьористе, козиристе оповіщення подам: „Доброго вечора, — скажу, — доброго здоров'я, добрих статків-мастків і гарних любовних пригод вам, високотитуловане, меншетитуловане і зовсім нетитуловане військово-козацтво! Доброго вечора вам, озброєна не лише пістолями, автоматами й гранатами, але й величезним, пожадним на кохання серцем, муштрована братів-громадо! Починаємо програму.

Хоч, гадаю, личить перед програмою і познайомитись. Хто я? — Я — Іван Криворучко. А на яку біду мене, ось відгадайте, виставили на показ тут перед вами? Щоб я ліпив, щоб припасовував одну штукенцію до іншої отут, на цьому концерті. Коротко, я — конферансьє. Або той, що веде програму. Або просто — заповідач. Або, коли хочете, і брехунець.

Отож — починаємо, рушаємо. Отож вуха нагострюйте, очима впивайтеся і за ребра хватайтеся, щоб серце у вас із радости не випурхнуло, часом, із грудей. Бо вам судилося побачити тут чудеса! Тут вам і співатимуть, і очі замилятимуть, і ножі ковтатимуть, і зграбним станом перед носом хилитатимуть... Але все за чергою.

Найперше забавлятиме вас бас. Він вам охкати-ме, гримкотітиме, і від його басистих трелів аж стеля

двиготітиме. І кажу оце про баса — і пригадалося мені, що й я колись грішив... Кольоратурним тенором. Ще й як від співу захлинався! А раз навіть і навприсядки танцював! У опері „Коза-дереза”. Властиво, у цій опері я виконував арію Кози, коли її роздирає Вовк на льоду. І-і, як співав! Як урізноманітнював голос! А трелі в моєму голосі то міцнішали, то нараз до ніжного вереску слабшали...

Так, так...

Співаю „Козу” і бачу, що на публіку переливи мого голосу страшенно впливають, бо люди на стільцях совгаються, кукобляться. А я далі, далі! Так тягну арію і перебираю ногами, тобто показую, що Козу вже Вовк дожирає — і глядачі хоч-не-хоч думають, що на сцені не я, а справжнісінька жива-живісінька коза — от до такої міри мій голос був подібний до козячого...

— Ну, як, Люлю? Як я у жарт обертаю сумні козячі речі?

— Це вже кінець?

— Ще ні!!

— Убити тебе за все це мало!

— За що, Люлю, ти так нахваляєшся на мене?

— Е, я лише жартую. То ти ще цілком не вихмелівся з дурочків. Муляє мене, Іваноньку, від таких дотепів. Заяложені вони. І я їх сто разів вже від інших чула.

Ех, думаю, велике цабе. Ич, як розмудрувалася! Бач, що витворяє! Висловлює думки, з яких неуцтво так і проглядає. Але не гризтимусь із нею, бо наберусь клопотів. Посварюся — вона, напасниця, може ще не так із мене наглумитися.

— То як, негарне моє слово?

— Ну, ну, викидай ще коники, коли хочеш.

— Люлю, а чому ж ти така нахмарена? Хіба оце про Козу не смішно? Та ж із цього треба зо сміху лопатись.

— Ха і ще раз ха! Вдоволений!

— Люціє, ти так хихикаєш, ніби три дні до їжі не приторкалася. Це шибеничне „ха”! Я так старався, так вигадував...

— Вигадник пса вартий з тебе. Розпатьякуєш про сон рябої кобили.

Що ж, образа за образою. Та нічого, повторюю, не зараджу. Терплю.

— Продовжувати, Люціє?

— Та видурюйся.

— То витіваю далі. Слухай Люлю. Про що ж я мову вів? Ага, про Козу. „Отож докінчую я арію Кози. А глядачів од сміху й збудження прямо судоми беруть, і вони зриваються із крісел, — і до мене підбігають. А я небоязкий — підбігайте, підступайте. Отож підбігають і стягають мене із сцени. Силоміць мене беруть — і виносять, як скарб якийсь, на вулицю. І повільно вичвалюють на дорогу. І таскають на руках мене. І так досягають річки. І хочуть мене жбурнути у воду, між скали річкові, хочуть, якщо не вбити, то спотворити, строзити мене на дрізки — та не вдається їм. Бо біля річки красується напис: „У воду всіляке сміття кидати заборонено” — і вони, шануючи напис і закони, відпускають мене з миром на всі чотири сторони...” Ну як, Люлю, трішки смішнувато?

— Продовжуй. Смішненько, — але я сміятися не можу, бо зуби розболілись.

Затіпало мною. Розумус як. Дошкуляє. Ех, перешмагати б її батожницею за таку наругу. Та ще зарано. До певного часу ще треба з нею цяцькатись, панькатись, як із болячкою.

— То продовжую, Люлю. „А тепер, дорогенькі муштрованці, трохи розповім вам у загальному про співи. Вірніше, про пісні та арії. Про що оспівується в них. Бачу по ваших розсяяних очах, що ви вже здогадалися. У піснях оспівується найчастіше про залицяннячко, про любов-коханячко; про любов все-сильну, всемогутню, ту, яка все перемагає і все у порох обертає... І завжди любов та сумна, печальна і понад все страждальна. Візьмімо таку любовну пісеньку:

*Цілуй мене й вмирай —
І жалю не май;
Бо літше смерть із поцілунку мати,
Як з перестуди дуба дати.*

Чуєте? І прочуєте в цих рядках якусь тяжкеньку неминучість? Так? А чому? Еге. Бо любов — стріла, що прошиває людину і залазить їй у серце, а опісля вилазить з неї боком. І коли ота стрілонька об'явиться у боці — тоді те серденько вже розколюється на два крайчики — і один малесенький крайцець лишається на місці, а другий переходить, перемандровує аж у печінки. І саме через оці мандри ви чуєте часто вираз: „Він або вона сидить у мене в печінках”. Тобто у нього або в неї вже з любови серце перекришилося... А тепер, дорогі, блисне наша єдина і одна, наша таборова і світова танцювальниця і хилитальниця — Люція Меркурівна фон Шпігель!..”

Я замовк. Чекаю.

Ні гу-гу Люція.

— Як тобі, Люціє, сподобалось моє вступне словечко?

— Диви, Іваноньку, — люб'язненько вона озвалася, — диви...

— Що?

— Мишка промайнула і в нірку шаснула.

— Яка до дідька мишка?

— Така із хвостиком тоненьким і гарненьким.

Я не тямлячи нічого, піт із себе обтираю. Я їй розповідаю, як смішитиму солдатів, я їй розкриваю скарбницю свого хисту, я лечу гумористичними мислями поза небеса, я захоплений, зачарований тим, як хвацько кихкатимуть муштрованці із моїх жартів, а вона що робить? Вона мене стягує із небес і запроваджує в мишачу нору!

Ой, яка ж вона неуважна, роззявкувата! Та ж її неуцтву немає меж! Я так морокувався, гоїувався — і з мого стараннячка пшик вийшов. „Мишка промайнула”. Я оце її макогонив би без жалю! Коли б оце оружина лучилася — я б її підстрелив! Я ладен... Я б її оце кулаком зуби полічив — але вона дама — а правила доброї поведінки не дозволяють даму кулаками локшити. І такого дідька у півспідниці чомусь і вогонь не візьме!

— А як, коли забудемо про мишку, моя промова?

— Думаєш, як поканючиш довше — похвалю тебе. Ністільки. Ти наварнякав тут доволі, а дотепности в тому грець-ма. Але хто нерви має добрі — може тебе й стерпіти... А як ти виголошуватимеш оце, украдене в когось, безглуздя? Тут же сидітимуть американці?

— Як виголошуватиму? І так, і сяк. Серединувполовину. Трішки англійською, а дещо українською...

— Дурне ти, Іваноньку, змикитив. Зліт фантазії у тебе є, але та фантазія шкапована, попсована. І утерта, стара, неначе ганчірка. І солдатня, до того ще, не хоче прищелепувати балаканини. Та ще твої — пів-на-пів, із суржиком. Ти ж змішаєш обидві мови — і матимеш горох з капустою. Та ще ти за-

тинається та заїкається, як відрекомендовуєш. Не варто тобі показуватись поміж люди. Та й мене не треба знайомити з солдатами. Солдати — народ тямущий, на мене раз-два глянуть і зразу ж їм стукне в голову, про що я рухами хочу оповісти. Я сама себе своїм станом відрекомендую. На сьогодні я постаралася свій найкращий номер оповісти: „Невільниця в гаремі”. Вибіжу на сцену, тобто в гарем, а в ньому жарко-парко. Отут я й почну з гаремського безділля та нудоти звиватися, потягатися і через жару страшну в гаремі роздягатися. Скину спочатку кульчики, тоді пантофлики, тоді серпанок за серпанком з себе повідчіплюю, позриваю — і так усе покидаю.

— А в чому ж ти залишишся?

— А здогадайся. Ні, не скажу, хай краще тебе цікавість розбирає. Але в одному запевняю — все скину, ще й дещо незначне зостанеться на мені для солдатської фантазії. То чувш, без твого базікання можна обійтись.

Я мнуся. Властиво, мені тут, так бачиться, нічого робити. Я лелівав думку, що Люлю дотепними і водночас пишними, яскравими словами представлю солдатам — аж тут заковика! — вона загедзкалася і хоче сама, без моєї підмоги, познайомити та зблизити себе із публікою.

Ех, піду до пані з кріликом та чижиком — їй я напевне в пригоді стану. От незавидна доля цього адміністратора!

Я попоганяв табором. Намотався, натурбувався — а тепер вже мене не потребують. Нехтують мною.

Ич, які! Та я ж зібрав усіх, усіх до американців припровадив — і не лише припровадив, а з них усіх, з цього напівкаліччя, зліпив сяку-таку програму, а тепер вони самі на сцену пруться, а мене за темни-

ми лаштунками лишають. Не дозволяють мені на світло рампи й носа показати.

Проганяють мене. Верховодять наді мною...

І чому ж зі мною все так недоладно притрапляється? До кого я серцем лину — той мене найперше і відштовхує

Відходжу, носа звісивши.

— Куди? — лагідненько до мене Люлю. — Куди пошвендяв?

— А навіщо я тобі?

— Диви, задумав мене в таку відповідальну хвилю залишити. Ти мені аж-аж потрібний!

О, мене присмно жаром обдало. Вона вже подобішчала, умилостивилася наді мною.

А ще на додаток усмішка Люції Меркурівни, з її передніми золотими зубками, мені наснаги й підбадьорення повні пригорщі всипала-жбурнула.

— Чи це мені причулося, Люлю? Я тобі дійсно потрібний?

— Ясно, — добротливо підтвердила вона. — Ти ж моя права рука, мій помічник. Чи так?

— Так. Назавжди так! — як клятву, проказав.

— Отож. То й пособляй мені!

— Готовий! А що робити?

— Що? Я ж на сцені кульчики, панчішки, пантофлики, серпанки і всякі інші стяжки скидатиму і геть кидатиму — а ти за лаштунками все те хапатимеш і на столі гарненько розкладатимеш.

Я схибнувся. І спантеличився до решти. Ні я обурився. І відразу осмутився.

„Люлю, Люлю, прийди до розуму! Я організатор, а не якийсь там підхватайло чи підмітайло!” — хотів так на все горло зіпнути, — та стримався. Чи варто заїдатися із нею? Я ж залежний від неї. Тому їй вільно збиткуватись наді мною, а мені над нею —

зась! Бо коли ображу Люцію Меркурівну — вона умить прожене мене — і я знову попаду в біду.

Треба, ще раз усвідомлюю, терпіти, треба все від неї зносити...

І мовчу. Хоч у душі в мене клекоче. І я тихцем знову — у котрий вже раз! — кляню її. Ненависть до неї мною оволоділа добезкраю. Теж злобниця! Жорстоке відьмище. Та ще й іменує себе артисткою. З неї така артистка, як з мене граф люксембурзький! Шушваль! Таких мерзенних артисток, як вона, скрізь повно — хоч греблю ними загати. Її треба зі сцени в три вирви виганяти! Вона — мізерія, ніщо. А ще як, диви, дметься, індичиться... Намазалася, нашпарувалася — і на тобі — закрасувалася, як курка попелом. Ич! Серпанки скидатиме, солдатам станом коливатиме... Тьху! І за це керівник фронту на літаку її возив? І не додумався, заласний гуляка, згребти її вобидвірч і з літака, як запальну бомбу, в болото скинути.

І чому це доля такими стусанами мене частує? Члени „Коров'ячої корпорації” змушували мене найгірше діло робити, а тут Люція принукує її панчішки, пантофлики й серпанки на лету підхоплювати. Чи я ж у Бога теля з'їв, що мені завжди такі непереливки?

— Іванцю, чому ти враз онімів? Підійди, голубе, і зав'яжи мені ось на спині стяжку, — милостиво запропонувала Люція мені роботу. — Ніколиться ж мені. Швидше зав'яжуй!

— Я не вмю зав'язувати, — буркнув незадоволено.

— Посилкуєшся, зумієш.

Немає ради. Мушу виконати її волю. Я стояв од неї оподалік — тепер підійшов ближче, берусь за стяжку — а Люлю як чхне. А тоді набусурменилась і ніс

пошкрябус. Чому, міркую, на її тількищо погідне лице хмара насунула?! Чому на кандзюбилась вона? І носом крутить? Нічого наче не сказав їй бридкого, брудного. Я тільки в мислях її уволю напроклинав, але ж уголос не промовив ні словечка.

— Іванцю, — і Люлю відвернулася, — ну й несе від тебе.

Я насторожив вуха. І сам настречився. І аж зашарівся.

— Що ти, Люлю, сказала?

— Душком тягне від тебе.

Агі на тебе! Диви! Чи вона стерялася?! Донюхалася вже моєї парфуми — і не сподобала її. Оце Люлю! От пташина каверзна. І пізнався ж я з такою. Наче з вигляду і ніжне сотворіння — і стан має некепський, і личко ще не зостарилось, і губи квіткою тримає — а в душі який сатанинський глум до свого ближнього виношує! І, як виявляється, в парфумах так розбирається, як цап у зорях.

А може... Може, її хто нацькував, під'юдив на мене — і вона тепер шукає будь-якої зачіпки, щоб на мене накинутись.

Та як же так! Я надухмянився аж он як! Тільки подумати — скільки пахоців на себе нахляпав — і на голову, і на шию, і на груди, і на ноги, а тут тобі на! — несе від мене.

— Люлю, — розпучливо відказую і мінюся зо злости, але тримаюся, не підношу голосу, бо через неї я в люди вибиваюся — Люлю, що ти за невідь що говориш. Я вибризкав на себе півпляшки парфуми, що мені американець дав, а ти...

— Тільки півпляшки, а я думала, що ти бочку на себе жбуронув. Та ще й яка парфума! Вдихнеш її, вона аж стріляє в голову. Це для псів парфума.

— Люлю, не квапся мене безчестити! — і я зніжковів докраю. — Для яких це псів?

— Для пуделів, — як жарину в лице мені кидає. І не кліпне. — Від цієї парфуми в них блохи чадіють і гинуть.

Ось як! Вже ось як скривджує мене. Ні, не скривджує, а угороджує ножа у серце. І-і, розклекотілося знову з образи в моїй душі! Неспромога далі зносити знущань. Увірилося терпіти такі кпини!

І я вже хотів був із нею врешті стятися. Так оце б її долонсю і луснув. І всі б оті кульчики та серпанки пообривав! Але шепче мені тверезий голос: „Ще не можна! Ще зарано! Треба її ще вистерігатися! Не варто її ще гнівити! Вона покищо твоя годувальниця і рятівниця. Пізніше її вже лупцюватимеш...”

— То ти, Люлю, мене до пуделів дорівнюєш?

— Що тобі, Іванцю, на думку спало? Чи я з глуму зсунулась? Як я можу тебе до пуделя дорівнювати? Пудель — цінність. За нього треба заплатити сто п'ятдесят марок. А ти що? Безвартість. Тобі гріш зламаний у базарний день ціна.

Я аж синію з люті. Але — ні пари з уст. Мабуть, мені вже на роду написано, щоб кожний з мене насміхався. Члени „Коров'ячої корпорації” з мене донесочу глумилися. Але їм можна вибачити — репані неуки. А тут же тобі кабаре́тниця, так би мовити, інтелігентка, з генералами літаками прогулюється, серпанками обвивається, під музику стан у неї хилитається — і також людині образу межі очі кидає.

— Ну, зав'язуй уже. Я тим часом затамую подих, щоб не задихнутися від твоїх пахоців.

Я поставив стілець, зібрався на нього і згинці лагоджуся застіпати, пришпилювати.

Коли — на тобі! Радуйся.

— Іванцю, облиш!

— Чого ж мені . . . — і щулюся від цієї просьби. І аж загикався, бо знаю, що вона щось знову негоже на думці має. — Чого ж мені облишати?

— Помий руки! Ти ж такими руками поплямиш серпанки.

Що ж — знову сперечатися з нею не буду. Та я вже й зм'як та перегнівався. Навіщо мені, змислив я, звертати увагу на ці кпини? Нащо лютитися? І від таких роздумувань моє серце тихомириться. І я відходжу. Ради нема. Послухаюсь. Помию руки.

Дійшов до вікна — глип! — а перед театром авта й авта вишиковуються. І солдатня юртиться і тут, і он розтікається по всьому таборі.

О, щастя! Поназбиралося на кабаратне лицедійство повно військового люду. Виходить, буде діло! І буде мені додаткова порція і консервів, і одежі, і горілки . . .

І я став свої руки старанно пісочком шурувати.

замість квітів на сцену кидають цигарки, цукерки й мило

Завісу я власноручно відкриваю.

Тягну за шнур, а він по ржавих коліщатах ніяк не хоче рушитись. Врешті, я добре шарпонував, два коліщатка відірвалися — і завіса, сунучись по долі та змітаючи несусвітню куряву, нарешті розсунулась.

„Поганий знак — концерт починається з пригоди. Але . . . Іване, — підбадьорюю сам себе, — надії не втрачай! І артистів на сцену виганяй!”

Першого я виштовхнув до рампи баса. Хай він на початку видурюється. І вийшов він, а його з-поза порохняви, що аж кружалиться, ледве примітити.

І він відкашлюється і жде, поки курява уляжеться.

— Починай співати! — гукаю йому з-за лаштунків.

— Пилюка, — він мені.

— А ти що не звик у пилюці горло дерти?!

— Не вказуй мені! Не керуй мною, нікчемо!

— Від нікчеми чую, то й не дивую.

Тим часом сяк-так прояснилося на сцені. І бас вже аж синіє — так труждається, так виспіває. І горлатий він, неборака. Реве прямо застрашливо. Чекаю я — чим все закінчиться. Відгуготів, відревів одну нудоту, другу, третю — і вже піт цюрком ллє із нього,

а солдати — жадної уваги. Замість вшанувати його оплесками, дідьком зиркають на нього — і хто попиває кока-колу, хто жує гуму, хто розвалився на стільці й покурює. І у більшості солдат обличчя похнюплені, непорушні, сірі, наче вкриті мерзловинним.

Бас уже насмілювався четверту нудь зачинати, як на нього замажали руками, мовляв, наприкрилося вже слухати, досить вже горланити, ліпше провались крізь землю — і він позадкував зі сцени.

— Теж невихована публіка. Чинить обмеження співакові. Вередує, — насупонившись, наморщившись від незадоволення, поскаржився він Люлю. — Чи бачили, як руками на мене вимахували?

— І добре, що вимахували, — за Люлю я обзиваюся. — Добре, що виполошили тебе із сцени. Не вижени тебе, тобі, може, пожадалося б без кінця на слухачів своїм ревом сум навівати.

— Мовчи! — сікається він до мене.

— А от і не змовчу. Що ти думав, співати до тих пір, доки солдати не руками махатимуть, а з наганів на тебе стрілятимуть? Треба мати крапку совісти, трохи натрудив на сцені горло й досить.

— А я до тебе не говорю! Нащо ти мені знадобився, підмітайло!

— А все таки я тобі відповідаю, ти — горлайло!

Ми так зченилися, що Люлю насилу нас розборонила. Тим більше треба було нам умовкнути, бо на світло, перед публіку, вискочила пані-ілюзіоністка з криликом та чижиком. Крилика вона таки в капелюх заховала, а виїняла з рукава своєї суконки. А от із чижиком неприсмність притрапилася. Птах мусів би випурхнути в неї з декольте — а він, пустун, вирвався із її рук, проскочив на залю і гасав там з одного кінця в другий, як навісний. А солдати позривалися і гайда його ловити. І створилася в театрі содом-гоморра.

Одні кашкетами в нього кидають і ніяк не вцілять, а інші підскакують і, замість чижика, повітря в жмені підхвачують. Нарешті птах застряв поміж стільцями — і один спритний американець накрив його своєю військовою курткою, а тоді з-під куртки з осторогою видобув і ілюзіоністці передав. І на цьому фокус із чижиком закінчився. Отож вийшов пшик — та ще й до того немаленький.

Прийшла черга до „ходячого непорозуміння”. Кинулись до нього. Кричимо, щоб вирушав на сцену огонь ковтати і на носі кинджал тримати.

Та де! Він набрався, як пес реп'яхів. Сорочка в нього розпанахана. Обличчя наче набубнявіло, ніс червоний, з очей сльози покапують. І він спрагло язиком водить і просить-рюмсає, щоб йому води подати, бо губи обсихають. І ще щось він говорить, але вже годі будь-що розібрати, бо в горлі йому тільки щось шкварчить та кавкає.

Все зрозуміло. Він тижнів три не пив, бо не було чого. А тепер-о надомужив: вижлуктив одну пляшечку шотландської вісімдесятиградусної і, анциболотський, плюхнувся у кут і там, побаранілі очі втупивши в стелю, нудьгує. Від хмелю, бач, віддихується.

— На сцену! Публіка нетерпеливиться!

А він у відповідь щось варнякає без пам'яті.

Ну що вдієш?! Шпечу, клену, стусанами його поштую — а він уже не рюмсає, а гиготить і від мене роздертою сорочкою прикривається.

Нам ясно. Вийти на сцену в такому стані він не може, а як якимось чудом і вибереться, то зараз же брязнеться вповодж кону і дровиною лежатиме, або ще гірше — навкарачки плазуватиме.

І ми ну бо його відсвіжувати, витверезувати. Пересунули його до відчиненого вікна. І я йому холодну

зоцу з цеберка на голову жбухаю, а Люлю мені підобляє — тим часом віялом на нього махає.

Намарно. Не відзискує пам'яті. Тоді я збігав до своєї халабуди і приніс парфуму — і раз-по-раз даю йому парфуму нюхати. Думаю, нанюхається — і, може, ці гострі пахощі прочистять йому голову і прошигають його аж до душі, і він бодай трохи з хмелю оговтається.

Але що ж — не те вийшло. Він понюхав парфуми і не опам'ятався, а цілком упав у забуття. І вже заплющив очі — і ми думали, що він вже гинув — коли ні — ще живісінький, бо навпомацки підлогу общупує й копірає.

— „Ходяче непорозуміння”, чи ти мене чуєш?

Він розплющив одне око — і видно, що нічого не втелєпає.

І я злюсь на нього. Розірвав би його на шматки, коли б це моя спромога. І Люлю, бачу, пройнялася гнівом, бо спересердя штурхає його ногою попід жижки. А він уже й не гигає. Уже нечулий до штурханців.

— А щоб ти тріснув!

А він і до прокльонів байдужісінький. Перед нами колода — та й годі.

Ми, я і Люлю, тоді його підносимо і кинджал у руки втискуємо, а він згинає ноги, згинає, а тоді мішком на підлогу валиться. Ми його знову підводимо — і цим разом підпираємо, тримаємо йому ноги, а він тубом на нас падає.

Що ж — клямка! Пропало!

О, а що це з ним твориться?! Чудо в решеті — та й годі! Перегодя, коли ми його всадовили у велику мідяну миску, що валялася за сценою, він, каторжник, зводиться . . .

Не інакше, як від парфуми відзискав свідомість.

Звівся і обникує посоловілими очима навкруги, і щось мурмоче. Аж так зашмульганими руками поцуплює кинджала і кудись уперед претється, туди на протилежний кут лаштунків.

Що він укмітив? Куди, запаморочений, човгає?

І, дивлячись на його плентання, дрожі проймають. Який він розшарпаний, вимотаний, потріпаний... А чуб у нього як скошлатився. І піна з рота показалася.

— „Непорозуміння”, куди ти тягнеш ноги?

— Іду туди . . .

— Куди? Ти ж тепер недоумкуватий, бо отуманений зеленим змієм? Куди?

— Кажу ж, туди.

— Там же дошки, запорошена фанера — і більше нічого.

— Визволяти народ іду! — без тями захрипів.

— Від чого визволяти?

— Від демократії. Від тієї нечистої сили. Вона, противна, стоїть у мене над душею. Знищу, вигублю її! Поперевожу усіх гадів!

Я здвинув плечима. Оце тобі. Ліпше б було йому парфуми й не давати. Нанюхався, і вона йому прочистила, прошигала свідомість — і він тепер у лицарство подався. А з нього ж лицар у цю годину, як із помідора куля. Чалапає якесь противне нищити, а сам уже у сто разів і гидомирніший і гидосвітніший.

— Де моя коняка?

Ого, до чого навіжене маячіння сягає!

І ось він вже нокає і трюхає уявною конячиною по сцені . . .

— Но, но! Ніяк не розбіжишся. Но, забісована! От, клята, ухияється, упирається і ніяк не йде. Війо!

— „Непорозуміння”, на яку демократію ти з ножем ідеш?

— На всі демократії! На американську, советську, німецьку . . .

І як його тепер укоськати? І що він плете в білій гарячці?! І то подумати — п'яний, як чіп, валився з ніг, а ось тепер виструнчився і наступом на фанеру йде.

Ми всі, збуджені добезміри, крутимось з безпорадності. Що вдіяти? Зв'язати його? Чи турнути і збити з ніг — і може тоді зтягти його десь в кут, щоб вилежувався та до пам'яті приходив.

— На нечисту силу, на облудну демократію, з моїм конем і з мою армією — навалом! — руш! — і він трутив ногою стілець і перевернув його, а потім із кинджалом рвонувся і одним махом розчавнув полотнище, відтак шарпнувся в сторону і своєю зброєю загнав у фанеру — і чи від болю, чи від поштовху зойкнув, гуркнувся якстій на підлогу — і розтягнувся он на ній.

Лежить без духу. Зашмарований, обмурзаний. Я нахилиюся, щоб допевнитись, чи ще живий. Правда, дихає, і горілчаний чад одурманює мене.

Он як! Нашурубурив, гармидеру такого сколотив — і розпростерся, як дрючина.

— Ну, вже втихомирився, — кажу я з певним полегшенням. — І то подумати, як розбуявся! А що здуру наварнякав!

— Він нічого не варнякав, — бас твердо заперечив. Він розумно говорив.

Я ошелешений. Застрілений. На тобі! „Непорозуміння” від горілки з розуму зсунувся, а що ж цьому горланю голову пошкодило?!

— Ти говориш, що він розумно . . .

— Еге!

Тепер немає сумніву, що й бас із-за кута мішком прибитий.

— Та він же патякав щось несусвітнє. Змішав демократичних американців із безсовісними советами та німцями. Змішав правду з облудою.

— Нічого він не змішав. Всі вони одним миром мазані. Йому, — і бас тицьнув вказівним пальцем на підлогу — йому совети поперебивали ребра в буцегарні, німці спалили хату, а твої „демократичні” американці силою витягли з сусіднього табору дітей і молоду, вродливу дружину і віддали на поталу советам, віддали тим, від чіих пазурів вони прагнули звільнитися. Правда, віддали лише дітей, бо дружина зіскочила з авта в рів і забилася.

— А де ж цей п'янюга в той мент був, що його не підхопили?

— Його, випадком, вдома не було.

— То ти хочеш сказати, що в Америці демократії нема?

— Чому бо. Є. Своя демократія. І в німців своя. І в советів — також своя. І всі ці демократії, коли треба, знюхаються . . . Уторопав?

Я стою без слова. Бас бликнув на мене, і його блик казав: „Яка ти вправді свята простота й довірливість” — і тоді обережно підніс п'яного, штовхнув ногою вікно — воно розчинилося, і він примостив запамороченого горілкою біля вікна, щоб той подихом свіжого повітря трохи отямився.

А я ще у подиві стою, роззявкую . . . Нічого не второпаю.

— Тю-тю! Чого стирчиш із посоловілими очима, — Люція накинулася на мене. — Роби щось. Бачиш, справи погані.

І я лише тепер усвідомлюю, що справи справді вкрай кепські. „Непорозуміння” нашкодило нам. Концерт валиться. Треба якнебудь наше видовище спасати.

І я вже чую, що заля розгомонілася. Чую — кричать:

— Довга перерва!

— Чому концерт перервано?

— Чому другу частину так довго не починають?!

І мені стрельнула спасенна думка.

Будь-що-будь рятуватиму імпрезу...

І по хвилі я виходжу на сцену. Все ж таки — хай і мене, організатора, раз у кольорових світлах бачать. Варто й мені публіці на очі показатись. Отож — виходжу, і в одній руці тримаю кинджал, а в другій — палицю, на кінці якої пакля, просичена бензиною, палас. І я показую солдатам спершу кинджал, а тоді паклю — і, добираючи, визбируючи з небагатьох англійських слів, які я припам'ятав, ті, що мені треба, об'являю: так то, мовляв, і так, шановні глядачі і слухачі, нещастя сталося. Людини-вогнековтача і кинджаложируна нема. Інструменти його ось я в руках тримаю, а він сам, на жаль, перед вами не зможе явитись. Із ним, бідакою, сердечний припадок притрапився — і його, майже закоцюблого, в лікарню відпроваджено.

Так і брешу про сердечний випадок. А що ж маю робити? Не признаватися, що горе-артист надужив горілкою: пристрастився до неї і хлебеснув, очі залив так, що ось в куті у безтямі валяється.

То ж ото сказав — збрехав жальливо — і, на диво, бачу, що дехто на залі встав, перехрестився і знову сів. Не було сумніву, що ті, що хрестилися, зрозуміли, що артист не захворів, а вже дуба врізав — і йому вставанням треба останню шану дати.

Але... ось вже на сцену випурхуватиме Люція Меркурівна. І вже збиралась вибігати, як раптом і затрималась...

— Вітряка включили? — гукає вона сторожеві, що допомагає нам за сценою.

— Віє на всю потужність.

— А навіщо, — здивувався я, — тобі, Люлю, забаглось нараз вітряка мати? На яку погибель тобі він здався?

— Лише не встрявай у мої справи! Про все тобі хочеться дізнатися...

— Бо таки хочеться.

— А хай ти тямись! Вітряк тут необхідний. Він, недогадко, серпанки мені розвіватиме. Уторопав: серпанки розвіватиме і мої ноги й інші частини тіла публіці спочатку розкриватиме. А вже опісля я серпанки геть здійматиму і тобі за лаштунки жбурлятиму.

— А скільки світла, Люціє Меркурівно, подати? — сторож цікавиться.

— Якнайбільше. Обілляти мене треба світлом! Щоб нічого з мого стану не затемнялося, а навпаки, щоб усе солдатам вияснялося. Давайте повно світла!

— Для вас усе зроблю!

Люлю вискочила-випурхнула. І пустилася, як ошпарена, кружляти навколо кону. А потім навкосо погналася. А вітряк, скерований на неї, дус, а серпанки — хур-хур! — на її хвилястій, зміястій поставі. І-і, як тріпочається, полощається! А вона так красно вигинається, випинається, потягується або й навіть перевертається. І раптом — улякла. І на місці борсається. Тоді знову шатнулася в один бік, у другий — і бігає, гасає. А ногами вибрикує, а руками серпанки підмикує. І голову відкидає, а живота розтягає. Чудеса та й годі!

А зала стишилася. Лише солдатські очі холерно вилискують.

А потім Люлю серпанком закрила личенько — і лише очі, начорно обмальовані, видніються, і вона тими очима стриже-січе солдатиків. А талію колесом викручує і при тому якусь мелодію виспіває-вимучує.

І солдати тут уже не втримались — плещуть у долоні, свищуть, підгукують — і то так, що в мене у вухах тріскотить-лопотить.

А як Люлю скинула одну пантофельку і одну панчішечку — і кинула, ні, пошпурила! — мені за сцену (панчішку я зловив, а пантофелька потрапила мені у скроню) — ото ж як вона це скинула, ревище піднялося, немов у джунглях. Стеля двиготить.

Хтось із несамовитости жбурнув на сцену дві пачки цигарок, і я їх негайно ж підхопив, бо не може ж Люлю одночасно і вихилася витинати і дари підбирати.

А як Люлю вже все з себе поздіймала-поздирала і вишвиринула за сцену — і кульчики, і другу пантофельку, і всі дочиста серпанки — і лишилася тільки в стяжці, що трикутником її тіло закривала, тоді я накрутив грамофона — і гримнув, ні, розпачливо заскреготав вальсик Штрауса „Хвилі Дунаю”. І Люлю прийнялася на всі боки вальсувати. Оце так вальс — справжній смерчуватий гураган!

І знову руками, і ногами і животом орудує-вихиляється! І все урізноманітнює ті вихилення, раз сповільнює, раз пришвидшує, а, буває, так вихориться, що не розбереш, де в неї руки, а де ноги.

От уже наслідуює хвилі дунайські — хай їй грець! Оце так мистецтво! І де вона такого навчилася? І як, чудуюся, від того вальсування вона ні разу не спіткнеться? І як її ручки й ніжки не попереломлюються?! Та ж згинається і вздовж і впоперек, і скаче, присідає, і лягає, і руками ноги досягає, і долонями на животі всяко виляскує-вибиває.

Посипалися на сцену вже не лише цигарки, а й цукерки та панчішки, а один залицяльник-поклонник Люціїної умілости із захвату пошпурив найбільший дарунок — пахуче мило. На щастя, ця брускова дорогоцінність не завдала тілесної шкоди нашій зірці, бо впала оддаль неї.

І так воно все й гарно проходить.

Люлю вальсує...

Солдати кидають їй на знак свого захоплення і дяки всілякі подарунки. А я їх поспіхом збираю...

Збираю й бачу, що військові з передніх стільців та лав посхоплювалися і тиснуться побіля рами — кожний хоче поближче стати, щоб любоватися Люціїною танцювальною трясучкою.

А за передніми — й задні ряди позіскакували і з свистом-ревом проштовхуються, проломлюються допереду.

І почалася веремія. Зчинився несамовитий рейвах. Один солдат вже видряпується на сцену, щоб Люлю за ногу спіймати.

І Люлю, хоч-не-хоч, змушена була закінчити вихляси.

Тряснула декілька разів головою — це так вона вклонилася, і за лаштунками сховалася.

Але юрба солдатська від цього ще більше розпезалася. Чи вони побожеволіли? Товчуть ногами по підлозі, смалять у долоні, і вже аж стогнуть — це так просять свою потішницю, щоб вона ще раз їм на очі показалася.

Люлю скорилась таким нестримним просьбам — і вискочила ще раз, і ще раз завальсувала так, що аж світло від куряви на хвильку притемнилося...

А солдати не вгамовуються.

Ще не вдовольняються. Зовсім, здається, очманіли. Гвалтують далі...

І примушують ще і ще Люцію по сцені борсатися та звиватися.

Врешті, Люлю, вибившись із сил, зблизилась до рами — і все руки то розкидає, то складає — це так вона в мислях усіх солдат згрібає і до свого серця пригортає...

Хтось заспівав — і гармидер трохи влігся. Ось ще хтось підхопив спів. І вже ціла зала, підкидаючи кашкети аж під стелю, нашій Люлю „Многая літа” невлад басує.

А я тим часом за лаштунками перераховую цигарки, цукерки, мило та інші дари.

танцювали, веселилися, а опісля посмутилися

Кінчилася естрадна бакханалія.

Солдати двинули за сцену. І, тискаючись, стіною обступили - обложили Люлю. Захоплюються нею, клянуться, що кохають і до гробової дошки вже кохатимуть її, а особливо її ніжки. Правда, автографів у неї не випрошують, а на пам'ятку собі порозхоплювали її пантофлики й серпанки.

Чую, — бо мене відіпхнули аж десь за дошки — називають її богинею, Венерою, кабарежною чарівницею, голлівудською дівою...

Не знаю, як довго б те возвеличання й вихвалення продовжувалось, коли б не появився полковник і всю ватагу не порозганяв.

Порозганяв, а сам хитрун, ласун, бач, зостався. Отож як він із Люлю віч-на-віч залишився (я з-за дощок лише час-від-часу визирав) — то спершу поцілував її в одне плече, а коли Люція із задоволенням підставила і друге — він і до другого губами прикипів.

А обличчя яке в нього. Розсяяне, самовдоволене.

— Нищителька серця мого!

— О, перебільшуєте, полковнику!

— Можновладна крале! — і, лестячись, майже стелеться до її ніг. — Ви влучили стрілою у мою душу.

— У мене стріли нема.

— Стріла — ваша неперевершена краса.

Тоді приклався до її долоні, а від долоні клав поцілунки вгору, аж до самих ліктів. Аж так перегнувся — ось-ось, видавалось, втратить рівновагу і звалиться — перегнувся і щось довгенько й гаряче шепотів Люції, а вона зрідка відшіптувалась.

А десь так за хвилину наша Люлю нараз розсиписто сміхом заллялася і, гречно присівши, покірненько вклонилася.

І полковник, по-хлоп'ячому закукурічений, зраділий, пострибав зі сцени.

І за лаштунками опорожніло.

Лише Люлю та я переглядаємось.

— Ти бачив і чув, Іванцю, як я приневолювала солдатів не своїм голосом кричати? Ну, що ти скажеш, чи я вмю військовим голови крутити?

— Ти, Люлю, цього вечора не одному і голову закурила, і серце надірвала.

— Не бійся, Іванцю. Солдатові так легко серце не пошкодиш. Воно в нього загартоване. Ще й як! Воно перед кожною гарною жінкою хилитається, тріпається, але не надривається.

І тут вона, наша зірка, наша Люлю, несподівано звела на інше балачку.

— Скільки цигарок кинули мені. Іванцю?

Я такого питання не очікував. Я — вражений. Почала про серце, а закінчила ось цигарками. В одну мить з любовних вершин так шелепнутись у такі нікчемні, матеріальні низини.

— Чи ти оглух? Скільки пачок кинули?

— Дев'ять.

— Брешеш! — визвірилась вона. — І дуксас мене кулаками куди попало. — Я хоч і серпанки скидала,

і ногами та животом працювала, а все таки примітила, що на сцені валялося тринадцять пачок.

— Люлю!

— Тільки не переч!

— Люлю, це тобі, мабуть, примріялось. Що це ти понавигадувала? Тринадцять пачок цигарок?! Та ніколи! Побий мене грім, дев'ять! — вже клятьбою я відпираюся.

— Не присягайся,— і нищівним поглядом мене морозить. — Такого брехуна мусить і грім оглушити, і блискавка спопелити.

От, чортяка, думаю. І умудрилася ж і танцювати і дари на сцені рахувати. І як же це можливо? Невже і в потилиці очі вона має?

Ич, бере мене за жабри. Дошимрала, що привласнив частину цигарок.

Приловила, бач, мене. Але я не здамся! Відбрихуватимусь, як лише зумію. Я твердитиму своє — і годі.

Що я не маю права чотири пачки приховати? Он там за дошки їх потайки закинув — і завтра ранесенько звідти повитягаю і товаришам попродаю. Я ж, як організатор, повинен також щось заробити.

— А ще що мені кинули?

— Дві коробки цукерок.

— Знов забріхусься. Чотири шпурнули. І одна коробка ледве мене не луснула, а три інших, зовсім недалеко від мене впали. І я ті три, щоб їх не подушити, від себе відфутболила. Отож ти і цукерок моїх поцупив.

Я унурився й мовчу. От навратлива, роздумую, личина. І вже ж учепилася — і злегка мені від неї не відкараскатися.

— То що ж, Іванцю, всього трохи вкрав? Так?

— Що ти мене ображаєш, Люлю! Пощо з мене

робити злодія?! — удавано жажнувся я. — Щоб мене горілка задушила, коли кривлю душею! Кинули тобі дев'ять пачок цигарок, дві коробки цукерок. І пару панчішок. І мило пахнюче. І більше анічогісінько.

— Мовчи! — гримає вона. І де в неї узявся такий владний голос? — То ти, бачу, все моє добро попереполювинював! Я тебе в люди вивела, а ти мені такі паскудства виробляєш?! Та ж ти тут, у цьому концерті, приший-кобилі-хвіст. Я й без тебе обійдуся. Іди світ за очі! Пропади з-перед моїх очей! Іди і знову никай без діла по таборі, і знову слинку з голоду ковтай!

Я застрашений. Чи справді мене проганяє? Кепські справи. Треба за всяку ціну приподобитись до неї.

— Люлю, — і вимушено посміхаюся та підсипаюся до неї, — не будь такою суворою! Навіщо ти своє чарівне личко зморшками всіюєш?! Бережи свою красу для вічного мистецтва. Ти ж потіха і надія всіх солдатів. І не лише солдатів, всього роду чоловічого на світі суцього. Ти одна-єдина на всій нашій плянеті можеш так мужчин зі сцени чарувати. Та по всій землі, як не шукай, другої такої, їйжебоженьку, не знайдеш.

Отак каджу їй, а вона мовчить, бариться будь-що відказувати. Може, змилується і не витурить мене з посади адміністратора.

— То що, Люлю, нам треба розлучитися?

Вона на мене призирає споглянула, а тоді, промимривши „лишайся”, — розмашисто заїхала долонею мені в обличчя.

Я згаряча хотів їй ляпасом віддячитись — та передумав. Чи варто опинатися? За чотири пачки цигарок, за дві коробки цукерок і одну пару панчіх, які я привласнив, можна одного ляпаса вже знести. Тим

більше, що Люлю ляснула мене зовсім несильно. Ляпас був майже безболісний, отож, можна сказати, символічний — мабуть, лиш для того, щоб рахувалося, що покарано мене.

То чому мені особливо обурюватися, іритуватися?

Та й то сказавши — чи мало я ляпасів зніс за своє життя?! І куди дошкульніших. А цей, Люцін, знесу і поготів.

Пхі, Люлю спересердя руку до моєї щоки приклала — і наче пташка дзьобиком добре дзьобнула мене — і по всьому. І сливе щока вже й не щемить.

Так міркую. І пошкрябую те місце, в яке Люлю вдарила. І при тому й допомагаю їй всіляке дрантя укладати...

Тим часом навідались за лаштунки Кирило та Вадим — і Люлю попросила їх винести під барак, на свіже повітря, „ходяче непорозуміння”. Воно, „непорозуміння”, на іншому кінці сцени, біля вікна, водить каламутними очима, і сон на нього налягає — видно, що воно від зеленого змія та від моєї парфуми, якої я йому дав уволю нанюхатись, ще й досі притомности не відзискало. То ж, може, на вітрі просвіжить. Посидить-покуняє — і, може, хмільний одур із нього вивіється.

Виволокли його. Очистили сцену з непотребу.

І пішли. Люлю мене, Кирила і Вадима попросила зайти до її кімнати. Щоб там на radoщах — аджеж Люцін успіх був нечуваний, незрівняний! — трішки погостюватися.

Наша зірка мала в бараці, де прихистилася церква і бібліотека, кімнатчину.

Отож пішли перемогу відсвятковувати...

Входимо. О, Люлю має не помешканнячко — казку. Килимчики, подушечки, ковдрики, шкірки з криликів чи зайчиків. А на столі — очі вбирають коньячок, ковбасочки, хроник, а консервів всіляких більше, ніж у мене.

І ми накинулися і на їстівне і на питивне. І наситилися, і досить нахмелилися. І у нас язики порозворушувалися. І ми словами, як половою, порозтрушувалися. Патякаємо і про те, і про се. І влад і невпапад.

— Люлю! — стукнуло мені у голову недавнє полковникове потаємне женихання. — А ти полковникові вкинулася в очі...

— Хіба лише йому? Я всіх солдат кругом пальця обкрутила.

— А полковник нічого собі. Залицяльник з нього непоганий.

— Задрипаний він залицяльник. Я на таких зншених хорошунів і дивитися не хочю.

— Та він наче вродливий...

— У нього вроди, як у мене, Іванцю, на ребрах сала.

Дивуюся. Як він їй такий осоружний, чому ж тоді вона з ним так довго жирувала?

— А коли ти його не любиш, про що ж ти з ним шушукалась?

— Не про те, що ти думаєш.

— Я ні про що не думаю.

— Не думаєш, Іванцю, бо клепок тобі в голові бракує.

— Люлю, такі пришелепуваті жарти ще моя прабабця знала.

Люлю вичекала хвилину — і тоді всім нам, що до неї липли зацікавленими очима, розкрила душу.

— Полковник шушукав-просив мене, щоб я сьогоднішній свій номер повторила наступної суботи. У цьому самому клубі. Нова партія солдатів приїде мною налюбуватися. Ще й один генеральчик притириться.

— І ти погодилась? Ти повториш?

— А що я ума рішилася, щоб відмовлятися. Я для генеральчика не лише „Невільницю з гарему” покажу, а й „Танок Соломеї з сімома покривалами”. Хай вони моїми танцями вдовольняються.

— То ти маєш про запас ще й танець Соломеї?

— Із сімома покривалами, не забувай! Я одне за одним покривало перед генералом із себе здираю. А як останню шматинку скину, і генерал побачить на мені вже й... несподіванку.

— Яку?

— Ти тупий, не здогадаєшся. Побачиш. Все покидаю з себе, і лишиться одна-єдина несподіванка. Від якої і генерал, і всі солдати одуріють, причмеляться.

І від цих її слів і Кирило, і Вадим, і я замислились. І мені здавалося, що ми всі троє водночас про одне і те ж ламали собі голову.

Кирило першим почав свої мислі виявляти, і я пересвідчився, що не помилився — нам на правду всім одна думка саянула.

— Люлю, — перервав тишу Кирило, — чи не думав ти, серце, що за два танці перед генералом ти б повинна більше з нього попросити. Не здешевлюй своєї праці. Ти ж йому і „Невільницею з гарему” на нервах пограєш, і „Соломесю з сімома покривалами” засяєш, і „несподіванкою” на додачу виведеш із рівноваги.

— А справді, — це вже я, — американці зобов'язані тобі надбавити винагороди. За те, що ти їм пока-

зуватимеш, хай роздобрехотяться на продукти та інші матеріали...

— Так, правда, — завершив Вадим, — ти, Люлю, здери з них так, щоб вони аж запищали.

— Не вчіть вченого їсти хліба печеного, — і Люлю нам щирий, променистий погляд подарувала, від якого нам вічно на цій землі жити забажалося. — Я знаю, що мені робити. Я маю, це ж не таємниця, гарне все, і лице, і стан, і ноги. А вони, американці, мають харчі гарні. Отож ми і обміняємось. І менджуватимем собі. Я на сцені вивертатимусь, вигинатимусь, повітряні поцілунки їм слатиму, а вони мені вдоволь продуктів всяких постачатимуть. Не бійтесь, я за ті „сім покривал” сягну доброю лопатою у їхні засіки. Вони мені притарабанять три ящики молока, і лантух борошна, і два мішечки цукру.

„Звихнулася з розуму”, — подумав я. І збаламутилася моя душа від тих ящиків, мішків та лантухів. Але не обзиваюся, щоб не накликувати зайвого гніву на свою голову. Я вже добре проштрафився і тепер мушу пасти задніх.

— А навіщо тобі стільки молока і цукру! — мої думки вирвалися з уст Вадимових. — Чи не краще в них попросити більше горілочки прерізних гатунків?

— Що кому, а курці просо.

І Люлю умовкла. Я глянув на неї — і чомусь не пізнав її. Це вже не була та Люлю, що недавно масними жартами розкидувала. Вона дивилася не на нас, а у притемнений кут, наче з нього, з того кута, щось лише для неї видиме визирало і її приворожувало, чаклувало.

Губи її, обмальовані на зразок квітки, розмазались, піт розводнив чорну фарбу на її бровах — і брови тепер були якісь розсмикані, сіроболотняві. Обабіч носа різкі нитки-риски простяглися і старили її

лище, а при тому їй вказували, що щось неодоладне твориться в її душі.

— Люлю!

— Мовчи, Іванцю. Замість пустомелити, налий ще трішки.

— А не зашкодить?

— За мене не піклуйся і не бійся, — сказала і далі вгуплювала очі вбік. — Лий, загамувати біль я хочу. Рану маю.

— Бавишся, Люлю, із нами. Які там у тебе рани?

— Маленьких досить. А та, що на душі ятриться, найбільша. Лий, постараюсь хоч на годину біль залити.

Вона далі не відривала з кута затуманений глибокою задумою погляд.

— Ти плачеш, Люлю. Ну навіщо? Не варто на радощах смутитися.

— Плачу? Жартуєш. Рюмсати не вмю. Я збираюся співати. Зрозумів? Співатиму.

Її лице вкрив піт, вона провела долонею, і червона фарба з щік розплилася стяжкою. І тепер здавалося, що її обличчя хтось розрубав надвоє, і рана вибивалась посеред носа, через вилиці аж до кіс. І Люлю зідхнула, набрала з видимою трудностю в груди повітря — і тихо-тихо замугикала:

*Болю ж мій ти, болю
Вволи мою волю —
Наді мною зжалься,
Спи й не прокидайся.*

Всі потихнули. Щось тількищо сталося, щось таке, що заважало єдине слово вимовити.

Люція нікого не заколихувала й не присипляла — зовсім ні! — навпаки, від її музикання щось жаске,

бентежне, яке крилося десь тут, сполохалось, сколошалося. І тому не лише всі ми, а й Люціна кімната насупилась. Дивно! Заспівала, і всі ми, і все навколо нас якось нехотячи міцно-міцно сприятелювало із сумом. Все тут нараз жалувало за чимось, жалувало і нажалуватись не могло...

*Люлі — люлі!
Наді мною зжалься,
Спи й не прокидайся...*

Та все ж ми, огорнені сумом, лишилися як-не-як у кімнаті. А Люлю... Вона була сама не своя. Вона з чіпкого жалю поглядом понеслась далеко поза барак, табір, туди, де, напевне, зазнала і радощів і нещастя доволі.

Що вона цією тяжкою піснею у своїй душі викликувала?

Не було сумніву, Люлю у собі щось затушковувала, приховувала — і ось зараз через чарку все заховане розворушилося, збудилося і потягнуло, і її кудись відносило.

— Була ти одружена, Люлю?

— А що думав, що я завжди таким гонивітром по світі віялась. Сергієм любий мій звався. Як лише побралися — від світлої майбутности, яка нам, ми думали, судилася, землі під собою обидвоє ми не чули. Пам'ятаю — з церкви вийшли. Він відібрав від мене квіти і дві вулиці мене на руках ніс. Ніс і дорогу квітами скрашував. І все нашіптував мені, що дасть мені хату, простору хату, а я йому приобіцяла ту хату оцчасливити дітьми...

— І були діти?

Вона навіть не порухнулася. Так ніби й не чула запитання.

— Дві вулиці на руках ніс? Ото любив!

— Я Сергія любила більше. Як через війну за три світи пішли, і його залізничка з бомб настигнуло, я десятима кварталами до шпиталю переносила його.

— Ти його? Де ж у тебе стільки сили вистачило?

Вона далі вела своє. На питання не звертала жадної уваги.

— Бомбардували... Я добігла до схованки — і з розбігу впала в яму. А він не доплигнув, і я бачила, як кроків п'ять від мене він здригнувся. І перекочувався. Зім'яло, пообшарпувало його, сердегу. І я його несла-тягла, і його руки й ноги об груддя зачіплялися. І брук, який танки щойно мазутом устелили, скроплювався кривцею. Так, так... Знемогла я тоді від спеки й тягару — та таки здужала Сергія до личиці дотягнути. Не дивина, коли кого любиш — все здужасш, тоді й з худого тіла великі сили однайдуться.

Вона умовкла. І зовсім на вигляд була спокійна. А в очах ані єдина намистина не блиснула.

— За здоров'я!

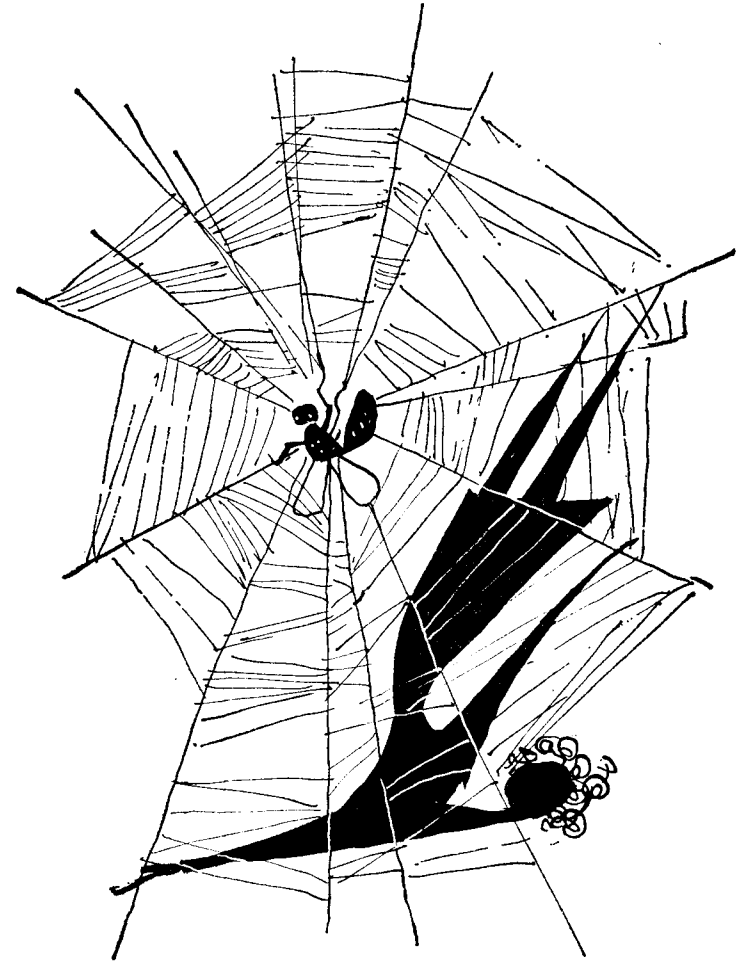
— П'ємо!

І знову вона тихим, аж якимсь потустороннім голосом не співає, а впрохує, щоб хтось змилосердився над нею:

*Засни ж ти, мій болю,
Пусту м'не на волю;
Хай я віддихнуся,
Сили наберуся...*

І не вгаває з сумною оповіддю. Кому повідає горе? Комуś — лише не нам, що зібрались біля неї.

Знову про Сергія. І про те, що в нього в шпиталі за два дні пухлини на ногах з'явилися і рани гноїлись. І що лікарі розводили руками, бо не могли Сергієві без ліків пособити.

Ні, не розбереш, чи вона це минуле пригадує, чи щось завчене доспіває . . .

Вже комусь каже про пеніциліну. Про те, що армія мала ту чудодійну, лічничу силу, а в лікарні, де Сергій догоряв, її за ніякі гроші не можна було дістати.

— І ти купувала пеніциліну в солдатів?

— Вони на гроші не накидались. Грошима ти їх не спокусиш. Я себе за ліки солдатам віддавала.

— Не знать що кажеш.

— Так, Сергій очуняв, вигоївся. Але сама я схитнулася. За пеніциліну погубила я себе . . . І опісля, де я було не піткнуся, куди не покажуся — стали зиркати на мене. І спідтишка всі, кому не лінь було, ганили та ославлювали все мене.

Як спинити її? Доброго від неї ми вже не почуємо, а поганим, клятим, не хочеться, щоб вона розтроюджувала і всю себе і наші серця.

— Люлю!

— Мовчи! Сергій все ще в хатці, яку ми орендували, приходив до повного здоров'я, а я, харчі вишукуючи, все туди й сюди моталася. І наче чую оце й тут — біжу, а мене з-за спини сміхотіння наздоганяє. Стану з ким я говорити — сусіди назбігаються відразу і на підслухи вдаються. Аякже, непутяща, та, що з солдатами тинялася, он показалася. А пізніше й Сергій учув, що про мене торочили. І його людські поговори почали злити. Раз навіть він когось із злоязичників спіймав і прочухана дав. Пам'ятаю, доброго прочухана тоді комусь завдав. Але слава недобра робила своє. Я й Сергій вже любо не жили. Супереччя між нами з дня на день росли. Все було — я так, а він — насупротивне. Хоча пізніше в нас таки на краще змінилося. Він не мав пальців на ногах, і груди йому зрушило, і все на непогоду хирів — та моя любов до

нього його на дусі зміцнювала. Бо я його слабости наче не бачила, а він старався моїх солдатських пригод не пам'ятати. Так, так, життя клеїлось, ладналося . . .

— Я, Люлю, й знав, що ваше життя крацатиме.

Я сказав отак собі, щоб якимось підохотити її до чогось приємнішого, радіснішого. Ми всі вже відчували, що її життя уцент зіпсоване, скудовчене, — і ми прагнули з її уст вже про це більше не чути.

Вона на мою збадьорену заввагу — ні словечка. Лише знову мугикає:

Люлі, люлі!

Хай я віддихнуся,

Сили наберуся . . .

Я попробував почати гуртової веселішої, та Люлю махнула рукою, щоб я спинився.

— Я виспіваюсь і виговорюсь — тоді ти розпочинай. Але я ще, Іваноньку, не виговорила . . . Ладналося наше життя. Вже я й дитини сподівалася. Та, мабуть, мені на роду написано дитяти не коликати і мужа не мати. Не судилося мені довго разом із Сергієм бути. Не спекалась нещастя я. Не зволила мені доля радощів зазнати. Сергій десь так напровесні тифу дістав. І опинився наново в лікарні. У лихоманці на ліжку бився, а я біля нього на цемент, затрушений соломою, лягала. Всі казали, щоб я від тифозного тікала, бо заражуся — і, на свою біду, не заразилася . . .

Ну, гаразд, ні гу-гу в кімнаті. Мабуть, Люлю скінчила.

Коли:

Вистинися ж уволою,

Болю ж мій ти, болю.

Засни хог на рік

Або й на весь вік . . .

— Люлю, досить!

— Чекай, скінчу. Тиждень від тифу мучився. А як захлинався — я знала, що йому кінець прийшов — я обняла, припала і з ним попрощалася навік...

— А дитину, що сподівалася...

— Втратила.

— Втрата велика, — посівчував я.

— Дуже велика. Я вже й проливати сльози за нею не можу, бо тих сліз уже нема.

— А як ти втратила?

— Отак. І не соромно тобі, Іванцю, таке питати.

— Не я, Люлю, а горілка запитала.

— То правда. З горілки ти питаєш, а я через неї розказую, оповідаю... Отак втратила. З добра дітей не позбуваються. І вже ніколи, лікарі казали, дитини я не матиму. Каліка я. То хай хоч діти в таборі від каліки поміч одержують. І молоко. І цукор. І борошно...

— Он як! А я також думав, що ти... — вирвалося в мене, і я розгубився.

— Ти, також думав, що я повія, — і в неї появилися на лобі темні пруги.

І я бачу, що вона осмутніла вкрай, і її очі затуманилися — видко, вона погамовує сльозу.

— Ні, ні, Люлю, — я розчервонівся, бо вона мене спіймала на гарячому. Я справді таке погане інколи про неї думав. І треба ж мені було недоречно так на здогад бовкати. І я скрадливо кидаю Кирилові погляд, мов би кажу: „Вибачай, здуру обмовився!” — Ні, ні, я такого і в гадці не мав. Вибачай, коли так трапилось...

— Не виправдовуйся! І не вибачайся! До цієї образи я вже звичаїлась. Всі мене частенько цим словом шпиняють. Але... Не моя вина, що моє життя, розбившись, шкереберть пішло. І я тепер на сцені ви-

хиляюся, щоб бодай на деякий час не пам'ятати всього того, що зі мною у війну притрапилось.

Її уста скривились в гіркуватій усмішці — і жаль до неї мене пройняв. І одночасно мені ніяково стало, що я від неї, такої не скупой, щиросердечної приховав частину цигарок, цукерок і пару панчіх...

— Люлю, признаюсь тобі... Я висповідуюсь перед тобою.

— Я не священик.

— Люлю, там, за дошками, за сценою, я поклав і старими газетами затушкував...

— Я знала, Іванцю, що ти в мене вкрав. І ти від мене за те одержав на горіхи. Тепер вже то твоє. Забирай собі все те із-за дощок і продавай.

Я зірвався з місця і поглянув на Кирила. Він теж уже стояв із широко відкритими устами...

пир на весь мир — і користь з нього

Чергова субота — справжній празник для Люлю, а найголовніше — для мене самого.

Солдатів у театр напхалося, як і минулого тижня, — просто дідків стиск панував у залі. А попереду всіх, перед самісінькою сценою, — розсівся в кріслі, оббитім плюшем, сам найдостойніший — хто ж як не генерал. Обцяцькований стрічками, медалями, орденами. Сам старезний, непоказний, поганючий — але медалі та ордени на ньому блищать — і тому його значність, непридатність не так уже в око їй кидалися. Навіть на перший погляд він здавався таким собі, посереднім, — але лише як уважніше приглянутись — видавався миршавим.

Старушенція-генералик все з кишені хусточку прикладав до носа, либонь, нетяга, прителіпався на концерт із нежиттю. Та ще їй, мабуть, зважаючи на його вік, хронічною.

І на цьому, дозвольте висловитись, „генеральському” концерті не пощастило виступити нікому, окрім, зрозуміло, нашої зірки, чарівниці нашої кабаретної — Люлю-Люції Меркурівни.

І Люлю почала.

Та лише змарам доводилось такі блискавки спостерігати, які прошивали сцену!

Найперше — Люлю стрілою ввігналася до рампи. І спершу лиснула ногами. І вона, як я уже описував, і так досить метляста та огняста — а тут до свого номеру „Невільниця з гарему” ще більше жару внесла. Розхвицалася ніжками — і мені приманячувалось, що то не ніжки, а блискавиці пересікають сцену. А як вона колівалася!! Як колівалася!! Прибережна морська хвиля під час найбурхливішого шторму заледве могла б тому коливанню дорівнятися.

Але це не все. Люлю на животик цього разу почіплювала дзвіночків — і, як хвиля тілесна розбурхувалась, вони видзвонювали такі мелодії, від яких солдатів та генеральчика брало не лише за серце, а й за печінки.

А під кінець... О, під кінець Люлю позісмикувала з себе серпанки — і лише з дзвіночками і в стяжці, що трикутником її стан обтягувала, заходила вже не вальсувати, а по-відьомському фокстротувати.

Грамофон вискрипує, рипить, а Люлю вихиляється, визміюється — а дзвіночки — дзілінь-дзілінь-бім! О, яка музика! Який пир для очей і вух! Яка краса! Яке мистецтво!

Генералик попудив на сцену квіти, які я не захотів підносити. Теж старий телепень — збрело йому в голову таким безцінням засмічувати риштовання сценічні. Не буду за таким дрантям утруджувати свою, як-не-як, дорогоцінну спину. Але як стали солдати швиргати цінні речі — цукерки, папіроси — тут уже ще й як я згинався: вибігав на сцену і все гарненько підхоплював — при тому чемненько вклонявся залі на знак подяки.

Але... після маленької перерви — під час якої грамофон розносив циганські пісні з вилясками й висвистами — отже після перерви, Люлю взялася за „Танець Соломеї з сімома покривалами”. Хоча, призна-

тися, це були не покривала, а сім куцесеньких вуальчиків, що їх Люлю порозміщувала на собі трохи спереду, а трохи ззаду. Тут уже грамофон пищить танго „Бий мене, або я задушу тебе”. І танго марудить, а Люлю одне накривальце — геть із себе, друге — геть! — і гумовими пaticами перекручуються в неї і руки, і ноги, і все тіло, а коси розвиваються і при світлі непочисленими огниками лискають. Скинула шосте покривальце. Де ж, гадаю, та несподіванка, про яку вона з таким захопленням твердила?! О, ось вже вийнялася з усіх вуальчиків! Вже все облетіло з неї! Чи ба! Метикуватою вдалася. Ось що вона, тімаха, вихи-мерувала! Бач, додумалася на живіт приклеїти зірку з написом „Greetings”*

І знову дзигає по сцені та викрутасами й вихи-лясами підстренчує, героїть людей до крику, до оплесків. А інколи так підстрибує, що аж стелі долітає.

І Люлю досягнула свого. Взяла за серце солдатів.

І знову, як минулої неділі, заля охнула. І все задвиготіло. І зчинилася справжня хурделиця. Гуркотня піднялася. Плещуть у долоні, дудукають, гугукають. Свищать, кричать, верещать. А як реготом заливуються! А деякі не сміються, а просто іржать із задоволення. Дехто б'є дошкою об дошку — і цим свою несамовитість перед незрівнянною Люцією виявляє.

І нарobili гармидеру — на кілометр, мабуть, його чути.

А генералик і собі встав і, тетеріючи, достерігає кожний Люлю порух, пасе її, пасе очима — а тоді затупцював — і не кричить, а гаркавить шепотливо — аж тут йому сили підірвалися, і він бебезхнувся в крісло — і ще так, що аж медалі й ордени закалаталися.

* Вітання — англійське.

— Люлю!

— Іди до мене! — і віспуватий солдат тикає себе в груди. — Іди!

— Або я піду до тебе і впаду в твої обійми.

— Я тебе поки світ-сонця не забуду!

— Ти все, денно і нічно, стоятимеш перед моїми очима.

— Отак з баламбончиками і без серпанків.

— Я маритиму відтепер тобою.

А генерал із крісла і собі:

— І я люблю тебе!

І трясеться, наче ним тіпає пропасниця. Ну, думаю, і цей старий упир свою любов засвідчує. Його вже там на небі святий Петро давно у списку небіжчиків розшукує, а він тут, бач, перед кабаретницею бадьориться.

— Чи віриш мені, Люлю, що люблю тебе?

— Вірю, генеральцю. Окей!

І Люлю знадливо, з таким підморгом, обпекла його очима. А тоді зі сцени уявно попестилась до старигана.

**

Після концерту генерал влаштував у театрі бучний пир.

Для Люції.

Ну та й яка гулянка могла б без мене обійтись?! І я був, звичайно, запрошений. Властиво, я хитро-мудро сам до пиду запросився. Ще й Кирила та Вади-ма з собою потягнув. Не переїсти ж самому всього, що генерал наготував. Хай, думаю, і шлунки моїх, вибачте за слово, приятелів порозкошують.

Ага, забувся. Ще на вечірку й із десять солдатиків лишилося.

Я примостився збоку. І Кирило та Вадим тулилися собі також в куті. А й справді, навіщо нам на видноті вмоцятися? Щоб кожний бачив, скільки чарок видудлили та всілякого іства стеребили. Залізи десь у тінь, щоб мало хто і бачив, і спорожнити пляшки й тарілки — куди ж бо вигідніше. Уминай, запивай — і ніхто за пожерливість і не осудить.

Отож уподобали місця майже поза спинами людськими — і чекаємо. Ой як же хочеться допасти-ся до питва й іства! А тут сидять без руху, як на якихось поминках. І коли ж нарешті залишать зовнішню манірність?! Коли ж хтось встане, поцілує ручку Люлю, скаже про неї декілька заяжжених слівечок — і чаркою за її здоров'я дасть знак, що обжерство починається.

Т-ю-тю! Ще чекаємо когось. І кого? Генерал є, а всі інші супроти нього — пузатий дріб'язок, на якого не варто й ждати. Та ба! Очікувані притирились. Три советські офіцери! На тобі! Не мала баба клопоту та купила поросля! І який відьомський вітер їх сюди заніс! Я, Кирило й Вадим вже й мулимось, мнемось. А я, на нещастя, тихцем, невзаміту, вже й хліба в рот напхав — і той хліб мені нараз застряг у горлі.

Три птахи. Та які там птахи! Круки! Гієни! Цей ось худий, меткий, чубик хоч і рідесенький — зате залізаний прегарно. Той он — такий собі, без жадних ознак, сіресенький, як порох на збитій дорозі. А третього хоч у рамку з неотесаних дрючків вставляй. Направду, кострубатий і патлатий! Незграба та мамула — й годі! І лупає на всіх, наче пожирати збирається. А голос, як із перержавленої труби. І ступає, а з чобіт чавкає — видно, недавно бродив болотом, а з болота просто в гості всунувся.

І кажу ж, сидіти мені муляко. І який дідько їх сюди привів?! Де вони тут взялися, як знайшлися?! Я кидаю полохливий погляд Люції, допитливо блимаю на неї — мовляв, я дремену звідси, я нізащо не буду пирувати з цією нечестивою трійцею. А Люція очима мені наказує: „Сиди печерицею! І не здумай п'ятами наживати!”

Еге, добре їй заспокоювати. „Сиди”. А коли то не сидіться. І з ким зла доля звела мене за одним столом веселощі справляти?! З тими, які мене вдома, на моїй чорноземлі, мучили, які голодом морили, з тими, що мені впродовж двадцяти років піснями про партію вуха протуркали, а портретами Сталіна очі намуляли. І ось я крізь заграви від них драпонував аж за три світи — і вони мене — та не лише мене, а й Вадима, Кирила і тисячі до нас подібних — таки нащупали. І хочуть нас знову поміж портрети, роздеріротозівотні пісні й голодне цокання зубами силою загнати!

Треба щось метикувати! Треба якось з цього пиршества тікати. От потрапив, як муха в патоку!

— Сиди, Іванцю! — і Люція підбадьорено мені підморгує.

— У мене, Люцієчко, душа в п'ятах. Захоплять мене й... Піду провітритись...

— Нікого вони не захоплять. Ми їх так счаркуємо, так памороки їм заб'ємо — що аж куди. А тоді їх, впитих до чортиків, викинемо із залі в болото вихмільтись.

Ну, думаю, хоч би так сталося. Хоч би вдалося нашому теляті та проковтнути вовка!

Розсілися.

Генеральчик пуделем ластиться до Люції.

— Починай, Люціє Меркурівно.

А Люція звабно оченятками генеральчика обеззброює. І все пушить, пестить кучерики свої на обпудованій, перефарбованій голівці.

— Е, ні, генеральчику. Ви тут господар, — і вона маніжно, із штучною цнотою кидає чортики очима. — Ви, генеральцю, золотце, цим прийняттям керуйте.

І вона торкнула пальчиком по його вже несвіжому підборідді.

А генеральчик тут як тут — і прив'язався до Люції, і від неї ніяк не відстає. І торочить їй нісенітниці.

— Ні, ні, любесенька Люлю, ти тут старшинуї. Давай мені, генералові, накази — і слова не скажу всупереч — усе виконуватиму.

— Сідайте, генеральчику, і пийте, їжте.

— Сідаю, моя кралечко. У тебе, Люлю, гріх не залюбитися. І я, на щастя, цього гріха не маю.

Тю, розпатякалися. Жирують собі. А тут он за-таскалися три бусурмени і мені настрої перекапу-щують. І потрібні вони тут, як собаці п'ята нога. Прийдеться нам із ними, бачу, наморочитись . . .

О, цього вже й на правду я не сподівався. Генерал з одного боку до Люції підсипається, а совєтський финтик із залізаним чубиком із другого й собі зали-цяннями розприскується. Хоча Люлю генералові зу-бики показує, а упаданням залізаного нехтує.

— Люлю! — і в генерала з надхненного вигуку аж брови настовбурчилися. — Тут їжі — скільки ду-ша жадає. І пиття вдосталь. Віскі, бренді, джینی, ко-ньяки, вина, шампани . . . Але це не для тебе. Для тебе, Люлю, я маю напій, за яким ще й досьогодні королі пошукують.

— Тяжко йняти віри.

— Блискавка хай спопелить мене, коли брешу! Настоянка, яку еспанські монахи зготували п'ятдесят років тому. Глянь, кралечко, на ярличок. Бачиш дату.

Пляшечка з того часу, як ще твоя маюся в колисочці виспівувала. А пахтить як це питво! Приклади носи-ка. Рожі, тюльпани, фіялки разом взяті не створять таких пахошів! І ти цим нектаром смакуватимеш . . .

І вийшло так, що Люція з генералом розроман-сувалася, а совєтський залізаний хитрун, до якого наша танечниця навіть не дивиться, лише вряди-годи щось заради годиться через плече кине, — отож той залізаний до нас — до мене, Вадима й Кирила — під-сувається.

— Хлопці, бачу, пожурилися, — не говорить він, а солоденько до нас сюсюкає. — Нудьга напала.

— З вами, офіцере, — я каркнув до нього, — чорт-батька-зна що нападе, не то нудьга.

— О, ви сердиті, — знову люб'язненько він до нас трьох — і при цьому повільненько з кишені висмикує плящину. — Генерал має даруночок для Люції, а я для вас.

Іди під сто нечистих! Розщедрився, роззазнався. Пляшкою хизується, коли он стіл аж угинається — так завалений прерізними напоями.

І мене і дивує, і лякає залізаного люб'язність та похапливість, з якими він до нас чіпляється.

От пагуба! Що він собі надумав?! Який камінь за пазухою нам приніс?

Але нічого не подієш, треба сидіти сумирненько і з цим дідьком не загризатися, бо ще можна собі накликати біду.

— Ми горілок тут маємо досить, — процідив крізь зуби Кирило. — І горілка в нас нудоту викликає.

— А це горілочка особлива, рідна. Нудоти не ви-кличе. Я її привіз аж із Києва. З України рідної, рідної не лише для мене, а й для вас.

Нас затяло. Нема де правди діти, ми за своєю землею стужилися. Три роки, як покинули її, і ми з думкою про неї лягаємо, нею у снах маримо, вона нам у ранковій імлі вирізьблюється, ввижається, коротко — вона завжди в наших серцях навечно зберігається.

І тут ось звідти, де ми колись бігали-гуляли, плящина об'явилась. Ми дивилися на неї, а вона нас причарувала, притягала, чаклувала...

І вже залізаний для нас не був таким причіпливим та огидливим — аджеж в руках він мав не хміль якийсь французький, еспанський, заокеанський, а нашій, чорноземний, рідний.

— Спробуйте?

— Та вип'ємо, — за всіх я обізвався. І ще й не сьорбнув хмелю, а в серці щось лоскотно потенькує. Та як же не потенькуватиме, коли он рідина, трішки жовтава, так звабливо поблискує.

— Бах! — і залізаний відкоркував рідне добро.

І не лише я, а й Кирило та Вадим неситимі, зажерливі очі втупили в пляшку. І, здається, в цю хвилину ми снували однакові думки: „Чому така маленька пляшечка? Чи вистачить її для нас усіх? Мабуть, не досить офіцер узяв із Києва. Ми всі спроможні двом таким пляшкам без великого труду раду дати”.

Отак ми всі запрагнули до рідного допастися. Отак неситство нас решетувало і підштовхувало чимшвидше чорноземної, козацької покуштувати.

— Хто перший потягне? — і до мене залізаний очі скерував. — Бачу, ти найбільше хочеш рідної поцмулити.

— Поцмулю, — без задуми підтакнув я.

Рідна обпекла мене, і я заледве не розкашлявся.

— Яка?

— У тому й справа, що хороша.

І Вадим висушив не чарку, а з півшкляночки. І дух йому заперло. І він насилу крякнув. А Кирило дмухнув водночас стільки, що йому в очах аж сльози виступили. А тоді ще хильнув — і бачу, що на Кириловому носі багрець з'явився. І той багрець більшає, більшає, і вже рожевінням сплямувалося все його лице.

Міцна чорноземна.

— Так, так, по смаку відчуваю, що з наших степів горілочка, — і Вадим з розчулення нюні розпустив. — От випив — і бачу наші степи, шляхи, дороги, наші тополі . . .

— Так, Вадимочку, — і Кирило ще припав до склянки. — нема на світі кращого напою, як наш, степовий. І я вже бачу, Вадиме, і наші вишні-черешні, і гарбузи, і соняшники, і шовкову траву, й море зеленої пшениці . . . Бачу й Наталку-Полтавку, і Хмельницького, білого коня з чорними копитами й пишною гривною . . .

Я мовчав. Хоч мені також рідне питво розворушило спогади. Мені повз очі наче хмарки пробігають, а поміж ними до мене руки простягають і мати, батько, сестри — і в них руки пухкі-пухкі, і вони голублять долонями моє обличчя, моє серце, душу — і мені так легко, і здається, що я годен вже й літати . . .

— Дніпровський берег видніється . . . Я часто там стояв, а вода хлюпоцилась мені об ноги . . .

— А я б оце і в Псьол шубовснув — і з нього б годину не вилазив.

А мені чомусь не хотілося ані купатися, ані щоб об мої ноги хвилі плюскались — мені кортіло руку матері або сестри схопити й до неї губами притиснутися-прикипіти.

— Хай навічно живе... — і Кирило не договорив, бо на дні порожньої склянки він запримітив щось . . .

— Диви, у горілці ось щось найшлося, — і він між двома пальцями тримав біляву грудочку.

— Це ж ґрунт наш, український, — і залізаний финтик залескав у долоні. — Кришка ґрунту нашого у пляшечку на щастя нам усім незнарошне потрапила. Коли б потрапила між зуби, ми б її, як корівчина травиченьку, смачно пережували . . . От і все.

Кирило з посоловілими очима цілував безперестану грудочку, а Вадим нахилився і жадібно, як на скарб який, на неї видивлявся.

І мені запрагнулось кришину в руках попестити...

І я б її попестив — та нараз стілець гарахнувсь об підлогу. Хтось турлянув ним із всієї моці. Хто ж як не отой советський незграба, мамула. О, он він уже на увесь зріст звівся. А в нього обличчя вже аж набубнявіло з горілки. І не лише усе лице, а навіть і вуха закрусувалися цегляно-бурим цвітом.

Якийсь американець щось вигравав на фортепіяні.

— Перестань, бренькач, — наказав неотеса. — Я хочу співати . . .

Його всаджує, утихомирює товариш, отой третій, сіренький, без особливих зовнішніх прикмет — але мамула штурхонує його, і той відлетів од стіни і там через ослін беркицьнувся.

І тут поспішає приборкати галабурдника хто ж, як не залізаний финтик.

— Сергію! — і финтик поклав руку незграбі на плече.

— Одійди! Свиня! Свиня!

У залізаного знебарвилось лице. Він озирається, ніби в когось помочі просить. Та мало хто на п'яну шамотню звертає увагу. Прості американці дждном і

коньяком насолоджуються, генеральчик і Люція взяли за руки, як справжні коханці, і вискотять та кихкають. Розмовляють про діла любовні... Тільки я, Кирило й Вадим віддалеки спостерігаємо, як заклоується он на бучу.

— Хто свиня?

— Ти! — відрубав Сергій.

Ой, передчування маю, що на недобре збирається. Он Сергій вже в долоні плює — невже наміряється огріти кулаком финтика.

— Повтори ще! — і в финтика в руці блеснуло лезо ножа. — Ще скажи! —

— Дурень ти! — і Сергій кулаком — мах! — і ніж аж до порога закотився. А тоді долонею гамсельнував зализаного прямо в вухо. — Гидосний ти! — сатаніє Сергій далі. — Дурний!

— У мене в голові...

— У тебе в голові пустовина, а в очах порожнина!

Ну, думаю, тепер у нас усіх від горілки в голові порожнина, не лише в зализаного. Але на кому все це, врешті, окошиться? Чи вони на мордобийстві поміж собою й закінчать цей розгардіяш? А може почнуть і нас тут тузувати?!

Хіба дропака дати?

Та все ж таки цікаво, чим все закінчиться.

Ні, заради цікавості лишуся — хоч, може, й наражуся на небезпеку.

Ось неотеса взяв за петельки зализаного.

— Скалічу, дух з тебе спущу! На локшину порубаю, покришу!

Тут уже й американці і Люлю поцікавилися бешкетнею. Люлю б'є в долоні і вискотить: „Ану хто кого подужає!”, а генеральчик і собі дере горлянку:

„Ану, ану, побачимо. Ну, та ж бийтеся! І що за бійка, коли й крові ніде нема!”

Але незграба і зализаний не чули ні підбурювань, ні оплесків. Вони очима — ні, ножами, прошилювали, батували один одного.

— Ти руку підняв на мене?! На ордени мої, — і зализаний спишна ще повторив, — на ордени...

— Тобі ті ордени пристали, як свині наритник. І ти ними пишасься, як пес реп'ягами.

Зализаний плюнув — і гайда! — майнув відразу до дверей. Та все ж таки його настигла склянқа, яку незграба попудив йому вслід.

За зализаним вислизнув із театру й третій, сіресенький червоний офіцер.

Хвилину всі мовчали.

Аж так пир далі розгорявся. Один американець знову бринькотів щось на фортепіані, а його товариші, обхмелені вже дочиста, все ще порались біля пляшок. Генеральчик сп'яна поправляв Люції кучерики і цілував її у лікоть.

Тільки ми, я, Кирило та Вадим топталися ні в сих, ні в тих у кутку, та заводіяка, що угрів финтика у вухо, стояв непорушно і щось упевнено сам до себе говорив...

**

Нарешті театральну залю покидали гуляки. Солдати-американці, висвистуючи й витанцьовуючи, як медведі на льоду, пропхалися крізь двері.

А генеральчика під руку вела Люлю. Він уже леде язиком рушить, щось гортанить про любов, місяць, зорі, а Люлю йому схвально головою похитує.

— То, генеральцю, — як з мукою, цукром і молочком?

— Все завтра матимеш. Джіпом сам притарабаню. Я харчувальний генерал. Харчую цілу армію — і тебе, любко, прохарчую. Побачиш, обпасешся на моїх харчах.

— Спасибі, генеральцю, — і Люція спритно його потягла у двері, а разом і поцілувала у генеральську зморщену скроню.

І так вневдовзі вернулася до залі.

— А генерала де заділа?

— У джіп бебехнувся, і його повезли в казарми.

Переглядаємось. Вже пора і нам відходити, а незграба біля фортепіана вовтузиться.

І що зробити? Порадити йому покинути залю небезпечно. Ще може також осморужити, як финтика.

О, цього ще бракувало. Забіяка до фортепіана всідається. О, приловчується одним вказівним грати...

І, диви, грає. І дренькітливим голосом витягує:

*Марусино, серце,
Пожалій мене;
Візьми моє серце,
Дай мені своє...*

Ні, ні, він зовсім не незграбний. Якась сердечність з очей у нього проглядає, і лице його, хоч і багряне, дещо зажурене і схоже на наші лица.

Ми коло нього збилися. Нам цікаво, що він і рідне грає, і по-рідному співає. Видається, коли б він скинув советську офіцерську форму, він зовсім перекинувся б на нашого.

— Ви — українець? — Люлю зважилась до нього звернутися.

— Не цікавтеся, — і він, мов би на нього хто камінь важенний наложив, зігнувся і опустився грудьми аж на клявіші. — Не цікавтеся, бо хутко зістарієтесь!

— Ви з Києва?

— Той залізаний з Києва. А той його товариш, той сіро-буро-малиновий — з Рязані.

— А ви звідки, з Полтави?

— З цікавості, кажу вам, красунечко, кицьки швидко дохнуть.

Він далі грав одним корявим вказівним пальцем:

*Маруся не зус,
Серця не дає...*

— Свиня! Не абияке свиняче рило! Паразит! Спекулянт!

*З другими жартує,
Жалю завдає...*

Я не хотів вмішуватися, не хотів розпитувати його про справи, які його, очевидячки, мучили. Та й нащо мені вмішуватись — моя хата скраю. Хай гризуться собі, хай б'ються-чубляться — навіщо в їхні справи встрявати? Тим більше, цей бійкар хоч мені вже й видається доброю людиною, але ще досіль ні одного мудрого слова не проронив. Все „свиня”, „рило”, „паразит”.

Але мені, та, мабуть, і Кирилові, і Вадимові, і Люції кортить докопатися, довідатися, завіщо він финтика бабахнув.

— А завіщо ви того у вухо зацідили? — за мене осмілився запитати Кирило.

— Бо й ви дурні — уїдливо він кинув нам усім і „Марусю” мугикав далі. — Дурні ви, аж світитесь.

Я шарпаю Кирила, щоб умовк. Бо потеленькає ще язиком — і синця також під очима матиме.

— Ви думаєте, що в мене не всі дома. Поміляєтесь. Правда, я недосвідчений у всіх кругіяхствах і шахрайствах, як та пронизлива, залізана гадюка,

яку я кулаком угрів. О, він уміє задурювати і туманити людей. Пройдисвіт! Щоб йому покарлючило обидві руки, коли він витягав...

— Що витягав? — і Люція й свою руку поклала на клявіші. — Що він витягав?

— Наскучив він мені. Ненавиджу його. А ви дурні. Що він набазікав... Але я його на гарячому спіймав. Ну, не буду засиджуватись з вами. На сідало пора.

— А дійдете самі?

— Я не люблю проводирів. Я хочу бути сам собі хазяїном. Дійду. — Він звівся. — А у вас усіх клепок нема!

— Чому ж ми всі без клепок?

— А чорт вас знає! „Степи, яри, дніпрові хвилі, Хмельницький, білий кінь з чорними копитами...” Тьху, сказіться! Та ту горілку він купив у німця. Вчора той німець з гнилого бураяка відро того смороду нагнав. А ви пили й прицмокували та ще й шматок замазки зацілювали, замазки, якою обклеював німак казан із брагою. Дурні ви! „Рідний ґрунт!” Цмок-цмок! „Соняшники рідні, вишні-черешні, Наталка-Полтавка...” Ух, які ж ви пришелепувати!...

І він поколивав до дверей...

Ми всі переглядаємось. Щось гарне тут допіру сталося.

Той генерал, те дрягле страховиння розпятакувало з Люцією, финтик до нас підлабузнював, а він, отой, що тількищо відійшов, цей незграба, мамула, все мовчки висиджував, й пив — і врешті вибухнув.

— Він, той, що грав „Марусю” — людина.

— Ще й яка людина, — Люція ствердила. — І його мені треба приголубити. Він нам може у пригоді стати.

— Як?

— З цікавоти кішки дохнуть! — повторила вона слова мамули і щиро розсміялася.

Ми — також...

А наступного дня, пополудні, Люлю стояла надворі, перед вікном своєї кімнатчини. А я біля неї. І ми вдвох раздавали дітям цукерки, молоко та борошно. Матері діток слів не знаходили, щоб мені дякувати, а Люлю і обіймали і в руки цілували.

— Рятівниця наша!

— Доброзичливці!

— Іванцю, ти — золото!

— А Люлю — брилянт!

у ямі — та ще й каналізаційній

Що це — весь світ до мене нагороївився?

Кожний новий день несе з собою прикроці. Так прямо неприємності за неприємностями обсідають.

Сьогодні — тьху! — маю нову мороку з Кирилом. Клопіт мені з ним та й годі! І чого він, бузувір, причплюється, в'їдається! Не інакше, як натуру має нестримну, розбурхану. Мабуть, як не погризеться з кимсь — йому під серцем муляє, і він собі тоді з персердя місця не може відшукати. І він, каверзник, свій гнів, що заклубочився в ньому, і розпирає його, й розносить, мусить конче на когось ізігнати.

Вже, либонь, і догоджаю я йому — але такому, мабуть, і той, що з рогами та хвостом, заледве чи догодить. Вже часто йому промовчую, а як і говорю до нього — то й словом не спротивлюся: все захваляю, потакаю йому. Так ні — прискіпується і напроваджує усе на сварку. Шукає, бач, маруда, зачіпки, щоб до мене пристати, прив'язатися.

А щоб тобі абищо!

І як все заварилося.

Розвалився я на ліжку в своїй халабуді. Маю вже маленьке радіо, і з нього рипить — аж луна через відчинене вікно надвір виляскує — фокстротик.

Такий настроєвий...

Душевнохвилюючий...

Любовно-зворушливий. Ліричний...

*Як вона мене цілує,
Під ребром мені нуртує;
А ніздрі роздуваються —
З них іскри висипаються.*

Гарно так. Окультурююся.

Слухаю музику і дивлюся на консерви. І їх очима їм, бо насправжки споживати вже не можу — адже об'ївся так, що ледве дух зводжу.

І заколисливі мрії окутують мене. Яке життя хороше! І надворі — годиняно, і на душі — гоже. І шлунок повний, і голова з горілочки дещо охмелена, і грошики в кишені, як я повертаюся на ліжку, побрязкують. А музикою заповнені і серце й вуха... Заслухатися такою музикою можна. Подумайте...

Бурчить у животі — буль-буль!

А з дерев пискотіння пташине розлягається! Пі-пі! Калавур, як радісно! Пі-пі!

А з радіоприймача — скрип-скрип!

А серце — тріп-тріп!

Насолода!

Блаженствує душа. І ніжитьесь ситістю все тіло.

І мене солодкий сон бере. Обсотує така сонливість... І тільки бо закуняв — Кирила нечиста сила до мене загнала. І надибав же я приятеля — хоч кричи рятуйте!

І чому не в пору причаланає у гостину? Та ще й зайшов, як бурмило. Не здоровкається. Вигляд похнюпий. Іч, який темнявий, дідьківський полиск в очах! Чомусь, неначе, сердиться на мене.

Ну, думаю, дмися, хоч трісни.

І він ні пари з уст. А я також, як води у рот на-

брав. Мнуся, зволюкаю. З якої речі, мислю, я перший до такого нахмуреного обзиватимусь?!

Ще мовчанка... Врешті один на одного дідьком зглянулись. І він настовпужився, як розсохле опудало в городі, і я насумрився, як півтора нещастя.

— Іване, — таки прорвалося йому мос ім'я, — ну бо, Іване...

Не знаю, що він хоче висловити — але вже наперед, від передчуття недоброго, скаламутилося мені всередині. Відчуваю, що заклъовується на сварку.

І чому він лютим оком на мене кидає? Наче я в нічому й не провинився — аж тут на тобі! — стовбичить он набусурменений і аж проскромаджус і шаткус мене очима.

— У тебе, Іване, розум нікудишний.

Та де ж це видано? Приходиться мені зносити ще й таку наругу! Та тут і в людини із залізними нервами терпець урветься.

І мені серце приспішено закалаталося, забухало. І замакітрилося в голові. І я ладен був уже згарбати стілець і ним попудити у ворога — та впору стямився, оговтався — і таку думку облишив. Аджеж Кирило за мене сильніший, і той стілець може легко на моїй спині розтроцитися. І я тоді лігма лежатиму із тиждень у лікарні. Ні, ні, треба опанувать собою! Треба призвичаїтись зносити образи...

— Чи ти не можеш, Кириле, до людини по-людському звертатися?

— А де ти тут, окрім мене, бачиш ще людину?

— Ти облиш жарти! — вирячився я на нього.

— А я тут не жартую! — визвірився і він на мене. — Розторопав, не жартую.

— Чи не можна до пуття, миролюбно, Кириле, говорити. Ось сідай і розважно поговоримо. Ну, чому в мене розум кепський?

— А хіба я знаю.

— Ти причвалав, щоб мені навмисне настроїй перекапустити...

— Дуриндас ти, Іване. Ййбо, розуму в тебе, як у того бичка.

Та як це він, плюгавий, сміє так мене безперестанку шпетити?! А, особливо, як він мій розум недооцінює! А трясця тобі в живіт, зайдиголово, образнику! Та ж не чий інший, а мій таки непересічний розум наштовхнув мене Люлю-Люцію відшукати. Та я ж додумався до того, щоб Люціїними напівголими танцями майже тисячу солдатів до нестямної радості довести-допроводити. Коли б не моя кебета — ще й до сьогодні і в нашому таборовому театрі і в солдатських душах безпросвітня нудьга й сірятина панували б.

— То, кажеш, що я дурний.

— Напевно.

— Ти, Кириле, за мене в сто разів дурніший, у тебе вже майже всі клепки в голові порозсипалися та порозхитувалися — і, бач, я про це мовчу, ні єдиним словом про таке твоє нещастя не обмовлюся. А ти так на мій розум нападаєшся.

Ага, думаю, вилузнув горішок. Бери його тепер і їж.

І звіялася буча. Нерозсудлива, шалена.

Я йому — злосливу шпильку, він мені — зневагу; я йому — прокльони, а він — уже всі громи та блискавки на мою ні в чім неповинну голову накликує. Я, розпалившись, йому ногу настоптав, а він, розбісившись, за сорочку мене згріб, аж з неї один гудзик на підлогу дзенькнув.

— Ти прийшов, здогадуюся, мої консерви захопити!

— Сам давися ними!

— Тоді чого ж ти прителюєшся? Ти, Кириле, ненормальний!

— А ти, Іване, повторюю, безглуздий!

— Чому?

— А хіба я знаю. У своїх батьків ти поспитай. Можливо, як маленький був, корова тебе ратицею по голові всмалила. От ти на розум і шкандибаєш.

— Тебе б варто провчити за такі слова! — І хоч на столику ніж лежав — і, поблискуючи, аж наче просився, щоб ним покористуватись, — я до нього не доторкнувся. Я волів, щоб хтось за мене Кирила, коли не ножем, то бодай кулачищем, раз-два шурнув.

— Я тебе, Кириле, можу скалічити, — отак сказав йому для страху. І все на ніж позиркую. Ану ж, думаю, може переполошиться й відступить. — Без жартів, можу скалічити.

— Ти, Іване, не зугарний зарізати корову, а мене — і поготів.

Я піддався. Цього напасника ані задобрити, ні застрашити. І я зсугулювався, збіднився — і з безпорадності своєї сів на ліжко.

А уразливість не втишується, а ще дошкульніше шматус мене. Та як же так? Почалося все так добре! Фокстротик грав, в животику із ситости побулькувало, і до того ж пташня на деревах так розконцертувалася — і від такого раювання дрімота на мене нападала. І ось одна хвилинка — надійшла мара, і всі мої радощі розвіяла.

— Чому, Кириле, мій розум тобі не до вподоби?

І він, каторжник, замість того, щоб розтовкмачити мені, чому я потрапив у його неласку, отак ні з сього, ні з того, повідомляє:

— Ти, Іване, неспостережливий. Не вмієш за примічати. Отож знай — я люблю Люлю. І вона в мене по самі вуха закохана.

— Люлю?! Ота тонюня, гарнюня — вона... Якщо вона справді щось до тебе відчуває — в неї не всі дома. Обезглузділа вона, небога.

— А це ж чому?

— Не мала в кого закохатись, аж у такого гультя. Та це ж навіженство — полюбити машкару таку, як ти! Чи вона цілком глузду визбулась?! Та ж Люлю може мізинцем отак кивнути — і до її ніг понасихляється десяток пристойніших за тебе, і до того ж куди розумніших молодців.

— А, бачиш, не захотіла вона жадних пристойних, а відразу ж уподобала мене. Вона моя симпатія. Чуєш, симпатія. А ти її недавно посмів образити. Ти її заледве вітряною не обізвав.

Тьху, яку причіпку вимізував! Коли це трапилось, а йому — ні сіло, ні впало! — сьогодні збрело на думку в цьому всьому розбиратись. А потім — чи не замишляє він Люцію вінцем смиренної безскоромниці нагородити? Їй той вінець так личить, як мені титул графський.

Та одно подумати! Як та Люлю веде розмову! Вона, голубонька, за словом у кишеню не полізе — ріже відразу так, що прямо не віриться, що перед тобою стоїть ніжне сотворіння. Коли б очі заплющити, напевно б уявлялося, що говорить не вона, а якийсь мугир, що пройшов і Крим, і Рим, і мідні труби, але ще й досі не потрапив дідькові у зуби.

А які вона коливальні рухи на сцені витинає! Та від тих рухів зала гуде і стіни аж двигочуться!

І Кирило хоче умовити в мене, що вона зовсім не Люлю, а скитниця, що замурувалася в чотирьох стінах і відпокутує в молитвах гріхи всього людського роду.

А ще до того — я її ані вітряною, ні гульливою не обзивав. Вона ж сама пробалакалася, сама себе

так забажала з хмелю найменувати, а я лише з уродженої чемности своєї змовчав — тобто — з її словами буцім то погодився. Не буду ж я з дамою за всяку дрібничку сперечатись.

Отак я все виклав Кирилові. Отак з'ясував.

— Невіглас ти! Осел! — це, вибачте, його відповідь на моє чемне з'ясування. І він дарує мені убийчий погляд. — Осел!

— Від осла чую і не дивую.

І ми вдруге стялися. Він до мене, а я турнув його і — вбік — і вивернувся з-під його рук. Але він ухитрився — і знову вчепився в мою сорочку, і вже останні два гудзики з неї повідскакували.

Агі! І згину на нього нема!

І мною запанувала жадова помсти. Як? Як відплатитися за заповідяну велику шкоду? О, неподалеку стоїть кухоль з водою — і я підхопив його і жбухнув усю воду неприятелеві межі очі.

Я його попервах аж засліпив. Він протирає очі, а я кмічу, як би це крізь параван шурхнути. Бо на Кирилові лиця нема — так зблід. І він сам не свій із люті. Рознесе, думаю, мене отут на друзки.

І я зігнувся і порачкував до паравану, а тоді — драла надвір.

А він кинувся за мною...

І був би помісив мене — та моє горло мене порятувало. Бачте, Кирило має сильні руки, а я, нівроку, міцненьке горло.

І вийшло. Він упогонь за мною, і вже шпурлянув на мене грудкою — та, на щастя, промахнувся. Вже ось-ось мене наздоганяє. А я на все горло репетую: „Пробі, рятуйте! Грабіжник появився!”

Тут знявся рейвах. Зчинився тарарам. Сполохані люди з бараків на вулицю збігаються. Обступають мене. А Кирило здалеку, віджекуючись, лише на ме-

не кулаками нахваляється. А я в душі тільки підсміхаюсь: „Махай, махай руками — нічого з твого нахвалювання не вийде, бо я з біди вирятувався. Бачиш же, як ось люди, мої захисники, мене стіною оточили”. А люди розпитуються...

— Що? Кирило? Та це ж, Іване, твій друзяка.

— Хай мене, тітко, від таких друзяк Бог оберігає. Від таких людей, як оце Кирило, треба поли врізувати і втікати.

— То він тобі не друг?

— Та начебто й друг — але завжди для мене за пазухою ножа приховує.

— І він, Іванцю, хотів що зробити? Тебе пограбувати чи облупцювати?

— Збирався, тітко, одноразово з усім поспіти — і пограбувати і полупцювати. Ось у чому заковика — і те і те плянував за одним махом учинити.

Тут уже на Кирила посипалося.

— Збитошний.

— Грабіжник! Пагубник!

— Підступний!

— Хоче всім табором колотити!

— Над всім табором володарювати!

І старе й мале тицяють на нього пальцями.

— Розжирувався. І з безробіття кулаками розносився.

— Нашого доброзичливця, Іванця нашого, що нашим діткам харчів дістав, хоче той безпутній бити.

І погладжують мене хто по голові, а хто по спині.

А у мене усмішка ось-ось прорветься на уста — але я її затушковую своєю штучною лихом-бідою.

— І це тобі, Іванцю, і сорочку знівечив, — і літня жінка показує на розпірку, що віддулася на тому місці, де гудзики повідлітали. — Дивіться, як розпанахав матерію.

Я лише згідливо похитую головою — мовляв, як бачите, накоїв мені Кирило досить лиха.

— А чи й встиг тебе побити?

Я знову ствердливо киваю головою.

Тоді жінки з новою силою лають Кирила. А чоловіки сюди не вмішуються — стоять осторонь, бо зразу запримітили, що і я й Кирило — обоє рябос — і обох нас треба дрюком почастувати.

А жінки кленуть.

І я — ото ж бо! — перемиг. І Кирило під тиском загального „бабського” викликання задкує, задкує, а тоді дременує — аж закушпелило з куряви по вулиці — поміж бараки.

**

Повернувся в халабуду десь за годину. Тенькає душа — чи не вженеться знову той душолюб, що недавно хотів із мене за дрібницю дух спустити.

Година-дві минає. Не появляється. Може, отямився, прохолодився.

Починаю розігрівати картоплю, рибку з консервів готувати, бо вже трішки й зголоднів. І стомлений, змордований переполохом, який Кирило з дурного розуму роздув. Думаю, підживлюся і отак зодягнений бебехнуся на ліжку, щоб трішки прикорхнути.

На тобі! Рип! Торопію. Ой, нічого не лишається, як через вікно щодуху лопонути. Турботно на серці стало, а чуб настренчився дротиною. Вже одна нога була на підвіконні — ба! — не Кирило, а Вадим до мене преться. І знала нечиста сила, коли його до мене втурити. Але, принаймні, цей, може, вже не сікатиметься і з кулачищами не приставатиме. А може... У цього інколи також у голові гедзи літають.

— Що, може, замість того відлюдкуватого притирився мене вже катувати?

— Той відлюдкуватий, Іване, — твій друг.

— Кирило — друг?! Торочи. Оце недавно ледве не тяпнув по лиці мене. А як скреготав зубами! А які з бісовства засвердлилися чортики в його очах. Людоїд, хижак — і тільки!

— Так знай, Іване, той хижак послав мене, щоб тебе урятувати. Тікай із хати, тікай, куди попало. Там біля театру американці з трьома советськими ловлять, як звірину, ловлять усіх тих, що мають советське громадянство. Хватають, зв'язують і в тягарові авта, як худобу, затагують, вкидають.

— Для чого?

— Для чого? Ну й простота ти неотесана. Совети хочуть своїх людей, що через війну від них якось драпонули, назад до себе затаскати. Щоб там у себе тих утікачів домучити. Червоні мають списки „відлітних горобчиків” своїх — і за тими списками оце їх і виловлюють. А Люція, захисниця твоя, рознюхала, що й ти до того списку затагнений. Бач, мене, Кирила, Петра в списках нема, а ти в ньому припечатаний...

— Припечатаний?! — і в мене вже чуб не здротинився, а зо страху травицею опав. — І американці тим советським, тим людоловам, пособляють.

— Американці вганяються, ловлять, б'ють, в авта всовують усіх, на кого червоні лишень показують. Совети — гади, а американці — паразити. Тікай!

— Куди?

— У ліс. Бо й тебе ось-ось за петельки згребуть і в авто, як поросся, швирнуть.

Я заледенів...

— Ти, Вадиме, жартуєш. Десь про це вчув? Хтось поголоску пустив — а ти її роздзвонюєш. Мабуть, жінки з лінивства набубоніли, натеревенили — а ти розносиш по таборі. Не вірю, що американці такі свині.

— Такі самі, як і совети.

Десь стрельнуло — о, гавити не можна! — і я рвонувся з халабуди і навкося чешу у ліс...

Біжу нахарапуджений. І стежиною не прямую, а кривуляю. Аж тут знеобачки в баюру вскочив — і бризки обляпали мене. Дарма, смалю я далі. І зо страху таке ввижається, що не доведи Боже. І здається, що й стежина грудкувата — і тому я на ній постійно спотикаюсь. А то вбачається, що обабіч не дерева розкинули гілки — зовсім ні! — привиджується, ніби з усіх боків людолови накидаються, бо хочуть поцупити мене.

І від таких привидів наче хто жару під ноги підсипає — і уже женусь знесамовитіло...

А в голові, як після доброго похмілля. Неясно, шумливо...

А серце — стук-грюк. А у вухах — дзілінь-дзілінь-лоп!

І потом обливаюся. Та й не дивина — не хочеться, щоб мене запхали у вагон, яким везуть усяку твар, і затаскали прямо в Сибір, туди, де медведі з холоду десять місяців на рік танцюють гопака. І я там за півроку голодним лахмітником, обідранцем стану, а відтак і дуба дам.

Врешті уже сил нема. Не біжу — а підтупцьовую.

І став. Відсапуюсь. Коли — ух! — як косою мені поперек утяло. Щось поза мною проширило. Може, переймають?! А, може, засідка чатує?!

Ні! Слава Богу — заєць. Он здалеку він вип'ялив очі, і я на нього вицибулився — і його не стало.

Вслухаюся. Від театру справді шумотня і лемент між дерева пробиваються. Аж зчинився галас... І зрідка не то плач, не то ридання вітер доносить. О, це вже не плач, а тужіння, голосіння, як по померлому.

І сумно, лячно. Але ж і цікавість під'юджує, підзигує — і так мов би нашіптує: „Наближся і подивися. Ну, ну, полохатьку, поцікався, що там заварилось”.

Пересилив страх. Скрадливими кроками дійшов аж до краю лісу. Але обачність підказує не стриміти на видноті, а видряпатись на кущасте і крислате дерево.

Гілля зелене, і я з переполоху позеленів — отож мене на деревині навряд чи запримітять . . .

То ж визираю з висоти. Ба-ба, що коїться. Зганяють до вантажних авт чоловіків, жінок. Он і старі, і малі з клунками і порожньоруч. А он повно дітлахів — а між ними, певно, мати рве на собі коси і прокльони, як каменюки, комусь жбурляє. Раптом — до малечі підбігає, мабуть, батько — і його американець автоматом по голові б'є — і той на землю падає і в корчах тріпається.

— Щоб тебе чорна слабість до ранку задушила! — і жінка з-поміж дітей чайником гильнула по спині американця. — Бандит!

І тут вона вчепилася військовому в чуприну, а він їй в коси — і обидвоє ну бо скубатися.

А тим часом інші янкі з автоматами стали дітей, підлітків, клунки швиряти в авто.

І хтось вереснув. Це ж та жінка, що тількищо воювала чайником. Вереснула не своїм голосом. І блиснув у її руках ніж — і вмент із грудей їй дзюркають по кохтині струмочки крові . . . Сама себе, бідака, зранила . . .

Боже! Одне авто, битком набите людом, вже від'їжджає. І щось непомислиме твориться. Люди в ньому вже не кричать, а хрипом вистогнують. Звернуло авто — і з нього випав клунок, а за ним виплигну-

ла — ні, сторчма звалилась літня людина . . . І їй, нещасній, задні колеса ноги розплескали . . .

А ще одно авто наладовується . . .

А три советських — чи ж це не глум! — преспойінесененько вистовбичують на стороні і додивляються, як лакизуваті американці перегороджують шнурками дорогу, щоб люди не втікали.

А грім би вас усіх із наганами, пістолями та автоматами побив! Бузувірні! Червоні стоять, а янкі силоміццю ладнування та споряджання вантажних авт завершують.

— Рятуйте!

— Хто в Бога вірус — пособіте нам!

— Змилуйтеся! Змилосождьтеся!

Еге, помочі просять. Ці військові анциболоти мають кам'яні душі. Їх ні просьба, ні грізьба, ані клятьба не візьмуть за душі. Їх нічим не застрахаші і не розжалобиш.

А це що? Люція об'явилася.

О, захисниця наша! Люція Меркурівна! Вона прямо врізалася в натовп і американцеві, що торсав жінку й у авто силував, відразу лящів і надавала.

— Це жінка, а ти — янкі, медвідь! Чому її трясеш? Чому до грудей їй добирасешся? Циці хочеш?!

Коси їй розпатлались, і вона їх навіть не поправляла, лише жмутом збрала й закинула за шию. А її очі . . . Я з віддалі, з дерева навіть бачив — а може відчував — яким осатанілим, гаспидським блискали вони огнем.

— А ви, — і вона горланула до людей, — чого стоїте, як вівці? Скоряєтесь! Даєте себе загонити в авта, в ті загороди! Та їх же, цих американців і советів, цієї наволочі, сміття, негіді, цих паскуд, поганців двадцять-тридцять, а вас же сотні! Плюйте їм у ши-

ки, видряпуйте їм очі, камінням їх обкидуйте, піском баньки їм, поганцям, засипайте!!

Спасибі ж тобі, Люціє! Ти не лише вмівш танцювати, але й лаятись не абиякий мастак. Ух, і войовнича! Ну ж і уїдлива, загониста! От уже бунтарським духом доля її не поскупилась наділити. Ич, як лютує. Аж полуменіє гнівом.

І її вогненна мова додала духу нещасним противитись. Люди стали з авта втікати. Полетіли миски, каструлі, хтось рвав на собі одержу... Кидали грудки, швирляли й розляпували навкруги болото...

Американець стрельнув — і одна жінка за пояс схопилася...

— Розстріл-ю-ю-ють!

Інший янкі намірився Люцію за горло схопити — і рука його так в повітрі й задеревіла...

Крики втихли. І солдати, і юрба навколо угамувалися. Німують... Та й я навіть на гілляці отетерів... На чому все це окошиться?

— Гей! — американець до нашої Люлю.

— Не гейкай, я не бидло! — Люція американцеві.

І далі тихо. І ніхто не порушиться...

— Ти так гарно танцювала...

— Не для тебе! Для твоїх полковників і генерала.

— Ти вродлива. І розумна. Слухай, я тут начальник. Мені дали наказ оцих людей з табору вивезти по своїй волі чи силою...

— Вивезти і совстам передати. На муку, голод. Їх передати в кормигу, де б вони животіли та страждали...

— Упрохую, не бунтуйся тут. Дай змогу те, що мені наказано, докінчити. Утихомирся! Не ворохоб

людей! Повторюю, що ти розумна. Ти заради мене згодишся... Ти зробиш...

— Зроблю, американцю. Як здохнеш — вистарюся для тебе домовину.

— Що ти задумала?

— Відпусти з миром людей! А не відпустиш — не я, а твої полковники, з якими я, запам'ятай, — не лише п-и-р-у-в-а-л-а — роздеруть тебе!

Начальник роздумував.

До Люції зблизився советський... Щоб ти згинув! Та це ж той залізаний финтик, що з нами недавно хотів дружбу зав'язати.

— Ти, чи знаєш — хто перед тобою? Я — червоної армії полковник.

— Іди від мене, — і Люція струснула розпатлавою головою, — іди, бо як лясну — переставишся!

— Не ляснеш.

— Може, й ні. Не варто руки паскудити.

— Ти — самиця! — і, ошаленілий, взяв Люцію за руку. — Дика самиця!

— Я — жінка! — і Люлю нараз аж наче здичавіла. — Я жінка, хаме!

— Красило з лица змий! Повія ти!

— Так, повія — але затям, для людей порядних, не для тебе дурного, зацюцьканого, докраю безкебетного. Та ти ж, мартоплясе, мармизо, устілки моєї не вартуєш! Та ж твоєю гидосвітньою полковницькою мордою хоч горшки чисть, хоч корову по заду бий... Так, повія я. Але знай, коли б на світі лише ти, ти один-єдиний був — я б тоді до смерти сивою, невинною дівкою лишилася, а до тебе б не доторкнулася. А грім мене побий, коли брешу!

Так, Люціє, періц його словами! Він хотів тебе принизити — й попикся. Ти йому, моторкуватуму, задержуватуму й дурному, насоліла досить.

Хороша ти, Люціє! І непогамована, незмирима, незговірлива з тими, хто нахрапом лізе на людей. Ніхто з тобою не зміряється силою. Ти всіх у баранячий ріг скрутиш. Усіх на коліна змусиш впасти.

Щасливиця. Таланниці. Все тобі від роду повними пригорщами даровано. І краси, і упертості, і справедливості... Та всього, всього гарного, погожого. Ййбо, Люціє, я вірю, ти людей врятуєш, ти з-під театру цих напасників таки бо викуриш. Від твого запалу заціпило лакизному американцеві, а зарозумілого советського финтика ти з болотом перетоптала, ти обглузувала його доценту.

Ні, Люціє, то порозбріхували по таборі, що ти непутня. І я, грішним ділом, таке думав.

Ти мила, золота, і для убогих, застрашених, загнаних справжня рятівниця...

Я з гілляки простягаю руки, щоб уявно нашу Люцію привітати і обняти — і втратив рівновагу — і з тріскотінням брязнувся на землю.

От до чого щирий порух серця може допровадити!

Лежу...

А всі з-під театру тепер не на кого іншого, а на мене скерували очі.

А я попервах очманів. Як із глузду зсунувся. Сиджу, вже не знаю, на що рішитися. Далі сидіти? Чи — гоп — на рівні ноги зриватися і в глибині лісу скриватися.

І-і, нененько, собака від театру, розгавкавшись, до мене зближається... Я врешті опритомнивсь. Спочатку плазом, а тоді — дай, Боже, міцні ноги! — чухранув поміж дерева.

Лечу. А в спину гавкання летить. І... Чи це мене гілки по голові шмагають, чи може вже хтось за мною гониться і навкидьки цурпаллям поціляє?

О, що це? Залізна плита. О, в мене бачучі очі. Знали, куди мене довести. Це ж каналізаційна яма. Що ж, нема іншого рятунку, як у неї забиратися.

Відсунув плиту. Всунувся в яму. І над собою плиту закрав.

І дослухуюсь. Ані гавкоту, ні тупоту не чути. Тільки пташа тілікає. На свіжому повітрі, в зелені, свіжості, добрі кортить йому й тілікати. А я ось устряг в який, дозвольте висловитись, задушливий риштак.

Але треба перебідувати трохи і в підземеллі. Треба гартуватися у ямі. Ні, такі доля відцуралася, ні, посміялася із мене. Усміхалася, ластилася все до мене, а наостанці в яке „чистилище” запровадила, загнала...

Хватаю крізь отвори в плиті лісового, духмяного повітря. І спзираю в дірочки. Он крайчик неба бовваніє. Крізь листя зоріють квітки. Якесь чорне пискля на дереві чистить худенькі, але цибасті ніжки. Дивлюся й думаю: „В такій чистоті ще й, дурне, чепуриться та красу свою пильнує. А що ж зі мною станеться, як я видряпаюся з цієї ями?! Та я ж тоді буду попаскуджений, огиджений, зароблений страх як!! Мені тоді треба не менше тижня, щоб вивітрились з цих каналізаційних „пахощів”.

Гілля сухе хрускає. Хтось біжить...

Я вже про все забув. Мені вже й у ямі зручно, захисно і навіть до деякої міри свіжо — лише, щоб мене з неї живосилом не виволокли і в авто дідькові в зуби не затаскали.

Кроки... Нахрустіли, нагомоніли коло ями — і віддалилися...

Мені від душі камінь відсунувся. І я долі тричі думкою подяку висловив за те, що вона зготувала — хоч і не пахучу, зате зручну схованку для мене.

Клопоти мої і гужі любовні муки

Висиджуюся в ямі. Дослухаюся. Гуркотіло, верескало, гріщало біля театру — і відтак ущухнуло. Настренчую вуха — справді відгуркотіло, відгомонило — і лише чую, як бурхає зеленню ліс — ш-ш-ш! — і на всі заводи кричить, пищить, цівікає усе пернате на деревах.

Мабуть, вже нікого навкруги нема. Пора вибиратися з цієї хляги, бо скоцюрблюватися вже нестерпно. Сиро, обіржавіло, плісінню укрито, болотом обкидано, а внизу щось цвякає — кап, хляп! — і дух забиває, нудить.

Аж стуманів вже із задухи, і наче аж чепельгає ножом по серці. Задушуся.

Треба хоч-не-хоч вилазити. Бо цікавість розбирає, що твориться, у світі пахучому... І укараскався ж у таку препаскудну сховку.

Відсуваю плиту. Що це? Доглядаюся. Несвятий фарисей і ти, Люціє Меркурівно всеслокуснице! Увесь аж стрепенувся. На душі в мене похолонуло, вона аж чикнула. Чийсь ноги настовбурчилися прямо на мене. Попав у засідку! Ховався, в яму вплигував — і врешті-решт загнався нечистому в пельку.

— Вилазь, харапуде!

Хай мене грім лусне, як це не крякає Кирило! І вирискалося на світ таке негідне. І тут мене винюхав!

Ну й же негідь. Траплялося бачити підлоту, а з таким скотинюком мені ще не доводилось зазнайомитись. А щоб трясця тебе взяла в казан пекельний!

Що ж — мушу викарабкуватися.

Вилажу. Халком поправляю одяг. А той одяг, нененько, знебарвлений всілякою нечистю.

— Чого тут вештаєшся? — сокиркуватю до нього сікаюся. — І чого шкіришся усмішкою, як вовк до ягняти? Ну, чого тут швендяєш?

— За тобою прийшов! — і хвітькає собі байдуже.

— Чого ще й свистом залягаєшся? І як це мене відшукав? Назорив, підслідив мене, нечистий. ;

— Підслідковувати тебе, Іване, не дуже й треба. Я знав, що ти в каналізаційній ямі душишся. А де ж тобі бувати? Та ти наче для тієї ями й народився.

Я затлумився. І аж тіпаюся зо злости. Так би оце, коли б моя сила, й заїхав йому в лице.

— І куди ж це ти, Іване, утелющився? У яму?

Я не тямлюся від люті. Я вишмарувався, розпарився, чуб кудлатий ще більше скудлачився. Відчуваю, що мені в лазні треба як слід вищуруватися, сполоскатися, а тут він мене на глузи підіймає.

Я ступив крок.

— Не підходь, Іване, до мене зблизька, бо я вчадію.

Я вже роз'юшений із злости. І скочив на нього. Лаю, виклинаю. Отак би й хвисьнув чимсь замашистим по тварі. Так і кортить халпнутися йому за груди і трусонутися що є сили, або унурити ножаку в груди. Коли ж він, телепень, сильніший.

І все ж утриматись не міг — плюнув — і ухибнув — не потрапив йому в обличчя.

— Чого розплювавсь, Іване?

— Бо списати шкуру твою батогом не можу — от і плююся.

— Отямся і ходи . . . Хуткіше, хуткіше лагодься в дорогу.

— Куди??

Він мнеться, момсається — врешті виявляє . . .

— Спершу в лазню підеш. У лазні обчистишся, а тоді я тебе допроваджу — прямо до комісії.

— До якої комісії? — наїжачивсь я.

— До советської й американської. Вони там допитають — хто ти, звідки, як попав сюди — і коли упевняться, що ти советський громадянин — відправлять тебе силоміць додому, до советів.

Хай ти спричинишся, гаспиде! То от для чого він мене відшукував.

Загублена, пропаца душа моя. В'їлися до мене. Замізували мене з світу звести.

Так он який Кирило?! Вістун знайшовся. Замість прийти з рятунком — прийшов вірвовку на шию накидати.

Ич, вистежив мене для чого?!

Я задубів. Та ліпше б ти мене причавив цією плитою з ями, як мені таке оповідати. Бач, притьопався, щоб милостиво відправити мене на муки. Та до советів їхати — рівнозначне самогубству!

— Не бусурменься, не кривися і не бришкай . . .

— Що? — і в мене вже в очах чортики танцюють гопака. — Що кажеш ти, непоштивна, учіплива личино?!

— Не хвилюйся! Трохи морокувато буде — й тільки. А все буде гаразд.

— Легко казати — все гаразд. Я перемордувався в ямі три години — а тепер ти мене ведеш на бійню. А як я не піду до тієї чортівської комісії.

— Я тебе в оберемок візьму і занесу.

Калагур! Кінець мені! Уб'ють мене! Недаремно мені колись циганка наворожила. Невже збудеться

циганчине пророкування?! Та хіба то мені горя не минути? А мабуть так. Бо ось найближчий приятель у пекло попихає. Достромлює кинджала в печінки мені.

Приятель? Та який у дідька приятель?! Нестачна, зрадлива личина. Викажчик. Який запопадливий, невтомлений для ворога. Присунувся аж до ями, щоб мене забрати й видати на муки. Так он чим Кирило виявився. Шпигуном. Дав всі відомості про мене. Виязичив, що я советський громадянин. Скохався з дияволами!

Я натинявся світом, натерпівся, напоневірився — і біди не обминув. Ну й вікопам'ятний для мене на нещастя сьогоднішній день!

І хто мені цей день доценту зіпсував?

Кирило.

І ця людина гидшає мені, гидшає з кожною хвилиною. Підлюк! Вислужується перед ворогом. Вилонлює своїх бувших друзів і живцем їх нечистому в пельку віддає. Але безкарно йому це не пройде. Уб'ю, заколю, підріжу!

Та нема чим скалічити його. Голими руками не відбереш йому життя. Треба якось вмудруватися випурхнути, вислизнути з його рук.

Але як?

Рятунок. Вириваю полинькове віниччя і відбиваюся.

— Одчепись, одійди, бо поцарапаю тебе, покалічу тобі очі!

І тікаю. А цей бик за мною. Я кренделяю поміж деревами, щоб він не обігнав мене.

Лечу. І okazія — розбігся — і нахопився на терен — і поколовся. І поколений — плюх! — бухнувся долілиць на землю.

А Кирило вже тут як тут. Зводить мене на ноги.

— Іване, слухай. Я твій друг. Щиросний.

Еге, краще від таких щиросних втікати. Припантрував мене, щоб мене забрати. Полоненник я, бранець.

— Ти будеш вільним. Слухай! Правду тобі кажу.

Е, говори-балакай, а я знаю своє. От погибель! Криюся, де можу, а він, напасливий, доїдливий, рискає за мною, вишукує мене...

— Слухай, Іване, через комісію, я й Люція тобі, дуролепо, поміч дамо. Ти звільнишся від страху. Вільним станеш, — товпачить він своє. — Ніякий американець чи советчик не посміє опісля тебе чіпати. Тобі поміч дамо.

І розносив його нечистий. Дивись, наводить на розум. Поміч дасть. Допоможе, як потопельникові камінь на шию. Ба, який хитромудрий. Бреше, аж куриться. Та я не тупоголовий. Бував у біді. Я бувалець. Розсудливий.

— Розсудливий, як баран перед ворітьми. Слухай, Іване, що кажу тобі. Врятуємо тебе. Ти ж знаєш, що військові телепні ганятимуться за тобою. І колись таки тебе заскочуть, заберуть і відправлять до советів, звідки ти, нетяго, втік. Он які неприємності тебе очікують. А Люція й я всі ці неприємності тобі хочемо знешкодити. Там у комісії сидить, яко царівна, Люція Меркурівна. Сидить перед американцями, з якими вона через свої голопупі танці дружбу зав'язала. І вона, Люція, хитро-мудро і недорогогим коштом докаже комісії, що ти родився не в совєтах, а, скажімо, в Арабії.

— Я на араба не скидаюся.

— Це не головне. Та чарівні жіночі молодощі завжди чудеса робили й роблять. Люція як сірпоне блюзочкою, як дригоне ніженькою, як моргне оченятами — і американці визнають, що ти не тільки араб, а й

дикун із Нової Гвінеї. І совети під тиском янкі піддадуться. Вони тебе лишать в спокої. І ти, посвистуючи, тоді тинятимешся по таборі вільним. Тинятимешся сміливо, впевнено, безбоязко... Віриш тепер мені, що оповідаю тобі чисту правду.

— Не просторікуй так, Кириле, бо однаково знаю, що брешеш аж гуде.

Кажу так і метикую. У Кирилових словах криється якраз бо щось розумне. Щось мені підшптує погодитись на його رایання.

Я не знаю, на що рішитися. Я всім тим, що ось тільки притрапилось, просто заморочився.

Вірити? Не вірити? Йти з ним? Чи дропака дати? Чи зловісна година для мене наступає, чи година полегші й радості? Чи цей Кирило мені дружню руку подає, чи розкидає, падлюшний, мацаки і хоче ними в пропасть заволікти мене?

Е, раз козакові пропадати! Піду. Кирило якимсь невидимим чаруванням затуманює мене і змушує коритися.

Іду.

**

Вимитий, од ями відпахщений входжу з Кирилом у кімнату.

Ба-ба! Та тут же всі свої. Безумовно, Люція Меркурівна в кріслі встилася — і я з нею скинувся очима, мовляв, що це за чортovinня тут задумано — і вона мені у відповідь лише металеві зубки показала. Он три американці, всі ті женихливі молодці, що нещодавно на пиру і за сценою, після голопупого концерту, коло Люції увихалися. А он і советський залізаний финтик, підстрелений обманець, що, осоруга, поїв мене німецьким спотикачем, а клявся, маруда, що привіз його з самої України. І на диво, і Сергій

тут об'явився, той совєтський неотеса, в якого, як мені бо видається, в п'яті більше совісти, як у финтика в цілій голові.

Американець один до Люції лабузиться, пасе очима по її стану, а вона хмариться і хмариться, і рум'яність з її личка зблідла, а її начорно обмальовані очі ще більше почорніли і ось-ось із них блискавки вискочать.

— Люціє, — шепчу їй, — чого мене сюди притаскали? Нащо заманила мене в пастку?

— Сиди, Іване, печерицею й не писни!

Ого, думаю — ось яке це худеньке, пурхняве сотворіння! Вишкірилась, як вовчиця. Військова череда влопалася в її стан, і вона вроїла в свою нерозумну голову, що вона цариця.

— Люціє, я думаю . . .

— Метикування твої, Івасику, дурні. Я хочу в хитрощі удатися. Хочу спробунок, голубе, зробити. І не партач, будь ласка, мені справи.

— Хочеш, щоб на муки мене совєти взяли.

— Звільнити тебе прагну. Іванцю, мовчи побільше — ми здолаєм ворогів. Ти будеш вільним.

— Домова?

— Еге.

Чекаю, що зі мною робитимуть.

— Не побивайся по-дурному. Слухайся Люції — і не пропадеш, — вже Кирило мені стиха дораджує. Теж мені дорадник задріпаний знайшовся. І як світ убожіє. І Кирило вже хоче показати, що щось тут тямить.

О-о, финтик до мене зблизився. Засунув за пояс руки і розчепірів тонкі патикуваті ноги.

— Хочеш їхати додому? — Цідить крізь зуби він до мене. — Поїдеш — житимеш там, як у раю.

Тю-тю на тебе! Лупаю очима й чудуюся. Ех, ти, невихований, ломакуватий раднику. Я знаю, які там гараздкування та достаток. „Житимеш, як у раю”. Бач, в очі бреше і хоч би зашарівся. І не почервоніє — пісне лице таке ж біле, огидне, наче він не бреше, а чисту правду викладає.

— Хочеш додому?

— До якого дому? — випузився я на нього.

— До Совєтського Союзу.

— Він той Союз так колись бачив, як я між вербами верблюда, — озвалася з крісла, причісуючи кучерики, Люція Меркурівна.

— А чого ви, Люціє . . .

— Те-те-те, не „Люціє”, а „Мадмуазель Люціє Меркурівно фон Шпігел”.

— Мадмуазель фон Шпігел . . . — прорвалося нарешті в финтика. — Чого ви озиваєтесь?

— Бо він мій родич. Мого двоюрідного брата син. І я його, цього Іванонька, як облупленого, знаю. Він за себе постояти не може, бо його зобиджено ще дитиною.. Бачиш же, який він сумирний, плохенький, як у нього з остраху брижаться на чолі складки. Він ще з дитинства недоумкуватий, переляканий. Як народився — він ненароком з материних рук вислизнув — і голівкою об землю гримнувся — і відтоді в нього клепки в голові всі порозхитувались . . .

Гадюка — не Люція! Які прихитрилась дати мені відзначення. Та за таку наругу я б її розшматував! Як словесно трактує мене перед людьми. Та так би її і ломигнув по спині он тим стільцем! Або он стоїть граняста пляшка — так би й попудив на її розфарбоване лице — та боюсь, щоб та пляшка на моїх ребрах не опинилася.

„Голівкою об землю гримнувся”. Он як вже за-сваволіла! Та що я ідіот! А хто корові ратиці тримав,

хто м'ясо продавав?! Для такого діла треба ж якогось тямку.

Финтик майже впритул до мене причурився. І вчепилося, чумище це, до мене.

І чого я, дурний, притарабанився з ями на таку наругу!..

— То ти в Союзі не бував. А якою ж мовою ти говориш?

— Він ні одною путньо не може, — висказалась за мене Люція.

— Чому?

— Бо, кажу ж, він, сердега, трахнувся головою об долівку. І вавка на маківці не гоїлась роками. І відтоді він і загикується, і плутає слова. А народився він у Франції, а потім мати забрала його з Марселю в Сіцилію, а з Сіцилії поїхали у Африку, бо до нього дихавиця причепилась, і він мусів сухим повітрям з пустині Сагари, любесенький, лікуватись. Із Сагари перебралися до грецького монастиря, а з монастиря занесло його, голубчика, вже одного, без матері, сюди. Отож він вмів потрохи по всякому варнякати, хоч ні одної мови до пуття не знає.

Укріпила, захистила мене, як болото рівчак. От уже танечниця біснувата! І клепки мені в голові попересувувала, і мене, як відьма на мітлі, носила Францією, Сагарою, Грецією — намандрувала, набрехала — і сидить — і оком не моргне!

— То, виходить, ти ніколи в Советському Союзі й не жив, — вже звертається до мене Сергій-неотеса. — Не жив? Чого ж мовчиш? Заціпило тобі?

Тю! І ще раз — тю!

Неотеса, ця довбня сучкувата, про яку я думав, що в ній ще завалаялась дрібка совісти, незграбно, вайлуватого ступала по кімнаті і зіпала на мене. Хоч

впрост мені в лице він не дивився, а покрикував кудись у кут, до голих запліснявілих стін.

— Не жив?! — уже, як на гвалт, він гаркнув.

— Не жив! — вихопилася за мене Люція. — І документи свої всі через війну, через бомбардування, погубив. І ти не горлопань на пупа! Якщо ти псих — у божевільню йди, бо тут тобі не місце! Не глухий же — чуєш — йому пупик рвали у Франції, а виростав він у Сагарі й монастирі. Бо Бог його зобідив долею. Він уже й росту дійшов, і одружуватись йому пора настала — та зась йому. Як йому з молодого на рушнику стояти — коли він, голуб'яточко, придуркуватий, коли в нього в голові повний гармидер.

— Це все брехня! — і неотеса звернувся до одного з американців. — Не бачите, що ця, з дозволу сказати, мамзель над нами глумиться? Через неї ви звільнили триста наших людей, а віддали нам лише десять. Через неї, через цю брехуху...

— А ми Люції Меркурівні у всьому довіряємо, — і американець ніжно поздоровкався очима з Люлю, а Люлю у відповідь лише трішки послинила пальчика і провела ним по устоньках. І дещо ширше розправила декольте і смачненько позіхнула, наче її ось так зразу сонливиці напали. — За Люцію Меркурівну ми йдемо в огонь і воду.

— Обережно, — з хитринкою в голосі попередив неотеса, — обережно плигайте, бо можете в огні осмалитись або у воді гинути.

Финтик спостерігав, як неотесаний Сергій розходився, що й спину йому нема. І це його, финтика, до деякої міри радувало.

— Ти, сволото, неправду тут кажеш, — і неотеса по-мурлячому зиркає і ось-ось трісне зо злости. — Ти з Союзу, негіднику! І ми тебе силою туди і заберемо! Ти втік від нас — та непощасливилось тобі — і ти зно-

ву в наші руки втрапив. І тепер із зв'язаними руками ми тебе, скотино, вкинемо у авто і відвеземо туди, від чого ти руками й ногами відкараскуєшся і відбиваєшся.

— Я...

— Мовчи, негіднику, падлюко, стерво!.. Я з тобою порахуюся!..

О, це вже був не неотеса, а медведяка, що в скаженіні опустошував у лісі не лише гілля, а й стовбури і цілі хащі. Він хотів мене поцупити за горло — але американець з найбільшими відзнаками відбив у сторону його ручище.

— Я тут хазяїн, а не ви, — холодом окропив неотесу він. — І я нашій Люці Меркурівні цілком вірю. Цей хлопець родився у Франції. І йому до вашого Союзу нема чого вибиратися. Він вільний. І відсьогодні ви до нього приставати не посмійте!

Люція порухала ніжками і почухала з видимою радістю праву брівоньку на зашарованім обличчі.

А я окаменіло стовбичу посеред кімнати. І в мене зрушилася крига недовір'я до Люції і Кирила. Справді, вони заповзялися мене урятувати...

— Іди!

Чи це американець до мене мовить? Не може бути. Я своєму щастю не повірю.

— Якого дідька вистоюєшся? — вже Люція озвірилася. — Геть з очей!

Я повільно ступив з кімнати в потемки свіжого вечора.

Люція за мною.

Тоді Кирило.

А вкінці скажений неотеса.

Двері зачинилися.

Що це? Чи це мені манячиться. Люція без слова

обхоплює й цілує в щоку неотеса. А неотеса лише потиснув руку Луції Меркурівні . . .

І ось вже наша Люлю по-королівському, по-переможному прямує від бараку. За нею також з гідністю, з повагом Кирило. А я чимдуж біжу попереду їх, біжу, куди очі глядять, вільною людиною . . .

**

Г-у-р-а!! Вже за мною ніяка військова босота не вганятиметься, щоб затягнути в авто й відпровадити на осоружну мою „дому”. Отож походжаю собі й поспівую:

*Любов — це дріжджі,
А моє серце, як галушка,
Розбухкалось, розширилось,
Як справжня пампушка . . .*

Співаю і вкладаюсь спати.

Бо вже майже одинадцята година вечора . . .

І нараз — із місця не рушуся. Що знову? Цей заводіяка, що ще недавно звинувачував мене в казнях гріхах, що навздогін за мною гнався, цей невіглас, що всі гудзики з моєї сорочки живосилом відірвав — він знову в моїй халабуді появився.

Чого він тут? Приперся знову сперечатися, чи битися?!

Чи знову до комісії тягнути?

Відраза прохоплює мене. Хочеться спохватити будь-що в руки й на нього попудити.

Але . . .

Чудо в решеті! Цим разом Кирилові очі люттю не лискають. І він, неначе, й не набусурменений. А так! Обличчя ось роз'яснюється і роз'яснюється, і він

— лише подумати! — вже на всі зуби придуркувато усміхається.

Я вже збирався йому вичитувати, збирався його соромити, що він ночами людям спати не дає, коли він зненацька солодесенько звертається до мене.

— Іванцю! Задрипаний соколику! Мій приятелю дорогий!

Я розводжу руками. Іч, якої вже мій гнобитель, мій недруг і водночас мій рятівник, виспівує. Виходить, вже укуськався. Вже схаменувся, порозумнішав і прийшов, видать, миритись. Або з нагоди мого звільнення з ярма чарчину осушити.

— Чого вночі пририпався? Миритись, битись, горілку пити?

Ні, ні, ніякого побоїща, ніякого примирення. Ні, ні, він і не думав мене оце тепер розцяцьковувати якимись там синцями?!

І його уста уже наповнюються щедротними, зичливими словами. Вже і „Іванцю”, і „приятелю дороженький . . .”

— Кириле, краще зразу ми попрощаємось. Іди додому. Я не знаю, чому, до лиха, ти знову до мене в таку пору навідався. Ти назолив мені аж досить. І я вже спати хочу.

— Іванцю, та невже ти справді хропака задавати вже збираєшся?

Я дивлюсь на нього. І які лише з цією людиною зміни приключаются? То тобі палає гнівом, а то ось уже стоїть такий любенький, лагідненький, що його хоч до рани прикладай.

— Іди геть, Кириле!

— Іванцю, та ж сьогодні в тебе щось надзвичайне сталося. Ти ж вільний. Радій! Ну чого ж ти розпалюєшся . . . Але ти ж бо недотика. Тобі скажи навперекір одне слівце — і ти вже кип'ятишся. Отож і

трапляється: в тебе скажена вдача — і я її, на горе, маю — тому ми інколи й затрушуєм один одного образами. Звичайно, я здогадуюся, чого ти дуєшся. Бо Люція назвала тебе дурним, таким дурним, що аж світишся. Але ти зовсім не дурний.

— Дякую за похвалу лицарську.

І він тут же став виправдуватись за ту мороку, яку Люція й він заколотили сьогодні.

— Пробач, що з ями тебе витягали, що до комісії тебе таскали. Але ж вся ця морока кінчилась щасливо — ти пурхатимеш тепер вільною пташиною! І тобі, Іванцю, мені й Люлю треба ручки обціловувати, а не на нас приндितись.

— Ідіть до лисого — і ти й Люція...

— Мене, Іванцю, посилай, куди бажаєш, а не Люлю. За погане слово про Люлю — уб'ю!

І він тут став сповідатися переді мною...

Він, батче, не може втримати себе, коли хтось про його любку погану славу ширить.

Та це вже я чув!

Люлю, мовляв, чистісіньку, голубину душу має, і ту душу не можна безчестити, бо та душа належиться цілком і повністю йому, Кирилові, — і більш нікому.

І це я чув.

Хоч Люція Меркурівна-Люлю на перший погляд здається і легкодушною, хоч вона інколи й несором'язливо з чоловіками обходиться — та це лише її прикидливі, роблені сцени, за якими вона нелукаве, вірне приберігає серце. Вона усміхається до сотні молодців, а кохає тільки єдиного-одного...

— Чув, чув про всі ці нісенітниці. Чув про цю дивну любов. Але чого прийшов? Не інакше, як якщо їсь помочі просити?!

— Точнісінько. З тебе догадливий хлопчисько. Тому, Іванцю, серце, заради нашої, моєї та Люціної, любови — ревної, палкої — допоможи мені, допоможи цього вечора в Люціну кімнату продістатись. Ми ж тобі допомогли — допоможи ж тепер і нам...

Я в остовпенінні задивляюся на нього. А це що за чудасійство зарілось у його нерозумній голові?! Ні, він дійсно не при своїм умі.

А може, жартус? Ні, ні, це зовсім недотепно!

— Кириле, я не долюблюю ці твої витівки.

— Іванцю, я навсправжки прошу тебе — допоможи!

Цілком певно, він із розуму схитнувся. Як я допомагатиму йому в чийось кімнату забиратись?! Що він хоче, щоб я чужі двері відчиняв і його всередину впихав...

— Заспокійся, Іванцю. Я дверима до Люлю не можу входити. Ти ж знаєш, що вона живе в бараці, де міститься церква й бібліотека. І біля того бараку від двох днів сторож походжає. А Люлю ніяк не хоче, щоб сторож бачив, як я до неї поночі в гості прокрадаюся. Отож бо цього вечорочка я вплигну в кубечко через віконечко, яке Люлю для мене завбачливо навстіж розчинила.

Я знітився. Оце так мене заспокоїв! Аж-аж-аж! Лагодиться, зальотник, через вікно цибати — і хоче, щоб я ще не чудувався, не турбувався...

Але нехай, нехай станеться й так, як він розміркував. Збрело йому в голову через вікно до Люлю залазити — хай залазить. Навіщо я йому в цій не надто шляхетній затії здався?! Що я його в те вікно підпихатиму?! Та ж він у подібних справах має досвід. Він мастак і без чужої допомоги скакати в гречку.

— Властиво, Іванцю, я тут не твоїх рук потребу, а пильних оченяток. Так, так, твоїх оченяток.

Ти за сторожем слідкуватимеш-пантруватимеш — і як лише сторож за рiг піде і там загавиться — мені подаси знак, і я — шубовсть! — через вікно — і так і плюхнусь, так і опинюсь на канані з подушечками.

Я пробуно вивільнитись з цього завдання, а він із просьбою все напасідає. „Пособи! Тебе ж звільнили від мук через нас, а ти нам не хочеш у любові поміч дати...”

Що ж — не було іншої ради, як погодитись. Хоч як мені не хочеться — але мушу пособити. Як-не-як, не варто своєму — хай і сибірному — приятелеві псувати потасмні заміри, на які він, як сам признався, вже майже тиждень великі надії покладає.

Доконечно, підказує мені моє сумління, треба прийти на поміч, бо любовці — якщо не основні, то у всякому разі аж ніяк не другорядні людські справи.

— То як, Іванцю, погоджуєшся мені в пригоді стати?

— Ні! І чого ти мені спати перебаранчасш?! — відгримнувся я, хоч уже зодягаюся, щоб вирушати з халабуди.

Темрявливо надворі. Лише електрика дещо різноманітить довгий ряд однакових, сірих бараків.

І я від освіжливого вечірнього повітря, і від сліпучої електрики, і від зір, що по-змовницькому лупають, підморгують мені з високости, на всю потужність позіхаю. І, розпозіхавшись так до більше нікуди, ремствую в душі — і вже не лише на Кирила, а й на Люцію Меркурівну.

Аякже, і вгніздилася ж Люлю в будівлі, яку сторож уже став пильнувати. Чи не могла б вона прихиститися в якімсь безпечнішим місці, в яке б її любчик міг не вікнами, а дверима забиратись, а я тим часом спав би...

Проходимо повз барак, в який Кирило вхитрятиметься гулькнути.

О, старенький сторож замрів із сутінків. А палицю, нівроку, вищу себе має. І тупцюється коло дверей — і далеченько від них ніяк не пробує віддалюватись.

А вікно Люціїне справді розчинене — хоч в її кімнаті темно-темнісінько.

— А чому ж, Кириле, Люлю хоч не засвітила в хаті?

— А навіщо світло марнувати? Хіба лише для того, щоб при ньому стороннім легше було запримітити, як я до Люлю влазитиму. Хіба не знаєш, що в темне вікно краще, безпечніше забиратись?

Зближаємось до сторожа. З видимою підлесливістю здоровкаємось, а при тому й бажаємо йому довгих літ прожити. Старенький примічає, що ми запобігаємо в нього ласки — і насторожується.

— А чого ж це ви, хлопці, ще не в постелі?! І охота вам у таку пору по таборі микатись. Та ж ви за день виганялись вдосталь — а ніч іде — кладіться спати...

Я й Кирило повнурювались очима в землю. Що йому відказувати? А треба ж щось для виправдання нашого схимерити — але що — ніяк на ум не навертається.

Нарешті мені спало на думку відбрікування:

— Та, дядьку, — підбадьоріло йому відповідаю, — Кирилові щось нездужається, гарячку певно має. Отож вийшов він провітритись, а я йому товаришую, допомагаю.

— Не вмієш хлопче, доладу брехати.

— Чисту правду оповідаю.

— Ідіть, ідіть — та принатурюйтесь у глупу ніч не швендяти, а відпочивати.

Я ще щось вимудровую — та сторож не дуже дослухається до моїх вигадок. Він все в руках вертить палицю, а його хитруваті очі, блискаючи, прошилюють мене і мов би кажуть: „Верзи, верзи дурниці, сприймати їх за щирю правду я не збираюсь. Казкар, Іване, з тебе нікудишній, бо твої басчки білими нитками шиті . . .”

— Повірте, дядьку, що ми вийшли проходжува- тись без жадних скритих замірів. Клянуся своєю чес- ністю . . .

— У тебе тієї чесности, як у Рябка.

— Та ж ви, дядьку, нас обох не знаєте.

— Ще й як знаю. Знаю, як облуплених. Суцїги ви обос. І тому в очі вам кажу: вас би обох оцим дрю- ком віддухопелити годилося — може б, хїба тоді з таких шибайголовів шкочливі думки вивітрились.

Не подобаються нам такі гадання й розміркову- вання! Виходить, сторож наші мислі з наших очей майже вичитує, він наче нас наскрізь бачить — і тому так непомильно здогадується, до чого ми готуємось.

От старенький! Яку вражаючу передбачливість він має!

Відходимо від нього. І посторонь стаємо, щоб він нас не примітив, — і за кожним його рухом висліджу- емо.

Е, він ніяк не хоче рушитись убік.

Все спереду вистоюється . . .

Кирило скося оком кидає на вікно, за яким зача- йлася його закучерявлена принадність — Люція Мер- курівна фон Шпігель.

А я очима впиваюсь у сторожа. Стоїть він на то- му самому місці. Та чому ж, старий, не помандруєш, щоб другий кінець бараку обдивитись?! Ану, рушай!

О, сторож — насилу! — за дерева попрямував...

— Кириле, — шепчу своєму горе-приятелеві, —

обкружляй барак і стань оподаль Люціїного вікна. Он у тих кущах. І дивись на мою руку. Як я махну тричі — отак угору-вниз — це означатиме, що небез- пеки жадної нема. І ти тоді, не гаючись, до Люлю за- лазь.

Кирило оббіг барак — і в цей час — мабуть, сили земні й небесні змовились, щоб нам на зло вчинити — саме в цей час розбишакуватий місяць, та ще й уповні, вислизує з-за скудланих хмар і сріблить все чисто по таборі.

О, горенько, мутне сяйво скрізь розбризкується. І видно грудку на дорозі, не то Кирила, що зігнувся он за купою сміття.

Що ж — хоч і місяць появився — треба справу, що призведе до успішної любовної зустрічі, — кінець-кінцем завершити.

Я замахав рукою. І Кирило від сміття прожогнув- ся до віконечка . . .

Я зрадив. Аякже! Свою роботу я закінчив. Допоміг людині зазнати любовних розкошів.

Ну, а тепер піду вже й спати . . .

Але . . . не ступив і двох кроків, як із тієї сторони, де Люціїне вікно, рознісся гуркіт: спочатку наче щось надломилось, а тоді гепнулося лантухом важен- ним чи то на землю, чи на підлогу.

Я зрозумів — плигання Кирилові не цілком вда- лося: він, неборака, мабуть, шугнувши в темне вікно, не на каналу, а на щось куди твердіше втрапив — не інакше, як на стілець! — і з розгону розламав його, а тоді сам тарахнувся сторчака в підлогу.

От тобі й любов із перешкодами.

Я чортихнувся.

Сторож нащурих вуха. Хоче, певне, дізнатися, звідки гуркотнява ця доноситься.

Коли... так перегода — бачу! — до сторожа летить розпатлана жінка, біжить, розмахує руками і на ходу нічного халатика застібує.

Добігла. І, ухекана, й на слово не здобудеться.

— Дядьку!... — і захлинається.

— Ну що з тобою, Маріє? Та що ти не встоїш на місці? Чого вистрибуєш?

— Дядьку, тут не до жартів... Не до вистрибів... Я бачила...

— Та до пуття хоч говори. Що бачила, Маріє?

— Спершу чула. Ага! Здалеку перегакувались пси. Цвірінькали горобці. Аж тут бачу: коло церковного бараку прокрадається один. Прокрадається, розглядається. І в мене майнула думка: добуватись до церкви буде, щоб її пограбувати. Подумала я так — а тут місяць блиснув — і тоді якраз той шкварнув через вікно. Чувте, злодій у церкву на моїх очах забрався. Ловіть його! — вже не говорить, а репетус. — Ловіть, хто в Бога вірує!

Завештався сторож. Смалить чимдуж із жінкою на протилежний бік бараку...

Мене обнесло жаром. Ще цього бракувало! Тепер Кирило клопоту не збудеться. Диви, не встерігся! Попав у пастку!

А все через цю жінку. І який дідько її сюди припровадив?

Он вже піднялося.

Миттю розлетіла вістка, що грабують церкву. І роздмухується буря. Крики розтинаються табором. Тупотня, галас...

— Коли?

— Тількищо.

— Дверима?

— Пробоєм через вікно.

Ой, що робиться! Он вже як кружелиться гарми-дер, бо на Маріїне гвалтування-репетування поназбігалось таки досить люду.

— А в яке вікно скакнув?

Біля середнього вікна збилася гурма людей. Хтось побіг кликати поліцію.

— Справді плигонув злодій? Та як же вскочив, коли шибки цілі?

— А може, то лише комусь примріялось? Може, Маріє, вам . . .

— Не вговорюйте мене. Що думаєте, що я сліпа?! Бачила — отак — скік! — і лише при місяці п'яти у вікні блиснули.

— А жінка чи чоловік забрався?

— У штанях, здається. Чоловік. А може, й жінка в штани переодяглася.

— Що ж, зловимо зараз і самосуд учинимо. Обсмугуємо отут на вулиці до смерті палицею.

Ой, ой і ще раз ой! Уявляється мені, що це тут зараз буде. Та ж закандзюблюється на погане. Може страмовище статися. Та ж виполохають зараз Кирила — і то не з церкви, а з Люціїного гніздечка.

Калавур, що маю чинити!

Попервах не знаю, на що рішитися.

Чимскоріше зникнути? Ні, ні! Хоч він, Кирило, й препаскудничий друг, — але кидати його в біді ніяк бо не годиться. Ніяк не можна напропале тут його лишати.

Отож звідси я нікуди не чухратиму. Прийдеться тут, здається, наморочитись . . .

Роздумую . . . Як Кирила й Люцію Меркурівну вирятувати з халепи, в яку вони напевно попадуть, коли їх обох застукають у кімнатчині.

Тим часом пригнались таборові поліцаї. Розганяють стовпище.

І я тоді зі всіх сил проштовхуюся до переду. Мушу ж якось присусідитись до поліції, щоб із нею разом у барак дістатись. А вже як я там опинюся — порятувати закоханих буде легше.

— Можу вам у чомусь пособити? — я до поліцаїв.

— Сторожуй знадвору вікна.

— Ні! Хай пильнують вікон інші. Я з вами все-рєдину піду. Я очі добрі маю — відразу злодія укмічу.

Згодилися мене взяти. Отож і добре. Я вже й почувуюся вільніше. Вже й до юрби голос підвищую, юрбу укоськую, бо вона навальною хвилею хоче прорватися в барак, щоб із грабіжником пошвидше поквитатись.

— Назад! Геть з-перед дверей! Ану врозтіч! — вже я наказую. — Порядок треба втримувати. Ви ж не вівці й не барани, а більш-менш культурні люди. Чого претесь наосліпки сюди, коли влада ось тут на місці?!

— А ти, Іване, що — теж у владу вже зашився?

— Я, — відповідаю-відбріхуюсь, не кліпнувши навіть оком, — я владі допомагаю своїм розумом. От що! Ось зараз я, сторож і поліція йдемо всередину — і там напевно злодія підхопимо. І його виволочимо. І вам тоді покажемо. Зрозуміли? А покищо — біля дверей ви не товпійтеся. Розійдіться!

Хтось з гурту називає мене пришелепуватим, і я згрібаю в жменю з дороги порохняви і тому образникової очі засипаю.

І стою біля поліцаїв, як напівгерой . . .

ходимо-шукаємо

Заходимо в барак. Відмикаємо церкву. Включаємо електрику...

— Обережно, — попереджаю поліцаїв командирським голосом. — Злодій може мати револьвера — і бахне! — і нам усім каюк.

Всі задкують з перестраха, а я так ніби трохи з обачністю, трохи з хоробрістю закрадливо вперед вступаю.

— А чого ж ти, Іване, вперед лізеш?

— Треба ж комусь першим бути. Як злодій стрельне — уб'є лише мене, а ви ціною мого життя вирятуєтесь.

Бачу, поліцаї на мене дивляться, як на безстрашного героя, що ладен заради них накласти головою.

А мені цього лише й потрібно. Я вже провід узяв у свої руки, і тепер справу поведу так, як мені, а не їм, хочеться.

Аж так щось заворушилося в кутку — і нараз кроки застугоніли в порожній церкві: це поліцаї схопалися за двері...

А я спокійно стою та ще й соромлю їх.

— Чого, — кажу, — позастрашувались?

— Чи ти не чув, — з-за дверей мені гукають, — що щось там хруснуло?

— Кицька всього-на-всього пробігла... Ну й прошаруділа.

— А де тут кицька появилась?

— А хто ж мишей виловлювати буде? Хіба комусь із вас треба узятися за це хороше діло.

Спантеличені стоять. Згодом:

— Ти, Іване, певний, що то прокралась кицька?

— Цілком. Я вмю відрізяти кошаче й злодійське шарудіння.

Бачу, поліцаї вже на мене з подвійним подивом глядять. Мовляв, дивись який ось перед нами — і безбоязний, і відчайдушний, та ще й вмис розрізнати, де шарудить кицька, а де злодій.

Вже все обшукуємо, обдивляємось навколо. Нічого не зрушено. Все на своєму місці...

Всі не вийдуть з дива. Перезираються.

Тихо...

— — —

Коли... в церкві стало глітно. Народу поназбиралося, як на Великдень. І запроменілось в церкві... Свічок, лампадок вибликує повно і повсюди. І лики святих визолочуються, осріблюються — і то притемнюються, то вияскравлюються. І все глядять на мене очима скорботними-скорботними.

— „Вінчається раб Божий...”

Передоцило. Вікна всі розчинені. І в них зазирають свіжо поливані і сонцем обчепурені квіти...

Я з Катрусєю збоку — за руки взялися і заздрісно видивляємось вперед...

— „З рабою Божою... Во ім'я...”

— Іванцю, а молодий, диви, як загордів, бо кра-суню собі яку бере.

— І я тебе колись візьму.

— Іванцю, а коли ж і нам на голови вінці клас-тимуть?

— Пізніше.

— Мені двадцять минуло. Вже мене дехто й старою дівкою взиває. Та й ти, Іванцю, вже не такий бо й молодявий . . .

— Війна кінчиться — повінчаємось.

— „Многая літа! Многая літа!” — гучить не тільки в церкві, а й надворі . . . І дзвони перекликаються.

— І нам, Катрусю, колись отак співатимуть.

— Навряд.

— Бо так. Отак незчуєшся, як час спливе, війна мине — і в нас обручки на руках лицатимуть.

— Диви, Іванцю, яка в молодій пишна китиця. Всі її груди застилає . . .

— Ти, Катрусю, також квіти матимеш. Ось вийдемо з церкви — я навколішки облажу траву над яром — і тебе квітами обсиплю. Зараз квіти матимеш.

— А намітки весільної не матиму. І тому й дитини від тебе не судитиметься колисати.

— Хто тобі таке наворожив?

— Призвістку таку маю. Серце так підказує . . .

У мене в голові каламутиться, а святі з боків попускали очі, бо невідворотне трапилось: гірке Катринне пророкування справдилось, і в святих від свічок воскові сльози показалися . . .

— — —

— Чого, Іване заляк? Ходімо. Ніякого злодія в церкві немає.

Виходимо. І поліцаї хочуть ще заглянути в бібліотеку, що примостилась — через маленькі сіни — поруч церкви.

Сторож, почувши цеє, обома руками замахав: відраєє туди й показуватись . . .

— У бібліотеку ніхто, падоньку, не забереться. Не йдіть туди! Люди вдень безбездурно не хочуть звід-

ти книги брати, щоб читати, а який безкебетний вночі їх здумає чіпати.

— А все таки подивимось і в бібліотеку, — я знову старшиную. — Скрізь мусимо шукати.

— Та хай буде по-твоему, Іване, — згоджуються поліцаї. — Гайда! Може, який заволока набухався горілки і сп'яна поміж книжками спати вклався.

І там анікогісінько.

Поліцаї переглядаються. Я теж нібито дивуюся.

Аж так я вийшов надвір і владним голосом на Марію накинувся.

— Нічого ніде нема, Маріє! Вам, мабуть, все приснилось.

— Бо не приснилось.

— Можливо, Маріє, на вікні горобець сидів, а вам приверзлося, що людина там вовтузиться. Не інакше, як у вас куряча сліпота.

— У тебе самого, Іване, куряча сліпота. Я очі добрі маю.

Ой і настирлива! Зачепив її, а вона почала наново своєї: „Побий мене й перепобий, коли брешу . . . Чула . . . бачила . . . Тинявся один, тинявся так коло бараку, а тоді — миг! — і у вікно голнув . . .”

Що ж, люди кажуть, як Марія так напосілася, як вона так заклінається, — треба ще перевірити всіх мешканців, що живуть у цьому бараці: подружжя Борисенків (він — Гриць, вона — Олена, і вони оце недавно побралися), інваліда Пилипа та Люцію Меркурівну фон Шпігель.

Агі та й годі! Вже чорні хмари насуваються над Люціїним гніздечком. Треба за всяку ціну так вимудрувати, щоб ті хмари не розгуркотілися.

„Міркуй, Іване! — сам собі наказую, — плянуй і Кирила та Люлю з біди рятуй!”

„Попробую урятувати, — сам себе потішаю. — Умру, а до неслави їх обох не допущу!..”

Непокоїмо вже мешканців.

Стукаємо спершу до Борисенків...

Відчиняє Олена. Заспана, у спідній сорочині, а груди, ніяковіючи, рушником все прикриває. А Гриць у ліжку, він позамотувався в простирала — і його лише спину волохату трохи видати.

Передній поліцай знітився — але все таки, ошелешений, збирається, загикуючись, вибачатися та вітатися — але де! — господиня, бликаючи з лютістю, відмахується обома руками і від нього і від нас, відмахується, як від якоїсь сили лукавої, нечистої, а її очі, далєбі, кажуть: „І якої хвороби в хату так пізно прителіпалися?!”

— Доброго вечора...

— Дідько вам радий! — відкланялася господиня.

— Можна в хату? — несміливо попросив-попятав поліцай — хоч ми вже всі посередині хати стовбичимо. — Можна?

— Та ж уже вдерлися — то стійте.

— Ми до вас, гм, як то краще висловитись, впросилися...

— Не впросилися, а влізли...

— Гм... Хай буде влізли... Влізли, бо притрапилась така тендітна справа.

— Та ж у мене, — і Олена сплескує з відчаю руками, — у мене все порозкидувано, а вас лиха година з дурними тендітними справами морочить.

Дивлюся — сплескує вона, заломлює руки, а водночас щось хрумтить, напевно цукерку. Ну, ну, стрельнуло мені, горе її невелике, коли вона в такій галабурді та метушні ще й цукерочками живиться.

— Ми вже спали, а ви наскочили, як ті розбійники з чорного лісу...

— Спали? — і передній поліцай схидно посміхнувся. — Жуєте медяник — і спали?! Що ж це ви вже домудрилися сонною медяника вминати? Кривіть душею — та міру знайте. Кажіть краще — збиралися вкладатись спати.

— А вам що з того, чи збирались чи вже й спали?! Не ваше діло, що в нашій хаті твориться. Не суньте свого поліцейного носа до чужого проса, бо погано буде!

— Та чого ви півнючесь, Олено? Ми...

— Вона не півнючється, вона — не півень, а моя жона. — І Гриць нарешті! — вимотилос з себе простирала і зривається із ліжка. — Вона не вмє одсварюватися — то я за неї одгризуся. Вона, зарубайте собі на носі, не півнючється. Ось я вже як навсправжки розпівнючуся — бо маю причину — ви впхалися сюди, ви мою жону безчестите! — як розпівнючуся — і вам тут тісно стане! Витурю вас усіх у три вирви!

От, мислю, що натворив клятий Кирило. Я ззаду — і мені найкраще — ноги на плечі — і гайда! — бо кому-кому, а мені хазяїн першому потилишників дасть! Першому перцю всипле. У поліцаїв сяка-така зброя, їх Грицько не наважиться чіпати, а мене здуру може таки рогачем з усієї сили потягнути. Тьху, сказися ти, Кириле!

— Чуєте, — і Гриць на правду сікається до нас усіх, — вижену, випхаю так, що ви всі у коридорі колодами порозкочуєтесь!

— Ану попробуй, попробуй на владу руку зняти. Лише чіпнеш — і вже у буцегарні висиплятимешся з місяць. І лише хлібцем та водицею там тебе кормитимуть. Тоді з тебе вивіється дурість, бо з голоду в тебе пуп до хребта притягнеться!

Всі знічені, переполошені, спантеличені... Що далі? Чи розсварені почубляться? Чи кулакам своїм дадуть роботу?

Я вже на двері позираю. Вибираю зручну хвилину, щоб з цієї шурі-бурі якимось в сніи вислизнути.

І вже в мислях розторощую Кирила. І зубами зо злости аж захрупостів. Харцизник! Бузувір! Щоб ти нетямився! Аби ти напополам тріснув! Іч яка через нього саламаха заварилась. А пропади ти пропадом! Йому, заласникові, любовних вибриків заманулося, а хтось — та де хтось?! — я за ті вибрики мушу тліти душею, а Богові душу винен Гриць ще може й у буцегарні каторжанитись.

Тъху!

Коли... Олена втручається й розпружує наші настренчені козячі нерви. Видко, вона хоче злагодити бучу.

— Ну чого вам усім, на милість Божу, — так із кислим усміхом та з вимушеною люб'язністю обзивається вона, — чого так гарячитися, розпалитися? Ще, чого доброго, один одного за чуби почнете мотувати. Та охолоньте і отямтеся!

— Отак би й зразу, — примирливо погодився один із поліційного начальства. — Олена говорить під мої мислі. Так можна й справу склеїти. Отож до справи — чи у вас у хаті оце недавнечко, бува, не появлявся стрибунець?

Олена і Грицько остовпеніли.

— Який до дідька стрибунець?

— А такий, двоногий, що через вікно у ваше кубелечко — стриб! — і цибнув...

Грицько з подиву витріщився і в замішанні не добере мови.

— Стрибунець... цибунець... Як хтось посміє до мене... цибнути...

— Та до вас, Грицю, правду кажучи, ніхто й не плигоне. Кому ви знадобились. Знесилений, охлялий, випомпуваний...

— Як це випомпуваний? Ти говори — та не забалакуйся, огидливий! Ти думаш, як маєш якогось перержавілого нагана попід боком — то й людину ображувати смієш. Та я тебе оце як гамсельну! Та я тебе зараз оскромаджу, як морківку! Який випомпуваний? Га?

— Та з сил, Грицуню, випомпуваний, — пробує гасити запал жінка. — Хіба ти мало в житті настраждався, висилився. От і поліцай і каже, що ти такий то...

— То й ти, жінко, за цими анциболотами, що вдерлися в хату, руку тягнеш?

— Не тягну, а правду кажу. А хіба ти такий міцнюган? А на ліжку як видряпуєшся — всіма стогонами не вистогнуєш?

— Мовчи, Олено, бо оگریю! Ляца так тобі і дам!

— Це ще побачимо — хто кого може осморужити.

Знову стало гомінливо в хаті. Знову схиляється на сварку.

Тут уже передній поліцай злагіднюється:

— Та не гризїться. Відповідайте по-людському — і ми підемо з хати. Цибава до вас стрибунець?

Грицько знову вибалушив очі.

— Як хтось до мене може забратися, коли, дивїться, вікно на гачки закріплене?!

— Це ще, Грицю, нічоґісінько мені не каже. А може, у вас тут зладилось недобре. Наприклад, ви в ліжку хропли, а якась снохода у вашій хаті — шась! — і гачки повисмикала і стрибунця впускала.

— Яка може снохода в моїй хаті бути?

— А хіба ми знаємо, — і передній поліцай ехидно своєму товаришеві підморгує і при тому ліктем його підштовхує.

Гриць на Олену — блик, Олена Грицеві дулю — тиць, а я сміхом — прись, а поліцай заледве стримуються, щоб не розреготатись.

— Не вірю, щоб моя Олена гачки висмикувала і злодія впускала.

— А чому якраз злодія? Може, шугнув сюди не з бандитської породи, а з породи залесників та стрибунців...

Олена на лиці міниться — і ось вона доближається до поліцаїв — і тоді тьху-пху! — але один із них відступився — і за які гріхи! — ця Олена не їм, поліцаям, а мені, того нехотячи, очі заросила.

От зла година мене з Кирилом звела! От до чого я дожився! Вже мені межі очі пхукають, вже мене перед усіма яким неfortunним способом безчестять! І приспичило ж тому триклятому Кирилові з любов'ю так, що він мусів аж вікном до своєї любки забиратись. І ось що вийшло — йому любов-розвага, а мені така зневага.

Я б ще в думках кожну Кирилову кісточку перебирав і проклинав — та ба! — дивлюся — з Грицем чудасійство приключилося. Він спочатку мимрить „залесники“, „стрибунці“ — а тоді цих слів просто жахається. І з розпуки бігас, мотилляється по хаті, аж нараз став і врешті, як стій, на стілець зів'яло опутився.

— Та невже? — і кусас собі нігті з правої руки. — Невже моя Олена аж на таке може пуститися? — і мече очима то на дружину, то на всіх, до речі, збаранілих нас. — У неї, моєї Оленочки, знаю, хисту вистане не раз обманути - обдурити отакечки мене — але ж, змилюйтеся, не тоді, як я в постелі. Та ж і то,

казавши, я тепер ще зовсім і не спав, а лише після газети злегка похропував. Ні, не вірю, тепер вона ніяк би не примудрилася до себе коханця, облюбленця через вікно заманювать. Ні, ні! І я ніякого підозрілого шамотіння в хаті не чув...

— Грицю, чоловіче, що ти здуру бовкаєш?

— Ні, ні, — теревенить далі Гриць, — вікно цього разу не скрипіло. Я знаю, що вона в мене не святенниця, знаю, що може часом у гречку плигати — але щоб у моїй присутності на таке зважилась — тяжко йняти віри. Та не може бути, щоб я дрімав, а вона тим часом стрибунця до себе зазивала. Ні, ні, вона на таку сміливість — ні, ні, на таку крайню підлість не домізується...

— Грицю, очумайся, прийди до розуму!

— А може? — і крихта чортівської підозрілости, що ще лишилась в ньому, йому таки спокою не дає, його все мучить, решетує, і він зопалу кидається і зазирає попід ліжку, тоді за параван, і навіть з очманіння розчинив мисник і там відкинув покришку і заглянув у каструлю. — Може, десь ще у хаті притаївся. — І впритул підійшов до жінки. — Ну як, Олено? Що ти на це все скажеш?

Жінка відступила — і з усього маху хльоснула долонею чоловікові в лице. І так хльоснула, що аж ляскіт хатою розлігся.

— Ось що я на це тобі скажу! Забирайся негайно з цими поліцаями — і щоб більше твого духу тут не було!

Передній поліцай здумав затушкувати сварку — та де там! — така буча збилася, що її спроста не втихомирити.

— Усмиріться, утишіться!...

Еге, ще гірше захурделилось. Гриць поцупив глечика — і брязь ним об долівку — і череп'я по всій хаті

розлетілися. А Олена — ще раз його долонею — хрусь! — а він ще одного глечика — бах! І бухкання та ляскання тільки бо й чергуються.

Аж нарешті жінка плачем залилася, а Гриць бебехнувся у постіль і головою вривається між подушки . . .

Як ми були в коридорі — з кімнати Борисенків все ще проривалося хлипання й чортихання . . .

А ми вже згуртувалися біля дверей інваліда Пилипа. Ніхто перший не наслідиться застукати.

— Стукай, Іване, ти.

До Пилипа?! Анізащо! Хай хтось інший, відважніший, його сполохає.

— — —

Минулого тижня він добре дав про себе знати.

Тоді всі довідалися, що цей каліка, як йому на п'яти наступити, тигром накидається.

Гравсь він із дітьми на пагорбі біля ліска. Погибель його знає, де в нього винахідливості, витівок для малих знаходилося. Він і підстрибував, а милицями в повітрі круги вимахував, і кукурікав, і кувікав. Навіть з горба догори дригом скочувався, а тоді удавано сльозами заливався, а відтак на всю горлянку сміявся і по траві качався.

І діти — липли до нього. І від всіляких його штук радувалися, плескали в долоні, тупцювалися, чи, наче вражені громом, з Пилипових витребеньок чудувалися.

А старі, на теє глядячи, все каліку гарним словом поштували.

— Сердечна людина. Діток не має — хай хоч чужими своє серце звеселяє.

— І як йому, каліці, ті ноги витримують?! Клята ж війна йому ті ноги поперебивала, а він, дивні, тепер перед дітьми так ними витинає.

— Своїх дітей по збомбардованих дорогах погубив — от він, бідар, тепер чужих кохає і про всяку біль неначе забуває . . .

Та, пам'ятаю, в середу це сталося . . . Як і завжди, він навколо горба з діглашною забавлявся. Гоцав, пицав, перекидом перевертався, милиці вгору вистромлював, а сам бубликом згортався.

Аж надійшли парубійки із табору. Вже й охмелені нівроку. І задиркуваті, ув'язливі, як справжні щенята.

— Кривунда! — один знахабнілий до Пилипа. — І в казанку, що на шії має, олії нема. Дурний аж гуде!

— Еге, — інший вже парубійко допікає, — калікуватий, чотириногий, а як видурюється.

— Він вже з розуму зійшов.

— Клепки в голові перемішалися.

Я збоку спостерігав.

У одну мить Пилипа веселуна, витівника вже не було. На пагорбі з милицями стояла зчервоніла людина, з жорстокими, аж звірячими, очима. І в неї сіпались повіки.

— Ти, — і Пилип до найстаршого кривим оком блимає, — чого сюди понастягував ізвідусіль босоту? І чого цівкасте? Гетьте звідсіля!

— А як не підемо? — і найвищий хмілько задер кирпу з погордою. — Що тоді?

— Знівечу, скалічу!

Бухнув сміх. І знову заходились Пилипа ганьбувати.

— Спорохнявілий!

— Безкебетний!

— І вже одною ногою в гробі стоїть, а хоче нас нівечити!

— Попробуй, Пилипе, чи нас подужаєш. Тільки не задихайся!..

Пилип не дав договорити, вони вже йому досадили досить — і він милицею луснув уподовж грудей одного, а другого, що накинувся було на нього, коліном стусанув у бік — і той попхався у траву — і там скрючився і вискиглював усіма скиглями. А третього запопав за шию — і трусить так, наче того всього здригають тисячі лихоманок і пропасниць.

— Ну що, я спорохнявілий?!

— Ні, дядьку! — ледве один побитий писнув.

— Я кривунда?! — желіпав Пилип. — Кривунда, жевжики!?

— Ні, дяденьку, ви ніколи на ногу не налягали. Ви, як жовнір, рівний.

— І в мене клепки помішалися?!

— Цього я не казав. Але у вас, дяденьку, всі клепки в голові добре поклеєні.

— А ти тут, ворохобна твоя душа, ти тут найстарший?

— Еге. Сімнадцять маю.

— То вже парубкувати зачинаєш? До дівчат уже примилуєшся? Чи так?

І він здер з нього штани, і той, на лиці помаковілий, у підштанцях лишився.

— Тепер іди до своєї любки і покажися, який бо ти хороший. І батькам скажи, щоб вони тебе напумили і навчили, як старших поважати!

І всі троє парубійок, яким Пилип не абияк намилив голови, вмить ока зникли в зелені...

— — —

— Ну, стукай, Іване!

— А дзуськи! Що я дурний? Щоб з мене ще штани стягнув. Хай Марія достукується до каліки.

Вона ж розляпала усім, що бачила, як у цей барак злодій закрадався.

Але Марії і слід простиг. Вона затіяла колотнечу — й завіялась, бо, мабуть, боялася, щоб, бува, і їй під гарячу руку хто долоні чи кулака не уділив.

Е, не завіялась. Он стоїть — але відмахується, не хоче нікуди стукати.

— Може, таки, Маріє, постукаєте.

— Що я розуму збігла. Ви в штанях — і боїтеся, а я в спідниці — і поготів.

Аж перший поліцай — стук-стук!

З-за дверей — чуємо — шкундиль-бух, шкундиль-бух!

Пилип до дверей кривулькає.

Відчиняє. Наморщив чоло, а вхід милицею перегороджує.

І дивиться на нас так, наче нас усіх схрумкотіти хоче. І я його погляд добре розумію — адже ж досадно людині, що до неї непрохані гості в таку пору навідалися.

— Гм... Тес... — перший поліцай. — Добрий вечір!

— А милиці не хочете скуштувати?

— Завіщо, дядьку?

— Краще не базікай, бо я тепер надто сердитий.

— Чи до вас злодій через вікно не забирався?

— А що йому в мене красти? Милиці?

— Ви краще відповідайте. Через вікно злодій до вас не всунувся?

— Через вікно — ні. Але...

— Що „але”? Через двері?..

— Вгадали.

— Коли?

— Оце.

— Як „оце”?

— А ось так просто — оце тількищо. Ось ви ж черідкою безрогою хочете до мене всунутись. А так?

— Ви нас ображаєте!

— Аякже, вас колись образиш. Ви не з совісної братії — образатись не вмієте. Отож — вимітайтесь з-під мого порога, бо як терпець урветься, милицею усіх буду періщити.

І він рвучко милицю відсторонив і захряпнув двері перед самісіньким носом переднього поліцая.

— Дурний! — кидає на двері Пилипові видимо ображений передній поліцай.

— Бо таки й дурний! — і я підтакую. — Бо треба було йому милицею тебе по голові бодай раз-єдиний смаянути — тоді був би вже розумний. А так дурний.

— А ти мовчи! — витріщився він на мене. — Бо на тобі вся моя злість може окошитись.

— Ти мені нічогосінько не зробиш. Ти для мене приший-кобилі-хвіст.

— Я тобі — „приший” . . .

— Ага. Приший — та ще й нікчемній кобилі хвіст.

Нас умовляють, розбороняють . . .

Підходимо до дверей Люції Меркурівни фон Шпігель.

я допомагаю скакати в грезку

— Може, мадмуазель Люлю облишимо, — обережно натякаю поліцаям на небезпеку, що чигає на нас із цих дверей, перед якими ми тишкаємось. — Краще облишимо, бо, здається, тут наткнемося на перешкоди. Тут будуть, побачите, непереможні труднощі.

— Переборемо.

— Ні, — пробую все таки навіяти страх на них, — тут можете й не перебороти. Люція — огненна жінка. Їй накриво слово сказати ніяк не можна, бо зараз же й нападеться тут на тебе. Вона може так загедзкатися, що потім її ніякими силами не втишити.

— Утишимо.

А будьте ви неладні! Норовисті! Уперлися й тримаються свого. Ніяк їх не спантеличити. Але я також кріпитимусь. І далі їх буду бентежити.

— А потім, — ще знеохочую поліцаїв до дальших розшуків, — того стрибунця вже, мабуть, тут нема. Він від такої колотнечі, гарמידеру вже напевно через те саме вікно назад з бараку дременув.

— Не дременув, — перший поліцай, — бо біля всіх вікон вартують наші люди.

А провалися ти в безодню! Ну й триклята личина! Ти йому плюй межі очі, а він своє — дощ іде. І перший поліцай мнеться-треться, а тоді:

— А, пусте. Ти все нас відговорюєш. Тобі, так мені здається, хочеться, щоб ми того злодія таки й не прилапали.

— Та що мені, — кажу, — мені однаково. Прилапаєте — добре, ні — ще краще! Але ліпше таки Люцію обминути. Ну для чого б хтось до неї у вікно гопнув?

— Як для чого? На любовне потрясення. У вікно найбільше на любовні шурі-бурі заганяються.

Еге, варнякай.

Не завжди вікно л-и-ш-е коханню прислуговує.

Раз, для прикладу, мені. . .

— — —

І дав волю думкам. . .

Давненько це притрапилось. Зараз же по війні.

Пішов якось з німецького гірського селища в містечко прогулятися, на руїнища, що стирчали з бомбардування, порозглядатися.

Іду. І очі рогом лізуть. Згарища, звалища цегли, заліза — одні димарі з будинків, як примарні постаті, вистовбичують.

А на вулиці — анікогісінько. І самотньо на душі, наче оце я сам один на цілому світі залишився.

Та де нікогісінько?! Ззаду мене об'явилося двос. Чую — приспішують кроки.

Озирнувся. І паморозь мою спину обсипала.

Швидкує за мною один у совтській військовій одежині, а один такий самий лахмітник, волохач, як я.

Нагострюю вуха. Наслухую. Долітають уривки. . .

— Він!

— Загнати серед каміння і зв'язати. . .

— Лементуватиме. Люди почують — і його від нас поцуплять.

— Рота запаклюємо — й не писне. І в авто жбурнемо — і тоді по всьому.

От лиха напасть! Гаятися тут мені не можна.

Недруги, лиходії — ні, більше, людолови мене укмітили. І не інакше, як задумують полювати на мене.

І я бокою від них, бокою — а тоді вихопився з руїнища і хуркнув у завулок. А звідти махнув двором навпростець, на іншу вулицю.

Вони назирці за мною хекають.

А холера б вас побрала! Тікати далі — намарно. Наздоженуть, катюги.

Треба конче десь скритися. Де? Куди? І раптом... Рятунок є!! Он збоку, серед румовищ, зберігся шматок хати. І он вікно відчинене.

Що ж, може, там — моє спасіння.

Смикнув туди — і по дорозі впав, пошкодив ногу — але дарма — що було духу, як чкурну — і за хвилину через вікно ввалився всередину.

Леле рідна! Від одної біди втік, а в іншу вплатився. Та ж в хаті повно пожильців. Дві жінки й декілько дітей. Діти біля ліжка бавляться, молодиця-чепуруха з посудом бабляється, а старша, видко бабуся, вовтузиться он біля мисника.

І всі вони, мене угледівши, витріщили на мене очі, стали і не ворухнуться.

Я знічений. Прикусив аж язика. Та ж вони всі мене ось уже жагнули такими поглядами, від яких мені моторошиться душа. І особливо в молодиці, в руках якої вже й добрячий кухонний ніж з'явився, непогамованою ворожнечею і люттям лискають гарні чорні очі.

Агов! Наманив на себе, мабуть, ще гірше лихо. Та ж вони мене заколять, як худого кабанця.

Але я все таки рішився. Нікуди звідси не піду. Проситиму, молитиму, на коліна падатиму — лише щоб вони мене або засунули у піч, або врили в постіль, або, коли можливо, завели кудись під землю, у якийсь погріб запропастили.

— Чого тут опинився? — спересердя, рвучко чепуруха кинула.

— Вибирайся! Негайно, щоб твій дух тут і не пах!

— Вибачайте, — лише й міг писнути. — Я тікаю... І за мною...

Аж тут бабуся за мене узялася. І безперестань проклінає, виклінає, всі кісточки мої перемиває. І чого я привалтандався. І чого цієї мари на світі так намножилось. І ось плутається, вештається всюди. Мовляв, вдерся, паплюжний, через вікно, щоб нав'язати всім у хаті страху і щоб позапаскуджувати своєю бруднотою в господі все дочиста.

— Кажки відверто, чого сюди усунувся?!

— Та ж, їйбогу, бабуся, кажу чисту правду. Та ж не вскочив, щоб тут женихатися, а щоб від дідьків заховатися. Хочу у вас десь захиститися. Я не замишляю нічого злого. Я вам тільки добра зичу. Спасіть мене... За мною он гоняться. Хочуть мене спіймати і на муки відіслати...

І тут де не візьмися котеня з-під ліжка вишмигнуло. Не котеня, а сірий пухнастий клубочок із червонявими зіньками. Воно вперекидьки добігло до мене і ну бо тертися об ноги.

— Гарнесеньке, — і я із зворушенням клубок попестив. — Малесеньке, — от його й пустотливість розбирає.

Сказав отак — і полічаю — диво! — зміну! І стара, і молодиця якомсь наче на добре змінилися. Щось так, буцім злагідніли.

— А ти любиш звіряток?

— Обожаю, — вже став мастити словами. — Змалечку в мене часто таке гарненьке на шиї висиплялося. Спить, а хвостиком порухує, а мордочкою вусатою лоскоче мені підборіддя. І муркає у вухо — аж солодше було спати...

Я бачу, що я їх котенятком зчарував.

— То, кажеш, за тобою якісь гицелі мотаються...

І стара кинулась вишукувати ковдри, подушки.

— Відчиняй! — не сказала, а наказала баба молодиці — і та з дерев'яної долівки відкинула обтріпаний, видко прадавній килим — і підважила дверцята.

— Залазь! Але по східцях обаченько, — і ще заки я вспів зникнути в отворі, баба вниз жбурнула ковдри й одяг — і вони плюхнулись у ямі. — Обкутайся, бо там прохолоднуватого. І щурів вистерігайся!

І дверцята над мою головою хряпнули. І я вже у п'яті.

І війнуло на мене цвіллю, сирістю — і я здригнувся.

Нараз чую — приховали мене впору — вже рипнули двері і кроки гупають. Аж так...

— До вас, старушенція, не забігав?...

— Хто?

— Такий худощавий...

— Ні товстого, ні худощавого я тут і поблизу не бачила.

— Ви певні?

— Я не брехуха! І чого ви людей морочите?!

Дослухаюся.

Кроки зачастішали по хаті — очевидячки, за мною розглядаються. Відтак рипнули знову двері — і їх не стало...

— — —

Отож вікно не завжди коханню прислуговує. Інколи воно життя врятовує . . .

Стою так поруч поліцаїв і думаю . . .

Коли . . . Один поліцай вже грюкотняву зчинив — хай тобі біс!

Стук-грюк! — тараккає в Люціїні двері.

А ми всі купчимося біля дверей. Наслухуємо. Анічирк всередині. Аж так якесь вовтуження, шамрання зачулося.

— Хто? — якимсь дуже й дуже заспанним голосом озивається Люція з-за дверей.

— Відчиняйте, поліція!

— А ще мені вас, нечестивих, тут бракувало!

І двері повільненько прочинилися. І в проціліні показалася наша Люція Меркурівна. Червоненька, чепурненька — хоч напівзодягнена: тобто, в халатіку рябенькому — хоч, правда, вона з хапливістю ситцевою хустиною окутується.

Губи дудочкою, але фарба на тій дудочці вже трішечки й розмазалася. А оченятка в неї начебто туманяться чи то із знемоги, а чи втоми, а може й сонливости . . .

Ось вона, хорошенька, томливо позіхнула й потягнулася.

А далі вже ширше розчинила двері — і як увесь наш гурт узріла — від порога, сердешна, відштовхнулася.

І зібгала з невдоволення ще більше устоники; знак певний — розгнівалася, розбундючилася . . .

— Чого гупаєте, чого трахкаєте в двері у глупу ніч?! Чого з теплої постелі чесних, ні в чому неповинних людей зриваєте?! Подумати, на мене лише найшла дрімота — аж тут вставай і відчиняй. Соромтеся, перший солодкий сон мені ви перебили!

Прибріхуй, думаю, Люціє, їм, пускай на них ману, але ж бо не на мене. На мене, голубонько, хоч при цьому не дивись, бо я ж все дочиста знаю. Кривити душею треба в міру. Дивись, розжалобилася. „Перший солодкий сон . . .” Затуманені ніби зі сну очі . . . Потягування і тому подібні лицемірні маніження . . .

Та ж видно, що вона не спала, а Кирила обгодувала, бо он їжа на столі лишилася. І пляшечка оковитої он там красується. А з тарілки ще навіть і парує . . . Та попри всілякі позіхання, обкутування можна ж помітити, що не вкладалась спати, бо кучерики на чолі й побіля вушок не скуйовджені, а лежать собі так гладсенько та чепурнесенько . . .

— Чого ж стовпилися й не мовите нічого? Чого . . .

— Люціє . . . і зашпортався перший поліцай. — Е-е, Люціє . . .

— А ти не перебивай, коли дама починає щось розумне говорити! Я виговорюсь, а потім вже ви там собі за порогом почнете варнякати.

— Ми — поліція . . .

— А я Люція Меркурівна. І я питаю вас — якого дідька лисого товчетесь отут біля порога?!

І розпорошеним, недбалим — та майже зневажливим! — поглядом окидає нас усіх.

Ага, думаю, чи я не казав, що з Люцією сперечатися даремно. Вона ніяких погроз, ніяких сил, зята, не боїться. Та вона кожного суперечника тут же відразу і затюкає, і зацитькає. Та й писнути не дозволить.

А що — чи не на мос ось вийшло? Постукали до Люції — напители собі біду . . .

— Ви сама-одна?

— Еге, сама.

— А може, до вас ще й якийсь там пташок отак собі присусідився?

— Ні, на жаль, я тепер сама.

А тут людей у коридор прибуває й прибуває. Цілісінський вже натовп.

І тиснява. Штовхаються, бо поближче кожен норовить пробитися. Бо ж цікавляться, що оце притрапляється з Люцією.

І розмови... Тут, кажуть, щось підозріле з Люцією Меркурівною, треба, отож, увірватися в кімнату і добре пошукати — і пташина проявиться. Обов'язково треба пташину виполошити з цього гніздечка! А там он уже й заперечують — мовляв, нічого тут не видно підозрілого. Вікно, чи ба, зачинене. Навіть при світлі он примітити, що шибки, позаплакувані з учорашнього дощу, й досі ще не витиралися. Мабуть, отож, вікно за ці два дні й ні разу не розчинялося. І вона, Люція, живе відлюдно, як лише мога цурається, сердешненька, людей.

Аж тут ще хтось встряває. Це ще один противник Люції горойжиться. Він, ухопившись за оте „цурається”, „сердешненька”, висміює у друзки тих людей, що таке смішне та нерозсудливе тут ляпають. Еге, шкилює він, цурається. Та ж вона викаблучується перед солдатами. Голопупі видовища для них влаштовує. Обшукати її. Вона напевно до себе когось привідмувала. І той „хтось” ото стрибонув у її вікно...

Отак люди гомонять, сперечаються, сваряться...

Люція вже майже наполовину відчинила-відхилила двері — і охнула.

— Та ж вас тут добіса набралось, поназбиралося! Що це тут за армія? Чи ви всі показалися?! Чого стирчите коло дверей? Чого налізли в коридор? Якого лиха в таку пору сюди присунули?!

— Ми, — пробує свого щастя знову перший поліцай, — ми... хотіли б обдивитися... Хотіли б заглянути у вашу кімнату.

— Оця армія — та у мою хату?! Та ж ви маєте помешкання чобітьми геть чисто замармизите! А ніколи в світі я не дозволю вам свій поріг переступити. Війна вже давно скінчилася, а армія ще й досі пробує в нас усе в хаті перевертати. А цур вам та ще й пек!

Викричалася — і ще раз усіх нас окинула сердитим поглядом. І вже... дещо злагіднилася, бо бачить, що проти такого стовпища криком-зиком нічого не вдієш.

І злагіднилася, стишилася...

— Ну я, — вона до першого поліцай, — я тебе слухаю. Що ти, властиво, хочеш?

— Оглянути вашу кімнату.

— Ось я навстіж розчиняю двері. І оглядайте — але через поріг. У хату зась! І приспічило ж вам зараз у мою хату ввалюватись. Та я навіть не мала часу як слід прибратися.

— Та ми до вас, — знову відзискав голос украй зніяковілий та нахнюплений перший поліцай, якому Люція, як-не-як, своїм криком таки нагнала страху, — ми до вас не в гості... Люціє... Лю-ц... Меркур-р... Запитання: чи до вас ніхто оче недавнечко не шаснув у це вікно?

— А навіщо комусь п'ястися, силкуватися через вікно, коли я йому можу легко свої двері навстіж одчинити? Чуєш? Я не потребую людей скоком-боком до себе впрошувати — вони можуть входити через мої парадні двері.

Ага, празникую я в душі, так тобі, поліціянище, й треба! Ич як бере тебе Люція в обертаси — аж тобі на чоло піт виступив.

— Без жартів, Люціє фон Шпігель...

— А мені, поліцаю, так хочеться жартувати, як голодному співати.

— Ну нехай. Без жартів... Може, ви спали, а злодій шаснув крізь вікно, щоб вас задушити.

— Не клопочіться так моїм життям. Я пташина стріляна. Сама собі дам раду. Справді, не побивайтесь так, я в небезпеку злегка не потраплю. Я навіть із злодієм, та ще до того коли він молодий, зладнаю справу. Я якось з ним договориюся. А от із вами поліцаю, з вами, таким підтоптаним, таким медвідькуватим, шелепатим, договоритись мені тяжко.

Поліцай, знітившись і якось аж найжившись, пече раків. А я ще сильніше тишком-нишком по-злюбливо-му тішуся. Ля-ля-ля, Люція поліцаю здодала, вона його на коліна вклала! Ага, катюзі по заслугі — не слухався мене — тепер вислуховуй перед цілим стовпськом дошкульні клини...

Та ось поліцай вже якось опам'ятався із спантеличення і наново взявся за своє:

— І де той злодій запропастився? Ми, Люціє Меркурівно, вже увесь барак обнишпорили — і марно.

А Люція йому знову — штрик! Як марно — то марно. Тоді хай вибираються, вимітаються усі з бараку — і скандальному ділу кінець. Чого ж валандатися по коридору, коли ці валандання не дають ніяких наслідків?!

І наступила тиша.

Люція з першим поліцаєм переглядається...

— Ми, — перший поліцай вже не каже, а упанькує Люцію Меркурівну, — ми, безперечно, звідси виберемось — але дозвольте ще подивитись у ваше помешкання.

— Умру, а не дозволю.

— В такому разі... я силою зайду.

— Лише крок ступи через поріг, — уже впала в сильний гнів Люція, — і я тобі очі повидряплю! Ти, мабуть, п'яний. Піди з горілки вивітрися!

Перший поліцай бачить, що непереливки, що не вкоськати йому Люції — і він, нетяга, здається. І бокує від дверей. Його місце займає помічник по поліційній праці.

— Люціє Меркурівно, — вже помічник світом нудить, — до розуму прийдіть! Ми ж вам не хто-будь, а таборова влада. Це ж, зрозумійте, несправедливо владою так нехтувати...

— Слухай, финтику, справедливости деінде йди шукай, а не в моїй хаті, — обриває вона і цього молодця. — Слухайте, але ж досить мені надоїдати та надозоляти!

Я все це вислуховую і розмірковую. Чим все це завершиться? Ну, гаразд, розійдемося ми всі від Люційних дверей — і що тоді? — тоді по всьому таборі злі язики розноситимуть поговори, що Люція не впустила всередину поліцію, бо в неї під ліжком чи в ковдрах саме в той час скривався її любчик. Навіщо такої негонорової слави Люції набиратись? Треба, доконечне треба якось вирятувати її — ну та й Кирила-бузувіра — з цього ганебного капкану. Мушу, не гаючи часу, на щось зважитись, мушу щось вчинити, вдіяти... Але що саме? Як?

І, о, радосте! Хвала, хвала моїй кмітливості! Вона якраз упору до мене навідалась. О, не навідалась, а вмент осяяла мене.

І я виступаю наперед.

— Меркурівно! — і я силою себе говорити службово, сухо, майже так, як і належить начальству. — Меркурівно, я все мовчав, але урешті-решт мені терпець урвався, і я вирішив утрутитись у цю замотилену, недобру справу.

І я це кажу, а очима углиблююся в Люціїні очі, мов би їй підказую: „Зрозумій мене, Люціє, я твій і Кирила рятівник. Зрозуміла? Второпала?”

А вона очима також втупилася, наче вивіряє, що я надумав розпочати . . .

— Почекай ти, нікудишній, — вона мені, — хоч ти не хапайся мене вговорювати.

— Я, Меркурівно, — далі опановую собою і мовлю спокійно і ніби гідно, хоч у самого з переляку душа забігла в п'яти, — я вас не збираюся уговорювати. А хочу попитати. Не прохурчав до вас через віконечко який залітний горобець? Лише, попрошу, без викрутів. Не замилуйте очей, а говоріть прямо. Так чи ні?!

— Я тебе, Іване, спересердя як зафутболю — і ти насторч полетиш надвір.

— І не полечу, бо не я вам, а ви мені до печінок дозолили.

— І ти мене розпалив. І я, як тебе не зафутболю, то розгачу на голові твої якусь свою посудину.

— І не розгатите! Бо мене оберігає поліція. І всі люди мене підтримують. Отже слухайте, ви закомилися і не хочете всіх нас впустити в хату. Гаразд! Не хочете впустити, бо боїтеся, що ми всі наслідимо й забруднимо долівку. Згоджуюсь. Тоді впустіть одного з нас. Хоча б, для прикладу, мене. Я передивлюся в хаті, перевірю все від імені поліції — і як нікого не знайду — вибачуся перед вами й вичухраю з хати. І ми тоді усі звідси негайно пощезаємо. Побачите — тоді виберемось звідси — лише зашумить.

Я на Люцію покліпаю. Чи розуміє вона, яка спасенна думка заклонулася у мене в голові? О, Меркурівна тямка, по блискітках в очах примічаю, що про мій замір здогадується.

— Гаразд, Люціє Меркурівно?

— Гаразд, зачублений та зачучверений. Впущу тебе в хату. Але за однією, гостроносенку, умовою. Як нікого, окрім мене, в моїй хаті не відшукаєш — я тебе так торсоню за груди, що з тебе порошок посиплеться. Та ще й до того, що торсоню, я ще тобі так долонею виляскаю твою худючу, пісну образину, що вона аж набубнявіє.

Всі в коридорі насторожились. І вже хтось мене попереджує, щоб я не наважувався до неї в хату заглядати, бо вона, несамовита, пришиблена, може й справді здуру моє обличчя перетворити на хлібня. А ще хтось штрикає мене у бік, а потім заперечливо хитає головою і пальцями вимахує — тобто вже на мигах мене перестерігає, щоб за такої умови я нізащо не згоджувався робити обшук, щоб не появлявся в її помешканні, бо там на мене хрест чекає, цєбто неминуча смерть.

А я з Люціїних очей вичитую, що вона з мого лиця пампушки не робитиме. Вона так лише погрожує, а долоню свою по-справжньому, відчутно на моє обличчя не прикладе. Напевне, вдарить раз-два мене отак заради годиться, щоб ману пустить на полицяїв — і кінець. Вона, я переконаний, в душі нестямлюється з радости, що так все доладно склалося, що все вийшло на добре. Вона, я присягнуся, в цю хвилину в думці обціловує мене, бо я ж виявився таким метикуватим. І ця метикуватість врятує її від прилюдного безчестя.

— То як, — вона до мене з робленою погордою й бундючністю, — мабуть, уже ти сполошився, і в тебе вже й ніжки дрижать-трясуться, і тобі вже відхотілося до мене заходити? Га, відхотілося?

— А й не відхотілося.

— Тоді заходь. А ось я вже й поплюю собі в долоню, щоб дошкульніше ляпасами наділить тебе.

Я вхожу. Всі за порогом, в коридорі за мною стежать — та де стежать, ледве дух переводять з цікавості.

Зближаюся до ліжка... О, огидний, мерзенний Кирило притаковився-прищулився якраз збоку, в проміжку поміж шафою і столиком. І нітється там. Із коридору його не видно, а я один блик йому жбурнув — і бачу, що він виструнчився і не поворушиться. О, як мені кортить шелеснутися до нього — і ногою стусанути і приплюснути його ще більше до стіни. Але... що вдію?! — вдаю, що його не бачу...

— — —

Приплюснути?! А може, й ні. А свого часу мені не притоптували ноги, і не всипали бобу. А також було за що.

Передумав, перехотілося мені з Кирила насміхатись.

А притрапилось мені колись майже так, як і Кирилові. Ускочив був і я в біду...

— — —

Мені неповних дев'ять років...

Вийшов я з хати. Потягаюся з надміру задоволення. Наївся по зав'язку, напився водиці — а що тепер робити — і не знаю.

А надворі соняшно, просторо, вільготно. Он собака за кицькою вганяється, а кицька лише — шурх! — і на вишні вже кудлатому хвостом вимахує. А он збоку двох дядьків-братів садок, а в ньому як трава буває. А дерева як розпатлались від гілля, і аж вгинаються від соковитих яблук. Ич, як яблука виблискують, і вони так і кличуть, так і манять всього мене до шкоди.

Хоч і в нашому саду того добра достогибелі — але все ж таки чуже краще наминати й смакувати.

Та й наші яблука ще зеленкуваті, а дядькові виспіли і вже де-не-де навіть опадають. Туди...

Похапцем прохоплююся крізь пліт — і вже опинився в садку чужому.

Обищу трохи гілля, і гілля облеґшиться — і не буде вгинатися від перестиглого і вже трішки почерв'явленого плоду. Вирішив — зробив. Мені не треба довго надумуватись. Я, як той перелесник, маю перекидисту натуру — тут тобі я тут, а за хвилину опинюся, де треба і не треба.

І вже гоп! — і понатужився — і видерся на дерево. Матінко! Яблуками прямо обсіпані гілляки. І я ну бо працювати! Вибираю щонайбільші і пазуху ними напихаю.

Коли... дідусь, що кавуни неподалік на вигоні вартує, як загорлопанить:

— Дивіться, он на яблуню в Олексиних братів якась нечиста сила запроторилась! І обчісує яблуню. Стягуйте дрючищем злодія із дерева!

Ой-ой, пропав я не за цапову душу! І заскімліло в мене серце, а ноги дрижать і зсовуються із гілляки.

І вже клекотить на вулиці. І де людей вмить ока стільки набралось?! Наче хто їх з неба жменями на стежки й дороги порозсипував.

А найгірше жінки дозволяють. Лайка аж джерелиться з їхніх уст.

— Іван!

— Він, анахтема! Бачите, на шкоду який проворний!

Ой, кінецьсвітня часина для мене наступає. Виручайте мене сили добрі й злі!

Сплигую, а тут гілляка надломилася, і я бухнувся на землю. А тут мене молодший Олексин — хіп! — за чуба і трясє мною, як коноплями.

— Уб'ю одразу, як цуценя!

Я белькочу щось на своє оправдання, а що саме і сам не тямлю.

— Простіть, дяденьку! — і яблука з мосі пазухи гунули на траву. Я...

— Я оцим лозинищем обшмагаю всю твою погану спину!

Я благально лупаю на нього, а він вовкулаком на мене — блим — і мені ноги підкошуються.

Врешті він мого чуба трохи випустив із рук — і вмить я зметикував — треба діяти — і шарпнувся, вирвався з-під його не рук, а залізних щупалів, — і драпонував геть — так драпонував, що аж сорочка на вітрі вітрилом майориться. Біжу, а в спину б'ють людські прокльони...

А в мене одна думка — за всяку ціну десь заховатися!

Але де? А он мочарі й кущі, і я до них завернув, і в них скрився.

Віддихуюсь. Перепуджено воджу очима навкруги. І помічаю, що я завбачно затушкувався. В мочарах-кущах мене не так то й легко примітити. Та й добратися до мене тяжко.

Сиджу, тремчу...

Аж так перегода тріщить щось неподалік мене. Я затіпався. Хто продирається сюди? І куди мені далі втікати? Нема куди. Он там вже глибина!

Вглядаюся. Хто ж, як не старший Олексин сюди зближається.

Ось уже три кроки він від мене!!

— Дядьку, — з переляку не прошу, а пишу я, — дядьку, — мене батько чухрає кожний день ременем — не чухрайте хоч ви мене!

— Не дзявкоти! — і так примирливо, вибачливо вип'ялив на мене очі. — Знаю, тебе раз вдар, і ти дух спустиш.

— Правда, дядьку! Тому не бийте ви мене!

— Та я не збираюсь тебе чіпати. Залазь далі в очерета!

Далі?! Куди далі? Та он же глибина, а он...

— Дяденьку — та он же жаб сила-силенна!

— Лізь, кажу, жаби тобі нічогосінько не зроблять, а мій менший брат, як тепер тебе прилапає — то згарячу оддубасить так, що ти довго на тілі синці носитимеш.

Я раптом з ласкою — ні — з любов'ю подивився на старшого Олексина. Яка добра людина! Я в нього крав яблука — і він мене рятує.

— Дяденьку.

— Лізь. Ось куртку мою візьми — і обгорнись нею — і сиди там із годину, аж поки люди з вулиці не порозходяться.

І він скинув з себе куртку і жбурнув мені...

— — —

Кинув думки... Я ж у Люціній хаті. Обдивляюсь, мовляв, кожний закуток. На мене ж он із дверей зирять учіпливі очі. Треба удавати, що щось таки шукаю.

І шарю ніби дуже-дуже пильно по кімнаті... Підношу ковдру, і риюся в ній, тоді під ліжку зазираю... Подушки розкидав... І навіть, щоб показати, що я таки нишпорю не на жарти скрізь, здійняв з гвіздка рушника і кинув його на бильце якогось предковичного злинялого крісла...

Шкребу потилицю — тобто, мов би тим, що в коридорі, показую, що для мене справа на кепсько обернулася, і що мені, мовляв, прийдеться за мій зухвалий обшук долоні таки скуштувати. Мовляв, Люція тепер дасть мені перцю, покаже, де раки зимують.

Шкребу так потилицю, а Кирило, примічаю, з-за шафи ще й мені, бісова личина, моргає. Заплющу-

ється, анциболот, розплющується... А сказився б ти, нелюде! Проходжу я повз нього — і моя рука ось-ось черкнеться об його сорочку — і мене всього жаром обкидає...

А він, Кирило-бурмило, ще й не втишустяся — далі мені — морг-морг! — так мов би каже: „Молодець, Іванцю, додумався, домізкувався мене й Люцію вирятувати!”

Я ніби не помічаю його моргань. Бликаю начебто спокійно туди-сюди...

І вже нахмарений, насупонений, до дверей скеровуюсь. Копилю губи — цебто подаю знак поліцаєм, що я програв, що я на кару Люціїну цілковито заслужив.

— Вичалапуй, вичалапуй з хати! — підгонить Люція мене ніби незичливим, злісним голоском, але я, присяйбі, учуваю бадьористу, козиристу і мені понад все вдячну барву в тому голосочку. — Потинявся — і виряджайся, і щоб ти мені з місяць на очі більше не попадався!

— Вибачайте і мені, і нам усім, шановна Люціє Меркурівно! — і я у три погібелі згинаюся на знак того, що її гідність обшуком децю потоптано. — Надаремно солодкий сон ваш обірвали. Ййбо, даруйте, що турбували. Правда, правда, забезневинно, отак ні за цапову душу ви, достойна і всіма нами люблена, від нас витерпіли...

— Гарно, гарно, — Люція до мене ніби з їдучою усмішкою, — я за вас, недоумкуватих витерпіла, а ти зараз за всіх своїх недовір дурних потерпиш.

І трахнула мене, але не в лице, а гладесенько-обережнесенько по спині. О, який я радий, що лиш така заплата мені дісталася! Я очікував бодай одного ляпаса — але такого, що від нього лопотливий ви-

ляск розляжуться — аж вийшло не те. Все вийшло якнайкраще.

— Дякую, Люціє Меркурівно, — бо я до неї справді подякою перейнявся, бо ж вона мене не садкнула ані в живіт, ані межі очі, а якось грайливо, жартівливо лише свиснула помежи плечі. — Я осоромився, прошпетився. І не лише я, а й ми всі осоромлені, але одночасно й ошасливлені, що ви ні в чому неповинні. Ви янгол (а сам собі в умі прикидаю: „Ага, янгол із чорними крилами та гачкуватеньким хвостом”). Янгол...

І потираю спину, постогную — буцім то в мене спина нис, а сам у душі кихкаю, регочуся. Все гаразд пройшло. Я виграв, і Люція та Кирило виграли.

А Люція — ніби з обурення — чортихнулася, смачно ще раз висварила — і тарахнула дверима. Зачинилася.

А ми, гурма, випихаємось із коридору...

Поліцаї насуплені, понурі. Задушно висилювались. І нема на кому за марний труд злість зігнати. Як нема на кому? Та ось же Марія тиняється.

І передній поліцай до неї причепився.

— Ви, Маріє, — він скипів, розлютувався і з явним гордуванням зміряв жінку, що збила таку бучу, — що ви наварили?! „Стрибонув через вікно”, „у церкві приховався”, „побий мене і перепобий, що правду кажу”, „присяйбі і ще раз отут присяйбі!”. Через вашу нерозумну наполегливість ми намарно наробили гармидеру, через вас усіх людей сколошкали, розбуркали. І все через ваші нерозсудливі слова...

— Побий мене ще раз грім, що я бачила...

— Та умовкніть, — вже і я додаю своє, — бо через вас і мені попало. То треба було вас помежи плечі уперіщити, а не мене.

— Причинна ця Марія, — хтось докидує з гурту.

— Їй зчудилося. Їй все казна-що привиджується.

— Ні, у тієї Марії куряча сліпотка.

Аж тут уже й Марія розпаюшилась — і обкидає лайкою усіх.

— Ви на мене, як ті голодні круки, не насідайте, бо я вас не злякалася. Не бештайте мене, бо я усіх вас переляяти зугарна. Я можу вас усіх приборкати...

Та я вже її не слухаю. Поспішаю собі радісінський додому...

поляницка й залицяницка

Наступного ранку залітає до мене Кирило. Жартома-смішкома обіймає, трясє мною, а подякам уже й кінця не видко, все дякує і передякує — і все за те, що я його минулої ночі з нещастя визволив. А при цьому й признається, що він у Люціній хаті вчора спершу почувався, як звірюка в клітці. Як збилася буча, як почали громадитися навколо бараку люди — і всі гвалтують, репетують! — і йому, Кирилові, вже видавалося, що близиться кінець, що всі ці крикуни таки вдеруться всередину і його виволочуть з клітки, і обгамселять так, що в нього всі кістки порозсипаються...

Але я втрутився, пошив у дурні поліцаїв, туману пустив усій зібраній юрбі — і всі розійшлися-розбрелися — і він, цей Кирило, цей заласник окаяний, у Люціному гніздечку розкошував упродовж всієї нічки, аж до досвітку.

— Ти, Іване, справжній друзяка. А тяму яку маєш! А скоробрех який же з тебе незвичайний! Бре-щеш на всі заставки. Як ти минулої ночі брехню то-чив, що в Люціній хаті ти нікого не знайшов — брехав і ні разу оком не зморгнув

— Зате ти, гадюко, з-за шафи все моргав і мене все дратував.

— Спасибі ще тобі!

— Еге, „спасибі”. Але вся біда, яка через тебе сколотилася, таки окошилась на мені. Ти стрибав у гречку, а мене в спину кулаками гріли. Та ще й сорому і ганьби набрався.

— Іванцю, заради кохання — цього трупку найхмільнішого і найжаданішого, люди на вогнищах у попіл оберталися, отруту ковтали, шпindelі в серце застромлювали, в ополонки сторч головою шубовс-тались, а тобі заради неї, цієї любови, лише спину Люція трохи кулаком почухала. Соромся! Люди за кохання куди більше горя зазнавали. Але, нехай, спасибі тобі і за ті малі терпіння, що ти минулої ночі заради мене звідав.

— Ти, Кириле, не обсидай мене подяками. Я тобі послугу зробив раз, а вдруге, хоч згинь, хоч у безодню запропастися, хоч упрошуй, хоч на колінах передо мною повзай — вдруге я для тебе й мізинцем не порушу.

— Чому, Іванцю, ти так дичавієш? З якої речі на мене таким важким духом дишеш?

Ич, ще й допитується! Що я якийсь зводник, сватник?! Чи було мені потрібно ради такого волоцюги-залицяльника неправду людям казати, їх із пантелику збивати? Він вчора натворив гармидеру — але, дозвольте запитати, задля кого? Задля Люції! А чи варто через неї такий шарварок зчиняти? Зовсім ні. Вона куди не піде, де не ступить — погану славу про себе зроджує. А він, Кирило, так до неї залицяється, так за нею побивається. Недавно через неї мене за сорочку хватав і майже всі гудзики на мені повідривав. Таж заледве мене не стусував, захищаючи честь цієї святенниці, цієї Люції фон Шпігель. Бо, бач, вона і така, і така, і аж-аж ох яка! Вона велика цяця. Вона й не вітряна, й порядна, пуща, і на неї кривдне слівце сказати не годиться...

— Бо таки, Іванцю, Лудієчка хороша. І, Іванцю, ти ж не маленький. І кебету маєш. То ж зрозумій — Люція мене любить, а я через неї землі під ногами вже не чую. Ми любимося вже здавна. І вона, кичоня, окрім мене, нікого не має і не хоче мати. Ми, побачиш, ось невдовзі поберемося.

Гай-гай, хай оповідає сон рябого бичка. Бона, бачте, ні на кого очима не стріляє, і він, Кирило, їй одній лише до мислі. Аякже! Сьогодні він у її вікно пурхнув, завтра — другий, а післязавтра — третій... І всім їм вона клястиметься, що, буцім, всіх їх любить і не розлюбить аж до домовини.

Ну ж, мислю собі, цей Кирило з-за рогу мішком прибитий. Божиться, іритується. Ну, коли він за нею так розпинається — я його переконаю, що вона з породи вітряних. Докажу йому, що вона поривається не лише в його обійми, а й ще в чийсь.

І сплодилася у мене ница думка. Зустріну Вадима і розкажу йому, як Кирило через вікно до Люлю нічкувати забирався. Вадимові напевно забагнеться й собі її милувань ізвідати. І коли Вадим хоч раз ізвідає — тоді може Кирилові нарешті очі відкриються...

Надумав я таке — й чекаю нагоди.

І чекати її довго й не прийшлося.

Десь так незадовго перестриваю Вадима.

Та де перестриваю — заледве лобами ми не бацнулися.

Летить кудись з паляничкою...

— Куди це тебе, Вадиме, спозаранку випхала нечиста сила?

— Голова переполовинюється. І тисячі джмеліз у ній дзвенять. Лікуватися іду.

— Лікар ще спить.

— Мій лікар вже мене очікує. Похмелитися біжу... Моя паляничка, чиясь горілка — і голову собі

одремонтую. Ага, Іванцю, виходить, наступної неділі почуємо ми й бандуристів...

— Про що говориш? Які там бандуристи?

— Справдешні, наші. Орли! Чуби в них кошлатяться, аж ген он так, кошлатяться, як пшениця в бурю! А груди — бубни, хоч гопака на тих грудях вибивай. А хіба ти цього ще не знаєш? — і він удавано злегенька мене стусаном почастував. — Та ж ти у ту неділю після концерту видряпуєшся на сцену і квіти їм вручаєш.

Я вкопався з подиву, такеє слухаючи.

— Я квіти вручаю?

— Чого витріщився? Ти вручаєш!

— Хто тобі таке наплів?

— Дійшло до мене з міністерства внутрішніх справ.

— Звідкіля?

— Баби переповідали. От звідкіля. Розумієш, концерт бандуристів. Для нас. Не голопупе видовище для американців і совєтів, а концерт для нас... Та спелитись мені, коли брешу!

Дивлюсь на нього з розгубленням.

Паляниця в руках... Мова про бандуристів... Щось мені затупіло теперішнє і понесло в минуле. Далеке-далеке. І хороше, і болюче. І як мариво поплизло перед очима...

— — —

Паляниця. Бандуристи. Бандура...

Ні, налазять спогади. І неспромога їх відігнати...

Вже ось з сивини мого козячого дитинства вирізьблюється похила і вгрузла в землю мол хата.

І мати. Руки — не руки в неї, а посушені коржі. Заекорувлі, горбаєті. І уста такі ж погрієкамі й зашерпкі з вітру.

І в хаті одна мати. А нас п'ятеро — і ми дзявкотимо всюди — на печі, лежанці, на порозі . . .

І я серед цієї сарани найстарший. (Батько звав усіх нас „сараною”. І його в глуху ніч взяли, а мати все зітхає, бо його вже нам не віддадуть ніколи).

Мені пішов десятий. І я худий-худющий, і тому на вулиці мене все дражнять: „Кістки-кістки, а зверху чуб”. Бо й справді чуприна в мене вигналась на славу. А як куциться, а як мотляється на вітрі — аж прямо краса дивиться! І вона в мене не лише куциться, а й щетиниться, дротиниться, і її ні розчесати, ні слиною пригладити.

І тому я радий, бо хоч я і сухоребрій, зате на голіві яке їжакувате чудо вибуялось!

— Мамо, а мені кортить їсти. І добре вже кортить.

— Іванцю, перекортить.

— Боюсь, не перекортить, бо вже їсти таки дуже хочу.

— Потерпи, Іванцю. Ти найбільший — і раз-пораз цікаєш, а що ж тоді дрібнота заспіває. Май терпіння. Ось я піду на базар, понесу батькові хромові чоботи. Може, за них хлібину заміню . . .

Хоч я голодний-голодний — і в мене, як кажуть на вулиці, з голоду кишки марша грають — але я вже про музику в животі забув.

На базар!!

Гоп-геп! Ух-тюх!

Мати з батьковими чобітьми попереду, а я хвостиком із ухканням кручуся поза нею . . .

А на базарі — ой щастячко мое! — метушаться, кошаняться люди. І там галасують, там галдикають, лементують . . .

От празник для мене! Ич як торгуються — і при тому плюють в долоні і ляскають, а тоді сваряться, один одному докоряють, жалуються — і нарешті обій-

маються і згоди досягають. Ой який же хороший шарварок, гармидер!

Мати з хромовими чобітьми недовго стояла — дець за півгодини вона їх віддала, а натомість взяла таку продовгасту, таку запашну, таку з боків трішечки підпечену й засмалену чорну паляничку.

Я наче здерев'янів, як уріс у землю, і все вдивляюся у хлібчик. Дивлюся, а слинка котиться — ледве встигаю її ковтати. Та невже ж мати не здогадається кусник відламати і мені дати. Я вже й трушуся, мнуся, і носом шморгаю — і врешті матір за спідницю смичу, а наслідків кат-ма. Мати в мій бік й не гліпне, ніяк не здогадається, що в мене в кишках із голоду вже в бубни вибиває.

— Мамо, відламайте мені шматочок! Ма!

— Іванцю, таж удома ще четверо твоїх сестричок жде. Май совість! Потерпи. Ось я принесу додому паляничку — і її всім розділю, і всі ви наїстесь.

— Я, ма, зараз наїстися хочу. Відламайте хоч осьєтілечки!

— Не коверзуй. Витри носа і йди чемненько!

Я набусурменився. Іду. І ремствую. Диви, як до мене розмовляють. „Витри носа”, „не коверзуй”, а дати мені крихту хліба — зась!

Ех, життя! Тягнуся, засмучений, ззаду за матір'ю, а паляничка та спокою не дає — вилискує й виблискує — і пахтить до запоморочення . . .

Отак йдемо додому. І я все на паляничку видивляюся . . .

Коли що це? На узбіччі, трохи поза базаром, біля будки, люди з'юрмилися. Тиснуться, купчаться, тупцюються . . .

Не інакше, як заклъовується там на бійку. От тобі й на — і бійка буде! Ні, ні, такої okazji прогавити не можна . . .

Ближче підходимо. Ба ні, тут люди зібралися на щось інше споглядати.

Тут у колі людей, на камені, сидів дядько, з вусами, як колись у мого тата, — і в руках тримав бандуру.

— Мамо, — і я відступився і прямо штурнув матір. — Мамо!

— Це, синку! Чого штурляєшся?! — і я відчув, як мати приклала свою долоню, яка пахла житнім хлібом, до моїх уст. — Цить!

Я вдивлявся в дядька. Бідний, він був ще худіший від мене. Щоки стягнені, одні вилиці видніються, а в очах суму повні жмені. А біля нього, бідного, така сама убога, полущена тарілочка — і в ній я побачив декілька копійок, п'ятака і навіть гривеника.

— Мамо!

Я завмер, бо дядько якраз на мене глянув — і своїм поглядом наче прицвящив мене до порохнявої землі.

А люди все надходять — і все пошанування віддають йому — жінки здоровкаються й вклоняються, а чоловіки мовчки з учтою шапкують перед ним.

І всі втопили в дядька очі.

А він торкнув струни і заспівав. Ні, він сильно-сильно пожалівся, поскаржився, свої болі усім серцем виливав...

*— Ой попливи, вутко,
Проти води прудко,
Та й накажи моїй неньці,
Що я умру хутко...*

У мене корчаться пальці, самітниться душа од такого горя. Навіть чуб загорунився, а паморозь охопила спину — і нараз захотілося крикнути аж поза небо, аж до зір...

— Ой, полети, орле,
Де братизок оре,
Та й накажи йому, орле,
Яке мені горе . . .

Ні, ні, дяденьку, не вмирайте! Умовляю, благаю — не вмирайте! І так жальливо не співайте, бо в мене серце ножем тупим красться. Дяденьку, худий, нещасний, чому ж це вам так хутко треба помирати?!

У матері очі скресають огнями, а в тих огнях крапки блищать і цяткують, а в мене серце бухає, і мені перехотілося вже їсти. Мені кортіло підійти до дядька, кортіло взяти його всього ласкаво на свої долоні і сказати: „Я вас пожалію, на правду пожалію, тільки з такою сумотою не вимовляйте і не грайте! Де той мацапура, зарізяка, що хоче вам віку вбавити?! Скажіть, де він — і я його розмотиляю, з землею перемішаю! І де, дяденьку, де той ваш братик оре — де? — я принатурюся і в орла перекинуся, і полечу, щоб йому повідати про вашу скорботу . . .”

Дядько скінчив. Умовк. Хтось кинув у тарілку копійчину.

Чути з гурту голоси:

— Жальливої співає . . .

— Він два дні не їв.

— Видко, що, бідака, голодний. Самі кістки та шкіра полишилися. З голоду веселої не заспіваси.

А дядько взяв знову бандуру в руки — і дивина! . . вже усміхнувся — не до кого іншого, а, далєбі, до мене усміхнувся, та ще й підморгнув. І плечима зрушив. І притупнув. І неголосно кахикнув.

Он як! Він хоч і голодний, а вмє жартувати.

Ой, ой-ой, він ще і ще підморгує, притоптує, кахикає! І швидко-швидко перебирає струнами. І бандура вже весело дзвенить, брєнить, гудє . . .

— Мамо, — не своїм голосом вереснув я, — мамо, дядько надаремно настрахав мене! Дядько житиме! Він вмирати не збирається!

— Цсс!

А дядько ще шарпонує плечима — і пальцями побіг-побіг-побіг по струнах . . .

Ой, рятуйте мою душу! У дядька й у нас усіх уже очі полум'ям горять.

Дядько живий! І ми бо не вмиратимем!

*Ой, гон! — не пила —
На весіллі була;
До господи не втрапила,
До сусіда зайшла . . .*

А бодай тобі лиха ніколи не траплялося, якої утинає!

*Ой, гон! — по везері —
Замикайте діти двері,
А ти, стара, не журишь —
Та до мене пригорнись . . .*

Він шкварить, що аж вус йому настовбурчився, а груди з виспіву ходором ходять.

У мене затуманилася голова, я хмільний із щастя. Еге, дядьку, ви й не думали на той світ вибиратися! У вас он аж стільки жарту, спириту й сили назбиралося!

Бандурист умовк. Всі бадьорі, вєрадувані, а мати плаче. Та з якої речі?! Тут треба реготатись, а не рюмсати.

— Мамо, яка це вас муха укусила?! Він так весело виспівував, а ви сльозами умивастесь?!

— Бо він, Іванцю, так хороше-хороше до душі нам промовляв. А як хороше — то я не втримуюсь — і просльожуся.

І, бачу, мати розгортає хустку й бере житню паляничку. І відломлює крайчик з неї.

Нарешті! Мати, мабуть, змилосердилася наді мною. Нарешті вирішила мене шматочком наділити.

У, у, я вже й розохотився до їжі. Вже й у горлі сіпається. Коли б скоріше . . . Простягаю руку . . .

— Давайте . . .

Та крайчик мати віддала дядькові з бандурою, а мені лише зібрала в пучку кришки з хустини.

— Ковтни, Іванцю, кришиночки. Ковтни — вони трохи відіб'ють голод. А вдома більше хлібця дам.

Я не перечив. Та й як перечити, коли дядько з бандурою в одній руці і з скибочкою житнього хліба в другій — сидів і не відривав очей від мене і від матері.

Він дивився на нас — і в його очах пробивалися заросені крижинки . . .

— — —

— Іване, чого ти вмовк? І куди бо дивишся? Та витрусися з дум, — хай коні думають — у них голови великі.

Я від Вадимового окрику справді із спсгадів видряпався.

Дивлюся на Вадима, і він наче з-під землі оце переді мною об'явився.

Та тьху! — що це зі мною прилучилося? Розмислився, а тут же трапляється така нагода Вадима до Люції на кохання скерувати — і цим Кирилові засліплені очі трохи відкрити . . .

— Біжиш, Вадиме, з паляничкою голову одремонтувувати . . .

— Біжу.

— І бандуристи у нас будуть?

— Будуть.

— А ти все ще швендяєш один-одинцем?

— Та що ж — один та й годі!

— А Кирило, — хочу запровадити його на ту стежину, якою мені б жадалося, щоб він пішов, — а Кирило самоти гіркущої, нуднющої ніколи не зазнає. Дівчат, молодичь коло нього увихається — не перелічити! А оце допіру в Люції царював, блаженствував . . .

— Як ти знаєш?

О, бачу, у Вадима серце зацеміло, а душа ятриться від такої вістки. Я раніше запримічав, а тепер ось вже і впевнююсь, що Люлю давно впала йому в око.

— Як ти довідався, що він у неї був?

— От і довідався. Випадково я раз бачив. У Люлю віконечко було розчинене — це було вночі — і він — плиг! — і прямо в Люціїні обійми. Бач, Кирило миршакуватий, пампушкуватий, глетьякуватий — і Люціїне серденько здобув, а ти ж, Вадиме, красень, силань — і до неї — ані руш! Та ти ж козарлюга, і вродливий, і проворний! У тебе плечі — стіна, а руками голову бикові звернеш — і здуру сам-самісінький блукаєш. Та ж Люлю на тебе . . .

— Думасш . . .

— Люлю на тебе давно кмітить. Мені аж дивно, що ти цього не примічаєш. Та вона ж і ловка молодичка, і вона вміє всім мужчинам закрутити голови, а тобі чомусь ще й до цього часу цього зробити не зуміла.

— Ти думасш на правду . . .

— Та вона за тобою пропадає, а ти сновигаєш усе один. Ану почни частіш проходжуватись повз її барак. Зустрінеш її раз чи два, поговориш з нею, а тоді й прямо натякнеш їй, чого тобі якраз коло її віконечка переходить заманулося. І побачиш, що вона здогадається, і одного вечора, як ти блукатимеш коло її бараку, в неї віконечко розчиниться . . .

— Брешеш?

— Побачиш, розчиниться. Але ти зразу не скажеш у нього — вичекай зручної хвилини. Спочатку шурхнеш в куці, що поза бараком, а як навколо нікого не буде — а особливо роздивляйся, щоб сторожа нечиста сила десь близько не принесла — і отож як нікого не буде, гулькай через вікно . . .

Отак його я розбурхав, розпалив — і бачу, що моє нараєння дасть наслідки.

Забереться Вадим до Люлю — і тоді святкуватиму я перемогу.

А Кирило зо злости місця собі не знаходитиме. А я все за ним пантруватиму та словами дошкулятиму. „Ага, — цявкатиму, — чи не на моє вийшло? Чи я тобі не казав, що Люлю вітряна, негожа?”

Я та Вадим ще двома-трьома словами перекинулися: я сказав „розвітрилося”, а він — „на дощ збирається”, я — „мабуть піду до свого сідала”, а він — „а я піду відремонтуюся, а тоді спати укладуся”, — і на цьому попрощалися . . .

**

Десь так за два дні Вадим — розпромінений, що аж усмішка до вух сягає — влітає до мене.

— Ключула!

— Хто, рибина? На річці був?

— Не жартуй, Іване, бо радість мені перешпигала все серце. Я з радості сконаю . . .

— Не конай, а розповідай. Хто ключув?

— Люлю! Люція!

Я насторожився. І серце в мене тенькнуло, а каверзні думки товпляться і одна одну переганяють. Виходить, що на діло закамандзюблюється. Отож мої натуркування, підмовляння не пропали марно. Нарешті прийшла година моєї зловтіхи над Кириллом.

— Розкажуй ясно, зрозуміло.

— Що розкажувати. Я, так наче виязляється, підмовив на гріх Люцію. Люлю наче погодилась . . .

Ой-ой-ой, як хороше все складається! Чи це мені вчувається? Ні. Вадимова розповідь, як хмільний трунок, мене підбадьорює й розбурхує. Ух, Вадим оповідає! То-то ж, перестрів він Люцію й до неї: „Доброго дня вам, Люціє Меркурівно!”, а вона йому таким пустотливим, безжурним і водночас заласним голоском: „І вам всього найкращого!” І Люлю дрімливими очима, з яких крізьніє пожадлива любашність, обкидає його, Вадима. І його чарує. А парубок тоді їй: „Ви гарно виглядаєте”, а вона зараз же таки й віддячилась: „І вам, — каже так безхитро та манірно, — і вам, козаче, нічого не бракує. І ви, так бачиться, некепсько почуваетесь”. А Вадим тоді — бух! — „Стежечка біля вашого віконечка, Люлю, опалим листячком завіяна”, а вона: „Нічого, кому треба по тій стежечці ходити — той її і промете”. „А, може, я її, Люлю, зможу промести?”, а чарівниця тоді йому: „Може, парубче, так, а можливо й ні”. А Вадим тоді розхоробрився і до Люції навдогад буряків, щоб дали капусти: „Жаркувато, — каже він, — тепер із зачи-неним віконечком лягати спати. Чи ви, Люлю, тепер, часом, вночі вікно не відчиняєте?” „Відчиняю, — вона промимрила — але нічого не пособляє. І з розчи-неним вікном нестерпна спека дозояє”. А Вадим тоді ще більше осмілився: „Люлю, — він, — а як би віконечко відчините — чи до вас крізь нього ніхто в хату не забирається?” Вона при цих словах спочатку знітилась, зашарілась — аж врешті відказала: „Забирається, кому дозволено”. „А мені, — Вадим, — чи мені, як думаєте, буде дозволено?” „Спробуйте, заберіться — побачите”. „Люлю, — Вадимові вже аж губи сіпаються, — Люлю, на правду . . .

як я крізь віконечко ускочу — чи не пожалію?..”
„Як вам, Вадиме, сказати — й сама не знаю. Навідайтесь — побачите. Надвоє баба ворожила — може сонце бути, а може — злива”. І тут Люція так глянула метко, гостро на Вадима, що він, бідолаха, аж засоромився і дещо застрахався.

Скінчив він оповідати — і дивиться на мене...

— Як, Іване?

— Не засоромлюйся і не застрашуйся! У віконечко стрибай.

— Побоююсь. А що, як з цієї затії нічогісінько не вийде?

— Твоя розповідь мене переконала, що все буде гаразд. Не зневіряйся. Плигай!

— Соромно якось... Через вікно...

— Позич у Сірка очей — і гулькай. Цієї ночі судилося тобі звеселитися, урадуватися в Люціній хатусеньці. Віщую тобі цілу-цілісіньку щасливу нічку!

Він вже збирався відходити — та я його на півкроку затримав...

— Вадиме, але моїх останніх вказівок ти не забудь. Стемніє. Тобі в потемках у куцах причаїтись треба. І з куців — зирк у всі сторони! — і як сторожа не буде, і як ніде живої душі ти не помітиш, коротко, як все навколо утишиться, принишкне — тоді гайда! — і у віконечко — плиг-плиг! Ну, а потім — уже знаєш, чого тобі сподіватись треба. Тоді почнуться милування, пригортання, обнімання, цілування і інші неземні присемності...

**

Та не так сталося, як бажалося. Не судилося мені над Кирилом свою перемогу празникувати, як і не судилось, до речі, цієї ночі спокійно спати...

Була одинадцята вечора. Я вже позіхав у ліжку. Жаданий сон не забарився б до мене навідатись, коли б хтось прожогом не угнався в халабуду. Хто це? Вадим?! Я жажнувся. Звідки вирвався? З лабет потвори? Хто його немилосердно тузив, шпарив? Хто його так потовкмачив? Та ж годину тому я бачив, як він перебирався у найкращу одежину, тоді стояв перед дзеркалом із чубом підстриженим та ще й прилизаним, тоді був причепурений і такий дженджикуватий, фертикуватий. А який напахчений був — прямо ох і ах! І що ж із ним притрапилось? На якого ж він оце наткнувся нелюда, що його так змісив-перекапустив?! І чи це взагалі Вадим з'явився? Сорочка роздерта, штани обмащені, глиною спаскуджені. Чуб розкудовчений, і в ньому стримлять дві соломини.

Я поквапився з постелі встати і в кут ступити.

— Вадиме, що з тобою? Ти якийсь роздратований, бунтівливий... І який... який харпацький вигляд маєш?

Він — безголосий, лише очима мене нищить. І не віддихується, а хавкас. Дихне — і хрипіння чується. Аж ось, затинаючись, став щось белькотати. І врешті йому прорвалося.

— Угачу тебе, Іване, — і ти зуби свої не повибируєш! — вибухнув. — Заріжу! Уб'ю!

— Мене вбиватимеш?

— А що ж я уціловувати тебе, занудо, буду!? Ясно, вб'ю!..

— Цсс, нерозсудливий, — зацитькую його. — Скрізь же люди — почнеш із стуком-грюком рукам волю давати, а я почну гвалтувати, зіпати — і завтра нас цілий табір пересуджувати буде. Убивай нишком-тишком.

— Уб'ю і нишком! По голові за підлість не погладжу! — вже не кричма, а шепотом мені збирається віку збавити. — Лукавий ти, двоєдушний! Це ж ти до Люції через вікно лізти нараїв — хоча знав наперед, що вона мене обтермосить, обчухрас!

Мене аж зжолобило. Я аж квакнув. Це знову Вадим за мною поженеться — але добре, що цього разу в руках у нього ножа нема. Та він може мене і без ножа чимсь смертельно полоснути...

— Вадиме, не злуй. Остигни, — пробую його утихомирити. — І не осмішуй себе. Як трапилось, що Люція тебе з хати потурила — то, принаймні, вже мовчи. І нікому про таке безчестя не кажи. Що з того, що ти мене битимеш, а я желіпатиму — і збіжаться люди й дізнаються про твоє невдачне залицяння?! Та ти ж тоді сорому не обберешся! Ліпше затушкувати цю ганебну справу. Про неї ліпше не розголошувати. І говори про неї півголосом. Це вона, ідолка, тебе так іспаплюжила?

— А хто ж, як не вона, — вже без озвіріння відказує. — Вона!

— А як саме? Яким це чином?

І Вадим, допавшись до склянки з водою, вмить же її спорожнив. І посмирнішав, бо зрозумів, що на моєму боці правда; таку неfortunну любовну пригоду треба від людей справді затаїти.

— Як же це вона тебе, Вадиме?...

Ще випив води і цілком угамувався. І аж тоді став мені свою пригоду з понурим обличчям виявляти. Отож він пішов до любки, як зовсім поночіло. Пересидів трохи в кущах. Надворі — анішелесь! Ледь-ледь просмоктувалось крізь хмару світло місяця. Десь перегучувалась сторожа — аж поки змовкла. Вадим визирнув із сховку — нікого ніде нема. Тоді, зігнувшись, походив, пообглядався. Ніде ані гу-гу. Значить,

слухний час настав. Він — чалап-чалап! — навпрошки — і бачить: вікно в Люції відчинене. В кімнаті світиться. Трохи Вадима те світло непокоїло. Та чи ж не здогадається, приєдна, на таку okazji кімнату притемнити? А може, вона хоче, щоб Вадим знадвору при світлі ліпше її вечірню принадність та красу побачив?

А Люція в скрині шпортається, аж ось стала перед люстром і собою любується. І хрипливо виспіває зкусь томливу пісеньку...

І вона — на правду не абияка краса! Очі — широкі, уста — спілі, соковиті черешеньки, та ще й кучерика на чолі видніються...

А халатик стан її як гарно напівзакриває...

А ззивисті коси як спадом на груди лягають...

І Вадимові затяло віддих.

„Люлю, — врешті він знадвору — ви в хаті?“, а вона: „А це хто там вештається? Хто за мною стужився? А той, той, що через вікно до мене скакати наміряється“. А Вадим відразу: „Еге, Люлю. А чи можна?“, а Люція: „Казала ж тобі — спробуй і переконайся“. Так одказала, і якась журливість нахмурила її чоло. Та парубок наш на Люціїну засмученість не звернув уваги — а через вікно — шуг! — і вже стоїть в кімнаті. І усміхається до господині. А господиня від Вадимового усміху крижанистим поглядом — різь! — і як оскаженіла! І як вересне. І аж нітється — так розбісилася. І запопадає — спершу дошку, тоді мітлу, врешті стільця — і його, Вадима, все чухрас, все періщить! Та ще, чухраючи, й приговорює, що це за те йому, що він безкебетний — але, може, від такого частування ще порозумнішас. І б'є, і на додачу ще й силпле лайливими словами. І сякий Вадим, і такий, і хтивий, і облесний, і недовір'я та безголів'я на його голову!

Ой уже вона й полихословила й полементувала. І від її вереску-лементу вже й люди з сусідніх кімнат з постелі попідводилися, вже, чує Вадим, гомонять у коридорі.

І тоді вона, Люція, ще наостанку Вадима чимсь гнучким — чи лозиною, чи батоном — осморужила, оперезала — і зіпнула: „Геть з-перед моїх очей!“ І він, бідака, до вікна кинувся. Терebиться угору. Приладновується вискочити... Але горе — вікно нараз стало для нього вузьким-вузьким і високим-височеньким — і він моцюється, силкується видряпатися на нього — і незмога. Та ось — слава Аллахові! — видряпався — і нова біда! — крізь вікно йому протиснутися годі. Він напружив усі сили — і насилу протиснувся — але, пролізаючи, обшмульгав праву ногу, поцарапав живота і знівечив нову-новісіньку сорочку...

Скінчив він оповідь — і обоє ми замовкли...

Аж раптом у мене вирвалося:

— Золото, а не Люція! — галаснув я на радощах. — Золото! Вона розумна, не вітряна!..

— Чому вона для тебе відразу розумною стала? Ти вдоволений, що вона мене ось так обпатрала?

— Вдоволений. Золота вона.

Він поцупив зі столу порожню каструлю і хотів мені її на голову надіти — але я через параван надвір фуркнув...

~

Проминула ніч — і я з Вадимом уже й помирився. Чи ба, є через що один на одного зизуватим оком кидати. Прогнала Люція — гаразд — знайдеться ще й така, що не прожене, а притягне та й пригорне. Що Люція трохи наштовхала дошкою і стільцем Вадима — також біди мало. Вадим, нівроку, вигнав-

ся — плечистий, коренистий — і не такі ще стусани годен легко знести.

Отож — треба забути за вчорашню пригоду. І жалувати, уболівати, що Люція від Вадимових залицянь відвернулася, не варто. Поживе ще хлопець — і повну-повнісіньку жменю всіляких залицянь звідає.

Отак я приятеля потішав. І так ми й помирилися.

І йдемо ранком удвох через табір — йдемо дізнатися, що де робиться, де на що наклывується...

Йдемо — і чуємо — перекуцки розпащевувалися. Роздзвонюють новини...

Прислухаємося...

— Минулої ночі, знаєте, жіночки, злодій помилувався...

— Як саме, кумонько?

— Хотів вдруге попробувати свого щастя — вдруге хотів забратися у церкву, щоб пограбувати — і не поцастило. Прорахувався.

— Як?

— Думав, що залазить у церковне вікно, аж виявилось, що то віконечко танечниці. Отої Меркурівни. І вона злодюгу так побила, такого духопела йому дала, що він, неквапа, ледве вибрався з її кімнати. Сусіди чули, як вона його чухрала та ще й при цьому всіх дідьків йому во гніві межі очі кидала.

— А злодій з нашого табору? Чи та Меркурівна його, може, впізнала?

— Та де, кумонько! Кабаретниця казала, що вона його, шибеника, вперше бачила.

Ми поздоровкались — і минули гурт жіночий. Я радісінький. Усмішка також бриніла на устах Вадима

І я переконаний, що в цю хвилину Вадим згоджувався зі мною в одному — він згоджувався, що Люція таки справді золота.

невдагі переслідують мене

Субота.

Чухрає через табір Вадим . . . І вздрів мене.

— Іванцю, — окликує, а з його лица, я бачу, аж промінить радість, — Іванцю, вже новина до тебе донеслася? — Видко, що нічогісінько не знаєш. Ось скажу — і ти, забожуся, остовпієш. То ж слухай — Кирило і Люція — вже муж і жона — одна сатана. Сьогодні нишком-тишком у німецькій церковці повінчалися.

Я справді отетерів. Подружилися, побралися — а мені то ні гу-гу. Он як! Кирило вже собі найшов пару, а я все ще самотою по світі маюся. І в мене із заздрощів за чуже сімейне щастя защеміла, розрунталась душа.

— О другій, Іванцю, приходь в театр. На весільний пир. О другій — підхмеляємось, об'їдаємось, а опісля в танцях вихиляємось . . . А військові американці — подумай — розщедрилися — і для пиру Люції надавали всілякої всячини, там, побачиш, столи стогнатимуть під усім їстівним та питивним.

Я з недовір'ям вліпив у нього очі. Правду каже, чи, може, хоче просто трішки мене подратувати і мої нерви посотати? Щось не віриться мені. Та ж Вадим знаний, як брехло, ще й несосвітнене.

— Вигадусш, Вадиме, невідь що?

— Не вигадую, а суццю правду я кажу. Вже цю вістку жінки рознесли по всьому таборі. Тож о другій приходь кишки й горло задовольняти. Ми ж, пам'ятай, числимо на тебе.

Іду до халабуди — і інші мені те саме повідають. Кінець Кириловому бурлакуванню і Люціїновому стрибанню. Обоє постатечніли, обручками обмінялися, серцями з'єдналися...

А коли ж до мене гожа доля пальцем покиває? Коли ж я перестану сам собі варити і запацьорені миски й каструлі чистити та мити?!

Деся так після другої появляюся в театрі. Огого! Тут вже найшло-назбиралося гостей достогибелі і ще трішки. І галдикання здійняли таке, що не доведи Господи...

А он біля сцени і молода красується. У кріслі об'ємистому, обширному. А те крісло — зразу впадає в око — наспіх розквацяне білесенькою фарбою, а на спинці, на самому шпилі його, червона рожа струнчиться. А Люція наряджена — прямо тобі — ах! У білій збористій кохтині, рясній білій спідниці — і ще напнята великою білою хусткою з лапатими блакитними квітками. Дивлюся — не Люція, а сама цнотливість та невинність у крісло вместилися. А біля неї, на простому облущеному стільці, притаковився і молодий. У зеленкавій розщепленій до більше нікуди сорочці й чорних, мабуть, вже сто раз прасованих штанах. Ще й ременем широчезним обперезаний. І якось той Кирило розмордатів, бурякове вже має лице — не інакше, як вже перехопив через мірку зеленої зміюки.

Еге, міркую, я на пожинки весільні дещо припізнився. Пир, так видко, вже розбурхався. Гості вже червонясті, бо натовчені хмелем, швендяють від одного стола до іншого, розлазяться... Обіймаються,

розцілюються, чаркуються, а опісля пиріжками та ковбасою напихаються. А цигарковий дим окутує їх всіх — і вони, здається, всі поколихуються в ключчастих хмарах.

І чиргикає вже патефон, хтось тілікає на скрипці, а при цьому й випискує якусь пісеньку, а один скорохвацький парубійко чи чоловічок, із набубнявілим виразистим носом, на губах прибринькує і, розкип'ятившись від горілки, з шаленством щось ногами на підлозі виплутує. А в іншому куті його побратим по чарці крутиться, ухкає, присідає — а тоді ляскає долонями об чоботи й заточується...

Я затамував подих.

Оце тобі й на! Весілля вже розтрусилося — аж порохнява стовпом пелехатиться! Оплески, окрики, сміхи, верески — і всюди дим розвівається...

— Многая літа! — вся зала загорлала. І всі на хвильку зацікавилися, зупинилися.

Тоді наново цокаються, обпиваються, їжею напихаються... І гармидер такий, ніби оце тут три ярмарки втиснули до купи... Оце дістався на весілля. Прочуває моя душа, що опісля нього я два дні аспірини ковтатиму і мокру ганчірку на чолі триматиму.

— За Люцію і Кирила! — ревнув несамовито хтось спереду — і гуркіт, гамір і тарахкання тарілок розносить стіни таборного театру.

— На щастя молодих! — і одна жіночка, з вигляду хирлява, висмоктана, розгамселила склянку об підлогу. — Де череп'я валяється — щастя появляється!

— Пий, Іванцю!

— Вже щойно дмухнув.

— Ще одна не зашкодить.

— Зашкодить. Я щось нездужаю на шлунок.

— Пий, бо інакше заїду в вухо!

Така нахвалка мені страху наддала — і я вже другу й третю осушувати заходився.

— За дружбів і дружок потягнемо!

— За мої штани галіфе, що вчора роздобув — всі піднесемо!

— За Марисю, що мені навіки життя зіпсувала й зав'язала!

— За те, щоб все було гаразд!

— За бандуристів, що завтра гратимуть!

— За Івана, що їх вітатиме! Пий, Іванцю!

— Вже по зав'язку напився! — з усіх сил опи-наюсь я.

— Не п'єш, то на, кури!

— Я не курю.

— А який мудрагель тебе курити відохотив! Який лікар тебе від цієї розкоші відучив?

— Найкращий лікар.

— — —

Знов на мене кидаєтесь, знов берете в полон. Не хочу! Відсахніться! Дайте мені спокій! Проломом не лізьте мені в душу!

А хіба вас ублагаш? Перед вами навколішки валися, вас слізю упрохуй, а ви на своєму напосідаєте. Вас ні вблагати, ні відігнати мені незмога. Куди мені від вас діватись? Ви прошпигуєте наскрізь серце. Ви радуєте і завдаєте болю водночас. Що ж — робіть, що хочете, я ваш полоненик. Пропав мій гарний настрій, я нехотючи перекинувся в дитинство.

І вже крізь цигарковий дим, крізь вигуки, верески, весільний шарварок чую голос...

— Розпаскудився, Іванцю. В мене душа домлі- вас, на тебе глядячи, — веде гірке слово батько.

— То пройде, — влагіднює мати.

— Яким бісом пройде? Не матиму я супокою, поки не приборкаю його. Ще йому лише дев'ять про-

минуло, а вже чадить, вже йому приспичило курити. Та хоч би курив тютюн, а то он за стодолюю кінський сухий кізяк з товаришами в газету загортає. Іванцю, чуєш, застану ще раз вашу банду за стодолюю — уколошкаю всіх до одного.

— Ну, старий, вже й уколошкати збираєшся. Нащо ж так нахвалятися.

Е, на не добре заноситься. Я вже від батька раз цурпалка куштував. Що не кажи, а прикро вислухувать погрози.

І я кошлаю з досади чуба. От непереливки! І як це він мене заскочив за стодолюю, коли я затягувався кізяком?

— Не буду більше, тату.

— Побачимо. Думаю, що брешеш. Думаю, що цурпалок тебе не обмине.

— Старий, коли дитина каже, що не буде, значить — не буде.

— Мовчи, стара. Я вчитиму сина, а не ти.

І вивчив.

Якось потайки посходились знову ми, обдериштаньки, за стодолюю.

Озираємось. Чи не чигає біда на наші голови?

На вулиці — ні духу. В бур'яні неначе ніхто не приховався — ніщо там не трісне, не шелесне.

Заходилися палити цигарки...

Коли — о, лихо! — батько таки заскочив нас — з-поза дерева зорив за нами.

— Я вас провчу! — і вимахує кулаком у небо. — Я зараз із вами поквітаюсь!

Всі мої товариші — урозтіч.

А я прикипів на місці. Треба ж бо втікати — та не годен порухнутися.

А батько он вже наміряється одчахнути гілку. От шмагатиме мене вздовж і впоперек! Але що це? Не

одчашнув. І зупинився. Невже ж то передумав? І чого батько дивиться на вулицю? Я також кинув убік очима — і відразу змикитив, що щось недолadne, мстиве і водночас паскудне судилося мені звідати.

Леле ж ти моя! Якраз повз нашу хату перейшла шкапина, лишаючи позаду себе свіжий слід.

У батька ховається злоба в устах. І він прискаленим оком із ніг до голови міряє мене, неначе каже: „Ага, піймався в пастку!”, а тоді біжить і згрібає в жменю те . . . неподобство. Аж тепер я наче розморозився. І мені та жменя страху надала. І я — у ноги!

А батько по п'ятах настигає мене . . .

— Старий, — назустріч спішить мати і пробує батька всовістити, — отямея, зупинися!

Та де там! Не впросити, не вмолити.

— Відійди, стара!

І він мене поцупив за сорочину — і свою жменю з слідом приляснув з силою до мого обличчя . . .

Мені стемнівся світ. Я одпльовуюся, одчмихуюся . . .

— — —

Чого ж, Іванцю, ти в стелю дивишся? Що ж тобі той лікар дав, що ти зненавидів тютюн?

— Таблетки.

— Коли?

— В дитинстві. І я від них донині на тютюн не можу глянути. Витошнює мене.

— Ото тепер ти закликаєш лікаря того. І, мабуть, тебе завидки беруть, коли бачиш, коли хто курить. Нещасний ти.

— Якраз щасливий.

Вимудровує. „Заклинаєш лікаря. . .” Завіщо клястиму батька, роботящого, хазяйновитого, якого, не знать за які гріхи, червона „власть” вночі з хати ви-

волокла у вічний сніг на згубу. Він добра мені бажав. І любив мене предуже. І, власне, з тієї великої любови кізяком мене почаствував. І до тютюну назавжди відбив охоту. Коли б це мога і знаття, в якому місці доля положила батькові трудящі кості, я б їм день-денно доземно кланявся . . .

— Клянеш, Іване, лікаря того? — знов насідає той самий налаза — і вже не сміється, а шкіриться до мене. — Еге, проклинаєш?

— Та відв'яжися, — вже злобою хочу звільнитися від його розпитів. — Вічно пристаєш з дурницями.

— А чого ти, Іванцю, приндишся?! Не зліч мене, бо оця чарка так об твою макітру на скалки й розкричється.

Ех, ти, зухвальче, коли б це моя сила . . . Я б тобі показав, як мою голову макітрою взивати. Е, відійду від нього. Він уже перехватив мірку — і ледве волочить ноги . . . І він, цей телепень, тепер, чого доброго, ще може коли не чарку, то тарілку на моїй бідацькій голові, ні з сього і ні з того, розтрити.

Он там знайомий професор. Присяду до розумної людини.

— Здоровенькі були, пане професоре! Гарне весілля.

— Та не кепське. Але який я вам у дідька пан професор. Я був удома простим судовим оборонцем — і не більше.

„Судовий оборонець! — проклянулося мені в думці. — А в мене ж стільки незлагоди в таборі. Та ж цю людину якраз я й потребую. Може, оця тямлива юридична міль порадить, як мені від лиха виборсатись”.

— Ви, без жартів, судовий оборонець?!

— Чуєш бо, глушмане, — був! Тепер нема кого тут в таборі обороняти.

— Обороніть мене. Он той недруг, — і тикаю пальцем на „друзяку”, що приобіцював на моїй голові чарки кришити, — той шалалуг рознестямився в таборі до тієї міри, що збирається мене скалічити. І Вадим — он той збоку, той мордастий — то так відпасся на таборових крадених харчах — і він не раз уже наздоганяв мене з ножакою. Пригрожує мене покремсати. Та й наш молодий, що сьогодні Люціїну ручку взяв — і той нахваляється зігнати мене з світу. Від таких трьох бевзів ще, чого доброго, передчасно таки протягну ноги. Порадьте мені, як від них уберегтися.

— Хочуть, кажеш, тобі тельбухи перепороти?

— Та майже так.

— Підхлібноюся до них — це збереже тебе.

— Підхлібнюватись я не вмію.

— Тоді найми дебелого поліцаю, — байдуже варнякає судовий оборонець. — І хай він тебе і день і ніч од них оберігає.

— Не найму. У мене в кишнях вітер віс.

— А ти справді думаєш, що тобі жаба може передчасно циці дати?

— Через таких телепнів може легко дати.

— Гм, — і оборонець, здатний лише на мрукання, сопіння, бо в роті повно страви, — гм . . . В такому разі дам тобі одну пораду. Зготуй чимскоріше тестамент . . .

— Що? — я аж ревнув. — Який? . . .

— Склади заповіт. Духівницю. Тобто, усе своє добро запиши для своїх ближніх. І тоді, як в тебе відберуть ті шибеники дух — маєш духівницю. І все твоє добро по твоїй смерті не змарнується.

— Це все, що . . .

— Усе. Не підеш же до суду позиватись, бо позов програвш. Лише тестамент на нещасний випадок приготуй. Це єдиний для тебе порятунок.

Відразу знудилося мені коло нього сидіти. Он як прислужився дідько радою своєю. І налучився ж, біс тебе візьми, дорадник! А бешиха б тебе взяла!

І я встав із-за стола — і навіть з цим юридичним всезнайком не попрощався . . .

Куди тепер іти? До халабуди? Настрій огидний. Не радує мене на цьому бенкеті ніщо.

Піду . . . Нехотя волочу ноги до дверей. А крихта чемности, яка в мене ще не встигла салом зарости, підшптує, спонукує мене: „Та ти ж, Іванцю, поміж людьми вже побував і трохи вилюднів. Язик тобі не оніміє, як підступиш до молодих і їх із шлюбом повітаєш. І поцокаєшся з ними, хоча б і заради годиться. Ну, не опирайся, а рушай! А потім вже можеш і до халабуди повертатись . . .”

І ось вже стовбичу перед новоженцями.

— На довгі щасливі літа вам! Я вже йду до паравану. Отож — щастя-здоров'я повнесенькі міхи!!

— Вже йде?! А де ж твій, задрипо, подарунок! — замизканим ротом спантеличив мене Кирило. — Нажерся, напхався донесхочу — і вже талапається, бик, додому. Отаке! Ми наморочилися із цим пиром — а він вивірюється з нього! Та ще й подарунку полінувався роздобути. На дурняка напхав бубона свого — і в ноги!

Я сторопів. І чого мене нечиста сила понесла сюди? Щоб вислухувати, як тут усі, кому лише не ліньки, навперебивки підсміхами та кпинами обчастовують мене. Покину це збіговище. В халабуді краще будувилежуватись і різні гарні справи передумувати. Хай цьому пиру грець! Мабуть, я під дрантивою зір-

кою вродився, що мене, куди я не піткнуся, доля стусанами й образами обчастовує та обгодовує.

І я з наддряпанним серцем покинув хмільне весільне зборище. От і нагулявся — аж у голові з сорому джмеліє . . .

**

Кіт лише з хати — миші ну бо танцювати. Отак і з нами, таборянами. Хтось якраз сьогодні, в неділю, дізнався, що американці невдовзі перестануть нами опікуватись — хоча, на щастя, нас, обездолених запроторенців, ще й далі кормитимуть та зодягатимуть. А як янки нас не зачіпатимуть — гей — совети й поготів! Тоді червоні нахаби не могтнуть і носа показати в нашій „території”. А коли ж бо, зайти, бува, й поткнуться — ми їх маємо вже повне право у три вирви безцеремонно викишкати.

Ну, як тут не радіти, як не підтупнути з радости! Мана з ясного неба! В „своєму” таборі ми скоро самі порядки встановлятимемо, самі закону пильнуватимемо. Ніхто вже за нами не пантруватиме і нас у вічне мерзловиння на Сибірі не затягатиме.

Слава Богу, спав важелезний камінь із плечей. Ми по всіх бараках збираємось, один одного поздоровляємо, обіймаємось — і, збадьорені, оцасливлені, до сьогоднішнього вечірнього концерту бандуристів приготуємо.

Та ще й як завзято приготуємо! До лазні черга трьома серпентинами зивається. Всім одразу заманулося обмитися, причепуритися . . .

Навіть сміття в таборі люди згрібають, папірчики — аж диво! — з кущів визбирують, доріжки жовтим піском посипують . . .

А зі мною чудо діється. Мені не треба ні обмиватися, ні приборатися. Біля мене бігають, мені дого-

джають, як болячці. Мені вже й випрали й накрохмалили сорочку, випрасували до лиску мої штани — і мене не обмивають, а, подумайте, обшуровують . . .

І я такий вже чистий, що, далєбі, незвично на себе й дивитися. Навіть під нігтями чистотою виблискує. Я вже й противлюся, а в них із цього й за вухом не свербить. Уперто далі обчищують мене. Ще й подумайте, обпарфумовують! Аж так заходилися коло мосі чуприни клопотатися.

Моєму здивованню немає меж. А вони свої:

— Іване, в тебе чуб на квоччине гніздо скидається.

— Дайте дихнути! Розійдіться вже!

— Не розійдемося — поки з тебе людини не сотворимо.

І знову чуб мій обхорошують.

Обхорошують і сто разів, невгомонні, все повторюють, що сьогодні вечером прибувають бандуристи — і я після концерту — обчепурений, майже новесенький, — видряпуюсь із квітами на сцену і від всього табору пристрасним, огнистим словом вітаю і дякую дорогим музикам за те, що не погордували в наш закамарок загостити.

— Хоч ми і сто разів тобі втовчували — та зайвий раз ще пригадати не зашкодить. Отож, Іванцю, дорогенький, гарненький — ти ж балакун! — і тебе й дідько заледве чи переговорить — отож тобі і вітати личить. Але вітатимеш завченим текстом. Уже тепер заучуй! Та вимовляй усе чітко, голосно, — щоб не картоплю м'яту в роті пережовував, а перли з уст дзвінко висипав. Ага, так, так, до пуття відторохти усе, а після того стань біля диригента — він такі огненні очі має і ніс орлиний, крющистий — тоді до нього зблизься і йому квіти вручай. І при цьому не бусурменсья, ніби тобі три чисниці до смерти, а усмі-

хайся. І не забудь вклонитися! Низенько зігнися. Ти відомий лінтюх, згинатися ще з замолоду, дармоїде, не звик — та цього вечора таки спину потруди. Не пере-ломися. Докажи, що ти актор, мистець, а не шла-пак дрантивий.

— Докажу. Рикну, а тоді зігнуся і вклонюся.

— Голосно виголошуй, а не рикай! Ти ж не ху-добина. І вечором, перед привітом, осуши дві чарчини, щоб горло з бруду прополоскати.

— Не питиму.

— Диви, схимник, покаянник віднайшовся. Без потреби дудлить, а тут опинається, норів дурний ви-казує.

— Лишіть мене!

— Не лишимо тебе напризволяще. Ти ще кудись в куці зашиєшся — і вечором у театр не з'явишся.

— Лишимо, Іванцю, не бійся, лишимо тебе. Тіль-ки до розуму доведемо — й кинемо.

— І впроголюдь, малахольний, не ходи! Наїжся, сили наберися!

— Я два шницлі з'їв.

— Напружся — і впхай у себе третій. І бережи пельку до вечора, а після того, як привітаєш, вигово-ришся, — хай тебе й нечистий візьме — нам буде од-наково.

— Гетьте! — я ніколи не думав, що я такий гор-лань. Зіпнув просто тваринно. — Виходьте, бо я з ва-ми, їйбо, за образу поквітаюсь! Хай вас самих рога-тий забере!

Вони поперелякувались з такого мого вибуху, бо ані слова у відповідь не писнули. Поцезали.

Нарешті я наодинці. Обмитий, обстрижений, об-чепурений. З готовим привітальним текстом.

Ходжу за параваном і вивчаю. Все повторюю: „Управа табору... Невтомних, ретельних, неоцінен-

них... Вічних, незборимих, космічних... Усім серцем і душею... Високомистецьких. Непереможних. І нев-мирущих... І завжди вперед — і ніколи назад. І ні-коли не забудеться і не затреться...

І вічно, і патріотично...”

І так далі і тому подібне.

І вже голова розколюється, а я далі з напругою вивчаю-вигукою слова...

**

І ось концерт починається. Я уподобав місце по-переду.

Розкривається завіса — пробі! — тримайте мене, бо я під стелю скочу! — на сцені три десятки джен-джуристих, молодистих, хвацьких і козацьких безву-сенків та вусачів-дядьків вишикувались і дивляться упрост на мене.

А в мене душа сховалася у п'ятах! Пропав ти, думаю, Іване. Де ж мені серед цих козарлюг відшука-ти керівника, перед яким я промовлятиму і котрому квіти вручатиму?! Казали — керівник має вогненні очі і ніс орлиний. Бідо ж моя залежана! — та ж на сцені всі очі мають сяйні, аж палахкотливі, і носи орлині...

Бандуристи вклонилися.

А заля німує. Лише чути, як, тамуючи подих, дихає...

І нараз — тріснули оглушливі оплески...

І безвусенки і вусачі першу свою пісню присвя-тили їй.

Тій, яку ми всі у найсвятішому кутику нашого серця приберігаємо, з якою спати завжди лягаємо; з якою прокидаємось і сили на день Божий набирає-мось.

Тій, іменем якої ми всіх вітаємо, і людей добрих поздоровляємо.

Тій, яка з вишневою брунькою розпускається; тій, що до неї безбережні степи моляться і ваговиті колоссям ниви клоняться.

Тій, яка тополиним листям грається, і якою кожна квітка спозаранку вмивається...

— Моя ти! — виспівують бандури.

— Моя — гупає в моїй душі.

— Моя! — дихає нею уся зала.

І мене вже в бараці не було. Я опинився біля своєї хати. Я шовковою травою обмиваю босі ноги, а тоді майнув поміж ячмінь, жито та пшеницю — і біжу та чую, як шурчать з лісу дерева, і шурчання те зливається з дзюркотінням річки в очеретах та лозах. А я простягаю руки вгору і сонце в жменю з ніжністю беру.

І радісно, і млосно. А як лоскітно! І штовхає мене заверещати.

— Моя, моя, будь-що-будь, тричі моя!

Всі позіскакували з місць...

А я сиджу, наче прилютований до лавки. І не тямлю, що зі мною твориться. Нічого вже не розберу — лише відчуваю, що моє серце, закільчившись радістю, розбруньковується, розростається — і ось вже не вміщується в грудях, вже розносить і розпирає всього мене.

Хочеться крикнути: „Спасибі, що ви мене до хати занесли, що ще більше зріднили мене з моєю і вашою землею!” — і несла.

Хтось мене — усвідомив я — спершу шарпнув, а тоді піддержав за плече, щоб я, бува, на підлогу не завалився...

— Іванцю, — той „хтось” втихомирює мене, — не верещи, як поросля те недорізане! Що ти, навіже-

ний, з глузду зсунувся, що так верещиш „браво”?! Ти ж охрипнеш — отямся, теля нещасне! Утишся, прохолодися! Піди надвір і голову встроми в холодну воду — може, голова остигне.

Та де бо! Мені якісь мигтіючі зорі перед очима плавають, і я, далєбі, нічогісінько не бачу. Аж врешті мені виднішає. Я вже сяк-так розпізнаю людей на сцені.

— Ну, прохолодися!

Ой як же прохолодитися, як усмиритися, коли вони так задушевно, так надхненно їй свою любов повними пригорщами виявляють.

А далі — „Закувала та сива зозуля”...

— — —

І наново завихрилися мої думки. І я вже не сиджу в театрі, а лежу в нашому саду, зарившись усім тілом у траву. Та ще й зарився — навсправжки наче огорнувся травою, яко ковдрою. А побіля мене радоститься Катрусенька...

— Іванцю, чуєш! — і я з дрімоти розкліпався очима. — Чуєш?

— Чую.

— А що?

— Он з якою певністю та сивобока аритметикує!

— Зозулько, зозулько, а чи я з Іваном поберуся?

— Ку-ку. Угу!

— А чи матір'ю ходитиму?

— Ку-ку!

— А скільки мені з Іванцем судилося вкупці прожити?

А птах щирій — аж до шістдесяти трьох докукав.

Лежу й думаю. Треба чимхуткіше троїсту наймати та вінчання справляти.

— Е, — кажу собі й Катрусі і в зеленій ковдрі

плутаюся, качаюся, — молодикувати годі. У глупу осінь і руку твою візьму.

Та сивобока базарниця надармо нас обнадіювала. За шість місяців мене доля з Катрею розділила — і, мабуть, вже ніколи не захоче звести до купи.

Від таких думок мені судомиться, крушить мене невиводний, закоренілий біль . . .

— — —

Аж нагло з болючих спогадів вирвала мене жар-тівлива, ляскотлива пісня:

*— Ти до мене не ходи,
Куций, коротенький,
Бо до мене листи пише
Високий, худенький . . .*

Я зопалу втягнув повні груди повітря — і захався, похлинувся. І б'ю в долоні. І очима упрошую бандуристів: „Зупиніться, заради Бога, бо мені і весело і боляче. Перестаньте, бо моє серце не витримає — і вискочить, і впаде вам до самих ніг. Милосердя майте — в мене долоні вже набрякли і щемлять донестерпу, і я вже не кричу і не пишу, а лише підстогоном йойкаю . . .”

А бандуристи не вгавають — і все більше й більше моє серце з мене витрясають.

*— Ти до мене не ходи,
Не витріщай оці;
Я за тебе не піду,
Бо ми ся не хоже . . .*

Розлягся залею сміх. А мій сусід, товстух, із випнятим черевцем, обома руками підтримує пояс, щоб, бува, із сміху те сальце, що він його надбав, та не

розбурхалось. І впишу нема його кихканню. І коли він пересміється.

А в мене вже долоні — хоч на них яєшню жар — такі червоні. І я далі йойкаю . . .

А бандуристи й не думають вмовкати — розбризкують, розплюскують дзвенистий сміх — і заражають ним слухачів — і фанерний барак тремтить, а електричні жарівки від нашого непогамованого, зшаленілого „браво” злегка хилитаються . . .

**

Я стояв із квітами на сцені. Хтось за лаштунками мідяною кружкою брязкає — розрізняю, що невдоволено брязкає — це мені знак подає, щоб я починав привіт. А я не порухну язиком — замурувало уста мені.

— Виштовхуй з себе!

Ніяке виштовхування не пособить. Не можу . . . Мої завчені слова нараз видались мені черствими, сухими, і вони й сотої частини не годні передати того, що я відчуваю.

Я приніс їм квіти. Як мало це для них.

— — —

— Мало, — пришіптує моя мати, і її округлі, перлисті очі поблажливо глянули на мене.

— Так, мамо. Ви, пригадую, тоді ранком нацяпали в корівчини нашої трішки молока — і нам усім розділили. А тоді взяли хромові татові чоботи — і з них на базарі паляничку заміняли. І з палянички окрайчик отому бандуристові зголоднілому подали . . .

— Подала, Івасю.

— І та скибочка хліба, мамо, була найбільшим гонораром, який будь-коли будь-хто з бандуристів діставав.

— Я не знаю, Івасю, що це таке той гонорар.

— А я ось, мамо, з квітами. Вони аж ніяк не можуть зрівнятися з вашим золотим окрайчиком. Ви дали багато-багато, а я — нічого.

— — —

А з-за сцени і з залі кричать:

— Вітай! Пельку розкривай!

— Не розкрис, в нього язик до зябер прилип!

— Е, він звук похвиськувати батогом на бичків сільських, а до промов він не годиться.

— Причинний! Причепив, присвоїв собі ім'я актора, а він надається на актора, як горобець на гуляш!

— Говори!

— Провалюсь крізь землю з сорому! Оскандалює, осоромлює нас!

А я стояв із квітами, а перед очима вимальовується краєць хліба.

І я мовчав...

його величність — мило

Хоч мене переслідують у таборі неприємності — не вшанували мене як слід на весіллі, назнуцалися вдосталь під час виступу бандуристів — щастя зовсім мене ще не відцуралося.

Подумайте, на мене звернули увагу! Серед сірої маси мене вирізнили, вивищили. Аякже! Отак — та-рах! — і несподіванка. І окрасила доля мене своєю доброзичливою усмішкою.

І з цього пішли суди та пересуди...

Люди подейкують, що я чаклун, що я перелесницьку силу маю, бо мені таланить. А я ці небилиці повз вуха пропускаю. Я вірю, що народився під щасливою зорею — й годі. І та зоря гаразди мені в руки вкладає — і ні на кого не зважає.

А так! Повірте, мене призначили керівником бараку! Це не кухар, що черпалкою підгорілу кашу в бляшанки розсипає, не прибиральник, що спозаранку по доріжках коло сміття морочиться. Ні! Це не щонебудь мізерне, а повний, всеможний керівник.

У моєму володінню опинилось майже сто осіб. І я для цієї сотні мушу вистарати і одягу, харчів, мила, і всякої іншої щоденної провізії. А хіба надармо створено приповідку: „Своя сорочка до тіла найближча”. І я, як діставав добро для людей, себе ніколи не зобиджував. Завжди якийсь зайвий кусень масла, маргарини, чи там пачка цигарок, чи брусок мила до моїх

рук чіплялись і для мене залишалися. А якось навіть два пухові накривала ненароком присвоїлись мені.

Я думав так. Всі мною нехтують, принижують мене — то треба хоч самому заступитися за себе. І заступався, і обороняв, і видряпував себе з бідацтва.

І оборона була хитра-мудра — і до неї ніхто не міг прискіпатись.

Махінації були — але чисті, людяні, не білими нитками шиті. Бо чи ж не людяне таке шахрайство — я, для прикладу, вищій владі казав, що в моєму бараці прихистилися дев'яносто три особи, а насправжки було лише дев'яносто — отже вже три порції добра собі на чорний день приховувалось. А як я обзавівся милом, марґариною, маслом, цигарками — за них я міг добути в місті, що лиш заманеться. Навіть казав Кирило, пташиного молока міг я дістати, чи гуляшу з горобчика відкуштувати. От що важать харчі, одяг, цигарки та мило! Особливо мило магічну силу мало. Навіть золото поступалось місцем всесильному брускові.

І я, мавши такий скарб, інакше поведився поміж людьми. Ходив впевнено, гідно, наче я володів не бараком, а королівством, втричі більшим за Монако.

Підріс, Іване!! Нарешті розкопів зажив. І до мене вже підмазуються, скалять зуби. Привітністю мене обсипають. І не дивна — мило й цигарки змушують найбільших гордунів на коліна впасти.

Це в нас у таборі. А в недалекім місті, де німці по війні були також злидненні й бідні, до їх величностей цигарок та мила, далєбі, з обожненням клякали. Їх німці краще за квітку папороті шанували й найбільшою увагою обділяли.

Мило! Цигарочки! Вони справдешні чуда в місті сотворяли. За них і в ресторан навідаєшся, і в кіно затрешся, і в театрі найкращому появишся. Та навіть

германці за смарагдовий брусок, оповідають, полови-ну себе на поталу віддали б.

І я вже довідався, скільки мила й за що треба витрачати. Наприклад, за два бруски можна без жадного труду роздобути квитки на „Баттерфляй” чи „Аїду”, а щоб налюбуватися драмою — досить одного-однісінького маленького мильного шматка. У філармонію легко протиснешся і за двадцять цигарок, а до кабаре і двісті грамів марґарини вистачить...

Вкладало одного дня свої достатки в торбу. За-кортіло вирядитись на гандель в місто...

І що ж! Не встиг паравана розгорнути, як крайком вуха вчув, що хтось до мене дрібними кроками зближається. Мабуть, якийсь „приятель”.

Тут варто, думаю, щоб спокій мати, не параваном, а стальною брилою відгородитись.

Ну, так! Я так і знав, що одному з трьох моїх мучителів заманеться до мене присунути.

Не Вадим, не Кирило, а Петро об'явився. Правда, цей найменше набридливий — але в цей мент і йому дідько лисий радий.

— Іване!

— Я знаю, що я Іван. А що далі мудрого вимізуєш?

— Чому це ти витріщив очі і лупаєш раз-по-раз ними?

— Лупаю, бо не впору ти притирився.

— Ти, випадком, не бачив Кирила і Луції?

— Хрюкала я бачив.

— А який це хрюкало? Де він?

— А ось стовбичить переді мною.

— А, облиш жарти. А куди це налагоджуєшся?

— Не твоє діло, що я задумую робити.

— У місто націляєшся. І навіщо?! Насмокотатися горілки можеш і в таборі.

— Йду в місто облагородитися та культури трохи набратися. От на що!

— Та видко. Насмальцював чуба, обшкріб наріст на пиці...

— А що ж буду таким нечупарним, як оце ти?!

— Диви який сьогодні говіркий та маснословий. А вчора на сцені, репане нещтво, стояло, як песя в реп'яхах та ще й у дощ. І мову йому було затяло. На півслова здобутись не могло. І було тоді не таке жевжикувате, як тепер.

Я відмахуюсь від нього. Притаскався не впору — і настрої мені перекапущує.

— Стій тут, як пам'ятник, а я іду.

І з торбою вискакую з бараку. За табір...

Йду полем... Он там на виднокрузі, де сизий димок клубочиться, замріяло місто. Недалеко ж, всього три милі від моєї халабуди, а мені здається, що я вибрався в заобрійні світи. Це вперше, після війни, я побуду в півмільйоновому гармидері.

У вухах від вітру гуде. І каламутяться, міщаються думки. Що найперше робитиму у місті? Пройдуся головною вулицею і роздивлюся на будівлі, на людей...

Намозолили очі фанерні бараки та ті самі люди. Треба в ширший світ ступати.

Бреду навпростець. І прорвалася у мене бистринь давнього дитячого халамидництва. Підскакую, обкручуюсь, хвищаю ногами.

Толочу пшеницю, незавидну, наполовину пірієм зарослу. І, толочачи, з якогось майже козячого дуру, не тямлячи себе, гугукаю — і моє гугукання відлунується десь в далині.

Хотів із пшениці в продовгастих кляпотях кукурудзи вскочити. Аж тут заць на дві лапи зіперся і

нюшить пахноту. І з цього думки ще більше розроюються — і дужають мене.

І я напівкроку зупиняюся...

— — —

Хто це? Та хто ж! Батько навпроти мене — і очі в нього гнівливі, не доведи Боже! І він тюкає на мене.

— А кудою це ти, капоснику, дорогу собі простелюєш?! Через золоту пшениченьку й кукурудзку. А хіба ліньки звернути вбік і он по тій стежечці казиритись?

Без слова опустил голову — от набрався срамоти! Вігцем уже пустився шелестіючою, вигонистою травою, а тоді приземистим, як вишитим на дорозі, гарячо-зеленим шпоришем.

А з одного боку пшениця, на чотири голови вища від мене, наче аж за боки взялася і, задерши носа, з гордоців похитується. А бадиллясті, пружинисті, стрункі соняшники з козацькими шапками набакир задивляються на сонце.

— Тату, травою гарно, а пшеницею ще краще бігти.

— Тільки ще попробуй вскочити в пшеницю — батогом так і огрію по штанах.

— Не огрієте, бо в полі не знайдете батога.

— Тоді нашморгаю берізок із тих кущів — і всіплю березової каші.

— Тату, та то ж чужа пшениця — зовсім не наша.

— Ах ти ж, мокроносий! Як не наша — то вже й можна толочити. Та ж хтось над тією пшеницею мозолився. А ти її хочеш марнувати. Хтось тут мозолів надбав, а ти, голопузий, на тих мозолях гарцюєшся. Шануй чуже, як і своє.

— А я не голопузий, тату. В мене сорочка є.

— Є. І в ній он умудрився вже прорвати дірку. І пузочко он видко.

— — —

Я завертаю з пшениці. Йду куряною дорогою.

Німець на мене дивиться і ледь-ледь підсміхається.

Я до нього вибачливо бликаю — й здоровкаюсь.

Він мені вклоняється — і баварського брилика здійсмає.

**

Місто зруйноване. Ще більше, як те в горах містечко, в якому мене німці від смерти врятували.

Деякі квартали сяк-так уціліли, а більшість — розторочені зовсім. Видко, бомбардували сильно. Румовища, куди не глянеш. Обвалені стіни, перетовчені, попалені кістяки домів... І над цим усім вигонисті обвуглені димарі, як знівечені, недостріляні солдати, жахають в небо.

І побачене дійняло, шкрябонуло за живе мене.

Я спершу навіть застрашився.

Та на мене ж може десь з-за рогу димар звалитися? Чи пласт стіни прикрити? І пропав тоді Іван ні за цапову душу!

На тобі! Вихопивсь з табору. Три дні, думав, не показуватиму очей до халабуди. Аж тут он що твориться!

І не по собі стало, що мені не вперу заманулось розважитись. Та ж тут, у цих камінищах, я не розважуся, а печалі наберуся.

Похнюплений стою. І кидаю поглядом навколо...

І на свій великий подив завважую, що міських людей руїни, так бачиться, не надто вже й печалять. Принаймні, не пригнічують так, як мене. Прочищени-

ми вулицями вони по-звичайному собі ідуть, розздоровкуються, вклоняються, посміхаються...

І в якісь дірки, замість воріт-дверей, зникають. І так само з-за розпанаханих стін, з-за напівстрочених східців видираються і за своїми справами в путь пускаються.

Ні, думаю, чому ж мені ламати голову журбою? Вони ж ось не подають виду, що недавно тут бомби дощем фурчали. Ці люди, певне, загартовані бідною. Вони не з ляканих. Бо прямують спокійно, наче нічого страшного обіч них і не бувало.

То й я візьму себе в руки. І руїн не помічатиму.

— Де центр міста? — наважився запитати літню перехожу, що перед моїм носом перетинала вулицю.

— Центр, любко? — і вона пушить рукою зачіску. — Он там, золотусю, де реклями світяться. Сідайте в трамвай — і п'ять зупинок, молодчику, — і там опинитесь.

Я назирці за нею. Настиг.

— Спасибі, — голосно віддячився.

— Нема за що, золотусенько. Для доброї людини дрібненьку послугу з великою присмністю вчиняю.

Я — бездихий. От штука! Видко, що міська, чемністю ошліфована бабуся. А я, сільська колода, не оковирности своєї, мабуть, ніколи не позбудуся. Мабуть, і до старости не ушляхетнюся, не обмузикалюся і не вилюднію ані трохи. Он у неї личко — папірус білий, а ручки, далєбі, ніколи горшка чи чайника не дотикалися, а нігтики на пальцях — сантиметрові і прозорі, що аж світяться. А в мене долоня шорстка, не долоня — коров'ячий язик, і її скільки не шаруй, однаково з порепаних ліній земля рябіє.

Трамвай якраз рушив — і я облишив в думках літню чепурушку до небес підносити, а себе самокартати й самогудити...

Трамвай торохтить повним ходом — і блись! — молодеча хвацьковитість відгукнулася в мені — і я з бурлацьким шаленством кинувся наздоганять його. І таки вчепився... У нього вскочив...

Всередині людей битком набито. Хтось мене пирхонує у спину, і я вперед подався. Поки протиснувся із східців до вікна, наштурхали мене вдосталь. Од таких штурханів, чого доброго, можна ще й недугувати.

— Не штовхайтеся! — пищить сухаста дама. Не інакше, як не на ту ногу встала, бо надута, гнівлива. І дарує мені косякуваті погляди, як осінні промені. — В мене торба з м'ясом до сукні прилипає.

— Це, пані, не я вас штовхаю, а мене турляють, — і я спантеличено всміхаюся, і мій усміх розтеплив її холодне серце — і вона вже мені декілька зубів на знак примирливості показала.

Зупинка. Це базар тут нуртується. Майже половина людей висіла. Я з поспіхом вмощуюсь спереду, поближче до виходу. Входять, залазять, а то й кулаками промощують собі дорогу в черево трамваю нові люди...

Порозсідалися.

Мимоволі воджу туди-сюди очима. Дивні пасажири: де-де лише середніх літ людина, а то все старші пані, в гарних, трохи для мене чудернацьких капелюхах, і далеко поза шістдесятку дядьки-дідусі...

Та ось від дверей просувається, підтупцюється вродлива дівчина... А може, й молодиця. Біля неї стоїть чи то її наречений, чи чоловік, бо його рука на плечі вродливиці спочиває.

Він русявий, густочубий, теж некепський з себе. І на око йому не дати більше, ніж двадцять п'ять.

Та він, сердега, замість лівої ноги, свіжо змайстровану милицю під пахвою має.

Я пройнявся жалем до каліки. Звільнити мушу для нього місце. Навколо ж самі старі — і мені совість підказує мою повинність: змилосердитися над долею побитим.

Ну, встану я, роздумую. Він сяде. А його хороша подруга перед ним стоятиме. Стоятиме перед молодим, чупринистим мужчиною. Та ж він зніжковів. Я його, нехотячи, можу в очах красуні знецінити, принизити.

— Сідайте, — і прошу на своє місце вродливицю. — Я й так скоро висідатиму.

— Дякую, — не вона, а каліка до мене щиро-сердечно відзивається. — Це моя дружина. Місяць тому, як ми побралися. Маємо за містом хату. Вся обіклалася, як стіною, садом. Вся ніби пірнула в яблуні та вишні.

— Бажаю щастя і дітей!

Гожа господиня сидить на моєму місці — і з її личка не можна не запримітити великої гордості за свого мужа. Гордості, перемішаної з радістю і щастям.

А муж також на сьомому небі опинився.

— Ви... — хотів в'язати мову далі — та враз зам'явся, бо примічаю, що старенька, вив'ялена, томлена роками пані, яка сиділа біля нас, ледве-ледве на ноги спинається.

— Ось вам... сідайте... — і вона жальливим, майже плачливим голосом припрохує і співчутливо дивиться на безногого нещасливця. — Сідайте.

Каліці лице печаль зчорнила. Він же молодий-зелений, а жінці за довгі роки вже всі коси молодим цвітом пообсипувано. І вона, немічна, його жаліє. Бо доля його зневажила дуже-дуже, і він тепер немічній від старої.

Я спочатку розгублююся. Та ненадовго. „Треба виручити молодого!” — наказую сам собі — і наближаюся до бабусі.

— Не турбуйтеся! — і всаджую її на місце. — Він, мій співрозмовник, може вистояти й три години — і не втомиться. Він — мужчина — ого-го! А ви слабенькі, як соломинка. Його дружина он сидить, а я з ним з присмиєстю стоятиму та говоритиму.

Він непомітно потиснув мою руку. Не тяжко завважити, що він вдячний, бо я зарахував його до повноцінних людей. Та ще й щастя і діток у подружжі побажав.

— Та він же, — не вговтується бабуся жаліслива, щиросердна — він же... — і вказує пальцем на його милицю.

— То минуло, — знов я вихоплююся з рятунком. — Давно він вичунав. Хіба не бачите, як він окременив і аж дихає здоров'ям.

Бабуся на мене зизувато дивиться. Їй не до душі, що я своїм заступництвом не даю каліці її місце взяти.

— Ви звідки? — з посміхом він запитує мене, бо, видно, хоче перервати розмову з старою добродичницею. — Ви — не німець?

— Звичайно, ні. Я з-під Одеси. Знаєте такий великий порт...

— На Україні, — він уже продовжує. — Над Чорним морем. Я там воював. І там ногу втратив.

Отуди до лиха! Тепер вже я сів маком. Ото, потерпаю, він оце в своєму місті, на своїй землі, почне нарікати на мої степи. А може, ще й їх буде проклинати й паплюжити.

Хіба що тягу дати?! Але ж не протовпитися хутко так до виходу. От зловився. Та на мені навіть може окопитися все те горе, що він скуштував коло моєї сонцем завжди заллятої Одеси!

І я вже сам не свій. І як із цього неприємного положення звільнитись?

Дивлюсь через вікно трамваю — і від збенгешення відразу зелені дерева зжовкли.

— З советськими військами билися? — мене цікавість розбирає.

— З партизанами. Українцями, — байдужно він.

З моїми воював. І мої ногу йому відцюкали. І тепер на глум пришибленої долі мені із цим калікою судилося ось тут зударитись очима.

— А, знаєте, я — українець, — я таки розхоробрився, готуючись в трамваї з ним знову „воювати”. — Напевно ви до українців в серці жаль тримаєте?

— помилилися. Завіщо? Мене послали їх нищити, а вони оце перехитрили й скалічили мене. От ми й поквиталися. А признаюся — гарно там біля Одеси. Поля — широкі, рівні, чисті, що інколи забуваєшся, що ширше — ваші поля чи небо . . .

Я відвертаюсь. Не хочу, щоб завважив мою нестриманість та слабкість! Бо ж де! — чужинець, німець, якого знівечено в сторонах моїх, ті сторони розхвалює.

Ідемо. Відмовчуємось.

— У кіно з табору вирвався, — я змігся врешті зрушити бентежливу мовчанку.

— У яке кіно?

— Як?!

— Та тут же їх щось з двадцять.

— А театрів скільки?

— П'ять.

— А який найкращий?

— Державна драма. Та з квитками туди, скажу я вам, дуже тяжко. На місяць наперед вже всі квитки розхоплені.

Ну, потішаю себе, для мене якийсь там залежаний квиток знайдеться. Я мистець роздобувати недоступне. Бо мило є, цигарки є — і я ними гарненько гандлюватиму. І все, що хочу, діставатиму. . .

Густочубий з милицею висідає. За ним слідує його гожа пара. А я їду далі. . .

**

Занадився я в місто, і мене тепер хоч ланцюгами приковуй в халабуді — поперериваю їх і вирвуся на люди.

Місто. Хоч воно й понищене, переруйноване, а чар для мене має.

Особливо розваг там досить.

І перші дні я оббивав пороги кінотеатрів. Цигарками касирів обдаровував — і вони мені квитки вручали на місця найкращі, і вручали з такими уклонами й усмішками, ніби я був не недавній лахмітник, а цісар із якоїсь казкової країни.

Та небавом кіно знудилось мені, і я став його обминати.

Полюбилась мені вже оперета. Але до неї цигарки невелику силу мали — і я ніс сюди вже шматочок простого, прального мила — і все ладилось найкраще. Шорсткий брусок — тиць! — і сідав майже перед самою оркестрою, а актори, коли грали, то порохняву збивали просто мені в лице — отак близько я вмощувався.

Але й оперетою я скоро знехтував. І з її обіймів хутко вивільнився. Не до смаку прийшлося таке видовисько. Воно чомусь пригадувало Люціїні сценічні вибрики — лише тут, в опереті, жінки були не напівроздягнені, як наша таборова зірка, а таки гарно наряджені, з капелюхами крислатимп-крислатими, що в них напевно три квочки могли б курчат висидити.

джувать — і з віялами з таким широким пір'ям, що ним легко було б і хату замітати.

А голоси опереткові діви мають — зжалься, Боже! Тими голосами лише можна пожежну команду на місце нещастя викликати. А потім — чому вони так рівно горлянки надривають, коли про любов співають?! І чому вони, як готуються кохання скуштувати — безперестанку хусточками тріпають і їх до носа прикладають?

А опереткові кавалери — не кавалери — горе! Майже всі підтопані, і всі вуса обгладжують і до дам із рукою, приплюснутою до грудей, підступають і навколішки клякають. І півкілограма любови для себе все вистарцьовують.

І так само, як дам, тих напівдідусів природа наділила козячими голосами — і вони як витеноровують і вибасовують — боки зо сміху рвати можна.

І отож тому я став недолюблювати оперету. Кинув це лицедійство.

Драма вже мене заманювала у свої хорони.

Але для драми необхідно було призапастися вже пахучим милом.

І призапасся. І приберіг чотири шматки його.

Впакував у кишені — і швидко до театру. Смалю просто головною вулицею, а перехожі на мене бликають. І повітря з видимою приємністю в груди втягують. І до мене осміхаються. І знаю — чому. Аякже — озираються та із зчудуванням певне й думають: „І як це такий незavidний, а такий пахучий неборака в нашому місті об'явився...”

А он вже і драма бовваніє...

**

О, дорогоцінна неспівуча Мельпомено! Що коло твоїх володінь твориться. Стовписько несотворенне! І

як же мені тут до цілі продістатися? Як до каси проштовхатися і в залю забратися? Та ж черга свій хвіст закрутила аж до віддаленої площі — і ту чергу поліція відгороджує від вулиці дошками та каміннями — тобто тримає її лише на хідникові.

О, знегода на мою голову! — та тут і пахощі мені, далєбі, не зарадять.

Тискаються всі до каси незгірше, як вдома в мене, в совстах, турлялися за оселедцями.

Що ж — став у хвості.

— Ви остання?

— Остання! А ви на наступний тиждень 'квитка хочете? — з бузковим кольором лиця майже опереткова дама не відказала, а відгризулася.

— На наступний?! Та де! Я ще сьогоднішнього вечора виставу хочу бачити.

— Все випродано. Тоді сьогодні побачите, як у мене вуса виростуть.

— А у вас, пані, здається, вусики вже проростають.

— Неотесаний!

— А ви отесані, аж філігранові, пані.

Отак розздоровкались і вмовкли.

Я стою. І роздумую. І смуткую над своєю долею. Мабуть, судилося мені сьогодні вечером у халабуді своїй, а не в театрі, висиджуватись.

Кинув хвіст. Йду до переду. А мені в спину сиплється:

— І куди те опудало наміряється?

— Куди ж, як не до каси сунеться.

— Мабуть, актор — і йому без черги квиток належиться.

— Актор? Мабуть, грає у зоологічному городі разом із мавпами.

Душманять мене такі викрики. І злюся.

Але в думках охолоджую себе, бо заслужено дочекався такого привіту. Аджеж пробую ушкатися без черги до каси, а три сотні людей терпеливо очікують позаду свого щастя.

— Випродано! На два тижні! — розірвав псвітря заржавленим голосом якийсь урядовець. — Можна розійтися.

— Випродано все дочиста! — вискотливо за ним хтось повторив.

Люди огинаються, ще трохи вистоюють — і врешті з незадоволеними, пісними лицами розтікаються поміж руїнами.

А я вперся. І стовбичу. І чатую на касу. Очікую, коли коло неї опустіє.

— А це до тебе не стосується? Чи тобі позакладало? — визвірився до мене вискотливий. — Нема уже нічого.

— А в мене є.

— Що?

— Мило.

— Яке мило?

— Пахуче. Чотири ладнесенькі шматочки.

У вискотливого обличчя заблищало втіхою.

— А не брешеш?

— А в тебе що — полуда на очах? Не бачиш, як віддулися кишені?!

— Чекай, аж усі розійдуться!

— Ще й як чекатиму. Не рушуся із місця.

За півгодини вискотливий подає мені знак — і я назирці за ним прошмигав. Запровадив він мене поміж димарі розвалені.

— На післязавтра квитка маєш.

— А навіть мені й не думається на післязавтра мати. На завтра хочу.

— Один ось на завтрішній вечір вирвав. Місце на самому переді. Три бруски мила пахучого. . .

Багато виканючує. А дзуськи!

— Два, — кажу. — І десять цигарок додачі.

— Хай буде по-твоєму. Але одягнися краще! А то ти в цьому одязі виглядаєш, як саламандра. А на перших рядах сама ж міська сметанка всідається.

— Гаразд!

Він ласо позирає на мою кишеню. Ї видобуваю пахоці та цигарки, а він квиток — і обмін „товарами” відбувся.

Видряпуюсь з руїн. І свердлить думка. Чи той пискливий з'їхав з розуму? „Вдягнися краще. . .” А мазути тобі на твою нерозумну голову! А я хіба який — розтріпаний, обдрипаний?! Та я, вибираючись у місто, натягнув на себе все найкраще. Е, він розуміється на одягах, як циган на зорях.

А все таки образа допікає. „На перших рядах сидить сметанка”. А я що — приший-кобилі-хвіст?! Ух, у мене серце рветься, кидається, бо, як не кажи, я з роду тендітних, і на сміхів якихось репанних бовдурів зносити не згідний. Я б таких мудрагелів мечем на капусту пересік!

Але квиток в руках, і я в табір всакаю, як шестимісячний жеребчик.

— Чого за кишеню тримаєшся? З якого лиха тебе така цуценяча радість охопила? — Кирило глузами шпетить мене. — Може, корову в німців на ящик мила вимантачив?

— І правда — чого хизуєшся, як поросля в багні? — і Вадим мавпус Кирилові глузи. І він мене шпигає. — Кажи, що сталося?

— Не скажу.

— Скажеш, бо подеремо кишеню — і побачимо. І тут згадалося. . .

— — —

— Іване, що ти в кишені та в торбині приховуєш?

— Вгадай?

— Я з недогадків.

Притушковане почуття гордості прорвалося у мене.

— Оселедці. В черзі за ними стояв три години. Аж ноги потерпли.

— От щасливий. А я стояв, стояв — і думаєш, що щось і відхопив. Аж нічого! А ще що, крім оселедців, вирвав?

— Грудку масла.

— Ото мати радітиме.

— І каструлю. А ножики вже розхопили.

— Та бре... І все це ти за одним разом відірвав?

— Де за одним разом?! Три години мучився в черзі в крамниці „Червона зірка”, тоді кинувся до „Заліза”, а від „Заліза” гаснув до „Все для нашого народу”.

— Хоч і вибігався, як пес голодний — зате й добром наладувався. От повезло людині. От щасливий!

— — —

— То що приховуєш? — і Кирило зцупив мою сорочку і притягнув мене впритул до себе. — Признавайся, бо одтовчемо боки!

Я висмикнув папірця.

— Га? — і Кирило згороївся і скривив так образину, буцім то він слимака в моїй руці укмітив. — Що це?

— Квиток.

— На корову! Оце за цей квиток корову чи свиню в німця відцибушиш?

— Квиток у театр.

Кирило й заляк з розкритим ротом.

— В театр? От безстидний! Змарнував цілий день за дурного папірця! Я так і знав, що в тебе ще з дитинства клепки в голові порозсихалися.

Всі порозходились. А я в руках тримаю своє щастя — тримаю папірця, а на ньому „Державна драма” виблискує райдужними барвами.

**

О восьмій вечора початок, а я вже о четвертій вислизнув з табору. Бо нетерпеливиться ж мені.

А одягнувся так, що кожний мусить на мене із завистю очима бликнути. Зелена-презелена сорочка — якраз оце одержав у подарунок. Розкішна сорочка — шик! — лише трішки зганджована, бо на спині американський бізон витиснений. І жовті штани аж вилискують — такі новесенькі. А краватка сріблиста, а на ній, для різноманітної краси, ніби чорні гудзики вклинцьовано.

І черевики — аж охнути хочеться. Лякові, спортові, білі, а я ще, щоб білішими були, їх зубною пастою підмазав.

І Люція дала мені шкіряні рудаві рукавички — як у неї генеральчик був — забув — і вона їх для краси моєї мені подарувала...

Приходжу до драми. А там усе нуртує. І такий стиск!

Грає уславлена акторка — і навіть стоячих місць нема, а я ж, щасливчик, буду, мабуть, у кріслі, оббитім оксамитом, розкошувати.

Я пробюкс добиваюся наперед.

— Куди? — вирячився до мене розпорядник. — У тебе місце за колоною. Он де стоять...

— Коли ваша ласка, — піджу крізь зуби, — то гляньте уважніше на мій квиток. У вас очі, нівроку, здоровенні...

— Ти певний, що...

— На сто відсотків певний, — наполягаю на своєму і тицькаю йому квиток межі очі.

Він знітився...

Умоцнююся перед самою завісою. А біля мене шелестять шовкові, парчеві сукні, потріскують накрохмалені фраки — та все ж таки ні в кого такої різнобарвної краси, як в мене, не примітити.

Вигідно сидіти. Одне кепсько — поруч мене старий німець смокче люльку — і ніяк нею не насмокчється.

— Це театр, а не кузня, — зауважую йому. — Мене ваша люлька одурманює.

— А мене, — віддячується він мені, — від вашого одягу в холодний піт кидає.

Поквитались. Обмінялись „приємностями” — й годі.

Я мовчу.

Та ось до мене вже притирилась якась театральна жалюгідність — майже з поліційним кашкетом і білими рукавичками — і цікавиться, чи я, бува, не чуже місце загарбав.

— Це моє місце.

— А як ти його дістав?

— Купив за мило, — відбиваюся від причепи.

На нього милозвучне слово відповідно вплинуло, і він мене лишає — хоч мої сусіди відсуваються ще й люципером на мене косяться.

Та я на них не витрачаю своєї дорогоцінної уваги. Уп'явся на завісу — і тенькає душа, коли ж завіса розсунеться.

І розсунулась. Ой, лишенько! Тримайте, бо зомлію! Яка печаль невимовна!

Уславлена артистка сидить на камені. А поза нею земля її ворогом сплюндрована.

Ні, це й не артистка, якою я собі її вимріяв. Це дівчина. Навіть негарна. І щось вперте, задиркувате у її вигляді. У простому платтячку, довгі-довгі, аж пасматі коси, гарно розчесані, переливаються крізь шию і спадають до пояса.

Просте сільське дівча. Не було в її постаті нічого ані незвичайного, ні тим більше принадного.

Та ось звелася — і заговорила — і ніхто в залі не рухнувся, не кашлянув.

І в яку красу вона відразу перетворилася...

Падати до ніг такої не грішно. Молитися до неї треба!

Вона — непорушна. Вперед дивиться.

А вороги погрожують їй.

— З нами підеш!

Вона вдивляється в одного. А за тим одним ліс рушниць її оточує.

— Ні, не піду! — задумано говорить в залю — і ця задуманість морозить не лише мене, а усіх людей. — Це моя земля. І я з неї нікуди не піду!

— Тоді вб'ємо тебе!

— А рука в тебе не тремтітиме?

— Можливо. Але... шкода тебе. І в мене дві дитини, точнісінько такі, як ти.

— А в мене дітей нема. І через вас ніколи вже й не буде!

— — —

Нагромадилося в мене вражень, почуттів — і не відбитися від них.

— Катрусю! Послухайся! Не лишайся!

— Лишуся, Іванцю.

— Тебе уб'ють.

— Здасться, так. Коли б лише в полі. В полі лежати легше.

— А я думав — ти підеш зі мною. І ми десь житимем. І в нас хата дитячим криком наповниться.

— Як ба'ш — не судилося. А я часто думала від тебе дітей мати — тільки соромилась в цьому признатися.

— То ходімо — і дітей матимем.

— Не піду.

— Тобі земля миліша від мене?!

— Іванцю, ти мені милий, а земля рідна в сто разів миліша.

Хиткий, ламкий кутік із минулого, уявою збудований, розсипався...

— — —

Артистка вклонилася ї, здасться, на мене дивилася. Мене льодом і жаром осипало.

Яка ж вона до обожування приваблива!

І вона... вона розорала обліг мого зашерхлого, наче вже й неторкненого горем серця.

Вона прошила пшеничною рідною бадиліною мою душу. Ні, вона настромила мене на те стебло, і я на ньому, охмелілий печалію й радістю, ось похитуюсь...

У мене нехотячи тягнуться руки обійняти її. Ще хвилинка — і я нестямився. Я зробився пустотливою дитиною. Б'ю в долоні, кричу, верескаю, тупочу...

І зриваюся й біжу за сцену.

Але мені розпорядник перегороджує дорогу — і обома ліктями від дверей, що ведуть на сцену, відпирає...

**

Та біди мало. На сцену не допускають, то я у залю внадився. Мені так подобалась п'еса, що я її разів із десять-п'ятнадцять бачив. Майже все мило до каси виносив.

І все в своєму різнобарвному одязі або в першому або в другому ряду глядачів дивую.

Десь так, коли я вже п'есу майже напам'ять знав, до мене надходить, здасться, керівник театру.

— Ви почувасте себе гаразд?

— Не може бути ліпше.

— А з головою у вас все доладу?

— Найкращий лад у голові.

Він уївся в мене очима.

— Ви вже в сотий раз тут вештаєтесь!

— Не думаю. Чотирнадцятий раз цю п'есу бачу.

— А чого занадилась сюди?

Мене охоплює святе обурення.

— Занадився, бо люблю...

— В такому папужому одязі — і любите?

У „папужому?“ Я на себе надягнув щонайкраще, а він так кпить із мене. „І чого я занадився?“ А що ж мені лишається робити?! Не сидіти ж мені будяком сухим в таборі й світом нудити?!

— Одчепіться. Я цю п'есу люблю, а акторку обожною.

— Ви, мабуть, намітили когось убити. І тут вистежуєте свою жертву.

— Убити?! Я корову не міг убити — не то людину.

— Яку корову?

— Просту. Оту, що в лазню затагли були.

— В яку лазню?

— У ту, в якій люди купаються.

— Ви якоюсь плуганиною говорите. А що то у вас віддувається з кишені? Бомба?

— Мило.

— Яке мило?

— Пахуче. Хіба не відчуваєте, як увесь я пахну.

Він відійшов — та його разючий погляд, як не менш разючі погляди усіх, що сиділи біля мене, безсумнівно казали: „Навіжений, з біснுவатого дому напевно вирвався — і тепер у театрі дідько-зна чого на сцену очі видивляє”.

Та мені байдуже, що про мене думають.

Я насолоджуюся драмою. Я знаю вже кожну сцену, наперед вже очікую кожного поруху моєї улюбленої акторки.

А от зустрітися з нею — годі. Ніяк прокрастися до неї не талантих — все мене назирять і вчасно вишпурлять з-поза дверей в руїнний смітник.

І тут затятість мене взяла. Відважусь на хоробрий крок. Надивлюся таки зблизька на неї, побесідую із нею — хай там що! Хай там навіть земля трісне і місто западеться, а моїй вилеліяній надії таки збутися.

І став я вистовбичувати на вулиці. Очікував її.

І раз, як вона з театру — та ще й одна! — виходила, я з утіхи запищав. А так! Щастя карими очима до мене нарешті усміхається.

Що ж — зродилась у мене думка. Прослідкую за нею аж до її хати — і там їй свою душу розпечатаю.

Чекаю, щоб вона перейшла повз мене. А в голові — бух! А у вухах — дзілінь!

Вона!

Простує до площі. Я за нею. Вона в трамвай — і я туди закрався.

Висідає, і я вискакую . . .

Ба-ба, живе вона в маленькому будинку на околиці. Зайшла вона. А мене січуть темні думки. Чи впусти мене?

Перегода в її двері несміливо таки стукаю . . .

І вже з порога дивиться на мене не вона, а, мабуть, служниця, бо на голові в жінки серпанковий чіпчик і фартушок мережаний.

— Доброго вечора! — і так хвилююся, що навіть у кишені мило мені вже більше не пахтить. — Добр! . .

— Доброго здоров'я! — до мене фартушок мережаний. — Але ми бідні. Бог дасть.

— Я не жебрати до вас прибився . . . Я до акторки . . .

— Та акторка й сама бідна. Вона не пособить.

— Пособить . . . Вона . . . — і мені бухкає в скронях. — Вона . . . сьогодні так прекрасно грала, і я прийшов поздоровити її.

Тут позаду фартушка показалася вона. Без хустки, в чорній простій суконці, з мрійними, аж журливими очима, вона виглядала божеським посланцем, що оплакав всі, заподіяні війною, людські болі.

Вона тепер була в сто разів кращою і водночас печальнішою, як на сцені.

— Впустіть його! — не сказала, а й моє знедолення оплакала. — Сідайте.

Як мені сідати? В одному кріслі розкошувала в пестливій знемозі кішка. А на два інші, обтулені подушечками, мені гріх було навіть на крайчик причепитися. Мене судомило від думки, що я можу в одному з цих двох крісел опинитися.

Мене зацитькало. Від схвилювання, оторопіння не здатний був слова зронити.

— Гарно у вас! — я.

— Погода гарна! — вона.

Ми перемовились ще одним-двома словами — і вмовкли.

— Ось вам дарунок! — майже нечутно вирвалося в мене.

І висмикую з кишень мило й пакуночок з панчо-
хами.

— Зайво все це несли, — стиха відказала, так ти-
хо, що, здавалось, і уста її не поворохнулись. — Зай-
во.

— Як зайво! — розгнівано вигукнув фартушок
мрежаний. — У хаті ані шматочка мила, і в її пан-
чішечках ось-ось вже „оченята” появляться, а вона
прикидається багачкою. Давайте, дякую!

Я глянув на акторку — і поник очима на долівку.
Їй незручно, а мені ще більше ніяково . . .

Запросили до вечері. Розставили виделки, ножи-
ки, виделця, — і на всьому цьому з блиску зірки гу-
ляють. А срібні ложки так вичищені, що наче сонце
одипромінують. Глянув на стіл — і мені зненацька за-
хотілось назад до своєї халабуди відпроситись. Як за-
стіл сісти? І що перше брати?! І як? І серветкою що
вкривати — руки, шию, чи може коліна?!

Я торкнувся ложки — і все срібло додолу розко-
тилося.

Я червоніший від вогню . . . „От сільський незда-
ра” — бештаю себе в душі.

— То нічого, — заспокоює весело вона й згина-
ється, щоб позбирати виделки, ложки і цим самим за-
тушкувати мою незграбність.

І позбиравши, звертається до мене так, наче тіль-
кищо нічогісінько не сталося . . .

— Я в сьогоднішній виставі, здається, вперше не
збивалася, — вона, очевидно, хотіла якось з нев-
правности моєї мене вирятувати.

— Ви ніколи не помилялися й не помиляєтесь,
— врешті я опанував собою. — Ви завжди в цій п'єсі
добре граєте.

— А скільки разів ви цю п'єсу бачили?

— Рахунок втратив. Але добре пам'ятаю, що од-
ного разу в п'єсі, замість вас, інша акторка грала. А
раз у вас на сцені була права долоня марлею обв'яза-
на. А раз у другій дії ви спіткнулись об щось — і мало
не впали. А одного вечора у вас сукня зачепилася за
двері . . . І публіка ні писнула, наче нічого не поміча-
ла — так ви її заворожили своєю грою. А мені вас тоді
так жалко було, що я краватку почав був навіть жу-
вати . . .

І як я все це скінчив, вона пильно-пильно на мене
вдивляється, а тоді схилється і мого чола тіль-тіль
устами торкається . . .

І зразу в мене виприснула ложка з рук, і я вири-
ваюсь з хати . . .

І вже я не біжу, а пурхаю хмарами . . . Пурхаю,
верчуся, перевертаюся — і в хмарах, як в найпухна-
тійшій перині, купаюся. І безнастанно пишу, кричу,
горланю — і своїм нестямним гріхородженням усім
святим у хмарах спати не даю.

Кричу — хай святі мені прощають — про актор-
ку, про світ — хоч і зруйнований, знещаснений вій-
ною, а такий просторий, такий незвичайний, крас-
ний — і в ньому жити з панчохами, актрисою, Люці-
єю Меркурівною, безногим німцем, Кирилом, советсь-
ким незграбою, що „Марусю” нам співав, із американ-
цями, що Люції мило з усього розмаху кидали, —
з усіма ними і з усім світом жити до лиха ой же як
гарно-гарно ! . .

виторговую собі титул

Отож керую, ватажкую я в бараці.

І люди моїм ватажкуванням задоволені, і я радісний, бо як-не-як, а відчуття і певний посмак влади таки солодко бентежить душу. Та й немало шану я збираю від людей, а, як знаєте, шана ніколи нікому не уприкрювалась, а мені і поготів. Навіть всілякі шаноби лоскочуть й підносять гідність у керівництві.

Та й, яко керівникові, мені завжди більше перепаде добра, бо, розділяючи підлеглим і одяг і харчі, все таки якась зайвина, якийсь залишок до рідних пальців наприлипає. То прилихнуть грудомаси масла, то мило й цигарки, а то додаткові пухкі ковдри або ще там якесь дорогоціння.

І живу собі, жадної біди ні в свій шлунок, ні на своє тіло не допускаючи.

Насичений, одягнений. З друзями гостююся, в місті всіма драмами й оперетами люблюся. До чого мені ще прагнути? Що ще мені бракує?

Неначе анічогісенько. Усім усичений по зав'язку.

„Еге, еге, — нашіптує мені голосочок, що прагне ще чогось, — тобі ще багато чого не дістає. Ось навколо все професори, доктори, магістри, меценати, а ти якийсь нетутешній. Якого титулу ти виманив? Аніякісінського! Та навіть он той, з третього бараку, той горлань, рудавий, з закислим одним оком — і він навіть вже обтитулювався. Він — пан маестро. А ти —

цілий круглий пшик! А твій сусід, той трембухач, що черевце, як діжечку, попереду носить, він також обзавівся титулом. Інспектора вимантачив. А ти — ціцко мізерне. А титулу, Іванцю, в таборі так легко поцупити. Та той же самий інспектор титулами крамарює, як наша Параска яблуками. Та він вже з того заняття накрамарювався до таких багатств, що їх заледве може своїм параваном приховати.

Іди до нього! Втисни йому в руку сто німецьких марок, або висип на стіл двадцять пачок цигарок і постав дві літри вогню „стоградусного” — і титулом в мить ока обцяцькуєшся. Дістанеш папірця з печаткою, що ти доктор із красномовства, зеленосадження чи іншого якогось неокресленого горезнавства.

Скільки вже твоїх однолітків отак, не во гріх мовити, халком дістали пошанівок. Скільки вже купили титули, а ти, Іванцю, ще й досі безтитульною довбнею тиняєшся. Та невже ти не маєш замилювання до свого власного возвеличування?! Всі мають, а ти — ні! Та тобі ж, Іванцю, не треба надто усилюватись — напхай у пазуху цигарок, а в кишені оковитої — і смали. І матимеш папірця. І відразу виростеш понад голови сірої, таборової маси. Ну, ну, рушай!”

Отак я умишляв, роздумував — і вирішив будь-що-будь виміняти, виторгувати якоїсь чести. Та хоч поганенького якогось доктора.

І тоді життєвські справи мої, присяй-богу, зарожевіють!

Та ще й як!

Я тоді поміж докторами тертимусь. Панібраткуватимусь із сметанкою табору. І тоді обітруся, обчухраюся на справжнісінького пана.

Ні, ні — з докторським назвиськом я можу не абияке ужиткування мати.

Отож — до праці! Впертим дорога простилається, а страхополохам замикається.

Тому відважним будь, Іванцю!

І я своєю відважністю незабаром у повній силі й виявив . . .

Навідалися до мене Кирило і Вадим. І видно з їхніх розчервонілих лиць, що вони вже й встигли попрочистувати свої горлянки.

А я їм — тут як тут! — ще дав три чарчини на додачу.

Нахмелив ще їх.

А тоді їм таким округлим шляхом і звіряюсь.

— Хлопці, — кажу, — той сусід мій, той інспектор — що він поробляє?

— Титулами торгує, — Кирило прохоплюється з відповіддю. — І торгує аж гуде.

— Справді торгує, — докидує і своє Вадим. — Такий обгородований слимак із всіляких недоуків, невдатників й нещасників гроші аж-аж дере, просто немилосердно.

— Хлопці, — і в моєму голосі рішучість забриніла, — а скільки інспектор згребе, коли я схочу, щоб він і мене обтитулував?

— Що??

— Скільки слимак поцупить, коли дасть мені документа на якийсь титул?

— А якого тобі, Іванцю, заманулось титулу?

— Та хоч би доктора.

І тут вони, мої осоружні приятелі, напустилися на мене. Осміюють, лають мене. В живі очі мене безчестять.

— Думаєш, Іванцю, з докторською причіпкою погарнішаєш? Аністілечки! Розуму з цього в тебе не добавиться.

— Правда Кирилова — з цього олії в голові твоїй зовсім не прибуде.

— Тобі, Іванцю, чабанувати, або коровам хвости крутити, а не липовим доктором бути.

От ганьбителі! Іч, безличники! Он які ягідочки!

Он як віддячилися мені за чарки!

Їх не пригощати, а втришися варто від себе гнати!

І мене охопило вже від таких глузів настирливіше бажання титулу, а одночасно з тим бажанням і мстиве шаленство.

Помщуся над Кирилом і Вадимом. Докажу їм, що я здібний досягти свого! Здібний не чабанувати, а з титулом по таборі крокувати.

Я не буду я, коли не видряпаюсь — будь якою ціною! — на докторські вершини.

Іду! Сьогодні! Зараз!

Прилизав чуба, обсмикав прозористу сорочку, таку прозористу, що аж мою чисту підсорочину крізь неї видно, на штанях слиною канти наволожив і відтиснув — і чимсаю до пузатого крамарика.

— Пане інспекторе, — осмілився звернутися до титулоторгівця — і заикався. — Я хотів би . . .

— Що тебе до мене, Іване, привело?

— Закортілось докторства, пане інспекторе. Хочу купити у вас його.

В інспектора, бачу, облакитніло обличчя. Навіть не облакитніло, а аж осмерклося.

— А якого тобі забажалося?

— Не має значення. Яким наділите — такий і триматиму. Мені аби лише до звання доктора якось докопатися.

— Докопатись, Іване, можна. Але ціна різна на цього розповсюдженого, відомого і дуже любленого титулу. Доктор історії коштує двісті марок, книгартва — сто п'ятдесят, броварства — сто, а доктора яки-

хось хатніх господарських справ можеш добути й за п'ятдесятку — та цей останній докторат пса вартий, на нього майже усі тьхукають. Найпаче в мене викуповують броварські й книгарські папірці з печаткою. То хочеш броварським високим гонором втішатися?

— Книгарський до мене більше усміхається.

— Усміхається — бери. Сто п'ятдесят на стіл клади.

— У мене, пане інспекторе, грошей нема. Я можу вас цигарками або милом з ніг до голови закидати.

Товстун не згоджується. Він жаліється, бідкається і ніяк, крамар заклятий, не перебідкається. Мовляв, йому жити, їсти треба, а цигарками не поживишся, не нагодуєшся. Він за цигарковим димом не пошукує, а за грошима.

— Мені за титули вже давали й сорочки, штани, каструлі, а один он навіть приніс колекцію метеликів. Досить дрантя. Грошей бажаю.

— Метеликів, пане інспекторе, хтось вам подарував?

— Як це подарував? Хіба тугий на вуха? На титул метеликів обміняв. Он, диви, висять які висушені, розіп'яті... А он найбільший — крилатий неборак...

— — —

О, минувшино! І завіщо непокоїш все мене?! Ти ще й досі не зів'яла, не вилиняла з моєї пам'яті...

Осінь. Вже перші заморозки вдарили. А я в дворі метелика знайшов. Великого. На крильцях кружала різнобарвні.

Я бережно накрити його долонями й поніс у хату...

— Мамо, ви все у вікно дивитесь?

— Виглядаю й не навиглядаюся його. Хоч знаю, що він нізвідки й не об'явиться.

— Хто?

— Хто ж, як не тато наш.

— А в мене метелик між долонями...

— Звільни його. Пусти. В хаті тепло. Він серед квітів ще поживе трохи. А похолодніє в хаті — і він згине.

Метелик стрепенувся з моїх рук — і пурхнув...

Ось об стіну черкнувся і поковзом звалився на підвіконня. Тоді злетів і між квіти втиснувся. І не рухнеться... Нараз шарпнувся поміж листками й на цвітку сів.

А мати, глядячи на нього, хилитає головою. І її очі поїнялися сумом.

І вона все ходить із кута в кут і метелика жаліє. Все каже — чи то собі, чи то мені — що йому, пурхастому, сутужна пора настала. Щастить йому тоді, як весняна-літня присмність надворі розпливається, як цвірінькання в саду запаморочує радістю все живе та чуле, тоді, коли жита й пшениці буйно руняться й скидаються на неосяжну зелену плахту.

Тоді метелик розкошує.

А тепер процвірінькало усе давним-давно, поля облісіли — і один лише пугач на голому розгільчастому дереві погутькує і перековерсує журую-сумом людські душі. І незагойні рани в серці ще сильніше ятратяться...

— Так, так, замужжячко моє нещаснее...

— Ви, мамо, щось кажете не до того... Про метелика і про замужжячко...

— Холод, Іванцю, уб'є його.

— Не вб'є. Не бійтесь, мамо!

— Він любив мислями літати, правду всім в очі казати — і його в холод від нас забрали.

Я ні в сих, ні в тих. Я змірковуюсь, збираюся з думками — але думки чомусь не клеяться. Що мати

говорить?! Та метелик ніколи в світі думками не літає, він лише з квітки на квітку перепурхує. І він, метелик, нікому ніколи в очі чи поза очі не годен говорити, бо він просто-на-просто безмовний.

— І я для нього й добрих чобіт не встигла розстаратись...

Теж чудасія! А яких метеликові ще треба чобіт? Та на такі манюнькі ніжки де таких маціньких чобіток можна вистаратись?!

— І кожуха в нього нема...

Дивина!

А що робитиме метелик із кожухом?! Та кожух йому і ні до чого. Як він на ті барвисті крижкі крильця важеного кожуха натягатиме?!

— Так, так, в холоді нездужатиме він, на силах упадатиме — і в снігах полярних загибіє.

Ні, тут мати переборщує. Та ми ніякого полярного снігу в хату не допустимо — і метелик не загибіє...

А на ранок материне пророкування збулося. Ранком на вікна паморозь закралася. В хаті дихнеш — пара клубком в'ється.

Я прожогом кинувся з постелі — та на підвіконні, згорнувши крильця, лежав він без поруху. А мати шильно дивилась на фото батька, що стояло в рямці побіч метелика...

— — —

А чого це, ти, Іване, до метеликів очима вплив? Хіба зроду їх не бачив? Навіть і забув, чого сюди без стукання урвався, — нагримав на мене титулодавець. — То що, даєш сто п'ятдесят за книгарський титул?

— Зараз у мене мідяка надщербленого нема.

— То тоді чого мені голову надармо морочити?! Іди, добувай гроші, а тоді вже за титулами допоми-

найся. А грошей тобі дістати, як пальцем помахати. Цигарок досить маєш, горілкою запасся — отож пиряй у місто весь цей крам — і його розпродуй. І з грошиками до мене за титулом приходь.

Злий я, на куски пометав би цього товстуна — ось як пересоромив він мене, ось як насміявся, — та стримую своє осатаніння, бо воно, очевидячки, жадних наслідків не дасть. Я, в порівнянні з пузатим недолюдом — комашина — і мені у бій кидатись з ним — це божевілья...

І пішов від опасистого крамаря, ані слова заперечення так і не сказавши.

♦♦

У місті, у придолинку під мостом, витворилась своєрідна криївка для чорного ринку. Отам і потаємне базарище процвітало.

Наклонулась спасенна думка — попростувати туди із цигарками, щоб грошей для титулу здобути.

Увійшов під міст, у те крамарське муравлище. Чудо з чудес! Ніхто в руках товару не має, все для продажу приховане або в кишнях, або під полами, а найхитріші свої речі цінні заховонювали по кашкетках, в хустках та чоботях.

Отож чутно лише гармидер, молотять язиками жінки, щось перегвалтовують чоловіки — але у всіх руки порожні-порожнісінькі.

Я змикитив, що й мені варто цигарки десь під одежу затушкувати — і лише про них перехожим мимоходом натякати: мовляв, цигарочки під ребрами в мене є, можу витягти, хочете купити?

— Годинник новий, швейцарський, — цідить крізь зуби чоловік, — дешево віддам. Іди до річки — покажу, бо в спідніх штанях замотаний.

— Я сам, — відшпигую йому, — хочу цигарок позбутися.

— Цигарки маєш? За ними он ті два в плащах шкіряних пошукують. Коло них трися — їйбо, продаєси.

— Свічники золоті в мене запхані за убористу спідницю. Хочете? — жінка з кулачок сичить всім перехожим. — Свічники колись були у марокканського султана. Продам, як даремно дам.

— Три баньки масла і банька меду лежать он там в траві — одійдімо — і поторгуємось . . .

Одмахуюсь, одбиваюся од всіх. Мені треба свого товару, що поза одягом, позбутися.

І я, неначе ненароком, до тих в плащах, тих, що цигарок жадають, зближаюся.

— Цигарки американські, першосортні, ще й нерозпаковані, — сказав ніби отак, на вітер, і пройшовся повз тих, що в плащах.

Бачу, на мої слова один таки „кльонув”.

Він, такий витрішкуватий, вирлоокій, та ще й з крупнястою бородавкою на носі, бликнув отак зразу ж на мене. А інший в плащі, також не надто вродою наділений — такий маслакуватий, ширококостий одоробало, з руками в кишнях, — майже водночас із своїм товаришем пішов услід за мною.

Ого, думаю, будуть торги. Облегшуся од цигарок.

— У кого цигарки?

— У мене.

— Багато?

— На вас двох вистачить.

— А де вони?

— За поясом і в пазусі.

— Продаєш?

— А що ж я добрий самаритянин і задурно роздаю?! Ясно, що розпродую.

— Покажи. Нам здається, що ти нас лише дражниш. Ніяких цигарок у тебе й нема.

— Нема?! — з надсадою зіпнув я, бо як хтось може з мене брехуна робити. — А ось що таке! — і з лютістю видобуваю три пачки. — Даси п'ять марок за пачку — і будуть всі три твої.

Витрішкуватий взяв цигарки в руки, а маслакуватий так тихо, так ніжно, ну просто по-рідному сказав мені:

— Ти арештований, — і маслакувате страховище показало якусь бляху з-під свого плаща. — Ми детективи. Не здіймай бучу, бо гірше тобі буде. За мною нишком йди.

— Куди?

— В поліцію.

І він, маслакуватий, непомітно відтискує мене від гурту.

— Цсс! Не зчиняй метушні, — і він шарпає, кундосить мені руку. — Йди сумирненько, наче ми давні друзі.

Я холоднісінький. Рятуйте! Затенетили мене! Потрапив у капкан. Попав у пастку!

Чвалаю ні живий, ні мертвий поміж двома причепами.

І коли ми всі троє поруч один одного йшли — мені сяйнула думка від всіх цигарок, якими я понапиханий, ослобонитися. І я висмикнув сорочку — і з-під неї полетіли на землю пачки. На моє щастя, посипались на траву — і шурхоту не нарobili. І слідці моєї хитрости не запримітили.

Висипав добро. Як судитимуть, думаю, то лише за три, а не за двадцять пачок. За три кари мені напевно поменшає.

Іду з шпиками, якийсь наче надвоє переломлений.

Що ж робити? Тікати? Зловлять та ще й лупня дадуть. Віджарять кулаками так, що відірвуть душу мою від тіла. І тоді побитого, зневаженого, розбитого в поліцію заволочуть.

А може упрохувати їх? Хіба навколішки перед ними бухнутись — і милосердя попросити? Коли ж від страху в мене не розмикаються уста. А коли розімкнуться — то такі доробла навряд чи змилосердяться й мене відпустять. В них обох очі, як у стерв'ятників, а лица червонючі — хоч на них яєшню жар. Таких огидних типів рідній матері впросити не удасться.

А може одному піском очі засипати, а другому каменем у голову пошпурити — а самому в ноги? Еге, я лише зігнуся, а обоє з-під плащів нагани повиконлюють і мене, як куріпку, приколошкають.

От кепські справи. От талан маю! Заліз по вуха в трясовину — і хто мене тепер із неї висмакатиме?!

І з мене хвищить піт. У голові гуде. Розбринілося в вухах. І увижаються мені всілякі страсті. Грати, кайдани, замки, плісняві камери і поліційне невсипуще око наді мною . . .

Що я починив? О, ганьба, стидовище! Отак зараненько, так би мовити, на зорі життя, урядник голупого концерту, керівник бараку, вітальник капелі бандуристів у буцегарні опинився . . .

**

У поліції сперш мене всадовили в жерстяне, твердоще крісло, а тоді ну бо підкопуватися під мене. І хто я, і звідки, і як потрапив у це німецьке місто. І де мої батьки, сестри, діди та інший дальший родовід. Я городжу їм нісенітниці про Арабію, Аравію, Сагару та інші закутки землі, в яких я, буцімто, родився і

якими мандрував, але по яких насправді моя нога ніколи в світі не ступала. Я навіть і на мапі не покажу, де ті географічні чуда розміщаються . . .

— Ну, а що тебе змусило на чорний ринок забрести й за цигарки витягувати з людей такезні гроші? Що штовхнуло таким нечесним способом наживлятися?

— Я титулу хотів — тому і цигарками гандлював.

— Що? — і вже просто ошелешився маслакуватий слідець-паршивець. — Про який титул варнякаш?

— Про будь-який. Навіть поганесенький.

Поліційна братія бараніс. Не інакше, думають вони, клепки в мене порозсихалися. Мухи літають у мене в голові — і тому я патякаю щось невпопад.

— А в тебе, скажу тобі, заплутані всі справи, — вже той, з бородавкою на носі, до мене звертається.

— Арабія, Сагара, титули . . . А рідня твоя тут із тобою?

— — —

— Хороша в тебе, Іванцю, рідня. Мати — розважлива, поважна, а дядька в селі як шанують. Роботящий, мізкуватий. Покривдженого грудьми власними прикриє. А за правду — очі криводушному отак і виколе. І за неї, за ту правду, здається, може й життя своє віддати. І твої сестри менші, як лялечки. Як йду вулицею, то вони хором до мене обзиваються: „Доблий день вам, Катлюсю!”

— Спасибі, Катрусенько! І твої рідні непогані. І ти — голубка золота.

— Справді, Іванцю, в тебе рідня — позаздрити не гріх. А як ми поберемось — із нас та з наших дітей такі хороші люди також будуть?

— Аякже. Напевне ти і я і наші діти будемо ще кращими. А ти, Катрусю, станеш ще статечнішою від матері моєї. І я, як мій дядько, правду любитиму — тільки не знаю, чи я за нею заступлюся, чи за неї грудьми стану. В мене груди не такі широкі, як дядькові. А діти наші — всі дочиста! — усім, усім, усьому світові „доброго здоров'я!“ наввипередки бажатимуть.

І не справдилось нічого з цього. Я втратив Катрусю. Мати з сухот напевно вдома догоряє. А дядька за те, що правду понад усе шанував-любив і за неї груди підставляв, запроторили туди, куди раніше загнали й батька — в льодові Сибіри. А сестри в присадкуватій хаті підрастають в нужді, біді та горі...

— — —

— Масш рідню тут, глушмане?

Я оговтався. Той, що з бородавкою на носі, чекає від мене відповіді.

— Маю.

— Як їхні прізвища? Де вони живуть?

— Маю сестру. Люція Меркурівна фон Шпігель із Третього табору і акторка Анжеліна з Драматичного...

От скоробрех. До чого домислився? До чого договорився? Сказав отак якось навманя, довго ум свій не утяжуючи — а тепер жалію. Вмішав в цю халепу Люцію і акторку. На яку біду? Через себе мороки їм завдав? І цілком надармо. Бо ці поліційні слідці й нюхачі таки докопаються, домацаються, що я сказав чистісіньку неправду.

Але вже пізно самого себе поправляти. Сказав — хай буде так. Що буде — того не минути...

Заводять мене в камеру. Загрюкують за мною двері — і я вже стовідсотковий полоненик, арештант, злочинець...

Розглядаюся. Чи може можна якось перехитрити варту і вилізти, викарабкатися з цих цементових чотирьох стін? Не вилізу, бо нікуди вилізати. Все загратоване, зазамковане, зацементоване... Задер голу, задивляюся у просіку вікна — і знадвору окраєць неба видно.

І відтіль собака по-свобідному вигавкує.

А небо накондубачилось, заволоклося усе хмарами — і наче смуткує, що я опинився через титули за ґратами.

Ех, почуття таке, що хоч на собі чуба рви.

Лякливе передчуття. Відчуваю, що мій живчик швидко-швидко — і аж ніби дрібушку вибиває.

І я думкою сягаю до табору. Це ж сьогодні субота — і в нашій фанерний театр тепер напхом людей найшло. Ото тепер там всі гульма гуляють, а мені ось у пліснявій коробці витупцьовувати доводиться.

А потім... ті, мої в таборі, як дізнаються про арешт мій, то охнуть. Я весь табір цим арештом відстрашу від себе...

Час тягнеться, як зашерхла мазута. І я з роздумів вже й трохи стихомирився.

І придрімав...

Коли крізь продрімки чую — заворушилося, закомашилося в коридорі. Перелопотіли чийсь кроки...

О, тримайте мене, бо я вмираю! В коридорі темнявому, цеглястому, похмурному блиснуло сонце...

Ну, так, стоїть моя богиня. Уславлена акторка. Та, власне, на яку видивлявся безліч разів на сцені. Та, заради якої я до каси театру стільки мила повідносив.

Вона дивиться — і я бачу в її очах схвильовану ніяковість — дивиться крізь ґрати впрост на мене.

— Ваш родич? — і маслакуватий до неї очима пеститься. — Невже той арештант — ваш родич?

— Мій добрий знайомий. Він час від часу працював у нашому театрі.

— Грав?

— Відчепіться! Не чуєте — кажу — працював. Розставляв стільці, приносив воду, виводив у парк собак, коли в цьому була потреба. Ось вам гроші — звільніть його. Я багато не маю часу — мене в театрі на пробу чекають. Він перепродавав цигарки, бо терпів нужду. І він зовсім не знав, що таке перепродавання заборонене. Беріть гроші — і хай він іде з миром.

І якоюсь запобігливою приязню, доброзичливістю обарвлюється її лице.

— Будьте ласкаві, відпустіть...

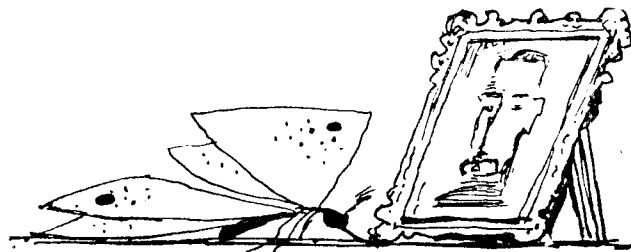
Мені враз пліснява камера порожевіла, а шматок неба в ґратах осяявся добезміри. І цементові стіни чомусь гладенькими зробились — і виблискують, як свічки в церкві. Ні, я знаходжусь не у в'язниці, а в хоромах.

— Знаєте... Вірте... не треба нам ваших грошей, — і маслакуватий з женихівськими вихилсами видрібує перед акторкою. — Скоро прийде начальник — і ми його, вашого знайомого, божуся, відпустимо... За годину ви вже його перед собою бачитимете...

Вона відходить, а я в думці обціловую не лише її, а й ту доріжку, якою вона до виходу попростувала. Ні, щастя мене не відцуралося, воно для мене ще десь завалалося — і ось у слухну годину мені в пригоді стало.

Я ладен навіть заспівати із безтямности. І хочеться заляпати в долоні... Так мене удача розбадьорила.

Та не встиг я опам'ятатися від радісного шалу, яким мене акторка своєю присутністю наділила, як у буцегарні з'явилась наша красулька, наша Люція Меркурівна фон Шпігель.

Ого-ого, думаю, оце вона тут тепер повоює!

А маслакуватий вже й вдивляється у неї і лестощі їй верзе.

— І така хороша, така зграбна та тендітна, не полінувалась у нашій в'язниці появитись.

— Не заради вас, гарбозомордий, тут з'явилася, — оперезала вона лестивця. — Завіщо мого брата ви в цій клітці тортуруете? — А тоді рашпільним, відьомським голосом перекинулась й до мене: — А ти, чорнобрив обскубаний, полиняле півтора нещастя, як сюди попався?!

О, Люція добре зачинає. Можливо двері цих загратованих дверей можуть хутко для мене й відімкнутись.

— Вони, — і вказую на маслакуватого, — заволокли мене сюди. — І, пересилиючи зловтіху, штучно попхницькую, щоб наче зайвий раз Люції показати, як я тяжко зношу всі наруги та як марнуюсь та тортуруюсь тут.

— Він, красуне кучерява . . .

— Без „красуне кучерява”, бо не зчується, як я долонею заїду у ваше одгодоване лице.

— Він, достойна пані, папіросами в місті гандлював . . .

— Не диво, що мій братик гандлював, — і вона поліцаїв поглядом так ошкварила, що вони всі, як цуцики, ладні перед її ногами на підлозі повкладатись. — У нього, в мого брата, з дитинства клепок нема.

— Як нема?

— А так. Він змалечку вдався ненормальним. Тому й ніяких законів не розуміє. І тому він, дурник мій хороший, безглуздик любий, лізе туди, куди не треба.

— Дурник?! — насторожився маслакуватий. — А тут ось перед вами була акторка — і казала, що він в театрі буцім то . . . грає.

— Була акторка?! — і Люція Меркурівна з несподіванки поламала брови і уста зібрала дудкою. — Акторка? . . .

— Ага.

— О, так, я й призабула. Він раз за сценою своїм писклявим голосом для п'єси шум зчиняв . . . І за акторкою два дні двері зачиняв. А на розум мій брат напевно добре шкандибає. Та хіба ви не бачите, що в нього не всі дома. Та дивіться, в нього очі, як в того песика, якого сказ напав.

От яким огиддям мене вшановує, он яким паскудством мене частує! Але мушу все зносити, бо вона, либонь, одна-єдина, що зможе мене з цієї клітки вирвати.

— Отож кажу, він начисто дурнесенький. І ви на його вчинки не зважайте. І відпустіть його.

— Е, в нашому місті і своїх дурних вдосталь. Навіщо нам ще чужих дурних тримати. Ми його відправимо додому.

— До якого дому? — і Люція ліктем сперлась об стіл, а її обличчя зблизилося до маслакуватого так, що ось-ось їхні носи почеркнуться. — До якого, в дідька, дому ви бо здумуєте відсилати?! Спершу той дім його знайдіть. Воно, Богом зобиджене, родилося у Франції, юнакувало в Сіцилії, тоді над ним зглянулися грецькі монахи і взяли його в жіночий монастир, в Марокко. Куди його відсилатимете?

Поліцаї внишкли. А Люція далі штрикає їх очима. Аж врешті маслакуватий взявся за слово.

— Як він, ваш братик, через розум свій не вмів шануватися — то хай він ліпше сидить спокійно за ґратами. Ми його нікуди не відсилатимемо, але й із за ґрат не звільнимо.

Люція кип'ятком скипіла.

— Я вас краще усіх за ґрати посаджая, а брата свого визволю. — Не інакше, як Меркурівні знороченість шкарезних поліцаїв допекла — і вона заходила шпетити їх на чому світ стоїть. — То ви не вмієте штитися та шануватися — і вам лицює із-поза ґратів баньками світити, а не мосму скаліченому братикові. Слухайте, я зараз же іду до американського генерала, я в нього, запам'ятайте, секретаркою працюю — ось дивіться документи, — і вона тиче під носи слідцям і поліцаям якісь папірчики, — чуєте, іду до генерала із скаргою! І як поговорю із ним — вам не минути лиха! Ви напевно розчурастесь з вашими теплими посадами. Генерал вас усіх або порозганяє, або повиарештовує.

От Люція бреше, а при цьому й не моргне. Її в брехні не треба й підмагати, вона в цьому ремеслі добрий досвід має. От що значить — жіноча краса, принада. Вони засліплюють навіть поліцаїв. І не лише засліплюють, а й примушують їх навспинячки, дрібки-дибки, перед нею вигинатись. От що значить діва з чаром та невимушеною, щирою брехнею! Це скарб! Такій діві, як кажуть, і сам дідько діти колише.

І я в душі на радощах пробі кричу. Висмикне мене Люція з цієї неволі! Ййбо, вирве!!

— Він хиренький, дурненький, — не вгамовується Люція, — і побіг із слабого розуму на чорний ринок на людей порозглядатися, а ви його отакими мацапурними ручищами, як кліщами, схопили і хочете, щоб він у камері дух спустив. Ну що ж — спустить — начувайтесь! Повдовіють ваші жінки й посиротіють діти. Побий мене грім, що не брешу!

Маслакуватий, наслухавшись Люціїного вереску про генерала, вдовіння й осиротіння, щулить очі і навіть трішки порухує вухами — добрий знак — надія

є, що полюбовно залагодить мою арештантську справу.

— То ви . . . — і той, якому бородавка всілася на вершок носа, загикнувся. — Ви . . .

— Мадмуазель Люція Меркурівна фон Шпігель.

— Е-е, фон Шпігель, ви справді в генерала тес. . . секретарюєте?

— Не лише секретарюю, але й дружу з ним.

— То ми, — вже маслакуватий із цуциковою провинністю виявляє Люції всю свою улесливість й підхлібство, — ми цього не знали.

— Тож тепер хіба знаєте?!

— Та знаємо. Чи можете тут, — і маслакуватий тицьнув униз папірчика, — тут підписатися, що забираєте додому свого братика.

— Можу й двадцять разів вам підписатися. Мені підписів своїх не жалко.

Люція шкрябнула по папірчику, а я вже тим часом стояв у коридорі.

Вона згребла мене за руку — і на хвильку ще зміряла з голови до ніг усіх в поліції. І при цьому як запишилася. Наче вона не кабаретниця, а з царського якогось двору.

І ми повільно вимаршували з ґратів на вулицю...

І вже на вулиці Люція випустила мою руку і смальнула мене в шию так, що я аж спотикнувся.

— Ти скрізь, Іванцю, куди не поткнешся, запаскудишся! От кручений, от до чого докрутився! Ну навіщо тобі було на чорний ринок теліпатися?! В тебе ж, опудала, все є. Є що їсти, є в що вдягнутися, є горілка — отже є чим замакітритись. Чого ж тебе антипо потаскав під міст?

— Хотів грошей придбати.

— Пощо?

— У інженера, у того пузання, хотів купити титул.

— Який?

— Докторський.

— Тобі той титул личить, як псові реп'яхи.

Я змовчав. Я згоджувався з нею. Дуже згоджувався, бо мені вже мати титул зовсім відхотілося. І в мене назорілася думка віднині лише чесним трудом жити.

я в сваху перекинувся

Доки дійшли до бараку, Люція перерешетила, перекляла мене, горопаху, так, що в мені єдиної кісточки не залишилося, яку б вона не зачепила й не виклила.

І трястя й перетрястя... І невдаха, недотеса я. І тімаха нікудишній, і розумник псячий. І не людина, бо й вустілки людської не вартую...

І коли б, мовляв, не вона, Люція, та не та акторка, ніякі мої викрутаси мені не пособили б — і навсидьки я нудився б, морочився б за ґратами та скапував би здоров'ячком, як свічка та, яку баба ненароком поставила дідькові на шану.

Подумати — крутився, вештався — й навештався до того, що в буцегарні опинився! Пригод хотів — і напригодився, що заледве з в'язничними тарганями та щурами спатки не ложився.

Йолоп! Голий йолоп! В голові не мозок, а товчену солону маю! Тепер, вичитує вона так далі, я повинен уже знати, якою ціною треба платити за необдумані вибрики та дурні пригоди.

І вкінці не сказала, а пострахала. Прошпетився, каже, раз — виручила, а як ще завіюся в якесь паскудство — вирятовувати ніколи в світі вже не буде. Що вона, Люція, найнялася мене нянькувати та все з болота витягати?! А дзуськи!

Кляне, банить, а мені аж-аж туманиться у голові. Бо такого вичитування мені в житті ще не доводилося вислухати . . .

Зрозуміло, того ж самого тижня мене вигнали з посади проводиря бараку, бо як же в'язень, в якого буяє хтивість легкої наживи, може порядок у громаді запроваджувати.

І витурили мене, як пса з теплої буди. І лишився я без праці. Такої вигідної і прибуткової. Ну що ж — за місяць безробіття попрідав та попроміював усе, чим призапася, коли був на „жирній” роботі.

Пропрідав, а тоді знову на ліжко усівся — рипливе, хитливе . . .

Напівголодний, напівобідраний, необіпраний.

І перейшов виключно на їжу табору, яку американці нам давали: горох, що розбубнявлювався у ющі, картоплю з чорними „очками”, чечевицю, сухе м'ясе і м'якенький, глевкий хлібчик.

От таланниця мені всміхається?! Не всміхається, а шквіриться до мене і стусанами обчастовує. Але нема на кого нарікати. Сам на свою голову біду накликав — через той триклятий титул! — і тепер вона, ота біда, мене товче без милосердя.

Сиджу або лежу за параваном. Згорблений. І навіть руки від прохолоди вечірньої поскарлючувались.

Та не піддаюся. Ворушуся, бадьорюся. І, сидячи чи лежачи, крізь відчинене вікно пізнолітніми присмерками люблюся, бо чимось іншим любитися мені вже зась та годі. Милуюся так, щоб хоч трішки приглумити надокучання порожнісінького шлунку . . .

Милуюся — і при цьому мимрю сумовитий віршик:

*Іду садом,
Цуцик рядом;*

*Він на мене ніжку піднімає,
І мене, безземний, зневажає . . .*

І сам не доберу, як це мені співи на ум наповзають?! Може тому, що надворі празник у розпалі . . .

Сиджу — ноги терпнуть, лежу — боки відлежую, а у вікно все таки зорю: що за блаженство, що за рай за мою халабуду!

Ось-ось вечір на землю припадає. Поле закривається темно-жовтавою широкою-широкою наміткою.

А п'яний вітер, набухканий пахом стиглої пашні, вдирається у вікно й добувається аж під простирало — і мене всього тремтливою свіжістю обкутує . . .

Я аж вищу.

Оце так вітер. Скрізь забирається, всюди добувається. Ось мою бідацьку постіль вже розкидав. І від нього, витребенькуватого, і дерева за вікном коштаються й розтріпуються.

Чи не хороше!

А місяць. Пульканий, повновидий вийнявся із неба й змальовується іскристим мідяним полумиском. І посріблює усе — дерева, дорогу, поле . . .

А зорі повинизувались рядками, трикутниками, хрестиками і візерункові вишивки пригадують.

Гарно!

І я вже про все негоже, що недавно звідав, забуваю.

Мирно, тихо. Ніяких обов'язків не маю. Жадних титулів не прагну. Про голупі концерти й урядкування у бараці не хочу вже й пригадувати. Сам собі господар, володар і цар . . .

І так перевертаюся з боку на бік. І якась лінива бездумність заволоділа мною. І вже ніякими мислями моя голова не труждається. Цур всіляким розмислам

— від них чомусь мені лише одні прикрощі трапляються!

І так хвилинку-дві-десять я наче в бездиханну і водночас блаженну колоду перевтілювався...

Я зачерствів.

І бажання маю, щоб і далі в такому безтурботному, чудовому безіснуванні полежати — та хтось порушує мене.

Хто ж, як не мої старі знайомі — мої думки. Знову вони спідтишка налазять... і розбуркують мою трохи перепочилу голову.

„Блаженною колодою, Іванцю, гарно бути, — шушукають думки, — а чесною людиною бути ще гарніше... Так, так, Іванцю, заприсягнися, що ти нею нарешті віднині станеш”.

І я дивлюся крізь вікно — і місяцеві, зорям, осрібленій дорозі, деревам та полям мовчазно кажу: „Кінець крутіїству. Кінець і ошуканству, і шахраїству, і іншому шарабурству й навіженству! Совісність, шляхетність — уперед! Беріть мене і лише мною володійте! Відтепер понад усе — лише справедливість! А хай земля вгинається, гори западаються — рішення моє не зміниться! Нізащо вже не ступлю на слизьку дорогу, з якої скочуються в провалля ганьби й неслави!

Годі! Досить соромним вчинкам жити! І годі, досить лежні справляти та на місяць-зорі з розчуленням спозирати! Гайда до праці! На кухні віддавна потребують, щоб хтось миски й тарілки переполіскував, картоплю обчищав, підлогу обшкрябував — туди мені дорога стелеться. Там, на кухні, гаруватиму, запрацьований харч споживатиму і людську пошану здобуватиму...”

Такі, як чуєте, сповнені високих прагнень, почуття охоплюють мене — і нараз доноситься гупання

в коридорі. Дослухаюся. По впертому, нахабному чалапанню здогадуюся, що до мосі халабуди ходяча підлість насувається. Нема сумніву, безпомилково — надходять мої, хай їм буде грець, друзі. Отже чомусь захотілося Вадимові й Петрові, нашим таборовим козлам, мене відвідати. Кирило від них відстав, він найшов козулю-цяцюню Меркурівну — з нею одружився і напоумився. А ці двоє ще й досі самотинцем швендяють, розтовчуючи зарослі стежки та бур'янища.

А чи не вгадав. Ось уже в мене за параваном гості вистовбичують.

— Добрий день! — хоч уже пізній вечір, а для Вадима ще день існує. — Чи від твого лежання, Іванцю, в ліжку ще дірка не просоталася?

— Як почувася, Іванцю? — І Петро торочить нісенітницю.

І обоє виглянсувані, обчепурені — видко, цього вечора бур'яну не толочили, вищукуючи дівчат, а просто з якоїсь гулянки до мене всунулись.

І мене з ліжка відсовують і самі на ньому без жадного дозволу сідають.

— А ви, — гримаю на них, — задавлені козли, без стукотнечі не вмієте до людей заходити?! Потиху входьте й розсідайтеся.

— А що в тебе діти в колиці висипляються, що ти так стукотнею тривожишся?!

Я мовчу. З ними однак до чогось путнього не договоришся.

Отак ані словечком не обмовлюся, а вони мене самі зачіпають, роздражнюють. На сварку підбурюють...

— Іванцю, а чого це ти повісив носа?

— То, Вадиме, ти зизуватим став — і тобі манячиться таке безглуздя. Очі в тебе, нівроку, величезні,

окань з тебе не абиякий — а недобачаєш, що ніс у мене не висить.

— Неввічливо, Іванцю, нас вітаєш. І чого ти злишся? У тебе ж, братику, глузд за розум завернув. Гостинности в тебе ні на краплину.

— Не люблю, Вадиме, я рабської гостинности та чемности. Що до вас чую — те й дарую!

— Еге, кульгає в тебе чемність. Ми до тебе з гречним вітанням, а ти — з гадючим сичанням. Негарно так, Іванцю, зовсім бо негарно.

І чого липнуть до мене? І найшли коли мене чемности навчати? І хто? Ті, в кого ввічливости та люб'язности зроду-віку не було. От напасть! Припленталися майже нічною добою і каверзи викидають. І як їх витурити? Яким чином цих грубошкірих налазнів спекатись?

Ич, чого їм заманулося? Наїжилися, що я їх без гостинности зустрічаю. А що ж від мене сподівалися, щоб я їх кадильними словами обсіпав та з силуваними усміхами обіймав?

— Ми прийшли, Іванцю, бо думаєм, що ти нам на щось знадобишся.

— До рогатого ідіть, він більше вам стане у знадобі.

— Спасибі!

— Ковтайте на здоров'я!

— В тебе, Іване, голова задурманена, засмічена.

Варто її прочистити.

— Прочищайте свої. Моя й без того чиста.

— Ти штурпак, Іване!

— А ви правдиві надобні!

— Сказися ти!

— Проваліться! Пропадіть пропадом з-перед очей! Щезайте, бо я можу розкипітися!..

— І ми здатні розсатанітися!

Бачу, цей двобій ні до чого не доведе. Ось — лусь! — полуціювалися, пошарпалися словами — і їм нічого, а я собі сотаю нерви і обезсилую себе. Ні, не варто кокошитися та пузиритися. Веремію здіймати надаремно. Може, примирливістю їх швидше здихаюсь. Отож прийдеться хоч-не-хоч із ними якось годитись.

— Бачу, Іване, що ти хотів би нас позбутися. Вгадав?

І хоч у мене клубувався гнів, я стримав себе і відповів.

— Та сидіть вже, коли всадилися.

— А ти, Іване, марнуєшся. Страшенно марнуєшся. Без праці хирієш. Канючити, циганити копійку тобі соромно, а заробити копійчину не стає кебети. А ти і ми удвох („ми удвох” — це Вадим про себе й про Петра), чуєш, ти і ми удвох — можемо в маслі купатися.

Я без слова терплю наругу. От і харцизний той Вадим. Торочить неправду — і хоч би лице трішки затінилося від сорому — так ні. „Купатися у маслі?” Еге. Вже накупався — досить. І м'ясом мене били по обличчі, і з ножем сапали за мною, і ляців я вже відкуштував, і у в'язниці побував. Ні. Вже до спілки ні з ким і ані за які гроші не пристану. Це вони не інакше, як заміряються на якесь нове неладне діло. Хай розпочинають — але без мене. Я ліпше без спілки голодранцювати чесно буду.

— Вадиме, що ти замишляєш? Хочеш вже другу корову різати?

— Ми, Іванцю, корову кому іншому залишимо, а оженінням займемося.

— Я сам, Вадиме, без вашої допомоги подумаю про свою женячку.

— Ми когось чужого женячкою облутаєм. А ти лише згодься у цьому, скажімо так, шлюбному гандлярстві за сваху бути.

— За сваху?! Шукайте сваху в спідниці.

— А ти, Іванцю, свашкуватимеш, як виняток, і в штанцятах. Ну як то — згода?

Та як я смію згоду дати?! Вже мене в сваху перевертають, а завтра схочуть, щоб я їм, як пупов'язка, прислужився. Нащо вже намовляють? Пробують закувати в пута, з яких недавно, дякуючи лише Люлю й акторці, вислобонився. Вичалалав щойно з каламуті, а вони мене вже в багновицю вштовхують.

— Не морочте голови мені!

— Вислухай, Іванцю. Щаслива нагода тобі всімається. Слухай. Добру раду тобі дамо.

Еге, роздумую, давайте краще самі собі. Мені ваше раяння ні до чого не придасться. Я начхав на нього!

— Облиш, Вадиме, раду. Я віднині чесне життя вестиму. Для мене віднині чесність — понад усе.

— Живи, Іванцю, чесно, совісно — хоч світ ніякої совісти не знає. Тепер, після війни, усі лише безчестяться. Всі обманють, шпигують, продають, зраджують — всі: американці, совети, французи, італійці — та навіть у Швеції, де холодно, — і туди чесність та совість рідко тепер навідуються. То з якої речі ти святим мусиш лишатися?!

Вадимові докази до деякої міри на мене вплинули. І від обов'язку, який я добровільно сам на себе взяв, трохи мене звільнили.

А може, й справді ще раз до ошуканства вдатися, щоб зиску дістати, а опісля вже й на чисту життєву дорогу стати? А може, вдамся?

— Масмо справу, Іванцю?

— Махлярську?

— Звичайно. Інших справ у нас і не буває.

І Вадим тут — як стій! — уже все й викладає. У шепелявого, ще з царських російських часів генерала й графа, багача, в якого третина турецької крові, третина російської, а решта якоїсь міжнародної, отож у того графа (він живе також у нашому таборі), є нащадок. Синочок. Двадцять три роки недавно йому відстукало. А графинятко неодружене. А кров до кохання в нього вже бурує. І той синок до Софійки, до його, Вадимової, дівчини гарячим оком кидає.

— Ти, Іванцю, з тим графіком здружися. Я б і сам з ним приятель нав'язав — так він знає, що я негідник — і напевне не схоче зі мною стрічатися. А про те, що ти також поганець — йому ще невідомо. Про це він пізніше, сіромаха, дізнається. Отже заприятелься з ним, а тоді й про мою Софійку йому слово добрес закинь. Мовляв, вона вже на порі і гарна, і до нього, графика, майже не байдужа. А можна й так зробити: натякни йому, що вона стане не лише до нього не байдужою, але й в нього закоханою... Уторопав? Графік ще не знає, що Софійка — моя майбутня шлюбная планета — і з телячим захватом затупає, коли вчує Софійчине ім'я... І все до синка того прилещується, примилується, годи йому...

Я витріщив очі і осмутнів. Невже Вадим перелюбив дівчину і хоче накинути її на шию кому іншому? Здавалося, що він хотів із нею на рушника стати, а тут тобі така зрадлива справа? Заманулося, либонь, трохи самому йому побути, а там зблизитися, злюбитися з якоюсь іншою. От зрадливий ящур у людській подобі!

— То ти, Вадиме, отак, з легкої руки, віддаєш Софійку графікові?

— Не віддаю, а Софійкою графика у сліпий кут

затисну . . . Софійка в цьому моєму розплануванні буде принадою, а ти, Іваноньку, крючком . . .

— Я — крючком?!

— А так, Іванцю. І як генеральчик клюне — ми й потягнемо . . .

— І навіщо вам генеральчик той здався?! Нащо його тягнути?

— Ми, Іванцю, не його, а з нього, з нього, чуєш, потягнемо. Він золотом обсипаний, як ти турицею. І ми з нього витиснемо через мою Софійку і золота, і грошків, і напиків, і м'ясних і сирних закусок. Він нас угощатиме і годуватиме — аж куритиметься у твоїй хаті чи пак халабуді. Ти сперш зазнайомся з ним і призвичай його у всьому тобі довіряти. Це перший крок. Дальший — приведи його до своєї халабуді і почни з ним говорити з панібратською безпосередністю. А я тим часом підшлю до твого леговища й Софійку. Софійка буде в кохточці з рожевими принадами крапками і в спідничці не надто довгій — це для того, щоб графік цілком отуманів і від її ніжок. Тоді розговоріться втрюх. Софійка йому щось буркне про кохання, одруження й інші баламутності, а ти тоді й берись до діла. Мовляв, ніякого кохання без частування. А тут і ми, я й Петро, надійдемо. І за невісту, що буцім то генералик нам із-під носа забирає, потрусимо його. Скажемо йому прямо — хоче він Софійку за дружину мати — хай відкуп дає. І ми й не лише об'їмося й обп'ємося, а й на німецькі марки розживемося. І, окрім угощання, він принесе і золота, бо як же його наречена без золотих сережок, годинників і перстенів ходитиме?! І як ми так, із твєю допомогою, його з тиждень поводимо — і з нього все повитрусуємо, — тоді й проженемо. І тоді й грошима обзаведемося, і золотом збагатимося, і Софійку збережемо — і жениха збудемося . . .

— А Софійка на всю цю затію згодилась?

У Вадима чоло раптом зібралось гармонією.

— Я в неї згоди й не випрохував. Вона, Іваноньку, в мені душі не чує — і заради мене не лише генеральчика круг пальця обведе, а й плигне у прірву, коли їй накажу.

— Вадиме, але графік метикуватий, змисний. Він може прочути недобре — і ні на що не згодиться.

— Ще й як, Іванцю, згодиться. Софійка як устромить у коси квітку, як надягне блюзочку з дірочками, а під дірочками рожевий шовк поблизкуватиме — то він, присягаюсь, очманіє.

— Він змисний, — підохочус мене уже Петро, — як баран, коли на ворота з розгону кидається. Він простий гусак . . .

— Лошак, — додає вже Вадим жару, — лошак. І він як побачить гошу для себе пару — замакітриться. І тоді сипатиме грішми і золотом, немов половою. І в мене вже розвіваються думки.

І розпукується сумнів. Мабуть, треба на правду відкинути ту чесність, що до мене так допіру горнулася.

Пристану до них. І золотом, і грошиками, і повним животом залатаю свою діряву долю.

Ні, не чав'ядітиму, не чахнутиму в хаті, а житиму. Житиму! І навіки розлучуся з своєю занудою-самотою. І не лише самотою, а й злигодою.

Що там — був уже в таборі всім — а свахою ще не траплялося бувати. Отож бо буду!

— То як, Іванцю?

— Беруся. Але четвертина грошей і золста моя.

— Немає мови, що твоя. Я й знав, Іванцю, що ти візьмешся. Знав, що в голові в тебе не сироватка, а добра олія. І я не помилився — голова в тебе добре працює.

Отже баритися не варто. Вадим і Петро наставилися, щоб завтра й почати заловлювати в сіті генеральчика. Ну що ж — заловлюватиму. Тинятимусь коло його бараку, поки його й не спіткаю. А, спіткавши, дівчатами почну йому задурювати голову. Тоді від дівчат перескочу до однієї з найкращих, до Софійки, що мовляв, ще й досі до себе самотньо подушку вночі пригортає. (Генеральчик й гадки не має, що та Софійка вже з місяць вечорами з Вадимом всі зірки на небі перераховує). Обмалюю „женихові” Софійку так, як ще жадну царівну не обмальовували й обмальовувати вже не будуть.

— Обмальовуй, Іване, та дивись, часом, перед женихом з великого обмальовування не пробрешися.

— Я брехати, Вадиме, вмію, пробріхуватись — ні. Завтра начну сіті навколо генералового бараку розтягати.

— Розтягай! Давай на знак згоди руку!

І Вадим тріпонував несамовито мою руку . . .

**

Щось днів зо три покрутився біля „генеральського” бараку — і надармо. Раз навіть розхоробився і в бараці двері прочинив — і проткнув голову всередину — та в цей час десь собака захлинулася од гавкання і нагнала мені холоду — і я гайда під ліс щосили драпати.

Поникав лісом, опісля понудився за параваном — і знову повертаюся до праці. Цим разом вже повз „генеральське” вікно проходжуюсь. Обережно вистежую, бо хочу, щоб ніхто не запримітив у моєму сновиганні чогось підозрілого.

І так з годину плентаюсь туди-сюди, на шиби позираючи.

Без успіху. За шибами — ні руху. Наче все там вимерло. А плентатись і незручно і до того й неприсмно — саме десять-двадцять хвилин тому зливний дощ жбухнув — і стежки набухли — і я як йду — з-під ніг аж чвйкає та квакає.

Але заради гроша і золота чи не варто не лише наморитися, а й намерзнутися чи навіть і перестудитися.

І так мішу болото щось з годину — і зненацька охнув — з бараку виходить синочок із блакитною кривцею, синочок, якого я, далєбі, хто-зна відколи вже висліджую.

І він зближається, а в мене мізерні залишки мого спириту й хоробрости кудись відразу й вивітрились. Розум наказує: „Гартуйся! Каменем ляж, а готуйся сіті розкидати і в них генеральчика хватати!”, а тут язик прилип до піднебіння — і не домислю, не доторопаю, як цього блакитнокрового обдурити і в тенета захопити?

Та ще й до того не порушуся. Обаранів. Як заляк в болоті. І що ж — оця моя розгубленість мене й обрятувала.

Він, цей на вигляд сором'язливий і не надто гарний (але крацій, правду кажучи, за мене) генеральчик переді мною зупинився.

— Ви, Іване, щось тут загубили?

Я втупився в землю — а, може, подумає, що щось у болоті відшукую. І вагаюся із відповіддю. А здоровий глузд знову мене стьобас. „Нечемо, неотесо, що ти з-за рогу прибитий?! Чого квасишся, чого каламутишся? Усміхайся — і роззолотиться перед тобою світ! Зав'язує з ним розмову, бо інакше щаслива нагода облишить тебе!”

— Сірники згубив — і ось шукаю. Закурити без них не годен.

Звичайно, невідь що верзу. Дурницю вимудрую, бо ж чи варто в болото за сірниками видивлятися?! Та коли б вони й справді на землю впали — то вже б так звогчили, одмоккли, що ними не можна б було однак покористуватись.

— Ось вам сірники!

От нема удачі! Не я його, а він мене у сіті впултав. Де ж мені сірники брати, коли в мене при собі — жадної цигарки?! Мій дорогий батько, дякуючи його всесильній „медицині”, навікивилікував від курення мене.

І мнуса, швидкоую в думках. Як же мені тут відбрехатися? А відбріхуватись конче треба.

— Та я забув цигарок із собою прихопити, — на-решті писнув. — Заспішився і забувся...

— Ось вам і цигарка.

А хай ти, Іване, — став вже кобенити сам себе, — хай ти тріснеш! Видумав — ні притулити, ні прилатати.

І як мені брати цигарку, коли я навіть не вмію нею затагнути.

Але мушу брати... Тремтяче взяв — ткнув між зуби, а вона мені зараз же таки в болото з губів вислизнула.

— Не підносьте, ось вам ще одна.

Цим разом затиснув її поміж зубами, що вона аж реннула — і тютюн мені на язик насипався. Прикурюю — і як закашляюся — і від кашляння й та — хвись — і сторч у болото влипла.

— Дати третю? — і генеральчик намагається мені догодити.

— Не можу. Дякую. У мене бронхіт, і дим мені дух забиває...

Отаке, міркую. Думалося його обкрутити кругом пальця, а тут він мене збаламутив добезміри. І вже

майже відбив охоту до того, заради чого я згодився днями біля цього бараку витоптуватись.

Але виходу нема. Треба рятувати і себе і діло, за яке здуру взявся. Та як?

Як — не знаю, не відаю — а мушу. Та ж мої друзі переконані, що я хитромудрий та в'юнистий, якому перехизуватися, перехвинтитися і сухеньким із води вискочити — великої турботи не справляє. Вони ж тієї думки, що я й родився з лисячим хистом, і що, коли зайде потреба, я можу з хитрощів у бублика скрутитися й до дідька піддобритися — і раптом — ганьба! — такий гнучкошисенко дався комусь себе перехитрити.

Ні, ні! Я мушу видряпатись з цієї незручності, невдачі, в яку мене завів так легко, без великої напруги, генеральчик.

— Куди ви йдете? — Лише й знайшов я порятунку у такому заяложеному запитанні.

— В театр. Там доповідь читатиме професор.

О, є за що вчепитися. Я ну бо тут лекцію ганити. І навіщо, кажу, молодим людям ті доповіді знадобились?! Хіба лише для того, щоб зайвої нудьги набратися. Чи не краще в такий сірявий, мокрявий день виспатись, а вечором піти на гулянку — і там розтанцюватися, розгопцюватися? І на тих танцях дівчат збирається — одна другої краща. А між тими квіточками й Софійка Черненкова появиться. А то не дівчина — струнка стебелина, пшеничина. Софісчка — зірниця, киця, золота жоржина, пишная калина... Отак заторохтів я, як несповна розуму.

А, помічаю, Софійчиним ім'ям вразив, шпигонув я генеральчика — і парубоцький дух з нього виринає. А очі йому крешуть іскрами. І він розкрив рота — хотів щось сказати — і задлявся...

А я далі роздрочую його дівочими принадами, а Софійчиними щонайбільше. Софійка, далі веду, в повній красі — і вже нагулялася, напустувалася, наплигалася — і вже їй пора знайти такого, який би її до рук прибрав, і до хати, до сім'ї, до діточок припровадив-прикував.

— А чого, ви, Іване, мені все про Софійку згадуєте?

— Бо вона, ця краля знадлива, так мені бачиться, до вас щось чує...

— Вигадуєте. Вигадуєте ви, Іване. До неї, мабуть, щодня свататися йдуть — і всі гарбуза одержують.

Еге, його так легко не вговорити. Він круту, неохильну вдачу має. Так відразу на приману й не накидається. Шкребе щоку собі, щось роздумує. Ще зможе до чогось непутящого додуматись.

От непереливки мені. Підшитися до нього не так то й просто.

— А ви думаєте, Іване, що я від неї додому гарбуза не понесу?

— Може, гарбуза ви й оминете. Приходьте сьогодні вечором до мене — Софійка в мене буде. Як я скажу, що ви в мене появитесь — вона мою хатину своєю красою так і осяє. Приходьте, за мою поміччю ви з нею до чогось і домовитесь.

— А може до вас ще щось і принести, щоб досухами не знайомились?

— Та як вам сказати. Не принесете — добре, прихопите щось з собою — іще ліпше. Безумовно, розв'язати язика без доброго їства й питва не вдасться.

— Та в мене є усе. Можу прихопити.

О, вихваляється своїми статками. Гаразд! Ми ті статки витрусимо, вициганимо.

Так бачиться, що генеральчик вже в мене в кишені — і я його так спроста з кишені на волю не випущу.

— А коли приходити?

— Коли? Місяць вгору — гості в пору.

Звичайно, генеральчик вже й про доповідь професора забув. Потиснув мені з притиском і тремтінням руку — і вернувся до хати.

А я чмихнув до своєї халабуди залицяльні справи до вечора споряджати...

**

Вечір заволокає сіривою моє вікно.

Час зближається. Я вовтужуся у халабуді — і не знаю, за що хвататися. І квіти, що їх недавно повизбирував із поля, виставив на підвіконня, і відро з сміттям виніс і підставив сусідові під параван. А тоді плазом лажу по підлозі — і вологою ганчіркою освіжую її. Мав стілець, два позичив на три години у сусіда — і розставив їх, ще й один, найкращий, чистим рушником накрив. (Це для „невісти", для Софійки).

Маленького стола я зараз же таки присунув аж до вікна: сюди генеральчик для нас, для хлопців, своє трактування — харчі, питво — а для Софійки, так би мовити, дошлибні подарунки — викладастиме...

І врешті одсалуюсь та оглядаю все. Неначе припильнував усього. А так.

І вже натягую на босі ноги не черевики, а нові капці, бо ж у капцях виглядатиму більш хазяйновито — і чекаю гостя, що сподівається завдяки мене пару собі приворожити.

Ой-ой, гаразд, що вчасно впорався, бо гість, генеральчик, чую з коридору, не забарюється, сірома, вже навідатись. Ось іде...

Гарячково обмикуюсь, причепурююсь. Виглядати ж личить по-людському, по-гостинному . . .

Розсувається параван . . . На тобі! Софійку завчасу принесло! У час зовсім негодящий.

Теж халамидницька затія!? Тепер всі мої розрахунки поперековерсались. Та як же так! Та ж і не сподівався, і в голову собі не покладав, щоб вона першою крізь параван виткнулась . . .

А Софійка до того, що я її появою збентежився і з пантелику збився — цілком спокійнісінька. Вона ще й — наче на зло мені — в кулачок сміхом пирекає. І з якої речі — не доберу?!

Видивляюсь на неї. Ого-го! Та вона для генеральчика не абиякою приманкою служитиме. Сама напрочуд гожа, та ще й окрасами себе обцяцькувала — аж любо глянути, аж дух мені спирає. Серезки з бляхи вичищеної, вишліфованої та ще й урізаної й зазубленої трикутником. І намисто виготовлене з висстріляних посічених набоїв. І кохточка чи сукня — вже з перехвильовання не доберу — вся у мереживах, а з-поза мережива і справді, як обіцяв Вадим, червоенький шовк знадливо пробивається.

Оце так Софійка — й одірвати очей від неї неспромога! Та, їйбо, задивитися на неї добезміри, а то-ті розпластатись біля її ніг — ціяк не грішно!

— Чого трішки пізніше не прийшла? — жалісливим, турботливим голосом до неї звертаюся. — Ще ж твого, так званого, жениха не принесло.

— А ти хіба, Іванцю, не радий, що я тут?

— Та, безумовно, радий, але . . .

— Не „алекай”. Генеральчика обоє почекаємо.

— Та хоч би Вадим із Петром зараз сюди не насунули.

— Не бійся! Вони аж під кінець наших пустувань заглянуть. Я їм наказала пізніше притьопатись.

— Також, Софійко, з генеральчиком варто тобі сторожкою бути, щоб його, бува, не наколошкати . . .

— А воно що — таке полохливеньке? Чого йому колошкаться? Його ніхто не збирається тут їсти. Поговорю з ним, може, свою руку йому на плечі покладу — й кінець . . .

— А тобі, Софійко, признайся, тобі нема великої охоти з ним . . .

— Чому? З сином генерала мені ще не траплялось зустрічатись.

— Але ж, Софійко, краси у нього . . .

— Правда, краси в нього мало. Та у вас усіх, Іване, краси, як кіт наплакав. У тебе лице якесь пісне, у Петра ніздрі великі, а ніс із добру картоплину. Та й мій Вадим красунь сумнівний. Підборіддя гостре, ребристе, а вуха чомусь до голови ніяк не прилягають. Е, годі про красу. А як, Іванцю, мої серезки? А намисто? Я люблю носити все, що на мені виблискує. Ще б хотілося годинника придбати. На моїй руці ще зроду годинник не красувався.

— — —

Ні, ні, спогади. Спіть! Не рухайтесь! Еге, послухаються. Їх наче хто на гарячому застукав — і вони врозсіп подалися. Ба ні, вони не з ляку розшугалися, а чогось в минулому шукають — і врешті ось-ось! — уже й знайшли . . .

Так, так, пам'ятаю. То трапилось не вчора, не позавчора, а майже три роки тому. Ще вдома. Ну так. Жажнутись можна, як час, швидше від запаленої свічки, в небуття скапус . . .

То був Кирило. Звичайно, цей непогамований, розбишакуватий, ще з давніх часів товариш мій, цей, кого тепер Люція цупко прибрала до своїх тендітних ручок. Я ще з ним у своєму рідному селі непогано

знався. Він був тоді куди молодшим і, здається, вродливішим. Але з тією паприкуватою вдачею, яку й тепер ще має.

І була в селі також Софійка. Ба ні, Галинкою її ми кликали. Дочка советського полковника. Артилериста-полковника. Отож її батенько десь на війні від ворожих літаків відстрілювавсь, а в селі, замість советів, німці розпоряджались та збиткувалися.

А зима тоді скажена випала. Візьмеш води з криниці — донесеш до хати, а відра до рук поприкипають і льодом геть чисто вкриються.

Та ще з нами півбіді. Ми в хатах хоч напівтеплих — і щасливі. А за двадцять кілометрів „германи” розташували табір для полонених, де наші люди, босі, голі, і зморені, і нуждою обсипані, до землі від морозу розколеної примерзали і сотнями щоденно з голоду й хвороб Богові душу віддавали.

Серця нам усім щеміли, бо ми нещасних за дротами ніяк не мали змоги рятувати. Нас самих їла біда, і як ми часом до табору й добирались із сляким-таким лахміттям і замерзлим у камінь хлібом — вартові нас розганяли, а раз по нас навіть стріляли.

Ми були бідні. Одна Галина в селі багатою була. Батько-полковник не поскупився ще за часів мирних їй всілякої одежі настягати. Та хіба лише одежі. Люди подекували, що Галина закопала десь в саду і срібні чайники, виделки, ложки, і швейцарські годинники, і найдорожчі хутра. І не дивина. Вона комсомолкою середню школу закінчила, а батько з партійним білетом у кишені віддавна вже не розлучався — і тому статків-мастків їм не бракувало.

І — подумати — ця Галинка, в тріскучий мороз, у присмерки, прокралась до хати нашого Кирила. Закутана в хустки, у ватяну куртку... Без мальовил, без перснів, без кульчиків, за якими вона, та ж всім

відомо, пропадає. Вона стояла перед Кирилом. Якась така проста. І наче зразу так збіднилася, позвичайнішала.

— Кириле, я ніколи нічого тебе зроду не просила. Перший раз прошу — не відмов мені.

Він мовчав...

— Я сама одна боюсь до полонених іти. Завтра вдень проведи мене.

— Нас можуть, Галю, вбити.

— Ми снігами, сторонами пробиратимемось — нас ніхто не вкмітить. А не доходячи табору — в кучугурах ти сховасься. Я сама до дротів наблизюся.

— Наблизися — і німці назад тебе потурять.

— Я візьму два золоті годинники — двом вартовим. А йому через дроти просуну хліба, і до хліба, і, може, дещо з одежі...

— Ти ще його, Галю, далі любиш?

— Люблю і перелюбити я не зможу.

— Він же без ноги, і груди в нього прострелені.

— У мене також, Кириле, груди прострелені. І ми обоє з простреленими душами, як я його вирятую, житимемо.

Кирило пройнявся жалем до долі дівчини і її судженого — і він у завію-фугу згодився супроводити її. Вона взяла хлібини, довге пальто жіноче, ватою обшите, валянки, онучі з подраної ковдри і зачитаний, подертий „Кобзар” не забула прихопити.

Кириловому диву не було меж. Він дивися на засмальцовану обкладинку обтріпаної книжечки — і видимо виявляв незадоволення.

— Ти, Галю, не вимудрувай... — і він скривився і кинув оком на „Кобзар”. — Вкладай хліб, одужу, а читання лиші в спокої. „Кобзаря” він за дротами не їстиме.

— Ні, Кириле, „Кобзар” грітиме його.

— Ти — комсомолка. Полковникова . . . І з такими книжечками . . .

— Що я, Кириле, комсомолка, — це отак, припадок, а „Кобзар” — то родовід . . .

— Який родовід такий?!

— Такий, Кириле, з роду в рід — навіки.

Студений колючий вітер сік в лице, збивав з дороги, а вони пробивалися з села . . .

Не йшли, а рачкували, плазували полем . . .

Кирило оподалік табору в снігах ховався, а Галина з тягарем до дротів сама хиталася. І за два золоті годинники, які забрали вартіві, таки досягла до дротів, — і жарчі, хліб, одяг та книжечку перекинула через колючу огорожу — а як хотіла через дріт діткнутись свого судженого — розранила собі руки.

І доки дійшла за бугри до Кирила — слюзи на очах з морозу кришталевими зробилися, а обдрипані руки червоною кригою вкрилися.

І так мерзнула, клякнула вона з Кирилом не раз, не два, двадцять кілометрів туди й сюди: висилуючись.

І повигрібала вона всі свої, і батькові та материні скарби — бурштинові намиста, коралі, обручки, царські золоті рублі — і повідносила все варті — і за те вистоювалась і виплакувалась часто, через драти на свого дорогого глядячи.

А раз дотягнулась до табору, в дротяки обличчям втиснулась — і його не запримітила.

Не вона, лагідна, закохана, взяла його з-за ґрат, а жаский, сибірний тиф . . .

І ось Кирило тепер тут. В Німеччині. Знайшов свою судьбу — Люцію Меркурівну. А куди долі заходилося занести комсомолку Галю, яка позбулася го-

динників, бурштину, обручок, коралів, „Кобзаря” і свого улюбленого судженого? . . .

— — —

— Іване?

— Га? Що, Софійко?

— Що з тобою?

— Я думаю . . .

— Над чим?

— Що ти, Софійко, любиш носити годинники, сережки, намисто і все те, що виблискує . . .

— А що ж тут дивного?

— Ц-с-с-! Шурханья. Іде, Софійко . . . Він іде.

Довго чекати генеральчика не довелося. Я розсунув паравана — і він уже стояв. Наладований, навантажений аж он як! І рибка, і сальце, і сушені ковбаски, і м'ясе варене — і ще та й ще якийсь строкатий харч — не згадуючи тут, звичайно, і горілки. Бо як же женихання без трунку зав'язати?

Роздоровкалися, як старі. І добридень і передобридень.

А тоді і сіли.

І всі, як на змову, позамовкали . . .

Та хоч би одному випурхнуло з уст якесь слівце — то ні. Тиша така, що хоч головою об стіну бийся.

— Ви . . . ви . . . — нарешті прорвалося в генеральчика, і він зачервонівся, — ви, Софійко, хотіли мене бачити?

— Я всіх добрих людей бажаю бачити.

Ну й гаразд! Неначе справа клеїться. Генеральчик язика не проковтнув, Софійка не брикається — і спасибі долі.

— А може, вип'ємо? — вже я берусь до найголовнішого.

Ніхто не перечив — і тому взялися спершу до хмільного. Софійка пригубила — і відсунула. Я та-

кож хотів чаркою торкнутися до уст — та якось та капосна чарка не торкнулась, а нехотячи мені вся всередину й пережилася. І генеральчик осушив усе — та ще й краплини не пролив, голубокровий.

І так заїдаємо та запиваємо . . .

Вже в мене і генеральчика язика розворушилися — і ми говоримо один до одного вперевивку.

Той починає безладну розмову — той кінчає — і навпаки . . .

А Софійка нам товариства не дотримує. І їсть в'яло, і пригублює щось мало.

І мене Софійчина спокійна нерозважливість просто сердить. Чи їй тяжко із смішком зубки показати? Чи важко їй очима пустити хоч час від часу бісики голубокровому?! Це ж так легко і так важливо. Може за того бісика генеральчик із кишені сипоне більше грошей і золота.

Ну що ж, Софійка затялася — це мій обов'язок, як свахи, її розговорити, розвеселити.

— Софійко, — а голос у мене солоденький, який часто буває у підлизи, — а в тебе, Софійко, суконочка чи кохточка аж очі милує.

— Так, — підтакнув генеральчик, — кохточка на славу.

— Та й у вас, — і наша „невіста” в свою чергу вже лестить голубокровому, — у вас також сорочка нічого собі. Як у справжнього кавалера.

І нарешті, як то кажуть, віз любовний вже легко покотився. Вже ми втрюх переливаємо з пустого в порожнє та плетемо дурниці . . .

— Софійко, — і генеральчик уже язиком плутає, — мені казали, що ви вередлива. Я тому й боявся до вас ближче підступати. А ви, далєбі, не вередуха . . . Ні, ні і ще бо ні!

— Я не вередлива, — отак якось спрожого бухнула „невіста”, — я дурна. Я погодилася, щоб мене вплутали . . . Нараяли мене . . .

Еге, еге, наші відношення розладжуються. Забалакується наша Софія. Спали й похропували десь у неї чесність та справедливість, а тепер нараз і прокидаються. А дзуськи! Не дам їм Софією заволодіти, зажену їх у підпілля. Вона не сміє вчинити якогось нерозважливого кроку! Подумати, найнялася обманювати — і нараз чесність у неї забришкалась. „Вплутали . . .” — скаржитися. Та ж погодилася вплутатися, а тепер хоче з усього цього висмикнутись. А ніколи. „Іване, — розум мені зайвий раз наказує, — ти ж стільки мотався, шастався табором — і щоб твої зусилля змарнувалися. Ніколи! Пошвидше свою кмітливість виявляй. Свашкуй, загрозливе становище рятуй. Запечатай Софійчині уста, бо інакше в генеральчика з кишені грошків випомпувати ніяк не вдасться!”

Я на „невісту” намігнув оком — мовляв, не комизися, не пробуй сповідатися перед голубокровим, бо кінець буде не лише нам, а і тобі . . .

— Вередлива, кажете, — я генеральчикові улецуванням прагну памороки забити, — та де там! Софійка, як кішечка, сумирна і лагідна. Вона, правда, інколи гедзкається, бунтується — але як тільки гарний мужчина перед нею з'явиться — нараз приборкується — і вже не помітити, що в неї іще недавно бурхала дика кров левиці.

— Я не левиця! — потужним, образливим голосом зіпонула „невіста”. Ой, заріже вона мене і всіх хлопців своєю нестриманістю. Оце так „наречена” — баба-яга з чудовим личком і з кохтиною, що за очі враз хапає. — Я не левиця!

— Ні, Софійко, ти смиренське ягнятко.

Вайлуваті кроки облегли мені душу. Це човгають до халабуди — якраз упору! — Вадим і Петро. Хоч би швидше всувалися, бо ця Софійка ось-ось виляпас, що вона не наречена, а принада, зваба — і все це змудровано, щоб обдурити генеральчика.

Е, цих не треба довго упрохувати. Вони — бух! — і вже пелехнулись у ліжко — і заходились порожнити пляшки і тельбушити дві курки на засмальцованій бумазі. А як уже їхні шлунки генеральським добром напразникувалися — скерували масляні очі на Софію. І ну бо її хвалити та розхвалювати.

— Серед сотні найкращих дівчат їй не знайти рівної, — Вадим ладанить.

— Серед сотні?! — досипає вогню й до так великого словесного Вадимового огнища Петро. — Серед мільйона красунь такої, далєбі, не назирити.

— Я до неї підсипався, — і Вадим аж тричі ніби з розпуки застогнав, — і — недоленько моя! — не змилювалася наді мною. Не захотіла, чарівниченька, мене.

— І мене забракувала, — поскаржився Петро.

— А так, — Вадим підсумовує свою й Петрову розмову, — обом нам позашморгувала на шиях петлі. Хоч вішайся. Але приневолити дівчину до любови ніяк не можна.

— А ви... — і Петро став голубокрового далі підохочувати — та Вадима свербляча балакучість так розібрала, що він обірвав товариша і сам став верховодити.

— А ви, — і Вадим генеральчика поплескав по руці, — ви нашої Софійці впали в око — і він подячний погляд послав „невісті”, бо та сиділа мовчки-мовчівіньки. — Ви її, нашу Софійку, боюся, можете від нас забрати. Їйбо, боюся, що ми в таборі скоро однієї

кралі не долічимося. Бачите, як до вас сьогодні вона вирядилася, прикукобилася...

— Та я б, — і генеральчинове лице пече раків, — я б з дорогою душею. А ви не жартуйте, не смієтеся?

— Любов жартів не визнає, — ляпнув Вадим і примовкнув. А тоді: — Тут на кутні можна засміятися — відривають від серця дівчину, від того серця, яке в неї по вуха закохане — і треба мовчати. Та що мусть статися — хай збувається! Але ми нашої красуні у чужі руки так легко не віддамо. Викуп нам за неї належить, ще й викуп немаленький!

І генеральчик заходився викупувати „невісту”. Він об стіл трахнув двомастами марками, які негайно зникли в загребуванні Вадимових долонях. А Софійка вже пишчалася з перстенцем і браслетиком на рученьках...

І третього тижня генеральчик сипонує грошима. І розгропились ми. А Софійка вже на собі має дарунків, а не помилюся, коли скажу, що майже із півфунта. І на голові якийсь білий обруч, і на пальцях щось виблискує, і на вузлах виблискує, ще й щось на одній позі золотавє теліпається.

І так генеральчика ми за ніс водили з півтора місяця. І випомпували з його кишень ціннощів немало і ще трохи.

А тоді Вадим — як в мене гостювали — враз нагиндичився, набусурменився — і блакитнокровому сказав:

— Слухай, ти, всьому кінець! Не дждатися тобі любовного на місяць споглядання, обіймання, цілування... Софійка не твоя.

Маєтний паниченцько наставив вуха...

— Що?

— От що. Більше не потикайся Софійці на очі. Все це була пустотлива гра. Не більше.

— Яка гра? — і генеральчик нараз зсугулився, зіщулився. — Яка гра?

— А ось яка, сухоробрий, обсмоктаний ти залицяльнику. Софійка — моя наречена. Чуєш, моя! То ж тепер вимітайся звідси, поки я тебе не помолотив!

— Як не помолотив?

— А так. Поки я тебе не скалічив, не полокшив. Геть звідси! І щоб більше твоєї ноги тут не було! — І він із мого столу взяв уже наперед там для остраху приготованого ножа, того самого, з яким він, цей Вадим, за мною уганявся... — Узяв і тупнув ногою... — Геть!!!

І генеральчика за хвилину вже не було...

Я й Петро, як подуріли. Все закінчилось — і це закінчення, на яке ми всі тут згоджувалися і якого очікували, нас заледенило...

Чи не можна тут було обійтися без ножа та тупання?!

А Вадим з почуттям гордості — бо ж він, мовляв, який но кебетний, покмітливий — дививсь на нас і підсміхався, бо ж ми такі м'якотілі, страхопудні, немічні...

А на Софійці лица не було. Вона мовчала-мовчала, аж так зірвалася — і за нею параван лише погойдувавсь...

— — —

— Іване, ти лише й живеш, щоб десь нашкодити. Іване, охаменися! Хто тебе до такого допровадив? Ти, ти Кирилової п'яти навіть не вартуєш. Кирило водив Галинку до табору полонених — не за мідяки, не за кришталі, золото, а з чистого поруху душі. А тобі золота, гроша і титулів хто-зна нащо запрагнулось?

— Хто мене до такого допровадив? Війна.

— Ти, Іване, не приньдся, що я тобі правду вичитую. Поринь в минуле — в минулому ти був людиною. А ти тепер скотина. Ні, гірше скотини, бо скотина такого діла підлого не годна вчинити.

— Досить, совісте, шпетити. Просвітку нема мені від тебе. Кажу тобі, війна рівняє людей з тваринами.

— Говориш небилиці. І ти, Іване, й карности не сподіваєшся?! І її ти не лякаєшся?

— Найбільше караш ти, совісте, мене. Більшої кари за твою — не може бути.

Я у вікно вдивляюсь — від дощу бульбаються надворі, а совість у таку сіряву ще більше не вгамовується, і ще настирливіше допікає.

— Негідник, блудник ти! Недарма поговорі недобрый шириться про тебе всім табором. Розледачився в халабуді, як звір у берлозі — і чиниш підлості. Палюга, дрюк за тобою затужились. Їм давним-давно варто по твоїй спині пройтися.

— Одчепись! — одмахуюсь від неї. Я рознемігся вже. Ти прийшла знищити мене.

— Я тут з'явилася, щоб якось тобі пособити. Попробуй одійти, відмежуватись од Вадима. І тобі полегшає. Ти у Вадимовому товаристві псуєшся, паскудишся. Невже ж так можна жити?

— А як?

— Чесна дорога тобі судилася. І батьки на ту дорогу тебе настановляли. Посилкуйся до неї спрямуватись і нею йти. Спробуй!

— Спробую. Лише не тортуруй уже мене! Спробую!

— — —

І горе і радосте мої! Хто ж це Софійці так шептнув? Хто її переінакшив?! Яким чином вона до та-

кого рішення настановилась?! Невже ж бо совість, що все достукувалася до душі моєї, розбила дверцята і до серця Софійчиного — і туди також зайшла, і там попоказяйнувала і порядки навела.

Не доберу, чи Софійка до розуму прийшла чи цілковито з нього зсунулась...

Прибігла до мене — і наче сприснула окропом моє обличчя.

— Іване, — в лице мені бухнула, — він не сякий-такий генеральчик, а Євген, хороший Євген, мій наречений.

— Хто, хто тепер твій наречений?!

— Євген, син генерала Поліщука. Я з ним зараз же втікаю в інший табір. І там без тебе і Вадима житимемо. І за місяць там одружимося!..

— Здуріла?

— Якраз ні! Якраз мені врешті прояснилось в голові. І ти знай, і хай Вадим знає, що я не шматок шкурата, яким можна торгувати, якого можна обмінювати, з рук у руки передавати та знецінювати. Я — людина. Він, Вадим, базарював мною — і прорахувався. Мій Євген у сто разів порядніший від тебе і Вадима. Ви обоє не досягли чести черевика Євгенові поглясувати!..

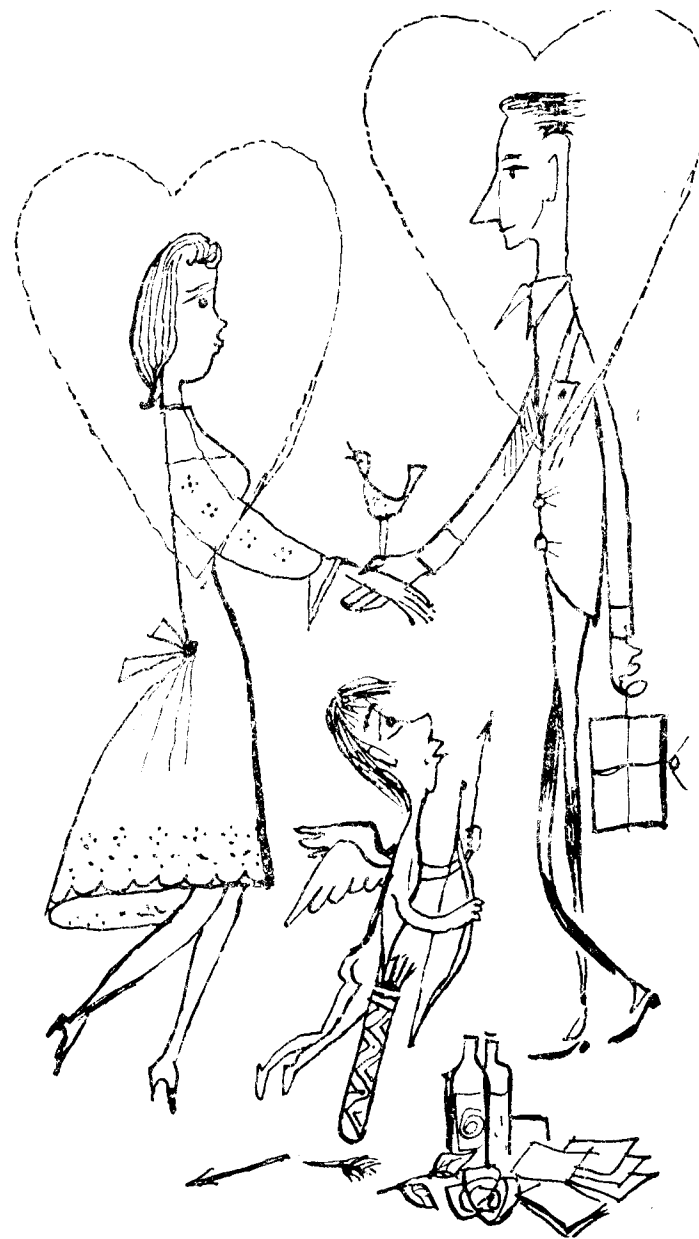
— Софійко!

— Досить! Ви накинудись на гроші. А більше від нас й марки не дістанете! На всіх грошей ми не настачимо. Собі краще збережемо!..

І побігла, як вивітралась.

Чи це була Софія, чи мара? Чи мені тількищо приманячилось, чи насправжки щось тут оце було?!

Ото досвашкувався! Хотів накинудити тенета на генеральчика — і раптом Вадим у них, на горі моє, опи-

нівся. І там у тенетах тепер, напевно, з розпуки борсається.

А що мене чекає? Та Вадим, підсичений до сказу гарячою злобою, ось-ось отут появиться. І коли не приканючить мене ножакою, то піритиме, мотлоштитиме дрючиною . . .

І чим той генеральчик Софійку перетягнув до себе? Чим її зачаклував? Грошима? Сором'язливістю? Врешті, нема де правди діти, генеральчик вродливістю не поступається Вадимові, а щирістю, поважністю таки перевищує його разів на двадцять.

Та ж Вадим — вітряний, нерозважний — і йому далеко до поміркованого голубокрівця.

І отак Вадим збагатився, догандлювався! Позбувся Софійки, про яку він думав, що вона в нього закохана по самі вуха. Ага, закохана, як синиця в чаплю.

Та що ж — мої міркування урвав Вадим. Він уже засапаний стояв переді мною. Але без ножа і без дрючини. Лише з його очей цвигали сатанинські огники...

— Чув?

— Чув, Вадиме, — і в мене з ляку душа забігла в п'яти. — Вадиме, я тут ні в чому не завинив. Софійку гедзь вкусив — і її запамарочило. І вона здуру виварює тобі печінки. Вона остигне, надумається — і повернеться до тебе.

— Не повернеться. Вона мене не любила. Все мене приколисувала словами — і любий я їй, і коханий — та все то було удаване.

— І ти, Вадиме, з ножем не ганятимешся за мною, не битимеш мене?

— Нема охоти. Навіщо мені ножа псувати? У тебе ж самі кості й шкіра — ще ніж надщербиться. Та й бити тебе — ліньки рук мені паскудити. Та тут і ми обоє винні . . . Ти, Іване, осел, а я ще більший.

— Ось тобі, Вадиме, гроші, що я їх через Софійку заробив.

— Сховай бо їх! Мені грошей не треба. І ти мені противний. І світ уприкрився мені . . .

І він поплівся в поле — там легше буде йому своє горе розсівати . . .

я — замісник поміжника в редакції

От лихо! Напасть!

Тяжко мені на серці, і беззоряно в душі. А все через неї, кляту. І чому на моїй життєвій кривульчастій дорозі в парі зі мною все біда цурганиться?!

Ну як це так? Наврочив, начарував хтось мені всі прикрощі?

Та де не покажуся, де не появлюся — розшарпус мене біда.

І ось в останній затії мені також не повезло. Намовили мене спокуситися на чуже, генеральське добро — і тут полікся. Так уже підмощувався, примаблювався до сина генеральського, все потайки лелівав думку, що розбагатію — і що ж! — щедрою облизня тільки піймав.

І тепер у таборі на мене горопашного всі пащекують, пикалюють мене і, якими вже не ліньки, образами обкидають.

І як лише безчестять?! Куди не йду — з кожного кута дзявкають, казна-що верзуть, слезезують. І шириться, як туман у осінь, брехливий поголос про мене. І телепень я, і бевзень, і що я пустився берега і без роботи швендяю та бараки боками обчовгую, і що я, мабуть, і родився, щоб людей махлювати й зашатирувати. Отак шкребуть язиками — аж пір'я з мене сиплеться. І вже шпетить мене, холопство, не деінде. а просто переді мною, у живі очі мені всіляку

бридоту цвіркає. І канудить мене від такого поговору.

І мені сором пражить лице — і то так, що аж чуб дибиться. І хоч ридма ридай . . .

Та невже я нездатний чесно жити?! Невже мені на роду назнаменовано, щоб я те лише й робив, що приловчувався та обдурював?! Як іншим любо зашахраювати на прожиття — то хіба й мені конче треба йти їхніми слідами?

Ні, ні, сушу я собі голову роздумами, ні, в мене ще не зникла бодай краплина чесноти. Не може бути, щоб у мене на роду було написано до живоття махляруватим, злодійкуватим бути!

Ще раз ні! У мене не краплинка, а копальня чесноти приховується. І те залежане добро я за всяку ціну повинен розворушити і з попелу неслави та облуди на світ видобути.

І шукаю рятунку якось очистити себе. І міцніє в мене думка — в котрий вже раз! — благородним, взірцевим стати.

„Кінець-кінцем, безглуздий, дійди до розуму! — зайвий раз перешіптуються в мене чесні голоси. — І тобі не опроклятіло скніти душею, бо ж всі на тебе собак вішають?”

„А нехай вішають”.

„Осковзнувся вже не раз, Іване, ти в житті — і вже оговтайся. Кинь худоб'яче життя, — одраджують, наставляють на добру путь загнані в підпілля гонорові мої думки. — Чесні недогризки й недоїдки смачніші будуть, як здобуті опуканством лакомі шматки”.

„Еге, говори-балакай! Лакомі шматки приємно кишечки лоскочуть. а недогризки впоперек горла застрягають”.

Недобриться мені. Голову мою нещасну від цього двобсю безладний, гармидерний хміль окутує. І пульсує кров у скронях.

І нехить вже мене бере вислуховувати одних і других, бо одні хилять он до того, а інші до цілком іншого.

„Нечесність — не важкий камінь. Носитимеш її — і не захекаєшся. Зате з неї пожитку більше”.

„А з чесности хоч пожитку й обмаль — зате душа і серце не в смітті. Чистесенькі”.

Я не знаю на яку ногу стати.

„Справді . . .”

„А таки справді! — підтакнули чесні голоси нечесним, а тоді у один мах підставили ногу злодіям — і брязь! — і так одразу тих недобрих поклали на лопатки та ще й коліном придушили до долівки, та ще й так придушили, що недобрі з несподіванки, що їх перемогли, аж наїжились і вибульчили очі. — Ось вам лежить і pari з уст не випускайте!”

Я полегшено зітхнув.

Мені легшає . . .

І я почав у думках за чимось гарним, добрим ристись . . .

І врешті мене догадкою сяйнуло.

Сили любі!

І як раніше мені не пригадалось! Адже про це розцокоталося сливе все живе в таборі. А вчора навіть хтось із гурту натякнув мені. Так, так, хтось сказав, що в таборі видаватимуть часопис — і під цю пору збирають людей, що можуть над тим чотиристоронковим папірцем працювати, його друкувати, а опісля народ ним просвіщати.

І в мене зовсім уже порозворушувались, попросипалися забучавілі сили. Очі мені іскрять. Нетерплячка сірпає. Ще в редакції своїх сил спробую. Ану, спробую! Вишкрябувати на папері я ще змалечку був мастак — то ж не завадить мені тепер досвід-

читись, чи з моєї занедбаної личини сякий-такий редактор не вилупиться.

А може, чого доброго, і вилупитись! І тоді я на всіх знеславників, зловмисників та інше подібне шумовиння з високої берези тричі могутньо чхаю.

Гайда пошвидше! Хутчій втиснутись в редакцію, а як втиснусь — допадусь до праці, як цап до капусти.

І тоді вже все зміниться. Принаймні, тоді не дотинатимуть людиська так до серця. Бо чесна робота знеохотить їх накидатися на мене, а щобільше — ще й відіб'є охоту зиркати на мене так, наче одним проковтом проковтнули б всі мене — та ще й при тому із злорадством масно б облизнулися.

І вже цілком редакцією мої мислі зайняті.

Мерщій туди! Не вірю, щоб мене заганджували. Я ж колись у школі наквацював щось на папері — і те квацювання навчителька не надто вже й ганила.

Що ж — може, з пера статків і шани собі надбаю . . .

Стовбичу в кутку бараку, що його всі тут іменують редакцією. Чи ба, пригнався чимхуткіш сюди, щоб хтось ще з-перед мого носа гарну посаду від мене не відхопив.

Тому й од поспіху я не встиг бо якслід причепуритися. Отак всунувся в культурну установу необчухраний, неоголений. Сорочка зібгана, та й штани досить таки зім'яті — і то до тієї міри, що здавалося, що з них кицька робила собі лігвище, і в ньому викормлювала принаймні десять котенят.

І поминаю із скромности вже те, що моя чуприна, далєбі, більше місяця гребінця не бачила, а до моїх перерепаних і пересохлих черевиків щітка не торкалася сливе добрих шістнадцять тижнів.

Отож стою. Негарний, нечупарний — але дарма! — ця, так звана, редакція ще гірше від мене запаскуджена. Тому мені й нема чого так сильно себе соромитись.

Розглядаюся. Всюди розгардіяш страшенний. Валяються скрізь папери, а ті папери півхмара мух вичитує. А до столів і стільців тут ганчірка не торкалася ще довше, як до моїх черевиків щітка. Бо на столах непорушеного, цілинного порошу хоч одбавляй, так і кортить на ньому накреслити пальцем якийсь візерунок. А ще й до того цигарковий дим шарами переплітається і заслонює, як сірою ширмою, вікно, і не дає змоги в барак бодай мигцем іскристому промінчикові глянути.

От уже редакція. Темрявно, накурено, папером засмічено і мухами все чисто обсиджено. „Так оце мені, мабуть, тут також треба буде таким закопченим, як ота стеля, стіни, вікна, бути” — і від такої думки душа в мене тельнякає й поохує.

Аж враз — бебех! — товстезна книга з дряглої полицки гримнула і підняла навколо несусвітнє порохняве віхало. Я затиснує ніздрі. І далі мовчу. І попереду мене двійко, мабуть редактори, також ані гу-гу, наче понімили.

Двійко . . . Один молодий-зелений, в якого все лице рясно обсажене прищами — і на хвильку мені видалось, що всі прищі з нашого табору на його обличчі порозсідалися. А, окрім прищів, хирне воно створіння — дмухне добре вітер — і його з ніг на землю здує . . .

А другий — куди старший. І білявесенький такий — так мов би сметаною йому лице все опшмаровано. І до того округлуватий, такий, якого заледве обома руками в поясі обхопиш. І очі в цього жирного випрані, аж блідосірі, і вони незграбно вмостилися на вкрай переборозненому і зашкарублому „портрето-

ві”. А ніс у того старого — не ніс, а спорохнявіла печериця. І та печериця наполовину червона, лише з боків обрамлена бузковими смугами.

І ще вперто мовчимо. Я спостерігаю, як у закутинці павук муху з усіх сил на той світ відправляє, а ці два редактори стоять, як закоцюблі, і безкліпними очима вліпилися у мене.

Я ворухнувся. І стрижу очима в їхній бік, а вони зашморгом дивляться на мене.

От, думаю, зібралась трійця! Я поганець з вигляду, але й вони ж почвари хоч куди! Отак зігнати нас усіх докупи і зіпхнути в безвість, — мочарам, болотам та іншим маревам на розкіш — великого гріха, їйбогу, не було б.

І не мовчиться вже мені. Вже спересердя плямкаю губами, а все ще й пари з уст не випускаю. І вони, „красені”, ті, власне, що своїми лицами вечорами можуть людей на смерть поперелякувать, також не спішаються зі мною у розмову стати.

Отож позаціплювало нам усім . . . Аж врешті рвучкий вітер хряпонує дверима — і лише тоді поприщений і товстезний схопилися. І боязкуватими очима старший став шарити обіч порога . . .

— Ви чули, — старший, напуджений не на жарт хряпотом, до мене звертається, — хтось вломлюється до нас в редакцію?

Нечиста сила, — кажу і ледь тамую усмішку. — Може, добувається, щоб редагувати першу сторінку вашого часопису.

— Ви не жартуйте, бо й справді те нечисте з нашої редакції тут не виводиться. Все тут щось гемонське висиджується і псує нам працю. І виходить — я пишу одне, а в часописі появляється щось зовсім інше. Таке щось, ніби відредаговане якимсь антипком.

І тут він, не передихаючи, запитав мене про те, про щоб повинен був давним-давно вже запитати:

— А ви чого сюди?.. Чи не за працею пошукуєте?

— Еге, спізнали зразу, чого хочу.

І вичікую. Мусить же наступити вирішна хвилина. Так або інакше.

А старий дляється, відмовчується. І до мене ближче підступає і з такою недовірою обдивляється мене.

— Так, так, — і почухав старий носа грибовидного, а тоді білі рученятка склав на своєму чималому барильцю. — Так. Явилися ви трохи не в пору, соколику. Ми вже замітальника відучора маємо. Замітальник добрий. Здоровий, а голос — грім. Він нам і прибирає, і сміття з-під наших вікон відгортає. Отож, соколику, спізналися. Може, коли б навідались раніше, щось би й вийшло...

— Та я до вас навідався... Я, правду кажучи, не прийшов у вас із-під вікон вигортати.

— А чого ж ви тоді сюди притирились?! — і барильце з грибовидним носом дивовижно поширило випрані очі. — А яка ж нечиста сила вас сюди до нас завіяла?

— Я хочу редактором тут працювати?!

— Редактором? Ви? Редактором?! — і старий, як затужавів, не рушиться із місця. — Але ж ви, бачу, у дрягленькій сорочці, і на ній он один гудзик теліпається, і ви ось без краватки.

— А хіба я писатиму краваткою? Рукою пишеться. А в мене до цього діла рука набита.

— Набита, кажете, — і барильце завешталось. — Воно, ясна річ, і без краватки і в сорочці зжмаканій можна статті писати — та все ж чисто зодягнений нам ліпше б знадобився.

А я тут ну бо лисячими стежками кривуляти, і так і сляк до старого принатурюватись, щоб його укоськати. Кажу йому, що я — круть-верть! — і чистесеньким можу відразу стати. Раз-два — і причепурюся, і розхорошуся, і обновлюся. Куплю нову сорочку, черевики з товстими скрипучими підошвами, а стрижень як попрацює над мою головою — то мій чуб обернеться у справжнє чудо. На голові будуть і переділи, і проділи, і кучері, та ще й такі буйні та загонисті, що й муха їх побоїться торкатися. Споряджуся, як якийсь панич із першого графського коліна. Та ще й посполіскую руки й лице пахучою водою з ромашкою...

Заговорюю йому так зуби, а він, замість вигнати мене, чомусь у мої теревені, як у чарівну музику, вслухається. Слухає все це нерухомо, прямо безшелесно, наче я його приворожив. І не лише він, старий, до мене виявляє повну увагу, а й прищакуватий молодець не без того, щоб моїх баляндрас послухати.

А це мені надає сильнішої снаги розміриватись. Щобільше, вони обоє своєю увагою так розохотили мене до патякання, що вже мене годі й спити.

І я їм торочу, що лиш на думку мені спаде. І впевняю їх, що я працював у різних газетах, і всі мною були більше як задоволені, і що мої статті цінувались на вагу золота, бо я як щось на папері лишу, то воно має вартість не на роки, а на цілі сторіччя.

Коротко, плету їм далі, я учень з тієї журналістичної школи, якій судилося вічно існувати. І люди, виховані в ній, передають свій досвід з покоління в покоління, отож люди з таким високим знанням поки світ сонця не переведуться. Та побий мене й перепобий, клянуся, що в минулому всі редакторські двері переді мною розчинялись — і в них мене забезпременно з обіймами приймали.

І я вже виговорився. І висилився вщент, від красномовности брехливої — і, врешті, за браком інакших хвалькуватих слів, занишкнув.

Отакечки завзято я сам себе вихвалив, а вони, прищавий і опасистий, тоді почали єхидно зглядатися. Не було сумніву — вони не вірили мені.

— То як, я вас не переконав?! Слушайте...

— Досить! Впини своє пустомельство, канцурнику, — аж так промовив опасистий. — Не вдається тобі своїми чаклунськими розмовами нас піддурити. Прорахувався, нетіпахо. Думав, ми порозвішуємо вуха і тебе, як апостола якогось, вислуховувати будемо. Аж ні! Нам аж понудилось од твого базікання.

— Не ймете мені віри? Як не вірите — випробуйте мене. І тоді, клянусь громами, вельми дивуватись будете, які здібності в мене скриваються.

Мене трішки аж потом пройняло. І я віддихався, бо вже не на жарт знемігся доказувати, який я своєї справи майстер.

— Іди, — вже просьбою звертається старий... — Таких, як ти, майстрів і на смітнику валяється удосталь. Ти в газетярстві ні на стільки не кумекаєш.

Що ж — мушу вимітатися, не буду ж далі упрощувати, а, може, ще й доколінні поклони віддавати, щоб мене в редакцію взяли.

Видко, що цим недовіркам, хоч і землю гризи, нічого не докажеш. Та ще отої дряглій, в якого ніс наче на ковадлі розплескався, а горілочка з-під обличчя червоними нитками висоталась, той вуха порозвішував, і їх, я зауважую, мов цеглою замурувало. Пощо говоритиму, коли не слухає мене? Навіщо душу вивертати, умовляти, коли він очевидячки недоброзичить моїй не зовсім привабливій особі?! Я його переконую, а він байдуже хилитається туди-сюди, як буцім заколисуються і засинає.

А пек тобі!

— То яке ваше остаточне слово?

А старий арідник знову те саме, ані гу-гу, ні пари з уст.

І ще я потовкся трохи, потупцювався — і чи то з сорому, чи просто з того, щоб далі не спозирати на таке ненависне двоноге драгтя — хур! — і вискочив з бараку безмаль бігцем.

Іду. І пришкварюю кроку. На горбах спотикаюся — і тоді і стежка, і бараки, і сонце спотворюються мені в одну сірющу масу. І невтихомирна злість мене шаткує. Даремно з ними пробайдиковав майже годину. І вийшов пшик!

Коли . . . січу отак себе злобою, бішуся, аж ззаду хтось мене окликує . . .

— Ей, ти, горе-редакторе! Куди ти кинувся? Не женися так! Ще повивихаєш ноги й навіки скалічиєш.

Обертаюся. Не хочачи, сповільняю хід.

У печеричоносого, у його виляючих очах з'явилися маленькі огники, і бачу, що через усмішку в нього передні два покриті чорні зуби на світ Божий проглядають.

— Підбігаю і підбігаю і ледве наздогнав тебе. Слухай, я ще не сказав, чи я тобі відмовляю, чи на роботу тебе таки беру. Чого втікаєш? Чого нетерпеливишся, як голодному до рота ложка?! Ми гиркались, а можемо й погодитись.

„Іди до рогатого! Хай він кип'ятком тебе там у казані обварить!” — у подумках покляв його.

— Вертайся, я жартував з тобою. А ти неможливу натуру маєш. Натура не для жартів.

„З такими можна дожартуватися до несамовитості”, — знов подумав я.

— То приймає мене?

— І не приймаю і не відкидаю. Хочу сперш упевнитись, чи ти редакторську роботу подужаєш. Слухай, хто за тебе може поручитися, що ти не то що в редакції, а біля редакції колись тинявся?

— Наш Кирило.

— Це не той, що корову молотом занатавав? — і старий вищирився на мене. — Звичайно, той?

— Та ні, — одгрібаюся й видряпуюся з пастки, в яку доброхітно я потрапив. — Це не той Кирило.

— Наловчився ти брехати — та невпадал. Іншого Кирила в нашому таборі я не знаю. А того різника і душогуба я не долюблюю. І я собаці більше віри йму, як тво'му Кирилові. А ще хто, більш путящий, за тебе може добре слово кинути?

— Вадим.

— Та це ж також різник, ковбасник. Розбурхана личина. Він може тільки метко з кинджалом, із піною у роті, табором літати. Він добре тямить в ковбасі, у м'ясі, в злодійських штуkenціях, а в редакційних справах він так розбирається, як пес у зорях.

— За мною може стіною стати Люція Меркурівна фон Шпігель.

— Ота, що пройшла Крим і Рим . . .

— Обережно, бо вона може свого злозичника в баранячий ріг скрутити — і то так, що вже той її воворог ніяк не розігнеться й не випручається.

— Ти її так борониш? Так її любиш?

— Не лише я. Її люблять всі військові — американці, совети, британці. Отож з вогнем вам гратися я вам ніяк не раджу. Біля того огню вам краще всього грітися.

Розплесканий ніс у старого здригнувся, а очі від сірости й безбарвности аж набучавили.

— То Люція . . . — і він прикусив від хвилювання язика, — за вас поручиться? Ну тоді . . . Поговорю із нею. Може, ви в редакції і попрацюєте.

**

Третього дня Вадим дере пельку на увесь табір:
— Іване, смали сюди!

Я біля ліска вивернувся черевом на траві. І різномайттям чудового соняшного дня люблюся. І одночасно без роботи пробую собі трішки погладшати.

Я не рухаюся. Погорлає, думаю, і відчепиться.

Еге, не такий Вадим. Він он уже уторованою стежкою до мене близиться.

— Вадиме, ййбо, нахопишся на біду. Вилаю тебе, як ще ніколи. Дай бо мені спокій.

Він нехтує моїми словами. Йому дарма, що я його не хочу тепер бачити. Йому й за вухом не свербить мене послухати.

Осьдечки, вже зверху, на мене в'ївся очима. А згори ти до цурки! Переслідує мене нечиста сила! Не інакше, як настирився мені цей гарний день спронівечити.

— Іване!

— Не приставай!

— Люлю хоче тебе конче бачити.

— Чого?

— Розгдумачувати тобі не маю охоти. Гасай до неї й довідайся!

Невидальщина. Так коротко нудив мене. Сказав — і поплівся до бараків.

Неохотиться мені належане місце під деревом покидати. Та мушу. Допуття Вадим не з'ясував — як, що й про що — і кортить дізнатися, з якого чуда-дива Люція Меркурівна нагвалт зажадала мене бачити . . .

Передусім вмився, надів чистісіньку сорочку, бо нечупарного вона ще може витурити з свого „палацу“.

З'являюся перед її очі.

— Кликкала мене, Луціє Меркурівно?

— Найперше „Добрий день“. Ти ж не німий, лише дурний. А може, й не дурний, а такий собі . . .

Добре, що не переліковує, який я саме, бо цей перелік зовсім пішов би не на мою користь.

Знаю, який я в її очах: і дикуватий, і перелесникуватий, і мішком з-за кута намаханий . . .

І тому серце в мене тонькає, бо боюся, що зараз посипляться на мене прикроці.

Аж ні! Люція таке для мене гарне-гарне приготувала . . .

— Завтра, — каже вона, — Іванцю, турицю з шиї зішкреби, і надінь сорочку, яка під пахвами не випріла, і натягни штани, щоб на колінах в них латки завбільшки з сковороду хоч не світили — і чеши раненько до редакції. Там будеш працювати . . .

— Невже? А чим же я там буду?

— Та ж не шмаровилом, а редактором! Разом із тим старим, що має носа розплесканого, працюватимеш. То ж навчився сьогодні перо рівно в руках тримати, щоб воно в тебе завтра з-поміж пальців не сприсало.

Я наче прокинувся. Чую, серце порушилось. І я спалахнув щастям.

От Люція! Як я міг хоч на хвилюку сумніватися, що вона мені в редакції тепле місце не вимостить? Аджеж ось вимостила!

— А ти, Люціє, йшла в редакцію?

— А що ж гадаєш, мене в золотій кареті, як цісарівну, туди возили? Звичайно, туди я пішечки чалапала. І сказала там, що твої статті на міжнародні

теми завжди з запертим духом двічі-тричі перечитувала. Бачиш, я обіцянок отак на галай-балай не кидаю.

Ой, ой, і пробі! Якись міжнародні теми мені вчепила! Та я такого краснописання ніколи й не пробував розпочинати, я так вмю ці статті складати, як медвідь на одній лапі танцювати!

— Люціє, я не вмю . . .

— Я вчора в редакції заприсягнула, що ти віддавна статтями бавився — і ти мене тепер не посоромиш. Повторюй, поки ще не пізно, повторюй все сьогодні — „вмю, вмю, вмю” — і завтра хоч-не-хоч умітимеш. Та там і ті два редактори, отой прищавий, і отой гудзоносий, тільки граблі й лопати зручно в руках тримають, а бач, тепер, помимо того, за перо вчепилися. Перекинулися на редакторів. То чому тобі до них псувати папір не приєднатися?! Приєднуйся — і буде бездарна трійця.

— Та . . .

— Ні слова!

І я не писнув. І мовчки пішов до халабуди.

Сталося! Я завтра йду в редакцію стільці штаньми обчовгувати . . .

**

Помилилася Люція Меркурівна. За редакційного стола зразу мене не посадовили. У перший день чесної праці натомив я не свої білі ручки, а м'язи й спину. Упродовж цілого дня обчищав захаращений кутик, у якому я сидітиму й папірці бруднитиму. Виносив всіляке дрантя, збивав віником павутиння, порох, аж врешті гарячою водою зняв із підлоги шар болота, а зі стін повитирав кіптяву й цвіль — і аж тоді зготував собі місце для газетярської роботи.

Правда, цілий перший тиждень я рідко в моєму кутику висиджувався. Все мандрував. Збирав, бачте, вістки до газети. Новин же для часопису треба, як розумній голові добряча лисина, — і ото ж я ті новини вибирувати мусів. Рознюхував, тобто, вибачте, вивідував, що в таборі незвичайне скоїлося, а тоді виймав із кишені клаптик папірця — і ту незвичайність у папірець заносив.

Випитував, хто в таборі тяжко хворий, або й при смерті, чи вже й ноги протягнув — і тоді олівчиком — шкряб-шкряб! — і до кишені. Або коли якась жінка обродинилась — це також повідомлення для газети непогане. Та ще при цьому й додавав, скількома фунтами доля оцшасливила геніяльне немовлятко. І хто батько геніяльної дитини, і чи він при щасливій родині, чи десь на відрядженні, чи вже, може, й з молододу матір'ю розвівся.

Або хто вінчався в церкві, і яке було пишне вінчання, а ще пишніший післяшлюбний пир — це також приковувало мою увагу. Звичайно, тих, що брали шлюб „революційним способом”, тобто з'єднували свої душі лише чесним словом і таборовим ліжком, я не чіпав, бо боявся, що можу з цього мати лише синці. І той самий ляк стримував мене повідомляти, хто в кого що украв, хто кого ошахрував, хто кого сп'яна кулаками поколошматив і юшкою умив. Такі новини мене одстрашували. А до того ж, їх було кожного дня, без перебільшення, більше як доволі, і вже самими ними можна було б і всю газету від початку до кінця заповнити. А я ж ще й пам'ятав напущення старого, — що сторінки ми зобов'язані різноманітним матеріалом „начиняти”. То як же можна тільки про всілякі капості оповіщати і цим самим читачів від нашого часопису відстрашувати?!

І першу вістку — вже начисто переписану — я

зважився покласти на стіл редактора, вістку про свиню, яку один наш мешканець, за дозволом таборової влади, завтра заріже. І у вістці, oprіч іншого, я казав, де і за які гроші завтра м'ясце свиняче можна купувати. І що ж — цю мою „статейку” відразу ж і відкинено, бо „свинячу” новину вже скрізь і всюди рознесло таборове ОБС (Одна Баба Сказала), а, як відомо, це агенство розповсюджувало новини краще, ніж усі часописи й журнали вкупі взяті.

Але, врешті . . . Перша моя „праця” виблискувала вже все таки в нижньому кутику четвертої сторінки. Покликав, бачте, до себе святий Петро зверх нормальної старости графиню — і тому моя посмертна згадка про таку особу не мала заперечень з боку старого редактора. А до того ж графиня осиротила кицьку й песика — і вже хоч би з жалости до сиріт, до яких і я, і два наші редактори не були зовсім байдужі, ті посмертні рядки мусіли таки в газеті появитися. І появилися — і моє ім'я, як писаки на різні оказії, помаленьку стало в пам'яті людській закріплюватись.

Небавом ще одна нагода мені усміхнулася.

У таборовому театрі йшла для дітей казка „Кидя, зайчата і коцура-лобуряка”. Коцура грав внук нашого старого редактора, і я зготував рецензію на п'єску майже на пів газетної сторінки. І в ній кицю і зайчиків просто похвалив, а коцура, що не вмів не то що грати, а й говорити, і не нявкав, а мекав, як добре одгодований бичок, — отож того коцура, властиво внука, я, без сорому казка, так розхвалив, так за його неіснуючі таланти підніс аж до небес, що мені було просто ніяково перечитувати своє писання. Та я ж його, цього — тричі тьху на нього! — коцура чи внука, заледве до малолітніх корифеїв не зарахував.

Зрозуміло, внук редактора появился в часописі на чільному місці, а моє прізвище вгорі, ще й жирним

шрифтом, було відтиснене. І я знову вже радію. І прізвище блищить, і старий утішений аж до такої міри, що дав мені трохи зайвого гроша і дечого з питивного й їстівного. І вже навіть „колегою” два рази мене назвав. То чому б мені на radoцях не святкувати?

А десь вневдовзі вже й моє крісло обгорнули плястиком, а на моєму столі появилась напівновенька чорнильниця, ручка і попільничка, хоч я, як всім уже відомо, не курих. І до цього всього на стіні, навпроти мене, вже й висіла з жовтого паперу, в яке м'ясо загортають, „вивіска” — і на ній виднілося одне-єдине жаданне для мене слово — і тим словом було + „редактор”. Чусте, вишкрябано не якийсь там „шибеник”, „ошуканець”, „звідник”, а цілий тобі „р-е-д-а-к-т-о-р”.

І я вже почувуюсь так, наче я перо в білих рученятах тримах не тиждень — та де бо! — відчуття було, буцім я з пером і на світ білий появился.

А тут до всіх цих шан ще й найголовнішу мені виявлено.

Наш печеричоносий редактор, подумайте, вже й вивицих мене в посаді. Він, вигадько старий, вимудрував мені й некепський титул: „Відповідальний замісник технічного помічника в редакції” — і цим титулом частенько мене при людях ошляхетнював.

І як же після всього цього спокійним бути?! Та де! Від такого гонору я пишався по всьому табору . . .

феї, я, собака і редактор-посіпака

Згодом на моїй сорочці виднілася маленька табличка: „Неофіційний відповідальний репортер газети „Таборові будні”. І та табличка дозволяла мені всякі місця відвідувати.

І я відвідував — та, леле рідна, ті відвідини приносили мені мінливий успіх. Інколи вдавалася гостина, інколи я від неї поли різав і втікав.

Почалося з зубного лікаря. Пішов до нього, обдивився працю, а опісля до газети написав про нього хвальний „стовбець”, мовляв, цей ескулап розсвердлює і вириває зуби блискавично і рідко з живим м'ясом — і майже завжди без болю. Бувають навіть тяжні, коли його хворі в кріслі у непритомність не впадають...

І що ж...

Наслідки моєї інформації вже наступного дня зродилися. Але, на жаль, прикрі то були, ой, прикрі наслідки!

У одного плечистого, ставного парубка з гривастою чуприною, після того, як він відвідав розхваленого мною зубного фахівця, розпухло лице гірше за кавун херсонський. І бідака чупринистий, кидаючи на мене такі прокльони, що ніякий папір на світі їх втримати не може, з нетямности шукав три дні нагоди зустрітися зі мною — і намарно, бо я

весь час висиджувався в пивниці під редакцією, розділяючи своє сире житло з однією прибудною собакою і двома щурами.

І лише як в нещасного дужаки щоки звузилися і набрали більш-менш нормального вигляду, я з ним стрінувся. Я вибачився, а він мені могою газетою спершу носа обтер, а тоді цвіркнув крізь зуби у мою сторону — і на цьому непорозуміння щасливо завершилося.

І чергова моя розвідка для збагачення часопису кепські наслідки дала — хіба, може, не з таким гострим та перчистим закінченням, як у ескулаповому ділі.

В одному нашому бараці гнали горілку три старезні „феї”, яких святий Петро на вічне своє ложе вже декілька разів кликав і все не міг докликатись, — то ж гнали вони самогон повною парою впродовж цілих двадцяти чотирьох годин. І обпоювали і забивали памороки тією отрутою не лише нашому таборові, а й поближчим поселенням. Так і бачиш — йде до „феїної гуральні” людина статечна, гарна, коротко, людина подоба Божої, а вертається назад вже навкарачки, так неначе її предки були вже справжніми орангутангами.

Мене послали, щоб я напоумив „фей”. Ану ж напоумлю — і вони кинуть виробляти з гнилих буряків молоко з-під скаженої корови — і цим самим оздоровлю з диявольського плину зачумлені голови багатьох-багатьох людей.

Гайда!

Пішов з урівноваженим духом, у мирному настрої улещувати, загоджувати, знеохочувати. І лише як моя словесна лагідна талановитість не зуміє зладити з людьми — тоді вдамся до погроз. Попереджу їх: коли вони, люди старенькі, від своєї мерзотної звич-

ки не відзвичаються — я їх оскардую, оберну на порох їх в часописі.

Пішов з такими намірами.

Увійшов, не стукаючи.

У хаті мокряччя й пивоварний дух у ніс шпигає . . .

Не хата, а корчма непересічних розмірів. В куті діжа, за нею глеки, глечики, покручені трубки диблять аж до самісінької стелі. Гора буряків заслоняє вікно, а на тих буряках мокрі рядна понакидуювано. А пляшок зібрано — справжній тобі пляшаний тут музей! І великі, і малі, і плоскі, і гранчасті, і „товсті в талії”, і „тонконіжки”, і ще щось там валяється, щось скляне, якому тяжко відшукати назву.

— Добрий день!

— О, лакиза з часопису притирився.

Витираю добре очі, бо не бачу, хто ж це говорить . . .

О, так!

Он у глибині й горілочниці. Одна в одну „красуні” — хоч куди! Вистави їх вечором посеред дороги замість чуперадлів, коні сжарапудяться, а люди, навіть звиклі до всіляких страховиськ, на місці захохнуть, бо подумують, що їм дорогу перегородили упирі з боліт.

Одна „красна пані” примостилась на колоді і лущить насіння, аж гуде. Дивуюся, як їй язик та губи од такого лужання не попухнуть!

А друга й третя, її товаришки, — не зважаючи на несамовиту парню в хаті, позавірчувались в широчезні хустки так, що лише вогнисті очі, чаклунські носи й затиснені уста невиразно рябіються, — і преспокійнесенько сидять собі на самих ріжках двох ослонів і сопуть гірше за міхи ковальські.

А вигляд у горілчаних „фей”! Що за вигляд — до гробової дошки тяжко з пам’яті таких личин спекатись! В однієї губа розсічена, і коли б вона своєю широкологою спідницею долівку не підмітала, можна б подумати, що то сидить не жінка, а пірат, який не один корабель на безкраїм морі від золота облегував. А в іншій одне око заскалене, а одне вирячене, так ніби воно щось жахітного поперед себе запримітило.

А третя викарб має у себе на чолі. І погляд такий, від якого безхибне насувається передчуття, що вона хоче глек карболки так тобі в обличчя й хлюпнути.

Глянув на них, яких Всевишній прерізними вадами ніяк не поскупився нагородити, глянув — і з отетеріння осунувся на стілець, що, на щастя, біля мене опинився.

Сів і думаю — потовчуть чи схрумкотять, як хряща, мене.

— Призволяйтеся, — та, з розкраяною губою, нарешті виявила до мене ласку. — Це здорово вихилити склянку свіжої, стоградусної.

Еге, думаю, припрошуйте. Від такої свіжої відразу даси дуба.

— Ні, дякую за таке шляхетне частування! Дякую! А навіщо ви цю погань виробляєте?

— Погань! — і в другій вже обидва ока жажно збулькатіли. — Це не погань, а плин цілющий, нецьогосвітній . . .

— А навіщо ви за нього останні гроші вициганюєте в людей?

— Ми не вициганюємо, нам гроші з великою охотою приносять і благають взяти. Ми не якісь старчихи, що вимолюємо в людей копійку. Ні! Ні, ми на цьому ділі зуби з’їли, молодість і красу свою

зв'ялили. Це наша постійна праця. І ми любимо її... Хоча не з своєї волі взялися за цей діло, а з мусу.

— Чого бо з мусу? Хто вас до цього принукав?

— Покупці принукали.

— А хіба їх так багато?

— Навіть не згадуйте. Без ліку. Інколи хоч розірвися, а товару не настачиш. А коли ми покупця вигонимо — у нас слюзи градом котяться, що не вдалось нещасному придбати цілющої плящини. А подивилися б, як той бідака відходить від нас з порожніми руками? Аж синіє, аж скреготить зубами і так на нас презлюще бликає...

— Але ж ви людям своїм „товаром” шкоду робите?

— Жартуйте?! Яку шкоду? Добро їм зготовляємо. Та коли б ви бачили, як чоловігя ледве приволочить ноги — то жалко на нього очі звести. Вив'ялений, змучений, а з очей можна дві лопати суму вигребти. І почне він: „І жіночки, і гарнесенькі, і любесенькі — рятуйте, бо трісну, бо трупом брязнусь на підлогу! Дайте хоч ковтком бо підкріпитись! І що ви на це відповісте? Нічого. Треба в допомозі стати — от що! Не буду ж я душею кам'яною. Ні! От я відразу й змилосерджуся. От і дам дві пляшечки, і він гольгоне, і з склянкою сприятельюється — і вже й почне ширяти посоловілими, щасливими очима поза хмарами. Розумієте? Це в нас не робота, а повинність. З милосердя великого ми за це взялися. Взялися, щоб людям цілющою водою болі заливати. А ви нас, вимучених працею, ніяк не розумієте. Посоромтеся! Хоч у вас сорому не було й не буде! Отож кінець, не встрявайте в наші справи!

— А от і встряну! — нарешті я звідчайдушився.

— Напишу в газету, сповіщу...

І не доказав...

Бо пляшка полетіла мені в голову й розлетілася на ній...

А як відходив — то та, з карбом на чолі, ще й вивряджала мене погрозами: „Як лише напишеш чи сповістиш — начувайся! Якогось вечора наші люди застукають тебе в темному кутку і дух із тебе витрусять!”

Звичайно, я нічого не писав і нікому не сповіщав, бо вирішив, що духа ще рано з мого тіла витрясати.

**

Думалось, що ця робота назичить мені відразу всілякого добра. Аж заноситься на зовсім протилежне. Вона, бачу, зичить мені все те, що довбня таборівій корівчині.

Захмарилося і тут над моєю головою.

Не встиг виплутатися я з „медичинських” бід, як вшелепався у горілчаний клопіт, а з горілчаного заморочився іншою долею, яка не забарилась навідатись до мене в гості.

Вже ж у мене, між іншим, проривалось з уст, що в пивниці, над якою стоїть редакція, дякуючи моїм старанням прибудна собака замешкала. Та яка собака! Песичок премилый. Самий рябенький і такий послушний, що скажи йому втяти козачка — і коли б це в його собачих спроможностях — без жадного спротиву утяв би.

А хвостиком куценьким він, на догоду людям, як вимахує, як викручує!

І писк у нього такий принадний, з таким білим п'ятачком на носіку.

І він не гавкає, а їйбо, сопілкою чарівною голос розтягає. Так мило він вищить та завиває.

І що ж?! Ця дорогоцінність, цей мій Принц, таємниче з пивниці зник.

Пропасти можна із печалі!

— Де запропастився Принц? — не питаю, а, як підсудного, діймаю словами старого-жирного редактора. Де, не відмовчуйтесь, бо скручу вам, а через вас і собі, в'язи!

— Нема! Я його скреслив із списку редакторських працівників.

Скреслив, невіглас! Та краще б ти скреслив сам себе з життя!

— Наш головний редактор, — наважився залобоніти прищавий помічник, і очі скинув, як той чернець, коли підносить голову аж до небес, — наш головний . . . отож кажу я . . . випросив Принца із пивниці . . .

— Як же він випрошував?

— За вуха долонями торкнувся — і виніс обережненько аж туди на вулицю . . .

Рятуйте! За вуха вчепився і виволік, і викинув дідько-зна-куди?! Загину!

— Він, ваш Принц, — далі верескливо торочить своє головний, опасисто-череватий, — ваш Принц не має права вилежуватись в редакторській пивниці!

І мене вже аж у піт вдарило.

— А в пивниці, — вже я надриваю пельку, — може вилежуватись січка, висівки, сухе сінце, що їх ви завбачливо настягали для своєї задрипаної корівчини?!

І я зикаю — аж пивниця ходором ходить. І я з пекельної злости під собою землі не чую.

— Ви, редакторе, ви рознахабнілися на цій роботі! І розглядшали! І тепер хазяйнуєте, як вам заманеться. Але дідько з вами, гладшайте і хоч трісніть з жиру — мені до цього байдужісінько. Я лише хочу знати, де мій Принц?

— Десь там у бур'янах!

У мене серце ось-ось надірветься. Допіру мав погідний настрій, а тепер розсатанівся, що аж у боках колючки діймають. Та я б цього гидючого катюгу, коли б це в моїх силах, зв'язав і жбурлянув на жорна — і без жалю його перемолов!

— Справді у бур'янах?!

— Аж де ж?! — він мені відгримусь. — Я вашому Принцеві добро зробив. Я його з пивниці, з темноти на сонце вивів. І він там у бур'янах лежатиме й розкошуватиме.

Що ж, брѳохаюся в бур'яни. — „Цю-цю, Принце!“, „гав-гав!“, „брись-брись!“. Одні жаби підплигують на мої кличі, а Принца нема. Розтягаюся на грязюці, обдивляюся ізнизу. Патьоки хляпають мені в лице, якесь липке коріння вдирається у очі. А між зубами пісок з болота . . .

І в очах мутніє й ріже. І нічогосінько не бачу.

— Цю-цю, Принце!

Вигук мій допоміг огрядній жабі набратись сили, напужитись і метко злизати з квітки загавлену Божу корівку. Далі пролізаю, чалалаю, на животі вилежуюсь. А поза мною людей нагуртувалося. І видивляються на мене. Вп'ялися очима в мене, як павук у муху.

А я далі бур'янами продираюся.

І далі жаб до підплигування змушую.

А людей уже збіглося, щоб диво спозирати — тьма-тьмуца. Тиснява зчинилася коло бур'янів. І один одному щось доказує, і один перед одним язиком молотить.

— Йому та собака так потрібна, як мені гуля поміж очима.

— Подейкують люди, що та собака допомагає Іванові в редакції працювати. Йому легше з собакою статті писати.

— Плетете.

— Розповідаєте сон рябої кобили.

А я ще більше несамовитню. Ще з мого горя глузи справляють.

Аж тут і Вадим вже об'явився.

— Іване, — уже Вадим химерні колінця викидає.

— А запитай мене, де Принц. Попроси — скажу.

— Та хай, Вадиме, ти тричі скажишся! Прошу. Де Принц?

— Сильніше попроси, голубчику.

— Прошу, прошу вже, паразите! Скажи. Бо не скажеш — каменем розвалю голову!

— Як так сердечно просиш — ради нема — об'легшу тобі життя. Розкрию тасмницю. Он Принц сидить під кухнею. Голодний — аж зубами цокотить. І навіть видко, як зуби в нього світяться.

— Справді?

— Я брешу лише раз у тиждень. І то чужим. А скажи, Іване, чого це ти так розпаскудився? І аж си-чипш. Та від тебе сама змія втекла б, бо ти її на смерть скусав би. А потім . . . Чого те собача таке дороге тобі? Чого ти в нього залюбився?

— Ти, Вадиме, пришиблений. І тобі не зрозуміти, чому собака дорога мені.

— А все ж таки поспробуй мені сказати — може я і зрозумію. Ану розстебни серце і розверни навиворіт його — може в ньому щось мудрого й побачу. Ану!

— Не мудрагель, Вадиме. Від твоїх жартів нудота розбирає. То ж знай, одного разу, це давним-давно було, одна собака, схожа на цього Принца, мою матір рятувала . . .

— І, Іванцю, врятувала? Як то? Стала гавкати — і зайці від матері порозбігались?! І не встигли на смерть її загризти. Так?

— Не виглуплюйся, Вадиме, Ти й без цього придуркуватий досить. А кажу я тобі чисту правду — собака рятувала мою матір . . .

— — —

Лікар вийшов з нашої хати — і об'єс, і він, і тато, переглянулися, німотно перемовилися поміж собою.

І від цих безсловесних перемов у мене десь все-редині щось надірвалося.

Як лікар віддалився, я підняв очі на тата:

— А мама видужає?

— Мама тяжко хвора. Сухоти, сину, має,

— А таблетками сухіт не можна з мами вигнати?

— Пробували. Не вдається.

І тато задививсь на сонце. І я також. І мені вида-лось, що сонце заволоклося сір'явою завісою. І воно уже не світить, а розпливається скалками в моїх очах. І доріжка через город відразу отак затолочилася, за-тяглася сплетінням бур'яну. Ну як же так? Та я ж недавно тією стежкою ще й як вигоцував, а вона була така, як вишита, чиста, м'якенька, бо шпоришем усте-лена. І по ній так легко було бігати, літати, до сонця підстрибати. А тепер ось я її ледве примічаю.

— А із сухот, тату, видужують?

— Рідко.

І від таких татових слів тихнуть птахи в гуща-винах, а лице моє вкривається рожевінню, воно пашіє, а очі, відчуваю, засклилися тонесенькою плівкою, і я дуже потерпаю, щоб плівка та не трісла і через неї не бризнуло мені на щоки щось гаряче.

— Матері треба краще їсти. А особливо більше жирного. Тоді хіба її рани трохи зарубцюються, і вона зможе ще пожити . . .

— Я, тату, працюватиму в сусіда. Розкидатиму й сушитиму гній у нього на подвір'ї. Я зароблю грошей для мами . . .

— Ні, Іване, ми безсилі щось тут вдіяти. Як і грошей заробимо — жиру не дістанемо. Відшукати жиру тепер не легко, бо його на базарі ніхто не продає. Чорні, голодні часи масмо. Черствого хліба вдень із свічкою не знайдеш, а ситі й поготів.

Ми стоїмо побіля хати, а коло наших ніг крутиться, лащиться Круцько, наш пес, і він передніми лапами на мене спирається і лиже мене в руку. Я розкудвочую його пухнасту голову, а він зловчився — і потягнув язиком мене по носі. І тоді вчепився зубами у мою сорочку — і торсає мене, і тягне, щоб з ним грається.

— Круцько, не в'язни!

Він розкинувся біля моїх ніг, і мої босі ноги шкребє, „боронує”. Але „боронує” так, що я його кігтів зовсім не відчуваю, бо він лапами лише мою шкіру лоскочить, обмітає.

Проганяю його — брись-прись! — а він настирився, щоб зі мною на сонці подуріти.

Я нахиляюся — хай буде по-собачому! — і всуваю два пальці йому між зуби — і тут Круцько вже на сьомому небі опинився, перекочується, із задоволення гарчить, а мої пальці спритно обхоплює щелепами і ніжно-ніжно пошкрябує. Я ще нижче схиляюся, щоб його вухо йому ж поміж зуби впхати, нахиляюся, коли батько так спокійно, як ніби між іншим, вимовляє:

— Хіба його візьмемо . . .

Мене обдало холодом, а тоді в жар кинуло. Я ще цілком не усвідомив татових слів, хоча передчуваю, що в них приховується щось страховинне, моторошне.

— Кого, тату, візьмемо?

— Круцька. Він, нічого собі, тучнений, ситенький, смальцю з нього можна натопити декілька гор-

няток. Та ще й лікар казав, що собачий смалець — найкращий лік для матері.

Я почувуюсь якимсь спустошеним. Тато так говорить, ніби він анікогісінько не замишляє з білого світу звести.

— Тату, це ж наш гарний Круцько. Наш розумник . . .

— А наша мама, синку, ще гарніша. І в сто разів розумніша. І від смальцю вона тіла набере і на силах скріпне.

Погода для мене миттю знавсініла. Жара мені досаджає, а вітер ні шелесне, геть чисто втихомирився. Та ані подує, ні війне. І я в цій спекоті, як на жаровні до білого розжареній, нестерпно пражуся.

— Тату, це наш пес!

— І наша мама. І для неї рятунок — наш Круцько. Круцько для неї — лік, піджива.

Негамиється мені. Місця собі не знаходжу. Де стати, куди бігти, кого благати?!

— То ви, тату, Круцька . . .

— Мушу, сину.

— Тату, я Круцька люблю!

— А маму?

— І маму.

— А кого більше?

Я обох не дам нікому на поталу! Я їх обох у жменю візьму і у церкву занесу. І в лямпадку, у ту, що на самому переді, в ту, в якій сльози людські з печалі найбільшим язичком в небо спалахують, покладу . . . А з лямпадки над ними зглянеться, змилосердиться . . . І зласкавиться, і їх обох, маму і Круцька, від зла всесильною рукою відгородить . . .

— Тату, я всю сім'ю люблю. Маму, Круцька, вас. І нікого з вас в обиду не хочу дати . . .

Тато німував.

А незабором сталося, чого я попросту жахався.

Прийшов із школи.

Вечоріло. І на ганку із смальцем стигнули горнятка. Ні, то я в горнятках застигав. А зорі тихо-тихо, нечутно навіть для самого мене, перекидалися із-під небес і на мої холодні груди опадали.

Лише моя душа не захолола, вона, стиснувшись, чомусь перетворилася в маленьку суху грудку...

І тоді я зціпив зуби і заприсягнувся, що ніколи, ніколи в світі нікого з Круцькової породи я не посмію зобижати...

— — —

Я стрімголов — і навпрошки. Перетоптував грядки, обчухрував, ламав усе зелене, що росло й до сонця витягалось — гнався, аж сорочка з вітру мотилася.

— Бачили?...

— Отам наче пиццало.

Я повернувся в інший бік. Он він, соколик, писок підняв і, зголоднілий, у кухні під вікном милостиню просить. Я не присів, я гримнувсь біля нього.

— Принце! — і мене захлинає щастя...

Тим часом наспіли люди. І серед них і прищавий редакторський помічник, і сам редактор печеричоносий.

— Принцоньку! Урятувався ти! Не встигли на смалець тебе перетопити.

— А кому він знадобився? Кому охота перетоплювати всяку нечисть?!

— Це не нечисть! Це — Принц! І совісти у нього більше, ніж у тебе!

— Не розшелепаш, хто з них дурніший — Іван чи цей ось Принц?

— Обоє ми розумні! То вам усім гайок у голові бракує!

— Не треба мені його в редакції, — печеричоносий приндиться. — Занось його подалі звідсіля!

— А я й не думаю його знову в редакцію заносити. Як ви спротивились, щоб він гуляв в пивниці — то хай у ній рогаті та хвостаті день і ніч вигулюють!

І з Принцем скерувавсь уподовж табору. А ось і церква . . .

Став перед дверима, а на руках він у бублик скручений.

Хвилина-друга.

І на тобі! — нова біда.

— Собак у церкву заборонено впускати! — і сторож палюгою перегородив двері. — Собака грішна.

— Та в неї, — відбиваюсь я, — гріхів не так багато, як у тебе. І ми поріг не збираємось переступати. Я з псом тут лише ось так затримався . . .

— А чого затримався? Чого у будній день без діла тут тиняєшся?

— Я, бачиш, тут спинився, бо пригадав . . . Колись я матір і такого пса, як цей, що в мене на руках, хотів був рятувати. Я обох їх хотів був ніжно обхопити і в лямпадку примостити . . .

У сторожа чуприна полізла вгору. І він поспіхом тричі перехрестився.

— Свят, свят! Ти в лямпадку думав . . . посадити?! Іди — і хай тебе хтось з голови до ніг святою водицею окропить! Ти щось заговорюєшся, не інакше, як з ума схибнувся. Ступай — і не гріши перед храмом Божим! З миром собі іди!

— Та нема куди іти. Цього песика, цього гарненького прибуду, ніхто не хоче прихистити. Всі його витурюють з житла.

І тут сторож спасенну думку мені підказує. Радить вдатись до горілочниць, до тих, що в таборі „гу-

ральню” мають. Вони, запевняє він, за псами гинуть, пропадають. І тому всі пси до них, як у рідну буду, збігаються.

Тепер вже в мене чуб заворушився, а очі полізли рогом. Що він торочить? Чи йому скортіло поглумитись наді мною?! Та хіба я не знаю тих „гуральниць”? Та в них ніколи не розжалобиться душа. Та навіть наді мною вони не змилосердились, а, кляті, пляшкою так осмородили, що я ледве до пам'яті прийшов. То як в них серце може розтеплитися до прибуду-пса?!

Та ніколи в світі! Та ті „феї” — розбійники в спідницях, і за ними вже давно стужилася в'язниця!

І в них ні серця, ні душі не було й нема! Тому й болівати за кимсь вони не годні!

— Кажеш, гуральниці” закохані в псів?

— Закохані по самі вуха!

— Тяжко повірити.

— Понеси до них оцього прибудного, чотириноного — і переконаєшся. Вони його майже цілуватимуть і з рук не випускатимуть.

Що ж, вирішив поспробувати свого щастя. Зважився таки знову самогонницям на очі показатись . . .

З острахом стукаю до них. Заходжу з Принцем на руках.

— Доброго здоров'я знову вам у хаті!

Дивлюся, а „феї” мені не відповідають. І навіть побіжний погляд жадна з них мені не кинула.

Всі вони завороженими очима прилипли до Принца, і своїми поглядами його гладять, пестять, майже обціловують.

Коли та, в якій губа розсічена, простягає свої злучені, карлючкуваті руки і забирає в мене Принца — і ось вже його розколісує і чучукає, як немовлятко.

*Ой, звуки, звуки, звуки,
Будуть в тебе діти й внуки,
І всі гарні і всі гожі,
Бо на тата-мamu схожі . . .*

Я ще більше з дива не виходжу. Вона коло нього упадає, як коло дитини . . .

— Пані, — я таки наслідився від недоречних „чуків” трохи її на розум наставити, — ви ж співаєте псові дитячу пісеньку?!

— Авжеж, дитячу, — навіть без крапки збентеження вона відказує мені. — Ми всі тут знаємо тьму-тьменну пісень дитячих, бо ми колись всі в дитячому притулку працювали. І війна нам притулок спопелила. Ми ледве з вогню всіх діток повитягали і на вулицю позносили. І всі діточки були живесенькі. Ніхто в диму не задихнувся. Тільки ми трійко постраждали. Я впала на східці, що горіли, і юшкою умилася, все лице розквасила, а Марії огонь очі ушкодив, а Палазі огненний цурпалок все чоло ізранив, і в неї карби на чолі на все життя лишилися. От ми й покалічені, і такі страшні. І тепер нас малі лякаються, і батьки до нас малятам іти наказують. Так, так, одпестили, одцілували, одколисали ми діток, а тепер оце песят колишемо . . . А де ти таке золотесеньке знайшов?

— Приблудилося до мене.

— Приблудилося?

*Ой, звуки, звуки, звуки,
Підуть дітки до науки,
І науку будуть мати —
Й батька-матір звеселяти . . .*

І тут рух зчинився в „гуральні”. Забігали, заметушилися „феї”. І враз позносили якогось лахміття —

і вимостили зручненьке місце для мого Принца, і вже Принц в ньому розлігся, а його писок у мисочку з молоком вже заглядає . . .

А я розгубився. От притрапилось! І що мені лишається? Дивуватися, сахатися . . . Та ці страшелезні „феї” зовсім не страшні. В них стільки лагідности, сердечности, доброти, якими можна весь табір обділити.

— Ви продасте нам цього песика?

— Дарую вам його.

— Спасибі. Але ми можемо і заплатити. Дві пляшки самогону тобі дамо. Самогон-вогонь! Сірник піднеси до нього — горить аж гей!

— Ні, дякую. Я пса дарую.

І вийшов з „гуральні”.

І подумав: „От старі грішниці. І що в них більше — гріха чи доброти — не розбереш. Мабуть, в них на одному боці серця той, що з ріжками, хвоста шкребе, а на іншому янгол білий крильцями порухує . . .”

І я без Принца рушив до редакції . . .

газета витягнула ноги

Прийшов в редакцію і зразу — шусь! — у крісло.

А тоді вже поздоровкався. Мій розповнілий старий начальник якимсь невиразним привітом відбуркнувся. Хоча лице в нього — горобина ніч.

А мені нічого. Нема між нами згоди — й без неї обійдемось. А хіба так не буває, що ворогування в праці часом дає некепські наслідки.

А потім, як він мені на моє „добрий ранок” щось промимрив — може щось і склеїться. Можливо сліди нашої сварні за пса згодом і затруться.

Ба більше, я вже навіть починаю з неприємних спогадів вивільнюватись.

Передчувається, що . . .

Люди-людьми. Сваритись можна, стинати через сварку голови — оце вже зась! А до „стинання” у у нашому двобої було ще далеченько.

Та й то сказати. Він — паскудний. З породи гидотників. А хіба я з шеругу янголів? Я теж гидливий і кусливий. Мене так само святі на цілі гони до раю не пускатимуть. Він, плосконосий, звір. Можливо. Бо мого пса зле пошанував. А я хіба аж надто поважав багатьох тих, що дихають?!

Отож, виходить, він і я з одного тіста зліплені. А коли так — то навіщо вимудровувати, хто з чесніших, а хто з брехливіших? Обоє рябос.

То тоді — краще силкуймося погодитись.

І відхотілося мені на нього тяжким духом дихати і зизом бликати.

І я встав, підійшов до старого таким козлом бадьорим, і голосом, з якого, здавалось, медок покапує, пролебедив йому:

— Як ваше прецінне здоров'ячко? Ви виглядаєте, як свіжо відкарбована копійка! А як ваші чудові дітоньки?

Він із несподіванки перенишпорив мене очима з голови до ніг, а тоді аж відповів.

— Як дітки? Дітки ростуть. А ваші?

— Я ще на такий скарб не розстарався. А́ погода сьогодні — казка. О! А ви позбулися зуба мудрости.

— А як це ви вгадали?

— Ви широко, так смачно позіхнули — і я всі ваші зуби в роті перерахував. А я, повірте, вже майже беззубий. В мене вже і двох передніх і двох „мудрих” нема.

— І без них якось віку доживемо.

— Доживемо з приємністю.

І так ось ми трохи попереживали з пустого в порожнє, трохи нісенітниць один одному наговорили — і помирилися.

І розвеселилися.

І сіли першу сторінку нашої газети в мирі-добрі готувати. І в нас обох погляди були такі, що напевно з такими поглядами святі цим разом не поспішили б нас від раю на цілі гони відганяти . . .

**

Наступного дня ще на краще справи обернулися. Він, старий, нишкий, супокійний. І я такий, що мене хоч до рани прикладай. І я наче щойно з янголами процесією обходив усеньке небо на честь добра і справедливости.

Коли б хтось подивився збоку — подумав би, що ми обоє — нерозлийвода; що ми ніколи один із одним кривим словом не обмовлялися і спересердя сваркою не перекидалися.

Перший він заговорив:

— Дорогий колего!

Мені оте „колего” забило памороки. Без жартів, я збитий з пантелику.

„Колего” — музика, яка п'янить, в яку хочеться і хочеться вслухатися...

А я думав, що з мене вийде пшик, аж тут я на очах росту і аж до неба виганяюся.

— Дорогий колего...

— Будь ласка, достойний головний редакторе...

— Бачте, наша газета...

— Та наче наша, — кажу кволенько, обереженьенько, бо, властиво, не знаю, куди він закручує, куди нагинає. — Справді наша.

— А розходиться вона серед людей, даруйте мені, вкрай погано.

— Поганесенько, — догоджаю я йому.

— А треба дошукатись причини, кореня... Треба дізнатися, що перешкоджає нашій газеті розширитись, розквітнути.

Нарешті розкрились наші душі. Він свою журу мені викладає, а я її силкуюся сприйняти і на кращу дорогу спрямувати.

І дійшли до згоди. Врятувати, поліпшити часопис можна лише тоді, коли довідаємось, якого часопису від нас люди вимагають.

І так говорили-думали — і врадили. Підемо в табір поміж люди. Старий в один кінець, я в інший — і з людьми з'єднаємось. І їх послухаємо. Розпитаємо. І на вус собі дещо намотаємо.

Сказано — й гайда!

Я сперш навідався в жіночий всезнайський центр — ОБС (Одна Баба Сказала) — і в ньому допитався, що найкращих вісток про все живе і мертво можна засягнути в нашій корчмі.

— Корчма, розумнику — це світло. Там воно підноситься-підноситься, потім схиляється-схиляється і вкінці десь за стільцем чи ослоном западається.

— Хто западається?! — і я прикусив губу, щоб не звереснути од приголомшення. — Світло? Сонце?

— Двоноге сонце, — вже мені роз'яснює інша членкиня з інформаційної служби. — І тоді, коли двоноге це, з оглушним торохканням западається і на землі валяється, наступає в голові його безпроглядна тьма. І тоді хоч око вийми — йому нічого, бо воно вже підлогу цмокає, обіймає і нічого не відчуває.

— То гони туди — і там не лише про все дізнаєшся, а й цигаркового диму й хмільного чаду нанюхасься і наковтаєшся.

І вони корчму так „гарно” язиками „обмальовують”, а я нічого не второпаю. Навіщо мені в тому кублі, в яке мене скеровують, марнувати час? Та ж наперед знаю, що з того місця я нічого не візьму й не засягну. Ну як мені у тих, що в друзки п'яні, щось вихитрити, висотати? Як в розмову з ними встряти і їх про щось питати?!

— А який тобі антипко рає в розмови встряти з тими горілчаними хлющами? Ти, розумнику, з ними не розмовляй. І про ніщо їх не розпитуй. На підслухи краще вдайся.

— Підслухувати?

— А що тут грішного? Ми ось підслухуємо і по-таборі все розтрушуємо — і нас люди ласкою не обминають. Ще й в церковному хорі в перших рядах ми хвалу небові співаємо. Підслух був колись гріхом, та тепер його вже до певних чеснот зарахували.

— Скільки вам належиться за такі мудрі поради?

— Скільки даси — візьмемо. Хоч май совість — і дрібняками нас не обсипай. За такий труд паперові гроші нам із гаманців висмикують.

Тицьнув одній в руку паперового . . .

І вже до корчми без жадної охоти човгаю.

Дочовгав. Никаю по ній.

А в ній накурено. Дим прямо сірjavими пасмами спадає. Повісь вгорі сокиру — не впаде — утримається на чаду такому.

Наникався туди й сюди. І вже стою. Що робити далі?

Підслухувати?!

Чи зважуся . . . Ні, совість не дозволяє.

Ні, ні на таку нечесність не спокушуся. Бо ж недобре, негарно підслухувати чужі розмови!

І так все далі важу, чи цим прогріхом треба обтяжувати своє серце.

Ні, не варто.

„Бо варто, — підшіптує хтось за мною. — Для добра газети варто цим прогріхом покористуватись.”

О, та це ж іззаду нечистий з різками заохочує мене та ще й підштовхує: „Ну, ну, чи вперше тобі такою напівпідлістю користуватись?”

І я шепотам скорився . . .

І пробрався в темний закапелок — і звідти бачу, як люди собі очі заливають, і чую, як гольгоче плин і дренькочуть чарки та склянки.

І я вже причепився на кінчику стільця. А тоді, отак наче ненароком, підсуваюся й підсуваюся, штанами шурхаю, а вуха нагострюю — і слухаю . . .

І так вслухаюся п'ять-десять-двадцять хвилин . . . І вуха почали вже в'янути від вчутого. І чого тільки мої вуха не нахваталися?! І чого не наслухалися?!

Чотири мішки вовни і всі неповні товкла млявими язиками захмелена братія . . .

А як виглядають всі ці корчмарські гості?!

Он один вистовбичує, вистоюється. Аж врешті сів, поїорзався — і знову встав, і вже заточується, хилитається, як розбите вагадло. А інший он, молодцюватий, бришкий з лиця, вихилив чарчину, а тоді з по смаком цмокнув, аж так став чхати, відпирскуватись, як справжній загонистий лошак. О, а тепер він в чарку палець всовує, ось палець виймає і його старанно, як морозиво, облизує. А он ще той . . . Та всі однакові. У всіх очі роз'яскрилися, носи розбагрянчилися . . .

А голови! Голови у всіх розкучмились, наче в них зграї горобині днями висиджувались. А язика з хмелю позапліталися — і крізь них слова ледве на світ Божий продираються.

І я, на таке споглянувши, ще і ще зближаюся до братії. І вже причаївся і сиджу, тихіший від води і нижчий від трави. А вухам своїм даю повну волю. Мовляв, вуха дорогі, нічого ж не пропускайте, все ловіть і зберігайте! І вони послухались мене — і ловлять, схоплюють — і вже я відчуваю, що в мене не просто вуха, а радари, попри яких ніякий корчмарський звук не пролетить не зареєстрований.

Коли — знову рух. Це гості знову гуртом допались до зеленого змія. Отож допалися й пообнімались. І чую — хтось вже заклинається, не закашлявшись, шість чарок раз за разом, отак духом, вицмудити. І ось той „хтось” зважився першу чарку до губ донести — і не доніс — бо вона перехнябилася і обризкала підлогу.

— Чарка з діркою! — і той „хтось” спересердя лясь-лясь долонею в ослін. — Крізь чарку горілка цідиться. Даї чарку цілу!

І тут сусід якраз заспівав — і про чарку цілу всі забули.

І почали всі „Реве та стогне Дніпр широкий . . .” І так деруться, так хрипло басять і тенорять, що коли б той Дніпро і не хотів — то обов'язково з розпуки заревів би . . .

А після, вибачте, цього співу перескочили відразу до щоденних таборових справ.

І тут я насторожився.

„Іване, — сам собі наказую, — Іване, не рухайся! Тут, опріч іншого, і газету твою язиками обчовгають. То ж не дихни, і не писни! . . .”

Нарешті . . .

— Куме, га, куме, курка б тобі клюнула в око, а завтра, здається, для нас єдина вільна субота за цілі півроку випала. Завтра нема ані концерту, ані іншої якоїсь культурної веремії.

— Плакати з цієї причини не збираюся. І, слава Богу, що нічого в клубі не буде.

Тут тенор, з горілки геть зганчірнений, перебивав мову:

— Парубоцтво славне, може досить мокнути? Вже живіт, повірте, плину не сприймає.

— Дивацький, Петре, з тебе гуляка. Ще десяту не осушив, а вже на живіт усю вину скидає. Тобі молоко сьорбати, а не шляхетних трунків губами доторкатись.

— Парубоцтво! — знову тенорек.

— Чуєте, бачите?! З розуму ізсунувся. Парубком себе звиває. Вдома жінка . . .

— Та він у корчмі частіш буває, як із дружиною. Його зв'яжи з жінкою — то він шнура зубами перегризе і вивільниться, і дремне від неї світ-заочі.

— Ви, пацюки, відзвичайтеся усіх паплюжити. У вас що слово — і образа.

—Вибачайте, дурисвіте, на якого рідко де можна натрапити. Іншим разом із вами, побачите, чемнішими будемо.

— То-то ж, не забудьте . . .

Знову про концерт зануджують мене . . .

— І добре, що завтра концерту не буде. Пане Василю, мене вже ті концерти висилили, з ніг цілком звалили. Я вже ноги виходив і мозолі на підшвах насадив, ті концерти відвідуючи.

Кум втупився очима в того, що насадив мозолі на своїх підшвах . . .

— Де ви, Василю, висилились? Хоч не кажіть, що ноги струдили, на концерти ходячи, бо кури зо сміху кишки понадривають. І торочите небиліці — аж гидко слухати. Ви вже, мабуть, перехватили оковитої — і у вас у голові завіялось. Ноги виходили? Чудасія! Та я кожної суботи вечором до вас телефоном видзвонюю — і ви все мені з ліжка сонним голосом шепелявите. Так ніби ви живу муху проковтнули, і вона вам говорити перебаранчає . . .

— Ну й шепелявлю. Ну й вилежуюсь у суботу в ліжку. То що — може, вам моїх боків жалко, що я їх на своїм власнім ліжку вилежую?! Га? Жалко! А потім, голубе, коли ви до мене в суботу дзвоните — то й ви, виходить, вдома на ліжку живота нагулюєте? Чи не так? Чи, може, вас із ліжком і телефоном на концерт виносять — і ви з концерту в трубку до мене дзвяккаєте. Га? Спіймалися. Ви також лінтюх. Ви також на концерти, так як і я, ходите. Спите і висвистуєте собі, що аж ніздрі роздуваються.

— Правда, куме, я останнім часом також на імпрезах не появляюся — і я з цим не криюся. Бо я не криводушний, не брехун всесвітній. Я не корчу з себе страдальника, як ви, і не кажу, що ноги виходив на всі імпрези. Я неправди не кажу. А ви . . . одного дня

гатите себе в груди, сповідаєтесь, гріхи з себе змітаєте, а на другий день через брехню вже волочитесь в нових гріхах, як пес у реп'яхах. Не ходите на концерти — стуліть рота і не пікайте. І не кривіть душею, бо ваша душа й так скривлена, що її вже й розрівняти годі.

— То я вам, куме, що — пес?

— Я так собі розбалакався, бо ви невміло, неоконечно вибріхувались. І тому я мовив здуру про реп'яха, а не про пса. Я й не думав вас прирівнювати до чотириноного, бо не хотів його покривдити.

— Як це „його покривдити?“ — і в цього 'вже через таку зневагу червоні плямки аж на чолі висіялись. — Як це „його покривдити?“

— А ось так, куме. До пса, отак піднявши очі до праведного неба, ви аж ніяк не дорівнялися. Вам бракує тієї совісности й справедливости, якими так щедро обділив Всевишній пса господарського . . . А, врешті, куме, чого ми напівнючилися, настовбурчилися?! З чого це в нас запалилося? З якої речі заварилося?! Та завтра концерт, грець його бери, таки є! Нема чого за ним тужити. Він є.

— Як то є?

— А так. Вам хміль посічкував мозок, і в голові у вас лишився самий непотріб. І ви нічого не шурпаєте. Завтра ж буде концерт. І ювілейний. З нагоди двохмісячного існування нашої таборової газети! А ви про все розпросторюєтесь, а про ювілей — ані гу-гу! Ну, йдете на свято?

— Та . . .

О, тут у мене з напруги й очі закліпали, і в ногах як гарячий попіл об'явився — і я ногами човгаю і непосиджуся на одному місці. Тепер довідаюся всю правду про наш часопис, про його гарні риси і погані, і чого він у нас так тяжко шкутильгас.

— Ну, я б пішов на ювілей нашого задрипаного часопису, коли ж до головного редактора цієї газети в мене зовсім серце не лежить.

— Це ви, куме, про того редакторця, який має розпрасованого носа?

— Та він. Той, якому на місці носа природа блюдечко відтиснула. То отого редактора я не шаную. Ой і увірився, уприкрився він мені!

— А чому, смію запитати? Може він запишався, що в нього блюдечком ніс, і дере його вгору, і не вітається з вами? Невже чваниться та гонорується, куме, перед вами?

Агі, он де собака зарита! Печеричоносого люди терпіти не можуть, бо він, цей старий шашель, псує, дірявить газету. До мене, як видко, люди горнутья, я їм не осоружний. А ось нашому головному редакторві читачі опинаються, не можуть угамувати до нього своєї відрази . . .

— Гонорується, куме? Чи може ще, не доведи Боже, й не вітається?

— Та де там — вітається. І то низесенько схиляється, наче перед архиєреєм. Ні, ні, він почестей мені віддає аж забагато. Але що мені з тих почестей? Мені з того вклоняння зиску мало. З усього того я нічого не зроблю, як не зроблю із соловейка путньої котлети.

— Хочете сказати, що вам, куме, з того вітання, як з горобця сала, — поживи мало?

— Точнісінько. Ви наче мої слова в мене покрали. Він, той плосконосий, мої статті на теперішні політичні справи не вміщує. І не лише не вміщує — мені їх не повертає, а в кіш із-під сміття жбурляє.

— У сміття, куме, жбурляє. Ай-я-я-яй! Нехороше! Некультурно!

— Звичайно, некультурно. Тут культурою й не пахне. Але якось раз я того головного пиндюра укмітив на похоронах — ховали генерала. І ото його укмітив і вже з очей і не спускаю. І тут я до нього просуваюся, протискаюся. А людей не протовпитися, а я пробом до нього добираюся. Добираюся, ліктями собі дорогу прокладаю — і з такою силою, з таким озвірінням, що двоє, подумайте, аж попрокидалися . . .

— Pokійників?

— Яких покійників? Ви досмокталися до білої гарячки. Я так розпихав людей, що двоє родичів небіжчика з жалоби своєї попрокидалися. І дбсяг на тих похоронах того люципера. І за полу як шарпону його — то він аж заточився. І тут же став його шпетити, бештати . . . Кидаю йому в очі образи — аж нестямлюся, та коли б міг, я б його на тій сумній імпрезі на кавалки порозкраював! І що ж бо ви, куме, думали?! Я його, редакторського мерзотника, пройди-світа, словами ганьблю, коцюблю, а він до мене й не обернеться, навіть „тьху!“ мені не скаже. Я його осоромлюю, мотлошу, пірчу язиком, — звичайно, я не дурний на жалобних сходинах рукам давати волю — отож осоромлюю — „гадюка“, „доцовий черв'як“, „масляк“, „уживана підошва“ — а він мені ані словечка. Лише на покійника втупив очі та безперестанку все хреститься. І як у нього рука не втомиться так вперто хреститися?! Чуєте, куме, яка та міль редакторська! Я його шпечу, йому вчитую, а він відмовчується, і до нього, як до пекельника, нічого не чіпляється.

— І це ви, куме, таку йому парню улаштували на похоронах? За те, що вашу статтю зжужмелив і в смітник швиргонув . . .

Вислухую я це все — і мене шпаром обдає. Лишенько моє! Та і я ж такі гріхи на серці маю. А хіба

я одну статтю запропастив? Безліч повикидував, бо їх або не міг читати, або в них оповідалися такі таборів побрехеньки, які лише у сні комусь можуть привидитись. І я все це також... Хоч ні, ні, я нічого у сміття не викидав. Я цими статтями Принцеві в пивниці підстеляв, щоб йому цементована долівка боки не муляла.

А що, як ця братія й про мене дізнається? То вона мене ще гірше язиками жорнуватиме?!

— Еге, куме, за те, що мою статтю понівечив, я йому на похоронах трохи перцю всипав. А потім... Ні, куме, той головний казанок, кебети не має... На третій день по похоронах я йому знову нову статтю дав. А він, нахаба, і цю збавив.

— Збавив і другу вашу працю?

— Отак як чуєте? Згубив із світу. А стаття була поважна, оперта на беззаперечних ганебних проявах... Я писав, що мій сусід, знаєте його, Глибенко, — харциза і злочинець, за яким в'язниця вже давно стужилася. Так і написав, що сусід злочинець і гвалтівник — і тут же дав я докази: сам чув я на базарі і в корчмі, як всі про це подейкували. І що ж — і цю статтю він не надрукував. І тоді блиснула мені думка з ним ближче знюхатись. Нап'юся, думаю, з ним, подружуся — може, тоді йому совість не дозволить мої писання у кіш шпурляти. Отож на пікніку я його зловив. Запопав тебе, гадаю, пгашку, в свої пазурі — тепер не висмикнешся легко на волю. Я тебе впою так, що ти на ногах не встоїш, а тоді вже й почну з тобою нав'язувати дружбу...

Дурень думкою багатів! — мовчки я нашому „дописувачеві” даю з кишені аж дві дулі. — Ти скорше із підсвинком хрюкатимеш у болоті, як мого зверхника туди затагнеш! Бо він віддавна не вживає горілчаного плину. У нього в жовчі каміння, у шлунку ви-

разки, — і тому від крапки алькоголю його спазми охоплюють. Так що його намогоричити куди тяжче, як мене голого у багаття заманити...

— Де ж я спинився? — і „дописувач” став терти собі очі. — Хлопче, чи там дядьку, чи там дідьку лисий, чарка порожня. Налий! Що ти гав ловиш, а про роботу забуваєш. Де я спинився? Ага! Зловив редактора на пікніку. Там був ресторан, покритий брезентовим дашком — от я в ресторані свою жертву й застукав. Горе-писака пив содову воду, забарвлену вишневим соком. А я до нього так по-рідному — „Доброго здоров'я!” — і по-панібратському ляпнув долонею по плечах, аж він схитнувся. І попросив його від мене чарку випити, за мої, зрозуміло, гроші. Він удався на упросини. Ну тоді я його з огидою в душі, якої, тієї огиди, в мене не можна було злегка запримітити, тоді його умовляю, ублажаю — і нарешті я його укоськав. Упросив. Він прийняв від мене горілку. Я підніс йому до носа французький коньяк, який коштує аж цілу одну марку. І що ж — помочив він, редактор, язика в тому дорогоцінному питві — і чарку відсунув. Майже повнісіньку. Ну, думаю, й репаній мужик — тобі жлуктити смердючий спотикач, а не божеські напої. І він ото окропив язика коньяком моїм — і далі ані-ні. Тільки зараз же мені віддячився. Замовив для мене отакий наперсток скачу за нікудишніх п'ятдесят копійок. Я, як чемна, вихована людина, прийняв той скач і в один хилець його собі в горлянку вкинув. І той скач мене лише полоскотав, а приємності ніякої не дав. А далі я його, того головного редактора, як не просив, як Богом не закликав, як не встиджував — він, заклятий, не рушився. Не захотів більше від мене даремної горілки взяти.

Ага, — і я затираю руки, — чи я не вгадав?! Ти помилився, коли прийняв мого начальника за моче-

морду. Він навіть соду, перед тим, як пити, спочатку нюхає, чи в ній, бува, нема якоїсь мільйонової частки алкоголю... Ага, попівся. Із злонаміренням далеко не підеш. Воно має ноги крижкі й короткі...

— Більше від вас, куме, не захотів трунку прийняти?

— Ні. Відмахувався від нього, як нечистий від води свяченої... Що ж, я тоді міняю наступ. Зачмелити горілкою його мені, вже бачу, не пощастить. Тоді прикинуся, що я друг його сім'ї, що я його сім'ю, як облуплену, всю знаю. „Дорогий пане головний редакторцю, а як ваша чарівна дружина?” А він, бик, мені відбасує: „Я з нею вже три роки розведений”. Погано, думаю, підніс йому не китицю квітів, а бляшанку із болотом. Та я затявся. Не піддамся! Далі язиком маслитиму. „А отой ваш хлопчик кучерявенький, той, що ви з ним переходили...”, а пан редактор мені й одбагував: „Я йшов тоді з випадковою дитиною, мої вже всі переженилися”. Отуди морока! І підсипатися мені не повезло. Та ж мене облесливості й лабузництва не треба вчити — і що ж — покористувався ними й ускочив голим у сухе будяччя. Та дарма!

І я знову з новою силою заповзявся: „Пане головний редакторцю! — і вже упадаю коло нього як тільки можу, побий грім, улещую йому, що вже й сам із ріжками головному люциперові не спромігся б з такою майстерністю підлеститись. — Головний редакторцю, чому мої статті з ваших золотих рученяток мандрують у смітничок?” А він мені відмовляє, і тією відмовою мене викінчив, і в мене ледве корчі в шлунку не об'явилися. „Бо ви пишете, — тягне він, як мазуту за чоботом, — ви пишете рукою і на обох сторінках паперу, і так нечітко, наче дитина все те ніжечкою квацяла”.

Добре, думаю, мугирю редакторський! І прибіг додому і переписав отакеними буквами статтю про того гвалтівника і злодія — і переписав лише на одній стороні, та ще з такими полями, що на них ще й інша стаття вмістилася б. І що ж — він і цю мою чітку заганджував. От потвора! Щоб тобі жаба циці, негіднику, дала!

Тоді я вже — скік! — і влетів у редакцію. І словами, які наче шпичками пообростали, накинувся на нього: „Редакторе, хай вас земля поглине, навіть ж ви, трухлява печерице, знову мою статтю, чисту, як сльоза, на смітник хвицнули?!” А він мені: „Бо ваша стаття не має ґрунту”. Всього я сподівався, але такого невігластва — ніколи в світі! „Не має ґрунту!”. „Як це без ґрунту? — рявкнув я, що в мене аж сльози з потуги виступили. — Я в селі був, я в ґрунті змалку порпався, а ви з мене безпросвітного тупака робите?! Як це „без ґрунту?” Соромтеся! Ич, більше ґрунту треба! Та написав же, що сусід — злодій і гвалтівник — і ясно! Бо всі люди кажуть, що він дрова з лісу носить, і що як нап'ється, гвалтує всім табором. Гвалтує так, що ніхто не може спати. То чи не злодій він, не гвалтівник?!” І так до сьогодні, куме, він моїми статтями смітярський кіш втрамбує...

— Втрамбує, кажете?

— Еге, куме! Кине в кіш, а потім, мені сторожиха казала, ще й ногами їх спрасовує...

Мені вже в очах сіріє. А що мене у цій корчмі очікує? Це ще „опрацьовують” головного редактора, а що буде, як я потраплю їм на зуби. Розмелять на муку!

І я вже дві аспірини проковтнув, бо од всього вчутого голова розколюється.

І трішки заспокоївся.

І від спокою хтось нав'яз мені думки хороші...

— — —
Якийсь вітер, свіжий-свіжий, що аж дзвенить, злегка повіяв, і я зневагомився, і з цієї корчми перепорхнув у чудесний кабінет, де вікна величезні, які, напевне, Бог створив, щоб через них милуватися все-світом. А на тих вікнах фіранки широкі-широчезні. А в кабінеті — столи, стільці, крісла, дзиглики — і все нове-новісіньке, аж очі в себе убирає.

І сів я в крісло, а воно, як каруселя, вертиться. А переді мною мала світу — і я її залюбки вивчаю, щоб опісля матеріял до газети дати. А новин — аж перо вгинається їх списувати. Он король України обрадував привітальною телеграмою президента Китаю з нагоди сторіччя пакту дружби між цими двома вільними країнами. А ось Москва запросила представника Фінляндії, щоб віддати цій північній країні у вічне володіння Карелію. Боже, та це ж лише початок! Америка викликала в Білий Дім андорського посла і мала з ним півторагодинну бесіду з коктейлем і кавою. А он прикра вістка — Куба вислала протест Кремлеві за випадкове порушення росіянами територіальних вод Монакського князівства — і Кремль ось уже літаком послав міністра мореплавства з сердечним вибаченням.

А тут що? О, папа римський і патріарх константинопольський роздали всі свої багатства бідним — і самі тепер ходять в одних вбогих ризах і пантофлях... І обоє високі церковні достойники погодилися мати спільну резиденцію у Швейцарії.

— Вже маєте політичні вістки? — і секретарка попестила очима мою душу і приготувала друкарську машинку.

— Пане президенте, — це до мене, — підпишіть отут! Надзвичайна новина. В Індії у джунглях зловили злодія, і його виставлятимуть в зоологічному музеї в Гамбурзі.

— Чи чули, президенте, фабрика, що виробляє замки, збанкрутувала. Ніхто в світі не замикає хат — і тому замків ніде не потребують.

А я підписую, підписую...

— — —
Апчхи! Хтось на мене чхнув — і розполошив не-здійснені мрії.

А тут поруч мене все ще „політикують”...

— Втрамбовує головний редактор, кажете, вашими статтями смітарку?

— Еге! І я на нього, на фараона головного, гніваюся, а часопис все таки я передплачую.

— У вас розуму копиця, куме.

— Вигадуєте? Хіба копиця з гною, хочете сказати?

— Ні, я не жартую. Ви розумна людина! Головного редактора у ложці води втопили б — проте часопис передплачуєте, бо ви розумник. Ви — інтелігент.

— Правда, куме, я — патріот. Я — інтелігент. Ну, ще вип'ємо, щоб наші вдома не журилися і щоб наша дружба кріпла й не переводилась! Ви, куме, як ніхто, мене спізнали. Ви примітили в мені всі мої звички лицарські. Спасибі вам...

— То вам належиться подяка...

— Ні, вам! Так, так, — і той, що має звички лицарські, городить хтозна-що далі. — Так, куме, я людина з непростого головою. В мене розуму — хоч іншим позичай. То лише мої вороги аж піняться, щоб мене принизити. А ви мене підвищили... Еге! І як ви навчилися так відразу мудрих людей пізнавати?! Так, я справді з роду благородних. Оце недавно лікар, що лишай мені на спині лікував, сказав мені: „Пане Пампушко, — отак гречно він завжди до мене звертається, — пане Пампушко, у вас інтелігенція є,

але вона ще глибоко захована та ще й не відшліфована”. А я за хороше слово знаю також як віддячитись. „Пане лікарю, — кажу, — майте терпіння, пройде рік, два — і я ту інтелігенцію із схованки візьму й почищу. І так почищу, що вона аж заблестить”.

— Правда, куме. Так заблестить, що всіх ваших злобителів осліпить.

— А як ви, куме, як ви задивляєтесь на головного фараона? Чи ви на нього також зуби гострите?

— Бачите, куме, відносини в мене з цією людиною майже нормальні. Зарізати його не міг би, але отак десь із-під кута вила в бік йому шурнув би. Там у редакції я мовного редактора не можу знести. Я б його без перцю і без соли, як той курячий хрящик, схрумав.

О, о, це вже на прищавого насувається словесна хмара. Він же править мову — і це ним хоче дехто, як тим хрящиком, шлунок собі доповнити. Це погано! Після прищавого вони можуть і мною пообідати.

— Могли б, куме, кажете, того мовника схрумати?

— Ще б і як! Проковтнув би і лише облизнувся! Та то ж не мовник, а погібель. Біда прищави на наші голови там у кріслі вместилися. Він, хай йому на пальцях пухирі здуються, щоб він не годин був пера торкнутися, він так допомагає мові, як хробак яблуку. Поправляє мову — просто жах! Я, куме, написав до редакції відкритого листа — і той гиць з редакції — так обчистив моє писання, що я заледве його міг розпізнати...

— Так поправляє мову...

— Не поправляє, а нівечить, бузувір. Калічить, неук. Він, мовник, так порозмальовував своїм пером мого листа, що на нього, на листа гідко було дивитися. Він не навчився шанувати автора. Я раз зва-

жився внести спокій у наші незавидні громадські справи. І почуття обов'язку чесної одиниці у громаді підштовхнуло мене зготувати відкритого листа в редакцію. Зготував. „Панове, — приблизно так витлумачував я їм свої думки, — панове, я підіймаю голос протесту проти гідотної статті Петра Гнатюка, яку ви, безмозкі, замазюкали в лівий куток четвертої сторінки вашої неграмотної шмати. То стаття лайдацька, пса варта і хамська! І зрадницька! Я маю на моїй спині чесних п'ятдесят два роки, я кожного тижня навколішках три чверті години сповідаюся і поклони доземні одміряю — лише не сповідаюся тоді, як на полювання вибираюся — та й тоді за мене мої гріхи моя жона одмолює — ото ж у мене душа — кришталь, ладаном обкурений. І ця кришталева душа в мене через бандитську статтю Гнатюка звередувалася. Мені доводилось на своєму чисто християнському житті бачити тхорів, осликів, баранів, але такої скотини, як Гнатюк, мені, на щастя, ще не довелось здибати. Наді мною доля зласкавилася — і за все моє життя мої праведні очі такого ослика, такої шкури не спозирали. Так, як Гнатюк, може шмірити папір лише двонога гадина, худоба або просто дика безрога”. Отак приблизно, куме, я висловився в листі. І щоб ви, куме, думали?

— Тут нема над чим голову трудити. Ваш лист не сміттям, а гноєм закидали.

— Тіпун вам на язик! Не вгадали. Видрукували мого листа.

— Брешіть краще, а то брешете, і за тією брехнею слід чорний тягнеться.

— Щоб мені ця горілка попала не в горлянку, а межі очі, що видрукували! Проте той прищавий бевзь так змінив для друку мого листа, що я ледве в газеті розпізнав його. І змінив листа — хоч гвалт

кричи! Читаю листа в газеті — і очі протираю, і власним очам не вірю. Мовник, аби він рибиною вдавився, багато чого з мого листа вилучив. Без мого дозволу багато чого повикидав. Викинув „безмозкі”, викинув „хам”, „баран”, „шкура”, „гадина”, „ослюка” і ще щось, тепер уже не пам’ятаю. І навіть скреслив з мого листа таке відоме слово, як „безрога”, тобто свиня. І я підбурений такою несправедливістю, спіймав якимось того мовного редактора — і ми, навіть не обздоровкавшись, як звірі, вчепилися очима один в одного. Йому, прищавому, заклапило, і він на слово не здобудеться, а я цим скористався і накрив його мокрим рядном. „Чому, — майже на пула горлопаню, — чому ви викинули з мого листа всі цінні фахові слова?!” А він, як заць схаралуджений, одстрибує, одстрибує від мене. А я не піддаюся. Я дострибую й дострибую. „Чому?” — знову липну до нього, а він тоді й відказує: „Викинув з вашого листа ті, як ви кажете, фахові слова тому, що вони...” і тут зацекався... „Вони, всі ті слова, — русизми, а русизмами рідко який редактор користується...” А тут мене як шпинделем гарячим хто прошилив: „Які русизми! — збив я крик. — Не полінуйтеся, і загляньте в словник Грінченка, і в тому словнику всі ці словечка визбираєте. Є там „баран”, „шкура”, „хам” — то по-вашому чотириромник Грінченка — не український, а російський. Соромтеся! Наші слова, а ви їх, через невігластво своє, в гроби збираєте й на цвинтарі ховаєте!” Тоді він мене звиває до розуму, а я його до суду. І він, вчувши те, затремтів і почервонів, як оце, куме, кінчик вашого носа біля лівої ніздрі. Почервонів і не знає, що мені відповісти на такі міцні доводи. Я його до стіни припер, і він, той мовник, знає, що вибачення я від нього не прийму, бо та моральна шко-

да, яку він мені заподіяв, вимагає лише ляпаса. І він, мовник, мовчить, наче води в рот набрав...

— Так, куме, в тій редакції — страшелезний розгардіяш.

— Не лише в редакції, а й в адміністрації там живий жах.

Я оледенів. Оступачився... Тепер про мене будуть верзяти.

Чи ж мені щось збоку не підшіптувало з цього затхлоного „кубельця”, не барячись, маху дати? Так ні, не послухався пророчого голосу. І досидівся до того, що привселюдне безчестя насувається на мене. А може ще не пізно? Хіба безшелесними кроками спрямуватись до дверей, а звідти — шубовість в свіже повітря!

— А хіба й адміністрація залила вам за шкіру сала?

— Не лише йому, а й мені! — і підводиться такий чималенький бевзень — і ліниво потягується — аж кості йому похрускують.

У мене всі жилки настренчились. От потрапив, як муха в окріп...

— І вам допекла адміністрація?

— Допекла?! — і бевзень натиснув на поруччя стільця, і воно тріснуло. — Дозолила до печінок — он що!

— Та то ж он отой миршакуватий, що в куті прищулився, він же за адміністрацію відповідає.

— Цей! — і телепень поглядом плюнув на мене.

— Він.

— Він же недорізаним коровам хвосту тримав!

— А тепер тримає адміністрацію.

Я зірвався і рушив до дверей.

— Куди? — і здоровань грудьми перегородив дорогу.

— Я повітря свіжого схоплю.

— Ми пізніше тебе винесемо, щоб ти повітрям вдовольнявся... І тоді ним дихатимеш, аж захлинатимешся... Ти, братику, не гребуй гарним товариством. Не тікай з доброї компанії.

— Та тут, бачу, щось заколючуться...

— Ніякого, друзяко, заколотництва тут не буде. Тут, може, хіба трапиться легеньке мордобийство.

Я ні живий, ні мертвий. Тепер мені всиплять — і за себе, і за головного, і за допоміжного, за всіх мені тепер прийдеться витерпіти. А чи витерплю? Отой один хай лишень кулака згарячу прикладе на голову мені, і я буду тепленький...

— А що ж цей з адміністрації вам встругнув?

— Не встругнув, а спартачив, чуєте, спартачив мені всі похоронні радощі. Послухайте. Віддаю я до його газети оголошення — таке собі нормальне, не надто веселе, але й сумним його називати мені не хочеться. Умерла, нарешті, моя далека родичка — графинею колись була, а тепер жила простою смертною особою, ще гіршою від мене. Умерла — і гаразд. Я радію, бо в неї нікого з родичів не було — лише випещена кицька, жирний песик і я. І вона, в посмертному посланні, добру купку грошей лишила мені. А кицьку і пса відписала чи пак подарувала своїй сусідці, яка втратила голову від цих домашніх паскудників. Поховав я графиню швидко, гарно і найдешевшим коштом. Плачу не було, бо я цього не зношу — і тому його заборонив. Дві китиці квітів, правда, з воску, хтось приніс — то я після похоронів їх у театр для декорації подарував. Але ж це не все. Совість мене гризе, бо я ніякої своєї уваги покійниці не виявив, а грошики ж загріб. Стукнуло мені щось в голову: „Подай жалобне оголо-

шення до таборової газети — і люди ніколи тебе наволочцю не назвуть”. Я тоді взяв фотографію моєї родички, такий гарненький спогад із середньовіччя. Взав фотографію, а на ній графиня так сміється, що аж капелюх на голові набік ізсунувся. А біля графининих ніг кицька „Одетта” і песичок „Бу-бу” тнуться. І тоді з оголошенням і знімкою, на якій кіт, і пес, і графиня під парасолею всміхаються, — в редакцію — бух! І все це дав і наказав, щоб в газеті, над покійницею, поставили православного хреста. Минає день, два — вийшло свіже число — і я стрімголов! — і аж рву у хлопця з рук газету і переглядаю. І блідну. І руки вгору викидаю, щоб небо мої кулаки для помсти поблагословило.

— А що, властиво, сталося? Забули оголосити?

— Гірше!! Є оголошення про смерть графині, але подумайте, яке святотатство! — над чорною обвідкою поставлено не православного, а католицького хреста... Це одна болячка, а друга — жалобні слова сякі-такі то є: мовляв, така то і така персона з печаткою графині помандрувала навічно в захмарні хорони — це є — а от фотографії цієї мандрівниці цілком нема. Та хоч і те графинине обличчя музейне, наче його після двох тисяч років видобули з єгипетської піраміди, а все ж таки я за фото того, вибачте, лиця заплатив — і вона, ця ж фотографія, мусіла б була в гарній рамці якось то сіріти. Вглядаюся — нема. Я як знепам'ятився. У голові більший шум, як сьогодні від горілки, очі рогом випираються вперед, бо хочуть чимшвидше побачити, хто таке неподобство учинив, а руки мої чешуться, так просяться когось помолотити. Іду табором, було трохи холоднуватого, і з рота у мене не пара, а огонь б'є — так я був розпалений. Іду — блик! — збоку мене оцей слимак минає...

Ой, правду, правду він оповідає. Так, так, його тоді я запримітив — і застрахопудився, що ледве ворушив ногами. Бо він на мене бликнув, як удав на мишу, і я не міг від причепущих його очей відчепитися. Вони наче заморожували і своєю почварністю чаклували... Але тоді він до мене такої кровожадності, яко тепер, не проявляв. Дивився на мене, як упир стопроклятуцій, і говорив до мене по-відьмацькому, але, здавалося, їсти мене тоді він не виявляв охоти. А оце може статися, що тут, де я сиджу, лише вологе місце вказуватиме, що я недавно існував на світі.

— Бачу, він, адміністратор газети, повз мене чимчикує. Я на нього шугнув очима, а він з переляку „галло” мені чомусь белькнув. І таким солодесеньким, лабузнесеньким голосочком, від якого нудота розбирає. Тоді я до нього зближаюся, а його наче пропасниця напала — і щось він мимрить, хоч я слів його до пуття не розберу. А я став перед ним і кричу так, що всі люди з сусідніх бараків голови у вікна повисували. „Чого, — лютую, — ви спотворили мою жалібну об’яву?”

І тут мені терпець урвався — і я зірвався, і ну бо перечити йому.

І ми почали списи ламати...

— Ні — гиркаю я, — було не так! Ви до мене причепилися, чого я спаскудив об’яву. Он як! А я вам без жадного страху відповів, що об’ява ваша на добромu місці видрукувана, і вона добре виглядає.

— А хрест який вгорі вчепили? — і він уже на мене дихає задавненою гуральнею. — Який хрест дали? Католицький, а не православний? Так?

— Не так! У друкарні, пане, в нас не було жа-

дного хреста. І я позичив у німців лютеранського, і лютеранський вгорі дав.

— Лютеранський? То це ще гірше! Ви зовсім графиню збезчестили! Її місяць тому лютеранин ограбував, а ви її таким посмертним дарунком наділили?! Але цього безчестя вам було замало. Ви графиню, ви, хробак нещасний, ще гірше зневажили! Ви її фотографії в газеті не вмістили. Чому?

— Тому...

— Не відбріхуйтеся, а чесно говоріть!

— Та ви ж мені не даєте пікнути, як же я вам чесно говоритиму?

— Говоріть, хай вам заціпить!

— Фотографію ми не могли в жалібному оголошенні ніяк надрукувати. Ви дали фото графині з кицькою й собачкою — а над тваринами ми не можемо ні православного, ні католицького, ні лютеранського хреста ставити. Тому помістили жалобу з хрестом, але без графині, кицьки і собачки...

— Бо ви дурний! — і бевзь уже одним пальцем мені в груди штурхав. — А чого ви не обрізали від кицьки і собаки мою графиню — і саму графиню в чорну рамку не втиснули.

— Пане, — і я вже також здуру вивищую голос, і він у мене все тоншає і тоншає, — пане, ми в редакції не обрізуємо людей. Нас не вчили обрізувати. І мене приймали в редакцію писати, а не обрізувати!

Він, родич графині, не сподівався, що я буду від нього віддзявкуватись, і він очуманів. Аж як спам’ятався — вгородив всі свої клешні в мене — але я вислизнув з-під його залізних пазурів і в один мент надворі опинився...

І я був врятований.

♦♦

А в черговому числі я дав звідомлення з моїх відвідів таборової корчми. Я на першій сторінці писав, що такого то дня відбув зустріч із численними достойними читачами нашої газети. Були доктори, радники, меценати й інші добродії — і в щирій, невимушеній гутірці ми обговорювали, як поліпшити нашу газету.

Моє звідомлення було, мабуть, пророчче, бо часопис за два тижні, за браком передплатників, тихо переставився...

і в шпигуни я не годжуся

Зайвий доказ. Нездара я. Та ще ж який — аж гов!

І навіть з газетою у багно вскочив — і тепер викарабкуватись з калюки — нелегка справа.

Та мушу якимось жити — то ж тоді слід на ноги спинатися і, в Сірка позичивши очей, слід знову між людьми ходити та зайвий раз вислухувати, як тебе безчестять, на глуми здійсмають, а, часом, відвертаються та спересердя набік ще й тьхукають. І при цьому яких вже „кріпких” слівець на твою голову люди не „надоброзичать”. „І таке негідне” і „холелера його хай візьме”, „муляє добрим людям очі”, „блудяга!”, „і як таку хробачливу личину світ ясний по землі носить?!”

І в мені вмліває душа. Та невже я світом волоцююся з власної волі?! Та ж якимось так складається, що я не можу твердо на землю стати і доброю дорогою у світ помандрувати. Я вже й стараюся врівноважитись і більше не „вibriкувати” — і не виходить. Вже навіть хочу дізнатися, де та хороша слава ховається від мене — і коли б дізнався, — пальцями викопирсав, виколупав би її для себе.

Бо вже мені і не до жартів. Як-не-як, час минає, вчвал біжить убезвість, а з мене пуття ніякого.

Все лише ходжу, ходжу і людей злю. Та собак дражню.

А згодом надоїло й ходити.

І мене рятує моя халабуда. Рідко коли її й кидаю. Все насолоджуюся відпочинком. Лягаю горілиць, витягую ноги і втуплюю погляд — куди ж, не в небо — в стелю. В стелю розтріскану, перерепану та злисілу. І перераховую мух на ній — які сіли, відлетіли, а скільки ще вперто на місці тримаються. Згодом надоїло в такі рахунки бавитись, і розглядаю плями, щілини й опуклини, якими „всіяне” моє „піддашша”.

І так із тиждень празникував — лягав, випростовувався, що аж хрящики похрускували, і все спостерігав, що вгорі, перед моїм носом, видніється і діється. Як вже залежувався так, що терпло тіло, — тоді підводився і по халабуді крокував, як медвідь у клітці. Три кроки вперед, три — назад, а тоді — блик! — угору — і знову ноги й руки розминаю. (Їжу мені приносили з таборової кухні сусіди — ото ж вилазити з халабуди не було мені великої потреби).

Але й добровільне запроторення самого себе поміж чотири стіни довго не тривало.

Я задихався, мучився і не лише свіжого повітря, а й свіжих вражень мені шалено жадалося.

І одного дня я таки „випурхнув” із халабуди. Ну, „випурхнув”. А куди податися?

Всі таборові доріжки наче якимсь химородником мені заказані — і лишилася хіба одна чи дві стежинки до Вадима, Люції і Кирила — та ще до когось не надто для мене важливого.

Зашурубурились думки. Похмарніло чоло. Та, врешті, таки куди ж?

Розгублююсь. А всередині відчуваю якесь спустошення, перемішане із жалем до самого себе й до

людей. Ось як вийшло? Стою надворі і нема кого з добрим ранком поздоровити.

Нарешті трішечки загубленої відваги в моїй пустельній середині якось відзискалося, і я прибгав руку до серця, щоб воно, харалудне, не надто калаталося, й наставився у сторону Вадимову.

На жаль, з Вадимом не довелося погукорити, бо він мав лютючий вигляд, і йому очі кров'яними нитками заволочило.

— Вадиме! Добридень!

— Віслюк! Іди від мене! — відздоровкався він.

Тут три приятелі, що жили з ним, мені витовмачили те, чого я не розумів.

— Прийшов ти в поганий час. Він вчора з третьою любкою перелаявся.

— Перелаявся?! Покинула його! Каже, що він одпасся і викохав живота такенного...

— І завжди від нього брагою на три кілометри несе.

Вадим хотів спершу склянку, що була неподалік, у трьох співмешканців пустити — одначе передумав, бо склянка — просто цяцька, гранчаста, зграбненька — і Вадима, напевно, жаль узяв, щоб така хороша річ об якусь із тих трьох голів у цурки розлетілася...

Далі йду...

А де ж зараз спробувати щастя? До Люції? Витурить відразу?! Та що ж, а може, й змилосердиться? Зневолив таки себе ще до Люції заглянути.

Стук-стук у двері.

— І яких це упирів іспозарання вже сюди приволочило? — чую милий для мене голосочок моєї хронічної рятівниці. — Кириле, виглянь там — і попрогань усіх із-під дверей.

— Проганяти ти краще вмійш. Берися ліпше ти за це нечисте діло.

— Яке нечисте?! Лізуть поранком до хати — і проганяти гріх.

Чую, чалапкає біда моя премила до дверей.

— О, це ти? — сказала, як жменею болота в мене ляснула. — Ну й чого це витоптуєш дорогу до мого порога?

Мені випадає все таки вклонитися — і я згинаюся майже в три погібелі. Та цим аністілечки не вмилоствив Люцію Меркурівну. Бачу, вона й далі горожиться, а незичливість в її очах, легко говорячи, аж палахкотить до мене.

— Якого дідька?

— Допоможи, Люціє...

— І не договорив. Бо обірвала, як гострючим ножом шнурок утяла. І почала мене словами молотити. І що вже досить вона зі мною панькалася та цяцькалася, і що більше вже не буде мені пособляти, як та кож ні від чого рятувати.

І кричить так, що аж волосся їй очі застеляє.

— Кінець!

І далі продовжує мене шпетити та коренити.

І я тут почав вже одбиватись од напасти.

Почав із сльозиною і таким лагідненьким та хисткеньким голосочком противитися їй. А в мене голос рідесенький, і я вже наче й не говорю, а козлом жалібно заводжу.

То правда, спочатку згоджуюся, що я занапашений, і то правда, що великої мірки розуму і трудолюбства природа чомусь не захотіла мені дати. І я не заперечую, що працюю я, так би мовити, лагідно, не поспішаючи — та ще й із значними перервами для відпочинку. І тому ні для кого не тасмниця, що з мене

трудівник, без перебільшення сказавши, не то що незavidний, а препаскудний.

То все істина. Але ж, Люціє, скиглю я вже наостанку, попри всі ці мої вади, не можу я пропасти.

— Людина ж я, Люціє!

— Людина? Тьху! Ти навіть поросяті заледве можеш дорівнятися.

І тут мені на поміч прийшов муж Люції Меркурівни, колишній мій співучасник всіх чорних замислів та діянь.

— Лю, — сказав він твердо, як, врешті, сирадавна повелось говорити чоловікові до жінки, — Лю, не кудкудач там довго! Впусти Івана в хату й посади.

Мабуть, Кирило мав не абиякі для Люції чари, яким вона не годна була противитись, бо відразу ж розчинила двері, мене в хату впустила ще й до того всадовила.

І він, Кирило, тоді вже м'якше до жінки озвався. Попросив її, щоб вона врешті собі вкоротила язика і своїм бештанням мені тортур душевних не додавала, бо я і так від гризоти собі місця не знаходжу. І звинувачувати в лінивстві, дурості і тому подібних вадах мене не варто, бо такі звинувачення на мене ніколи не діяли і вже ніколи не подіють.

— З осла коня не зробиш. Допомогати йому треба.

— Як? — і Люція, наче чимось притягнена, швидко на стілець сіла. — Як такому пособити?

— Ламаймо над тим усі голови. Може, до чогось і домислимось.

Мовчанка недовго трималась — і ось лопнула, як бульбашка.

— На кухню його вмостимо. Хай людям зупу й кашу розділяє.

Таке Кирилове „навіяння” мене вразило. Він сказав — і як у вухо кулаком мені заїхав. І шибонуло ж йому таке немудре ляпнути! І як на мене люди дивитимуться — від редактора газети! — в кухню, до котлів вже затесався. Недавно перо в руках тримав, а тепер черпалом розливає у баньки зупу і ложисцем накидає в тарілки кашу.

От Кирило! Наче й приятель, а така шкідлива думка десь завалаялась у його, наче б то й некепській, голові.

Ні! Та я краще ще тугіше затягну живота свого — і в халабуді далі собі боки м'ятиму, а в кухню таки й ногою не ступну.

— Ні, Кириле, до кухні в мене забракне сил. Скоро там засапаюся . . .

— Ну тоді упхаємо тебе в таборову поліцію.

На тобі! З кип'ятку всаджує у вар! Збиткується, личина, наді мною! Але задармо, Кирильцю, мене туди впихавш. Я так вмію вартувати, як курка літати.

— Не можу, Кириле, в поліцію лізти. В мене ж чорна минувшина: був арештований, кандюхи носив . . .

— Не бійся! Сушиш собі голову дурницею. Ангелів у поліцію не приймають, лише рогатих. Пхе . . . „Був арештований?” Ну й що? Кінь на чотирьох ногах і спотикається, а ти ж їх маєш всього-на-всього лиш дві.

— Одну, Кириле. Одна нога в мене зганджована. Мозолі на ній уселися. Для поліції я не підійду. На що інше, може, знадоблюсь?

Кирило зігнувся, так начеб то він хуру на собі вергав. І тре потилицю. Так, видати, шукає для мене „знадобу”.

Нарешті — смаль себе в чоло! — і морг! — Люції. Ото, думаю, знову моргуна якась нова неадаптованість осяяла.

І він з такою чарівною сердечністю до Люції мовить:

— А що, Лю, як ми його на ту роботу влаштуємо, що ти її покинула?

Люція розширила очі, якби в них всадила кружала.

— Влаштувати шпигуном?! Він на шпигуна . . .

— Він, Лю, так виглядає, що під шпигунською плянетою вродився. Він уроджений шпигун. А на них тепер така потреба. Яйця на базарі так не розхоплюють, як шпигунів.

— На тебе, Кириле, — знов напосідається Люлю, — дивний вітер подихнув. Він . . .

— Він, наш Іван, — шпигун!

— Ні!

Кирило від Люціїного твердого заперечення відразу зганчірився. Став м'яким, хоч виминай його й викручай.

— А коли б нам, Лю, поспробувати? Платити за пробу ми ж не будемо. Може, Іванові на роду написано шпигунську професію до гробу тримати.

І вже до мене:

— Хочеш перекинутись у шпигуна? Робота жирно оплачується. І вона різностороння. Сьогодні рознюхуєш, куди той пішов у карти грати, завтра підглядаєш, хто до кого прокрався спати.

— Рознюхувати? Я ж не пес, Кириле?

— Я так висловився. Та одне правда — з цим фахом скрізь і всюди побувавш. Де ще й дідько рильця не встромляв — ти туди можеш навідатись. Тільки тут треба вже язика, Іване, не чесати. Язик мусить бути на прив'язі.

— Та я, — кажу в'яло, — можу язика й припнути.

— Припни. І цепом добрячим!

І тут і роздуми мене обсіли. Нечиста усміхається мені робота. То правда, що незле плачена. Та що з того? Але ж ганебна! У людей лише псячу шану має. Чесні люди погорджують нею.

Сам не свій від роздумів. І так незручно, і так мулько.

— Не гонорова це, Кириле, праця. Таким ділом не лише душу, а й руки запаскудиш.

— Не ставай на дибки, йолопе. Хочеш у ситості живіт тримати, хочеш добре одягатись і гроші по ресторанах тринькати — мусиш і за нечистоту узятися.

Е, недурне Кирило мовить. З чистої праці обгризені кості смоктатиму — і тільки. У угодах і заразом у всіх чеснотах жити рідко кому трапляється, бо ці „волики” життєву ниву вкупі рідко коли орють. Шпигун з порядним життям не поладнає.

— А може б, так, Кириле, зачекати. А ось щось доладніше і не таке собаче з неба випаде?

— Чекай, коли щось випаде — і в тебе ребра з голоду назовні повипинаються.

Та ніби так, прикидаю у думках. Лучиться нагода — варто за неї обома руками чіплятися. Бо другої такої, може, й не дочекаюся.

— Е, Кириле, якось . . .

— Без ніякого, Іване, „якось”.

І він радить мені довго не розмишляти. Радить щиро шпигунську працю, на яку зараз такий великий попит виникає, у прийми собі взяти, а всякі думки про чесність з голови прогнати. І не лише з голови. Ту чесність я зобов'язаний у три вирви витурити зовсім із-під свого порога, аби вона до мене час від часу не навідувалась і моєї спокійної душі не баламутила.

І він запевняє, що до мене гарна доля приближаться — і її мені здуру не варто від себе відганяти.

І він мене підбадьорює ще й іншим. Він передбачує, що в мене для шпигуна є й не абияке підґрунтя. Я вже в житті й нагандлювався, й наобріхувався, і маю майже заплямлену минувшину — коротко, я в житті вже добре розсобачився, а з таких „оригінальних фруктів” шпигуни бувають першої кляси. Таких дурних зайдиголів тепер розхоплюють, як добрі місця на найкращому базарі.

Так він мене напучує, наставляє, і я відчуваю, що його напучення має і голову і ноги.

— А для кого ж, Кириле, шпигувати? — нарешті звага взяла мене, і я порушив найцікавішу справу. — Для нас самих?

Він скривився, а лице його мов би покрилось пліснявою.

— Чи ти згубив увесь чисто розум! — крізь скривлені губи він вицідив. — „Для нас самих”? Нам, голубе, шпигунів не треба. Ми особливі люди. Нас так шалено цікавість розбирає, що ми краще від шпигунів один за одним пантруємо і один поперед одного про все владі доносимо. Нам навпаки — наглядачів потрібно, щоб стримувати нас від цієї навички.

Я стою ні в сих, ні в тих.

— То, може, прозрадиш, власне, для кого ж шпигувати?

— Можна для американців. Ті багаті — і кишені за працю напихатимуть, — аж пороздираються.

І став американців розхвалювати, золотити . . . Як я у них справуватимусь гаразд, не буду зголоднілий лікоть собі гризти, а у розкошах топитимусь.

Він мені вже прямо забив памороки. Що він наговорює? Не інакше, як на глузи мене бере. Мушу допитатися. Жартом тут не відчепитись. Серйозно треба порозмовляти. Ну як це? До американців мене

тиче. До тих, що всіх із зброєю визволяли і всім свободу свято обіцяли?!

— Шпигувати для американців? У них же... демократія...

— Ой, Іване, баран з тебе стовідсотковий. Лише рогів бракує.

І він тут за визвольників узявся. Та вони, янкі, — шкуродери, яких на світі мало. За свого божка, за долярчика, вони, коли б могли, наше Чорне море висушили б. Хоча й правда, вони серед усіх несправедливих, найсправедливіші. Та все ж таки шахраї. Безумовно, трохи тямовиті. Доляр в них цар. І той царко підіймає на щит демократичний прапор, яким вони по всіх усюдах гордо собі розмахують...

Запаморочився, замакітрився я до цурки. Моїх праведників майже не в котел анциболотський варити всуває... От Кирило!

— Чого тобі, Іване, замурувало?

— Га?

— Чого заціпило? Не хочеш нюхачем у американців бути — до советів можна тебе у списки собашників вписати.

Мене аж перетрусило.

— До советів? До тих...

— Аякже! Совети за шпигунами аж пищать.

— Але ж вони...

Тут Кирило розсердився. І раїть мені або вдовольнитися в халабуді рідесенькою зупою і сухарем, або взятись за роботу. Або так, або інакше — і кінець. Він, Кирило, не любить, як йому морочать задурно голову. Звичайно, не таємниця, що совети — злочинці найдосконалішої кляси. Та все таки шпигуни в них у пошані величезній, вони їх поважають краще за артистів і міністрів. А величають їх вже аж до пересяди — і яких вже титулів шпигунам не надають. І

заслужений, і людяний, і загальнонародний, і генеральний, і високовідповідальний і ще яким завгодно чортовинням шпигуна там панькають. І обсаджать йому всі груди орденами — та ще й так, що навіть муха не має місця на тій груднині свою крапку відкласти. Хоча, повторює Кирило, — совети — бандити безжалісні. Коли американці — гади, совети — ті самі, лише в квадраті. Коли американці за доляр висушать Чорне море — совети за свого божка, за свою дурну червону ідею, ложкою те висушене море людською кров'ю отак уцерть і виповнять. Американці — грабіжники із совістю, у советів совість у Сірка під одним місцем ззаду ховається. Але в одному він, Кирило, хоче мене впевнити — совети і американці одним миром мазані. Там долярська диктатура, а там червонопартийна...

— Е, Кириле, то мені й страшно для тих однопартийних дивоглядів шпигувати?

— Та ти там шпигуном не будеш.

Із моїм розумом, він каже, взагалі я ні в якій потвори до шпигуна ніколи не дослужуся. Буду скрізь простим смертним підшпигунцем. Нюхачем. Підсміттям. Стану таким черв'яком, що в болоті копишиться та копирсається — і це все, і на цьому крапка.

— Вони, чи ті, чи інші хлібодавчики твої, справжніми університетськими шпигунами забезпечились. Ти будеш лише отим багном або сміттям, у яке вони, час від часу, з цікавості заглядатимуть.

От Кирило! От друг із гадючим язиком і хижачькими пазурами!

Ну вже й ягіддя кляте. І що він на мене наговорив, і як обпаскудив? А як мене обзиває? І червяк, і сміття. І в мене заплямлена минавшина. І я розсобачений. І вмю обрїхувати, обмовляти.

І як завзято, аж із шкіри лізе, впевняє, що вивідувати, підглядати, підслухувати — найпочесніше діло.

Одурити можна! Це лише Кирило на таку безсовісність може зважитись. Каже й від безсоромности навіть не моргне. Товче, що я мушу, яко шпигун, людям в очі одне казати, а як до начальства появлюсь — повинен все навиворіт перекидати. Так, каже, в шпигунських кодексах написано. Спепелилися б вони, всі ті твої кодекси!

— Ну як Іване?

— Боюсь, Кириле, до советів отак просто з мосту та в воду . . .

— Зразу тебе туди й не візьмуть. Наперед перевірять, чи ти для шпигуна годишся. Перецідять твої думки, пообчухують тебе від всіляких небажаних їм паростків — і тоді лише на свій лад навчать — і пустануть шпигувати, тобто підшпигувати, винюхувати. . .

— Боюсь, Кириле.

— Як боїшся для одного шпигувати — шпигуй з одного маху для обох.

— Як то? — вирячися я, бо про таке „відкриття” я вперше чую.

— А так. Круть-верть — і ферт! І туди — гуп, і туди — туп! Винюхувати для обох. Подвійні шпигуни тепер у моді. Шпигуватимеш водночас і для Америки і для советів. Чи не цікаво подвійним бути?

І вже став розмальовувати мені оту подвійну цікавість.

Я, за його словами, ходитиму, прощтовхуватимусь, навіть і повзатиму та рачкуватиму, щоб підшпигувати. І одні думатимуть, що я вив'юнююся для них, а інші в думках прикидатимуть, що я так ревно собакою, тобто вислужуюся, тільки для них. А я для обох совість зчорнюю, інакше кажучи, для обох вивідую.

Вивідую — і перш американцям оповідаю, а через день такою невидимою тінню перечимчиковую в якийсь темний міський парк чи сквер і советам вже все це звіряю. От і повне перевтілення. Для обох ті самі брехні приношу. От і стану двоєдушним псуюгою.

— І чого ти, Кириле, з тими псами розносився?

— Та чого, Іване, пузиришся, що я тебе там зайвий раз собакою назвав?! Чи з тебе від цього царська корона з голови зсунеться? Не зсунеться, бо на гарбузові корона не тримається.

— На якому гарбузові?

— Та на голові твоїй.

І тут же він, брѳохнувши, так кажучи, мене в болото, зачинає виправдуватись. Мовляв, мені не треба звертати увагу на слова, слова зубів не мають і не кусаються. Я мушу їх повз вуха пропускати. А натомість варто пам'ятати, якими вигодами я збагачуся від подвійного шпигунства.

Вигодами чималенькими. І американці мені руку гладитимуть, і совети зі мною панькатимуться і мало-що не пташиного молока для мене діставатимуть. І хоч руки і душа в мене будуть поплямлені — зате мої кишені будуть віддуватися від грошків . . .

Так він „наспівує”, а при цьому й допиває чарку та затирає руки, бо, певне, думає, що переконав мене.

А він ністільки до паскудного не схилив мене.

— Гарно, Кириле, ти говориш, але я все таки боюся . . .

— Боїшся для двох — шпигуй для трѳох. Наприклад, Америка, СССР і Франція. Потрійним нюхачем . . .

— Я французької майже не знаю.

— Для такого фаху мови не потрібно. Щоправда, французі — шляхетна bestія, і для них треба винюхувати з великим хистом і розмислом. Для них

обов'язкова більша підготовка. Тут мусиш навчитися не лише чудової брехливості, а й порядного, елегантного свинства, витонченої безличности, взірцевої, бездоганної безчесности та безсоромности, не згадуючи вже про те, що для французів ти повинен майже тигрячою спритністю ще володіти.

— Якою?

— Такою спритністю, яку має усурійський тигр.

— Такої я не маю і навряд чи матиму.

— Хто зна. В Парижі собаку навчили танго танцювати, а ти до навчання, здається, краще надаєшся за собаку.

Знову він до того чотирилапого гавкуна вдався. І чи не може мене вже до когось іншого прирівнювати?! Чи він, окрім собак, нікого з тварі домашньої не знає?!

— Не хочу, Кириле, і потрійним шпигуном бути. А що як всі три дізнаються про таку затію. Уб'ють!

— Що ти, Іване, змалечку з груші головою на землю гримнувся? Ніколи в світі не уб'ють!!!

— Ні?

— Ні! Побий мене і перебий!

І Кирило тут гайда!

Американці мене за фальшиве шпигунство ніколи не уб'ють, а просто на електричній кріслі сплять. Ну, а французи — це інтелігенти. Вони з мене шкіру отакими смужечками і отакою зграбненькою бритвою здіймають — аж поки я духа не спущу. Ну а совести — товстошкірі неотеси. Ці мають насолоду від тортур. Вони сперш із рук та ніг нігні обценьками повиривають, а потім з тиждень не дадуть ні кришки їсти. Врешті нагодують вдосталь соленим оселедцем, а щоб спрагу погасити — примусять випити добру склянку кип'ятку. І накінець висмичуть помаленьку язика і очі карболкою закроплять. І свердлом поді-

ривлять усі зуби. І я вже готовенький. І дійду собі тихенько...

— Бачиш, ніхто із трьох тебе не вбиватиме...

Ото шельма! Ото гунцвот!

І він спокійно, з таким глумом, такі жахи персповідає. Та ще й личина, від горілки збадьорений, потягується, струшується, аж підлога під ним рипить, здригається.

Я ані холодний, ані теплий. Відхотілося мені і про подвійне і про потрійне шпигунство чути! Хай його, оте шпигунство, азійська холера здушить!

— Кириле, мене гусяча шкіра обсіпала од твоїх слів. Не хочу я...

І зупинився. Не доказав. Легко сказати „не хочу”. А жити треба. Їсти, одягатися, вигідно спати, з перцем на танцях гарцювати також кортить...

— Ні, Кириле, до трьох таких акул мені в зуби попадатися нема охоти. Чи не можна шпигувати для когось лагіднішого! Ці три дуже й дуже рафіновані, а я простий селях. А для Швайцарії шпигунів, буває, не пошукують?

Попав пальцем у небо! Кирило душиться од сміху. Швайцарії потрібний український емігрант-шпигун, як йому чиряк на пупі. Та Швайцарія — гніздо неутральне — і тому в те гніздечко злазяться шпигуни з усього світу. Там існують і шпигунські кав'ярні, кафе-шантани, клуби, де всяка ця скрита підробленість і неправдивість збирається, гуторить і розважається. І при тому якісь таємниці один в одного прохопити старається. Та в Швайцарії навіть шпигунські конгреси відбуваються. А яких до тієї неутральности шпигунів відряджують! Першої кляси! Вишколених куди краще за німецьких вівчарок. Там шпигуни з розумом, освітою, дипломом. Вони вміють все: і бесідувати, і підглядати, і винюхувати, і брехати. Вміють,

коли треба, повзати, плазувати, колінкувати. Вони зугарні у святих перекидатися, на естраду вилізти і піснею аж заливатися...

— Іване, ті шпигуни примудряться до всього.

— Звичайно, Кириле, мені до таких риб не дорівнятися.

А Кирило підхопив мої слова — і далі! Ще більше освідомлює мене. Ті „риби” у фраках, спортових костюмах, з парфумою і декольте як ідуть у Швейцарії, наприклад, як крокують вулицями Цюріху чи там Лозанни — подумавш, що це вселюдська порядність по хідниках гуляє. А воно не так. То гуляє заперечення усього чесного, що ще не перевелось на світі. То в Цюріху хідником просуваються невидимі заморожені мікроби, які за місяць, два, за рік, за десять розповзуться по всьому світі — і розморозяться — і тоді біди чекай. Почнуться завірюхи, підпали, ббивства, самоббивства, сутички і війни...

Я вислухую, а думка настирилась і ніяк не хоче кидати мене. Звідки Кирило так докладно обізнаний з шпигунським ділом?

— Звідки? Трохи, Іване, я понюх маю. Трохи вичитав з романів. Бачив не один фільм про таку підлоту. А найголовніше — рік тому мене любила дівчина. І вона була замішана в шпигунську „дипломатію...”

Розказує, як колись бабуся мені казку. Була дівчина. І в тій „дипломатії” не вишколеним вівчуром, а цуценям була. Але довгенько. І бігало цуценя собі. Хлібодавець цуцукає — і воно біжить за ним і чинить його волю. Згодом цуценя зайвим стало — і його ногою відштовхнули. І воно, піджавши хвостика, у світ із раною у серці побрело.

Справді казка — тільки бабуся мені такої сумовитої не оповідала.

І ось те цуценя, та Кирилова дівчина, вечорами, довгими ночами темними йому про шпигунство все розповідала...

— Було, Іване, після любовного потрясення, вона...

— Що, що, Кириле? Якого потрясення?

— Е, ти, Іване! Хіба ти знаєш, що таке любовні пристрасті...

Він вже встиг висмоктати третю глибоченьку не то чарку, а півсклянку — і говорив півхмелем. І коли він спробував вже четверту собі наповнити — лише тоді Люція, що за всю нашу нечестиву бесіду слова не зронила, опам'яталася.

— Досить, Кириле. Досить і горілки і кінець хай буде теревеням.

І тоді мене опекло іскрою — Кирило тількищо не про кого іншого говорив — лише про Люлю Меркурівну. Це вона, без сумніву, вона була тим нещасним цуценням...

— Лю, дозвожь ще одну. І кінець на цьому!

— Ти вже три вигольгав. І від трьох ти так гарно розп'ятуєш... Зустрів, бач, рік тому якусь там дівчину... І вона брехні, неправді все служила. Добре, що хоч ти вже встиг себе до праведних вписати...

— — —

Брехня... Неправда... Тьху, не лізьте сльотою у самі очі. Еге, чи їм послухатись! Пробоєм лізуть — і я ось все так чітко бачу...

Заледве мені було десять...

Вбігаю в хату. Ніс роздряпаний, щока підпухла. Забився в кут й відсапуєсь.

— Для науки часу нема, а гасати вулицею можеш цілими годинами. — Мати лиха, картає й не дивиться на мене. — Ну чого мовчиш? Вже провнився?

— Угу! — і з болю аж харчу.

— Розпанькали тебе, Івасю. Робиш, що у твою безтямну голову збрєде. Хати зовсім не тримавшся. Тільки їсти прибігаш, а нажлуктишся — знову в ноги. Згулюєш всі вечори, а книжки он порох обсідає.

Мені хочеться сказати, що я зобиджений, що мене тітки Параски Гриць, старший за мене на чотири роки, кулаком утрів в обличчя — і я бо не мав сили йому тим самим віддячитись. І мені хотілось попросити матір, щоб вона заглянула мені в рот і звідти жар, що обпікав мене, повигрібала. . .

Мати нарешті глянула на мене — і її серце розтеплилося.

— Ну йди, іди сюди! — і я думаю, що мати напевне десь знизу лясне болісно мене, а вона мене люб'язно узяла й до фартуха щільно притиснула. І я до матері пригорнувся — і жар у роті в мене помалішав, а сльози, як на команду, висушилися.

Мати рукою перебирала волосся — на моїй маківці, а мені здавалось, що то материні пучки безперестанку гарячими губами обцілюють мене.

Дивно, тоді думалося, що мати має губи і на обличчі, і на пучках, і на серці, і навіть на полотнянім фартусі.

— Пришніть його на ланцюгу і не пускайте з двору! — це верещала через пліт тітка Параска. — Нашкодив хто-зна як! Шкоди не облічитися! Все огудиння з огірків порозривав. І баклажани порозтовкував!

Мати рвонулась з хати. А я прожогом на піч — і там у кут забився.

Чую — мати і тітка Параска у пересварках заповзялися.

— А чого ж він у ваших баклажанах очутився?

— Біг, щоб мого Андрійка бити.

— Ваш хлопець вже віддавна не Андрійко, а цілий Андрійце. Він куди старший за Івася. І ростом вже догонить батька. Як його міг мій Івась подужати?! І он ваш Андрій стоїть і посміхається. Мабуть, не дуже дошкулив йому Івась. . . Інакше на кутні засміявся б. . .

Вони ще довгенько висварювались, а я на печі потерпав, бо передчував, що до свого жару в роті я ще одержу додатковий із материнської жилявої пращиці. . .

— Іване! — о, це вже мати в хаті. Треба до найгіршого готовим бути. — І чого ти на зламану голову зв'язуєшся з тим Андрієм? . . . Ану вилазь з печі, бо силоміць стягну! Ти побив Андрія?

— Ні. Андрій наздогнав мене і бив. . . Я впав і потовк огірки і баклажани. . . Неправду тітка говорила. . .

Мати чи змилювалась, чи повірила в мої слова. Присіла біля мене.

— Івасю, не можна так казати. . . Брехню-неправду ніколи, голубе, й не згадуєш. Її нема на світі. Чуєш, нема неправди. Виплюнь це слово з уст — і ніколи його не повторяй. Чуєш, виплюнь!

Я посилкувавсь і виплюнув зуба з кров'ю. . .

— — —

— Агов, Іване, що ти там попід небеса літаєш? Багато не роздумуй. Хай коні думають — у них голови великі.

— Вибач!

І справді, чому я до минувшини чіпляюся. Її війна розірвала, розкопирсала і з землею позмішувала. І з моєї минувшини вже й сліду не лишилося. А як маленький прослідок ще там десь і видніє — то я його

очима, утомленими життєвими мандрами, напевно вже не зазначу. Ні, хочу того я чи ні, а мушу із сну пробуркатися, мушу з тим, що прошуміло, попрощатися. І помалу треба з чужиною заприятелюватися.

— Іване, не знеохочуйся. Не до душі тобі повним нюхачем бути — віднайдемо якесь легше зайняття.

І, на щастя, „легше” мене найбільше зацікавило. Воно було лише напівбрудне і не обіцяло великих тілесних і душевних неприємностей. Для самих же німців підшпигувати. Вони хоч і програли війну, а розвідку маленьку в якійсь там незасипаній норі ще таки тримали. Вони хитрі, вони висліджують, видивляються, що їхні переможці на їхній землі поробляють, і все собі на вус мотають. В них очі бистрі, за всім встигають доглянути: і що американці виношують у серці для совєтів, і яким кривим оком совєти кидають на американців, і на яку дудочку французи збираються грати, та що англійці метикують і хочуть починати. І як ці німці, переможені, поназбирають досить шкідливих для когось доказів — вони тоді ними спритно поштукають, щоб, якщо не нацькувати, то бодай якогось малого клинця між переможених втесати. І в німців шпигувати зовсім не страшно. Буду добрим нюхачем у них — триматимуть, виявлюсь їм ні до чого — проганятимуть. Отак просто турлянуть, хіба, може, ще злегка копнуть чоботом у якесь там місце — і я вже безробітний. Карати сильно, як я у них прощтрафлюся, вони не можуть, бо ще не мають сили. У них щойно пазурі обрізано, і вони нічого роздирати не годні.

Звичайно, це шпигунське кодро біднесеньке. Йому не дорівнятися ні до совєтського, ні до англійського, ні до якогось іншого жирного і пазуристого. Та все ж таки при німцях існувати мені сяк-так буде можливо.

Хоч я, Кирило мене попереджує, у німців одкормитися і облататися так гарно й швидко, як у американців, ніяк не зможу — все ж таки мені щось крізь пальці перепадатиме. І я аж ніяк не животитиму . . .

Що ж, я ладен згодитись. Попробую. Однаково на ні що погане не наражую себе. Не вмітиму для німців підсобачуватись — найгірше що — копняка матиму. А чи мало їх мені доводилося скуштувати?! Що там — одним копняком більше чи там менше — ваги не має. Принаймні, не підйду для них — мої зуби, і моя шкіра, і мої нігті будуть цілі.

— Згоджуюсь.

— Не так швидесенько, Іваночку. Це ти згоджуєшся, а чи вони погодяться втягти тебе в своє недобите кодро.

І тут заковика. Виходить, моєї згоди тут недостатньо. Але Кирило знає німця, якого із Кирилом споріднив гандлярський фах (баварець моєму приятелю корови, свині, кури на м'ясо доставчав, а мій приятель баварцеві — добрі гроші) — отож той німець закине слівце про мене, де цього слівця потрібно, — і коли все буде гаразд — мене покличуть на перевірку. Такий головний німецький собашник, зверхшпигун, а одноразово психіатр-психолог, спершу на мене пильно надивиться, тоді наговориться — і від наслідків того „надивлення” і „наговорення” залежатиме моя нова темна робота.

Побий тебе морока! І що ті німці витворяють! Навіть у них, яких покладали на лопатки, не так просто вмотатися в якусь другорядну брудненьку працю. Хоч із мене, приховати тут не можна, такий шпигунець, як із Кирила чернець — та для німців і я можу придатися. Після поразки перебирати їм не дуже то й годиться.

— Згоджуюся! — рішуче я сказав Кирилові. — Згоджуюся й до того зверхшпигуна та психіатра на розмову йти!

Зверхсобашник мав пісне лице, зарубцьованого носа, а на голові — хоч би тобі одна-єдина волосина. Трохи сплескана гола „макітерка” скидалася на наш гарбуз волоський.

І він своїми очима, в яких колись палахкотів вогонь, а тепер лиш дотлівали вуглиночки, обмацав мене з усіх боків.

А тоді відразу як уперіщить мене питанням.

— Випивайло?

— Поміркований.

— Виходить, любиш у чарку заглядати?

— А кому туди нема охоти зазирати?! Тільки тепер не зазираю, бо в кишнях вітер віє.

„Волоський гарбуз” помовчав, а тоді знову допитується, дошукується у мене правди.

— Брехати вмієш?

— Поганенько. Згодом може й спритненько примудрюся.

— Корови різав?

— Без успіху.

— У тюрмі сидів?

— Недовго. Титулу хотів — і туди попав.

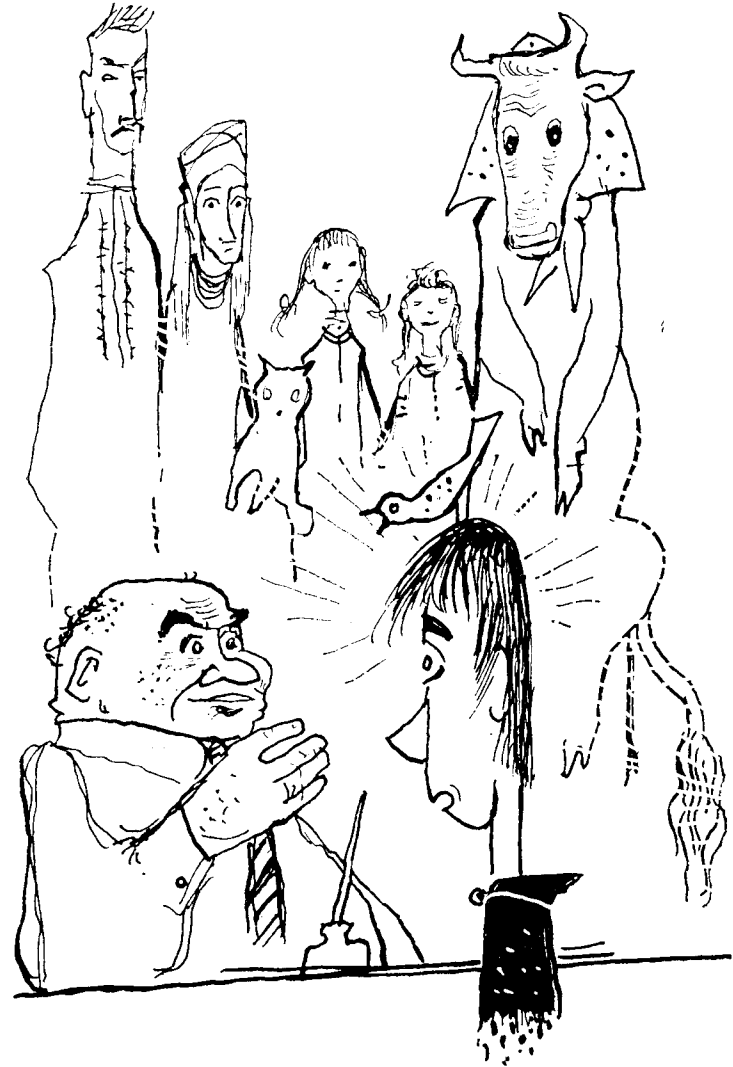
— А вночі, як спиш, говориш?

— Здається, ні. Товариші скаржаться — хропу.

— Сильно?

— Кажали, що потужно.

Головний собашник пошкрябав глянцевагу голову. Не доберу, чи мої вади його потішили, чи зажурили. Бо з такого безбарвного обличчя багато чого вчитати неможливо.

— Ну, а коли ти спиш, тобі інколи щось вчувається? Наприклад, дзвони?

— Хто знає. Може, як сплю — в голові і дзвонить, але однаково того дзвону я не чую. Ага, один раз удосвіта, спросоння, качаючись, я з ліжка на підлогу гепнувся.

— Як так гепнувся?

— Отак просто — трах...

— Отак просто — трах! — і на підлозі опинився! — і він розкотисто бухнув сміхом.

— І-і, забувся, вночі мені таки справді часто вчуваються... Голоси, співи...

— Зблизька?

— О, ні. Ген-ген іздалеку. Несуться десь аж із-за хмар, із широчезного не то поля, не то вигону... Так. Із-за хмар, а на тих хмарах багато вишень, яблунь, верб чомусь насаджено. А так далі в пітьмі, море виблискує і коливається. Відтак море прояснюється і прозирають лани, лани... А на ланах золоті снопи розкидані, а на них дівчата й хлопці витанцювують і „На вгороді верба рясна” голосно затирають. Голосно-голосно!...

— Це все тобі вчувається?

— І у сні ввижається.

— Як часто?

— Та так наче щоночі. І ще мені, як сплю, все сниться, що я літаю. Отак наче з ліжка зриваюся — тоді в мене крила появляються, мені під боки підрастають, і я понад такою довгою і довгою чорною дорогою лечу. Захекуюся, із сили вибиваюся, а все крильми розмахую, щоб до поля добратися і там на пшенишний сніп нарешті сісти. Отак лечу — і ніколи до мети не долітаю. Завжди напівдорозі або з горобцем ударюся, або на гілку наштрикнуся — і тоді мої крила ламаються, і я на землю з височини валюся...

— А коли ти до снопів летиш — яке небо? Червоне?

— А я, як ширяю небом, на нього не дивлюся. Я до снопів спішу — і небо мені ні до чого.

— Гаразд. А взагалі, коли небо буває червоним?

— Пам'ятаю, як у нього гарматами стріляли. Тоді воно й розчервонілося.

— А ще що тобі у сні трапляється?

— Інколи у сні бачу, як у нашій хаті, там удома, всі наші на лавці так чемненько рядочком порозсідаються. Отак сидять — уся моя рідня — мати, батько, сестри, кицька, корова. Тільки чомусь корова, сидячи, все на мене ратицею, як кулаком, махає. І все на голові картату хустку поправляє...

— А кицька?

— Кицька поруч матері. Лапу, бува, положить на фартух матері і моргає чемненько.

— Моргає? А не нявчить?

— Ніколи.

— А коли все таки вона нявкає?

— Як її за хвоста потягнеш — тоді вона й не змовчить. Тоді вже й занявкає...

Наступного дня я розказав Вадимові і ще комусь, що мене велика німецька риба, шпигун великий про корову, kota і золоті снопи розпитував — і що я, мабуть, невдовзі в тієї риби підшпигунцем служитиму.

А двома днями пізніше Кирило мені доброго копняка вже й дав. І сказав, щоб я про всяку шпигунську роботу просто забув. Я мушу з цим, вибачте, фахом навіки розпрощатися.

З моїм язиком, додав він, мені краще не шпигувати, а на базарі всякий непотріб продавати...

з пожекальні виганяють і за океан виряджають

А далі де пхатися? Світоньку мій — і я, і мої друзі, приятелі, особливо ж Люлю Меркурівна, голови ламаємо, додумуючись, де вже мене на працю всунути? І ніхто до чогось путнього додуматись не годен. Що це? Чи вже заглада насувається на мене?!

Одному телепневі, правда, стрельнула не дуже мудра думка. Радить, щоб я став головним таборовим замітайлом. Розкострубачену мітлу, вияснює він, мені не треба буде в руках тримати, а лише замітальників час від часу підганяти.

Я зизую на нього. А хай ти скиснеш! Вже мене он яким соромом вивищують?! Хотуть, щоб я став „генералом” смітарів.

І до чого я дожився? Рознещасне моє життя! Силкувався здобути титул — і ось один як пробує вититутулувати мене. А хай тебе крук у твій безмозкий лоб дзьобом цюкне, може тоді в твоїй безкебетній голові трохи розворушиться — і ти хоч тіцьки помудрієш!

Інший також до жару вогню жбурляє. Пропонує в лазні вартувати. Також вищукав роботу?! Маркітно зробилося мені, запіканкою пече всередині від такого запропонування. Ич, песиголовець! Гнітить навмисне мені душу. Підштовхує, заохочує, щоб я в лазні вистовбичував і всіх голопупенків числив та оглядав. Та

найбільший дурень не полакомиться на таку посаду. А мені ж до дурня, навіть маленького, ще, здається, далеченько.

— А може, Іване, щурів винищуватимеш по бараках? Набереш у відро отрути — і її в щурячі дірки впихатимеш.

Це — Вадим. Не сказав, а кинув жужмом в моє нутро пригорщ колючок, і вони захрясли в моєму пісному тілі. І сонце замрячилось мені, коли я вчув такую мову.

Вже на щурі мене нацьковує?! Ще, чоґо доброго, порадить з петлею бігати і бродячих собак у ящички ловити!

— Ти, Вадиме, це навсправжки? Так? Ну і завжди ляпнеш щось з півтора людського.

— А чому б тобі з щурами не обзнайомитись? Кендюхи пиряв, несвіжим м'ясом торгував, цигарками гандлював — то якого лиха з щурами не хочеш зв'язок тримати?! І тобі, Іванцю, присягаюсь, з ними легенько попрацюється. Щурі лише як на твоє личенько споглянуть — зразу ж убезвість порозбігаються. І тому ти не дуже по таборі находишся, а до того й отруту збережеш.

— Ти, Вадиме, ніколи мудрістю не міг почванитись, а тепер і поготів. У тебе щодалі то клепок у голові меншас.

— Хоч і мало в мене клепок, а все ж таки тебе Бог ще мізернішою кількістю обдарував. — І Вадим із викликом стрельнув очима; мовляв, ага, одкусив гіркої палянички — тепер розжовуй і ковтай.

— Іди, Вадиме, ти до дідька зеленого!

— Пішов би, Іваноньку, та нема його в таборі. Він взяв, бач, мітлу і вибрався на хвостатий карнавал у ліс.

А грець тобі! Хіба Вадима хто перебалакає? Він будь-кого принизить і на смішище здійме. Не буду з ним гарикатись. Краще йому змовчу.

А все ж таки де мені в таборі притулитись?

Знемагаю від роздумів. Куди себе подіти? Як викрутитись з такого зачаклованого кола? Хіба махнути на все рукою, залляти очі молоком із-під скаженої корови — і про все забути? Так то так, а горілчане забуття до чогось путнього не доведе. Буду лише, зганчірнений горілкою, по всіх смітниках валятися, і мене, напівпритомного, облизуватиме собачня. А опісля, наступного дня, очумавшись, голова моя від болю буде переполовинюватись. І, врешті, до чого все це допровадить? Хіба до швидшого мого кінця?! А потім — за які грошки я того молока скаженого у людей виторгую? Як нема за душею копійчини, навіть однією-єдиною чарчиною прополоскати горлянку навряд чи мені вдасться.

Ех, побий його морока! Муляє сюди, тисне і туди. Хоч у місто йди й за рогом із довгою рукою виканючай собі милостиню.

І так перебираю в думках і те і се, шукаючи більш-менш шляхетного рятунку — і зась! — всі пошуки намарні, вони в сліпий кут лише мене заводять.

Горе! Непереливки! Погибель!

Аж тут, як завжди, Люція Меркурівна втручається — і своїм милозвучним голоском розполошує мої похмурі думи.

— Іванцю, — золотовустить наша Люлю, — бачу, що ти мітлою махати зарозумний, шпигувати задурний. А може найдемо тобі працю для твого примхливого, особливого розуму. А коли б тебе до нашого таборового лікаря послати? В лікаря улаштувати?

— Я лікарювати, здається, не умію. Всього-на-всього раз пособляв сестрі. Їй аспірину в рот затискував, бо вона її ніяк не хотіла проковтнути. Ні, ні, з лікарями краще мені не зближатися!

— Іванцю, а затям ще ось що, серденько. Ти часесенько хворієш — і лікар, коли ти в нього працюватимеш, завжди тебе безкоштовно від смерти відволондувати буде. Чи це не розкіш? І там на праці тобі не прийдеться надто висилюватись. Стоятимеш собі в передпокої і хворих до лікаря викликувати будеш. І їх у книжечку записувати будеш. Та це розвага — не робота! А зате яка пошана! Люди на тебе споглядатимуть майже як на чвертьдоктора, а може й трішки більше. Ще, чого доброго, подумають, що ти якийсь там фельдшер чи пупов'яз, що жінкам при пологах подушечки підпушуєш. Чуєш, не відбрикуйся від такого звабливого місця, бо іншого, кращого, побачиш, не знайдеш . . .

Подумав я, помізкував — і щось мені підказало полакомитись на таку посаду. Справді, відбрикуватись, як каже Люція, від неї гріх.

І я погодився спробувати в передпокої лікаря порядок запроваджувати. А чому б ні?! Голос маю хоч писклявий, але сильний — і на цей голос не то що простий недужий, а й божевільний насторожитьесь і притихне.

Ні, варто зв'язатись з ескулапом. Може, зв'яжуся — і журитись перестану. Бо інакше ще дожурюся до очманіння.

Бо так. Піду. Спробую.

А тут ще й притрапилась швидко нагода навідатись до лікаря, якому Люція вже встигла про мене замовити не одне масне словечко.

І хоч нагода лучилася пренеприємна — та і її я дякую, бо через неї все таки попав до „дохтора”.

Якось так невдовзі по моїй розмові з Люцією, накинупись на мене всякі недуги, накинупись, як на пса бродячого осінні реп'яхи. І мені голову кольками перешпигує, і в горлі наче хто рашпилем скромадить і шарганить, а у вухах такі похоронні дзвони гахкають, що хоч живцем в труну лягай.

Що ж, не збавляти собі молодости, не скочуватись передчасно в інші, нетутешні світи.

Кинувся до лікаря.

Входжу в кабінет, а він на мене — блик! — а тоді у очі — зирк! — а тоді ложку на язика мені приклав — і одступився, ніби його яка нечиста сила турлянула.

— Штани скидайте!

Я виочився з острахом.

— Які?

— Як які?! Ваші. Я в м'якуш злегенька голкою штрикну.

Я цілком причмелений. Кинуло мене у паморозь. Подумати! Хвороба мене не доконала, аж ось він, мучитель, вганяє мене в землю. Що він, зловтішається над моїми слабостями? Який я маю м'якуш, коли в мене одні кістки з шкіри випинаються?! І ніякою голкою він і не думає мене штрикати. Он у руку халонув здорового шприца, на якому не голка, а цілий протір-дріт видовжується і вже заслонює мені очі.

— Вам у правий, чи лівий м'якуш колоти?

— Та й туди страшно, і туди боязко.

— А ви не шкребіть тіло, не нервуйтеся!

— Та воно якось саме шкребеться і нервується.

А не можна, докторе, хоч меншим шприцем почастивати, бо цим великим можна вмудритись всього мене, з кістками, проколоти? І скільки в той шприц ви медицини натягнули?! Чи не задумуєте ви штрикнути мені кінську дозу?

— Подвійну, а не кінську. У вас гарячка. І горло запалене. На вашому горлі можна яєшню зжарити — таке воно червоне.

Що ж, спершу я думав шмигнути крізь двері, щоб аж закурилося — але тепер, коли дізнався, що моє горло на розжарену пательню схоже, мушу й кінську дозу прийняти.

— Ну, шпигайте, коли нема вже іншого рятунку. Але обережненько, бо я маю тендітні нерви. Мені вже раз із голки в руку впорскували, і я зімлів. І з голкою на підлогу шелепнувся.

Лікар на хвилину завагався, тоді з страшною збробою зігнувся — і на моє диво, заговорив до мене люб'язненько:

— Ви, Іване, здається, в театрі граєте?

— Вже вигрався. І покинув сцену, — ледве спромігся я на відповідь.

— А шкода. Ви так гарно на сцені витребенькували. Аж засапувались, так по сцені шмигляли.

Не доберу. Навіщо він мені втовкмачус неправду? Пощо йому обзолочувати та обцукровувати мене?!

— Ви бачили, докторе, мене на сцені?

— Аякже!

І тут нараз — штрик! А я — ой! Пробі, зо страху я ось-ось вже душу спущу!

— Все скінчено, — і лікар з чола піт згортає. — Слава Богу, що ви таки на землі з переляку не опинилися.

— А ви, докторе, таки справді переконані, що я на сцені гарно граю?

— Та я вас, — похнюплено він до мене, — ніколи на сцені не бачив і не хочу бачити. Я вам тільки сценою зуби заговорював, щоб відвернути від голки вашу увагу. А тепер натягуйте штани, закривайте м'якуші свої і зачекайте там на мене.

І він, неправдомовник, пальцем тицьнув у куток.
— Погостуйте у мене, у тій кімнатці. Я з вами, як ви від голки отямитесь, ще поговорю.

Вистоюю я в кутику й сную хмарні думки. Гай, гай! Ич, облудний, як улещує мене. „Погостуй . . .” А гостював би в тебе зелений дідько з червоним хвостом! От і виходить. Розбріхуються не лише прості люди, а й сметанка нашого народу. Ось він, що своїм розумом зганяє з людей хвороби, він, в якого голова аж бубнявіє із тями, бо ж він, людський рятівник, чародіє голками, пінцетами, шаманує над шприцами, відьмує прерізними порошками та таблетками. І він не церемониться брехати! „Я, Іване, сценою вам зуби заговорював”, „я на сцені вас не бачив і бачити не хочу”. Оце так неподобство, оце зухвальство! Ах ти ж опудало царя Гороха! Справжнісіньке ніщо! Коновал, якого природа наділила язиком довшим від хутірської торохтійки.

І вже на чому світ стоїть ганьблю його . . .

— — —

— Нікчема! — опалив його я окриком.

— Чого, Іване, ви на мене визвіряєтесь?

— Чого?! — зизую я на нього. — Бо ви мене розізлили, ви своїм кривословством перерунтували мені душу.

І він, лікар нещасний, схарапудився, а його лице сірявою потьмарилось.

Ага, міркую, непереливки тобі! Опинився в мене в жмені. І бурхає, і вис щось мені всередині, вис, як на повний місяць вовкулацька тічка. І з образи мотлощить мене всього — і отак чиргик, чиргик! — крас, одбатовує тупим ковбасницьким ножом всі мої груди. І руки, затиснені у кулаки, посмикуються в мене. А невисловлений і невігачений гнів кидає мене у нестям.

І я, не довго думаючи, поцуплюю, що нашвидкоруч мені притрапилось, — отож хватаю молоток — і ним хочу неправдомовця розтрощити.

— Іване! — і він, тьху-тьху за слово, лікар, уткнувся у мене благальними очима. І зо страху заточився. — Іване!

І ось хвиля — і він у ногах моїх сьвгатися буде. А я ніяк не м'якшаю. А мене ще і ще шал під'юджує, і він наростає, наростає і підшіптус: „Смали його ти молотком! Його варто обчихохвостити, щоб він закався довіку вже брехати!”

І я нечесного огрів — раз-раз! — а тоді й жбурнув молоток на землю. І ще мстивіша думка осяяла враз мене. І я, нетямлячись, хватаю шприц і всім тілом навалююся на свого ворога.

— Висолоплюй язика!

— Іване! — крізь силу він вичавив. — Змилосердьтеся!

Змилосердитися?! Аністілечки! І я з презирством перекособочився на нього.

— Милости в мене до вас нема!

І я ось збираюся голкою прошилити . . . Хай знає, як блудословити. Тепер хай розпрощається із язиком. Поколю, обцюкаю його язика на локшину. Ще й зо зла половину вуха обчикрижу . . .

— — —

— Іване, гов, Іване! Виходь уже із того закамарку.

І міріяди крижаних шпичастих скелець, завбільшки з піщинки, впилися мені в спину.

І мене перешарпнуло. І дрижаки мене обняли.

— Іду, докторе!

Рвучко обернувся — і відміна зі мною сталася. Я якось став холонути. Де ж те моє пересердя, моя лють запропастилися?

— Та що, Іване, ви там мнетесь? Чи щось там вас прив'язало?

І він, клишоногий, дрібуль-дрібуль до мене, а я звірятком загнаним блик-блик на нього.

Пропа! Вшелепався у лихо! Він напевно знав, що в мене було на мислі.

— Ви, Іване, якийсь роздратований. І насуплений, неначе сто хмар обволікли ваше обличчя.

— Я, докторе... — і обірвав, бо сказати щось путне, щось тверде, різке я не в спроможі.

Зопалу все мстиве сполоханим гайворонням невідь куди поспурхувало. І ось я перед людиною стою такий маленький, майже дитя, котигорошок, якому моя ще не встигла висохти з бороди та уст.

— А чого це у вас зуби зціплені й долоні стиснені у кулаки?! Хіба на когось намірялись нападати? На кого? Ну, признайтесь.

А голос мені зсередини підказує: „Не пікни, не признавайся! Помовч, доти до решти не охолонеш. Чуєш, Іване, тпру, загнуждай своє незборене бажання когось обмолотити!”

— А, може, кулаки готувалися для мене? Та невже ви тут у кабінеті хочете розноситись кулаками?!

— Ні, ні, докторе... — і я вже мурмочу щось невпопад. — Ні, я вас шаную... Ви — золота людина. І я до вас усім серцем і душею... А кулаків мені для вас, на правду, жалко...

І я віддихався.

Ху, неначе вже все в мене переколотилося, перекип'ятилося — і тепер лише виходить з мене пара у вигляді рясного поту.

Ну, гаразд! Нарешті я вигрібся із злих думок.

— А чого, Іване, з вас піт так дзюрить?

— Парко тут.

— Так виглядає, що недуга вас скрутила не на жарті.

— Скрутила, докторе, — самохіттю збрехав я, бо, власне, не недуга, а злоба нуртувала й скручувала в баранячий ріг мене.

— Ану, Іване, дивіться пильно на мене. Так. Не трясіться, я вас ковтати не збираюсь. Розкрийте рота. Ширше! Що ви боїтесь розкрити свою пащу?! Так. Тепер стуліть! Зовсім замкніть! Ще раз відкрийте і дишайте! Тепер ані дихніть! Через ніс дишайте! І чого язик і губи сіпаються? Не бійтеся, я в язик голку не всуватиму. І чого струшуються щелепи?! І вилиці так випнулися?

І він дошкульними своїми очима прямо чіпляється, дошкрібується мені в душу. Що зі мною, мабуть хоче знати, коїться? Його цікавить, який дідько в мені засів і мною торсає та мотилить?! Які шкодливі коти обсіли моє серце і пазурями шкребуть його немилосердно? Він, як із рукава, сипле прикрі запитання, а я — ані мур-мур. Хтось наче стулив мої уста, і вони ніяк не годні розтулитися.

— Ви, Іване, докраю переполохані.

Ото відкриття зробив. Аж смішно! Що я переляканий, острахопуджений — майже весь табір не сумнівається у цьому. Та ж голки жахаюся. А як ось один погляд, погляд його, цього лікаря, мене обеззброює і пантеличить! Та ж декілька хвилин тому я проти нього зубами жорнував, його в думках кулаками тусав і топтав, а ось уздрів його — і майже в тісто перетворився — і тепер він, коли йому не ліньки, може з мене балабухи згортати і їх через вікно в сміття кидати.

— Ви, Іване, окрім що переляканий, ще й дивакуватий.

І він гайда перераховувати, яким йому я видаюся. І мудрує. Каже, що в мені щось буцім то застрягло від первісної людини, майже від перелесника.

А я не одсварююся.

Гиркай собі. Обзивай мене, як лише тобі на ум збрєде. Патякай — слова — не батоги, мене вони не надто діймають.

— Якийсь запліснявілий ви, Іване.

— З часом виглянсуюся, — терпець мені луснув, і мої замуровані уста розмурувалися. — Я, докторе, з плісняви скоро звільнюся і заблищу так, що ви від блиску аж очі зажмурите.

— Ну, слава Богу, ви, Іване, трохи розбадьорілись. Я все погане на вас сипав із одною-єдиною метою — трішки розсердити, розворушити вас. Бо ви з того закамарку таким вив'яленим вийшли, наче вас там в окропі виварювали цілу днину. Звичайно, Іване, ви не перелесник, не печерна мацапура, а злегесенька із-за плота пририта молода людина. Ну, а як взагалі ви себе зараз почуваєте?

— Майже напівполовину добре.

— А що вас все таки тре, муляє?

— Все і скрізь муляє. І в голові, і в грудях, і навіть поміж ребрами помулює.

— А ви наберіться сили і вишпортайте ту мулякність із себе.

— Легко сказати. Мене, докторе, не лише мулякність допікає. Я якийсь мов би розчленований, переполовинений . . .

— Тепер, Іване, ваше переполовинення не таке й грізне. Не варто так непокоїтись цією недугою. Вже винайшли пеніциліну, є кортизони, рентгени, різні вітаміни, навіть нині додумались людину й електричним стрясенням зціляти. І ось всі ці наші помічники на вас як натиснуть з усіх боків, як обнишпорять вам

усі клітинки — і всі слабості з вас пообпадають, і ви з'єднаєтесь докупі.

— — —

Не обманюй мене . . . Не штукарюй, лікарю, словами. Марні твої старання й нараяння. Ніякий лік, жадне стріпування чи стрясення мене в один кавалок не з'єднає. Ніяк бо не загоїти все мульке й болюче, що проклонулось в мені — і мене підточує. І нічим не спинити мого роздвоєння. Я таки переполовинений — і одна моя частина оце вистовбичує у лікаря, а одна вже гасонула через тисячі кілометрів — і вже он милостивою тінню стоїть перед порогом рідним і проситься у хату.

— Впустіть . . .

— З дорогою душею. А де ж твоя друга половина?

— Пошпурила її доля, і вона застрягла ген-ген он там . . . За тими кордонами.

Вони хряснули дверима, кинулись на коні — й учвал.

— Куди квапитеся? — це напів я.

— Кіньми пополітасмо, попоганяємось і спіймаємо, Іване, твою другу половину.

— Даремне так стараєтесь. Ви до погоні не вдавайтесь. Краще підіть і з наших шляхів, доріг, стежинок, з наших левад, долин, підлісків, із вигону, з нашого саду, і навіть з того вичовганого рядна, яким я довгі роки в дитинстві накривався — з усього цього вирвіть, видобудьте, висмичте по билині, травині, ткачині — і мене, півполовинного, цупко-цупко обв'яжіте й оповийте — і побачите, що моя друга половина з далеких чужих сторін зразу сюди доскочить і зі мною злучиться.

Назбирали вони зілля, трав, тканин — і мене всією цією духмяною свіжістю туго-туго обкутали . . .

— Тепер ти, Іване, з'єднаний.

— Направду цілий! Тільки обдертий, облущений не своїми дощами та вітрами. І в мене пообламувалось з серця трішки гілля-цвіту рідного. То посадить мене на наш ґрунт, і в мене знову цвітять й сили брунькуватимуть й паросткуватимуть. І лишай на серці від вітру нашого буйною травою заростуть.

І посадили мене. І я до землі своєї припадаю, і її пах убираю, втягаю . . .

І її очима обціловую, промацую . . .

— А звідки це в тебе, Іване, рубці свіжі?! Та ще й на серці!

— То так туга батогами безперервно мене шмагала. Отак хлясь-хлясь! — і серце геть посмугувала. Але нічого, я всядуся на землі — і шрами хутко розсотаються і позникають. І я біди сердечної навіки спечаюсь.

— — —

— Іване, гов!

Мої думки шарахнулись урозтіч.

— Ви, без жарту, якісь сміховинні, справді, як не з світу цього. Чому такі розхристані, невпорядковані, розромантизовані? Ану дайте руку, як там ваш живчик поживає?

І — цап! — мене за руку. І знову із запитанням прискіпався.

— А чому руку лихоманка трусить?

— Рука, докторе, труситься, бо вже з добрий місяць гроша зламано не тримала.

Сказав йому отак. А що маю казати? Хай вчує правду . . . І хай знає, що без гроша у всякої людини все колотиться, а в мене ще й до того рветься.

І бачу, лікар розуміє, до чого я гну. Хіба тяжко помітити, що доля мене досить обпатрала, і я конче потребую допомоги.

Вірніше, потребую не допомоги, а чесною працею заробленої кошійчини. Бо як вона задзвенить у мене — то й моє лице розхмариться, а мій живчик лише добро мені звітувати буде.

— Знаю, знаю, Іване. Хочете, щоб руки в порожні кулаки не стискувались. Так, так. Люція Меркурівна мене просила . . . Що ж, поспробувати можна. Досить вам байдки все бити. Треба, щоб і вашому голоштаньчиному козакуванню прийшов кінець.

І він сказав, що мій не надто великий і не надто гоноровий життєвий досвід йому знадобиться. До чогось таки, повторив він, здасться. Буду в нього працювати. І побігайком для нього інколи ставатиму, і в його почекальні порядок пильнуватиму. А неслухняних та норовом буйних ще й з почекальні за двері врияджатиму.

— Справитесь з роботою?

— Ще й як упораюсь. Я люблю за двері витуряти.

І хоч я наперед знав, що до цієї праці я так надаюся, як цибуля до мармеляди — я все таки без зволікань погодився.

І все гаразд. Лікар і я, на знак обопільної згоди, тичнулись майже радісними бликами, а тоді подали один одному руки — і то так швидко, наче ми обмінялися жаринами, — і розійшлися.

**

Лікар з мене побігайка, як не хотів, не вхитривсь зробити. Мій вроджений неспіх, сприятелювавшись з ліньками, перешкоджав мені хутко справу-

ватись. І ось — пошле лікар мене кудись, і я, замість десяти хвилин, ледве за годину спроможуся назад дотягти ноги. А раз уранці, в страшному поквапі, він погнав мене за лікарями у місто — і мене як вітром здуло, так я повівся туди, де на мене театри вже давним-давно чекали — але назад у табір аж у глузу ніч приплився, аж тоді, коли мій доктор у пухких перинах уже мертвецьким сном задовольнявся.

Зате в почекальні лікаря я аж із шкіри ліз, щоб моєму хлібодавцеві якнайкраще догодити, бо ця „служба” мені сподобалась, і в мене інколи навіть мелькало в голові, що вона самою долею мені накликає.

Лише подумати! Я в почекальні, з-за столика, хиротілих озираю і їх до порядку сяк-так привчаю. І до моїх слів дослухаються, перед ними всі скоряються. І вже, як я в тій кімнатці верховоджу, ніхто і нізащо в світі, без черги, не ухитриться до лікаря проскочити. Як я лише укмічу, що хтось там підозріло тупцюється, а потім так собі бочком-бочком і підсувається, а потім вже — хить та хить! — і до дверей зближається — тоді я вже мовчу і лише очима отак стрижу... А вже як той нечемний „хтось” за ручку вхопиться, щоб до лікаря у кабінет шмигнути — тоді я тут як тут, і я вже того по руках — бац! — і тягну назад, і всаджую аж на самісінький кінець черги. Іч, притьмом летить, забуваючи, що перед ним вже чекають люди з півгодини.

Звичайно, як хтось ускочить і криком вже кричить, і стогоном вистогнює, і аж омліває, і ноги йому підгинаються, і він валиться із ніг — ну, тоді над таким я можу й змилюститись, і він зможе без черги до лікаря пролізти. Хоча таких, що з болу усе на світі кляли та виклинали, траплялось у почекальні мало, а як інколи такі і появлялись — то я зараз же страхав, що через їхній гвалт і вереск їх до лікаря не до-

пуцу — і вони тоді хоч-не-хоч тамували біль і тихнули. Отож переді мною згиналися й до мене противним словом не обзивалися.

Та найбільше клопотів було, щоб хворих бодаї трішки з культурою заприятити, бо деякі недужі про культуру мали далеке і цілком затуманене уявлення.

Ну, уявіть собі! Приходить тип і кривиться, квилить та бухикає, а цигару смоче, як бугилину. Слинить, возьмає її в губах — і кахи, бухи! — аж квітка у вазонку з відрази відхиляється.

Я тоді типові по-доброму: „Дядечку, не плямкайте, не жуйте, будь ласка, жуйки. Краще той цурпалок з рота викиньте за двері!”, а він одгризається: „Цей цурпалок, — рипить він, — гроші коштує, його мені не подаровано!” Ну що вдієш? Думав я, вагався, а тоді вирвав йому з-під носа той оцупок і крізь вікно в калюжу вижбурнув.

І тут зчинилась буча. Тип схопився з крісла і висторчився переді мною. Обличчя хмара-хмарою. А зуби сокиряться на мене. А очі! Очі скляніють ошаленілим лиском, і вони ще й кров’яними нитками сіткуються... І він їх вицілює впростісінько на мене. Бачу, безвихідь для мене — але попри все я мушу з неї якимось вигребтись. Мушу набратись мужности і перед ним навіть покліпом моїх ріденьких вій не виказати, що я схарпудився. Сили небесні, ганяю думки, прийдіть з рятунком! Не дайте мені сполотніти! І хай мої очі не замулюються острахом!

— Що ви зробили, руки б вам усохли! — і він гаркотить, аж рештки тютюну пирскають із рота. — Ви... — і він мене вже з болотом змішує. Бештає, шельмує останніми словами. — Нащо ви викинули?

І сопе потрійною ненавистю до мене.

— Викинув, бо ви тією цигарою, від якої тхне гнилятиною, зачаджусте людей у почекальні.

І тут ми вже не на жарт зігнулися. Він мене опоганює, а я, на чому світ стоїть, його паскуджу. Він мене напівдохлим віслоюком обзиває, а я його зашолудивленим бельбасом обтитуловую.

А люди в почекальні внишкли, бо потерпають, щоб наша сварка на їхніх головах не окошилась.

— Махону й скалічу! Заціджу й зубів не повизбируєш!

— Повизбирую, бельбасе задрипаний!

— Баран зачуханий!

І ми розвоювались. Він, тип той розпроклятий, аж ген як настовбурчився, а я їжакуватим також став — та ще й таким, що мене й не зачіпай, бо добре поколешся. Він зубами креше, а я майже гарчу — і тут, мабуть, сили небесні вчули мою мольбу, бо наспіла допомога: з кабінету лікар висунувся — і при появі лікаря я відчув надмір хоробрости, і намагаю очима в куті лопатку, що нею розгрібали сніг, — і висмикую її — і свого ворога лопаткою надвір вигоню . . .

Опісля той тип із розквациною цигарою вже в почекальню носа не показував. Чи то лопатки злякався, чи йому я особисто збридився, і він не появлявся, щоб зайвий раз мене не оглядати і язиком не січкувати — хто зна, чого вже ноги більше не несли його до „мого” лікаря. Одне напевно — він зник десь, і тому не виконав своєї грізної обіцянки зацідити мені помежи очі, та ще й так, щоб зуби мої на всі сторони порозлігались.

Та все ж таки гармидер, який ми з ним заколотили перед дверима лікаря, трохи надщербив мою, так би мовити, гордість та поважність, бо, як-не-як, я ж був до певної міри гордий, що додержую порядок у такій важливій установі. А тепер, коли я вже лопаткою встиг поперелякувати всіх недужих, лікар прилюдно вчитав мені досить різке „навчення” — і від-

разу повага хворих до мене зменшилась — і то майже до неможливих розмірів. І хоч я докторові доказував, що той ступак двоногий у всьому завинив, і що коли б я навіть його лопаткою й учистив по образині, він болю, далєбі, не відчув би, бо то таке упирське насіння, що спроможне всіляке мордобиття легко знести — доктор уперся на своєму: я в почекальні не маю права бойові видовиська вчиняти і людей страхати.

Ну що зроблю? Він, лікарнице, мені платить, і я мушу під його дудочку тупцювати-танцювати. І я закаявся вже лопаткою користуватись. Грець із нею! Пощо мені на всіх накидатися, всіх обгавкувати. Хай хворі не лише цигари смокчуть, а й багаття в почекальні собі розводять — я мовчатиму. Навчуся на решті культурним бути.

І став чемність свою виявляти де і як тільки можливо. Інколи першим до хворих здоровкався, а раз навіть жінці стільця підсунув і її з силуваною усмішкою всадив — та все це мені вже мало пособляло. Хворі до мене скрижаніли. Приходять — і буркають „добридень” не мені, а під ніс собі, а тоді, й не глянувши на мене, сідають й очима, які бувають лише в розжертих псів, на мене кидають.

І так не день, не два, а тижні обдирали й обгризали мене поглядами.

І я, терплячий, все зносив. Та одного разу я вже знеміг від людської заклятости.

Принесла лиха година на біду мою в почекальню літню жінку. Та можна вже й сказати, бабцю. Така вона вже з вигляду зболіла, а обличчя здерев’янилося, зсушилося — і дивишся, і думаєш — це вже не людина, а попросту сухарик якоїсь давности. Але хоча літа на неї насіли декількома шарами, вона не забула красилами й мазилами обмолодитися. Та, леле, це „обмолодження” було намарне! Бо як вона не

тинькувалася, час той тиньк все нанівець ізвів. Бо час жорстокий був, немилосердний; він так походив по її обличчі і так довільно попротоптував стежечки і рівчачки їй на чолі, і під очима, і навколо уст, що ті вже стежечки і схрещувались, і паралелились, і вузлувалися, — і перетворювали бабине личенько в суцільне сітчасте плетиво, крізь яке двоє запалих оченят, як круглих гробиків із темних ям, відстрашувались.

Отож з'явилась бабця. Та ще й не одна, а з собачкою, яку прикрила парасолею. І хоч там тієї собачки з макове зерно, на неї навіть і одним прижмуреним оком можна дивитися — та ради нема! — тваринка тваринкою. І вона мусить вдома в консервній баньці висиплятися, а не в почекальні з-під парасолі шамотатися.

І натинькована бабуся ввійшла й не сіла, а допалась до стіни: штукатурку, бачте, виколуплює і так, мабуть, бавить себе „чотириного придане”.

Я осатанів. Прийшла, та ще й не сама, і ще й збитки робить! Та ще й лузає насіння — аж жовна ходять ходором.

— Пані, це вам не базар, що ви так розлузулися! І тут собачками і кабанцями не торгують!

— Я лузаю й лущиння в жменю збираю.

— І, пані ласкава, не довбайте стіну, бо нігті лаксовані покришите.

А тут ще й людей добавилось, і вже в почекальні так набилося, що від руху та розмов шиби дзижчать.

І все жінки тут збилися. Ба ні, он і один „фрукт”, із грудьми завбільшки з мідяну балію, ліктями проторує собі дорогу. Та його одна жінка звідси турлянула, одна звідти — і він спотикнувся і загубився поміж жіночими спідницями.

Та замість „фрукта” — нове лихо! — натинькована бабуся — так нишком-нишком скрадається, і

вже наставилася, і петляє не ніжками, а сухими патичками до лікарського кабінету.

— А куди це ви? — і я напівдорозі злапав її за плечі.

А в неї гробики, замість очей, ще більше потемніли, і вона з презирством перекирвлює мене.

— Куди? Туди!

— Удвох?! — знестямки бовкнув я. — Удвох не можна! Доктор двох одразу не приймає!

— Як це вдвох?! — вищирилася вона. І до мене присмоктом пристала. — Як це, питаю, вдвох? Як?!

— А ви й ваша пресимпатичненька собачка — скільки буде?! От вам і дві особи. А доктор лише одну зараз вислухує.

І під тиском таких беззаперечних доказів вона від мене відступає. Ну, гаразд, що відв'язалася — мені вже легше й дихається і працюється.

Та, на жаль, не довелось мені довгенько вільно дихати. Бо бабуся — вбік, а наперед аж п'ятеро виступають. Так щось бачиться, що ці вже кабінет насправді будуть штурмувати.

— Люди, — до совісти їм промовляю, — куди товпитеся?! Ви, видать, не хворі, бо у вас сили, як у відгодованих волів.

Так я їм уминаю в душі мої ревні, щирі слова, а вони чомусь їх не розуміють і починають комизитися та норовитися.

— Ти сам віл! — так вони, невдячні, накидаються на мене. — Віл!

— Ич, як ображає! А ображала б тебе, Іване, лиха година!

— Сам ти ялова тварина!

І розкричалися — і спину їм нема.

І тут наскочила коса на камінь — і тільки іскри

бризкають. Вони, гостроязикі, мене словами заболочують, а я ще дужче гедзкаюся і одкоша усім даю.

А їх навалилось у почекальню достогибелі, а я ж тут один-однісінький — але я й один мушу їм раду дати. І гукаю до всіх, а як мої гуки не пособляють, я наважуюсь кожного зокрема якмога совістити.

— Пані! — гримаю на жінку, що мала пухку талію. — Чого ви сюди якраз тепер навідалися? Та ж бачите, що все тут догори ногами ходить, а ви плу-тастесь поміж ногами? Та ж ви дитини сподіваєтесь, і вам спокою треба. А який же у цій тисняві спокій?! Тут лише горя наберетесь — і більш нічого. Та киньте наопліч хустку і йдіть собі надвір, і надворі трішки почекайте. Як тут уляжеться, утишиться — я вас тоді покличу. Однаково ж ви неодружені, і вам нікому мерці оповіцати, коли ваше потомство вперше повітря Боже хлипоне. Або ще краще, пані, Вертайтеся оце додому й одлежуйте на здоров'ячко собі, а завтра з новими силами знову сюди покажетесь.

І тут зчинився більший рух. Почувши моє таке нараєння, старші жінки ну бо шаткувати язиками:

— О, вона теє... сподівається, а чоловіка — і грець-ма!

— Був у неї, ще й вродливий...

— А все ж таки нешлюбний...

— Правда, нешлюбний. Та й він уже подався в інший табір квіточки рвати.

Вони язиками шаткують так, а я іншим совість порушую. Особливо допікаю літньому чоловікові, в якого прищі маком обсіли шию. І йому втовкмачую, що з прищами не горить, і йому нема чого норовитись, щоб у кабінет без черги попасти.

Я так майже спокійно сказав — і видно урозумив його, бо він як зацепенів — і навіть на півслова не здобудеться...

А я вже покинув його — і пані в кутику на розум наставляю. Кажу їй, що вона надаремно тут у натовпі тортурується, бо в неї всього-на-всього звихнена нога — і в доброму спокої і при добрій волі її кістки і м'язи самі загояться.

А від пані з пошкодженою п'ятою я перейшов до однієї молодіці

— Тітко, — звертаюся до неї по-людському, — ви наравду марно тут підосви хромових чобіток толчете. Співчуваю, ваш чоловік побив вас, і вас синці обсіли, і вам трішки наче уста збрякли — та в тугу сильно не вдавайтесь — все з часом пройде, і ви одхекатесь. Ваші синці також без лікаря посходять, довго носити вам їх не прийдеться. Вірте мені, вони скоро мов би сплинуть за водою, побачите, що позникають...

А вона мені на це ріже:

— Твій розум тобі за водою сплив!

А хтось і собі на мені злість згонить. Докидає й свою жарину мені в душу.

— Еге, правда, твій розум виплигнув з розхитаної голови. І тобі конче треба голову ремонтувати, бо шайби в ній геть чисто порозкручувались!

І розбурхалося, розгвалтувалося. Дивлюся — та майже всі — і чоловічнє, жіночє, і навіть дітвора — булькотяться на мене. І у всіх з очей блищать голчасті оскомелки, якими б вони, коли б це в їхній силі, без жалю наскрізь мене бо простромали. А той з прищами так на мене кліпає, мов би хоче втоптати мене по шию в землю. А та, з широкою талією, що потомства очікує, наблизилась і з п'ят до голови мене нищить-міряє.

— Ти, Іване, — вона до мене, — справді затуманений, пустий, негожий! Розчовпав! Сказати, що ти нерозумний — це комплімент тобі!

— Та чого до мене пристасте?! — і вже потерпаю, щоб хтось мене по обличчі не огрів. — А ви, пані! Що ви хочете від мене? Може хочете сказати, що та дитина, яку ви сподівастесь, від мене?! А й не подумайте таку пляму кинути! Я колінкуватиму, землю гризтиму, а до цього не признаюся! Я ваших дітей підготовувати не збираюся! Хай їх кормить той, хто в цьому завинив!

І якраз в цей мент треба було розпроклятій мусі — аби ті мухи всі вигибли доценту! — треба було їй мені на чоло сісти — і я, зганяючи її, долонею зачепив личко пані з талією. А та зразу ж таки мені й віддячилась, вона з серцем пирснула і мені очі густою рососою заволокла. І я відступаю, витираюся, і незарошно чоловіка з прищами ліктем садонув, а той цілком нарочито мене в спину пхнув, і я на натиньковану бабусю навалився і своїм коліном її собаччі лапку нам'яв.

І тут бабця за себе і собачку ляща мені путнього одмірює — та ще й лущайками мене засипує. А молодиця з сінцями, на таке дивлячись, ну бо й собі до діла, вона на мене торбинкою попуджує, а торбинка прожурчала повз мос вуха і прищавого огріла.

А той, прищавий, вичавивши з себе дикунський крик, тією торбинкою в мене націлився, а я, цеє зметикуювавши, нагнувся — а в цей час — рип! — і з кабінету виштрикнулася голова лікаря — і торбинка з усієї сили — хрясь! — і гуцнулася, і лікареві всенький ніс розквасила.

І тоді мене вже всі стали дубасити . .

**

Невдовзі мене з почекальні випрошено, та ні — просто „виселено”.

Та цього мало. Окрім цього, що мене з праці викишкано, лікар щось з годину журих мене та настав-

ляв. Але що ж! — він журить, а я десь у позахмарних далях собі витаю. Мене ніякі повчання не діймають, зась їм, вони в одне вухо влітають і зараз же в інше випурхують.

Справді, скільки вже людей за мій нестарий вік вичитували мені та давали рятівничі ради?!

— І чому, Іване, ти так казишся? От лишився праці, а що далі? І, взагалі, до чого ти тепер візьмешся?! — і лікар пощипує своє відполіроване підборіддя. — І що ти тепер думаєш?

— Та вже, докторе, про все думаю і ні до чого не додумаюсь. Скрізь вже я був, і скрізь мене витурювали, бо завжди я щось негоже викаблучував. Мабуть, покищо ні за холодну воду не братимусь.

— А тебе, Іване, свідомість не мучить, що ти аж такий нездара й дивогляд?

— Докторе, моя совість до мене досить ласкава. Вона не надто докучає, не інакше, як уберігає мене від зайвих неприємностей.

Бо це правда. Я лікареві зовсім не кривив душею. Великих мук душевних я не зазнавав. Принаймні не траплялося мені, щоб я ночі не досипав, хліба насущного не доїдав лише тому, що раз-по-раз доводилось в таборі праці міняти. З якої речі прикрити собі життя лише тому, що моє життя, не з вини моєї, складається не до пуття? Пощо занадто журитися, ще чого доброго, дожурюся до одуру?!

Правда, інколи з невдач певна турботливість при-сікується аж до печінок мені, а особливо таке трапляється у білу днину, коли на ліжку, з довгого спання, я ребра собі натруджую. Зате вечором мою турботливість як хто рукою відбирає. Як вийду вечором надвір, та як угледжу на небі оберемки мерехтливих зір, та як почую, що земля обспівується з жаги життєвської-любовної — то тоді всі неспокої мої кудись за вітром

на погулянки ідуть. І мною безтурботність володіє. І з душевної гризоти мацюпкий вишкварок лишається. І я вже забуваюся за все — і від щасливої замисленості майже невагомлюся. І купаюся в лоскотливих солодких мріях . . .

— Розпещує, Іване, тебе життя.

— Можливо. Принаймні, докторе, гріх сказати, що воно мене недолюблює й недокохує.

— То ти, виходить, і далі збираєшся на зорі очі дерти і заслухуватись співами?

— Ні, докторе, вже не збираюся.

— Чому?

— Перехотілося.

Скривив тут я душею. Не перехотілося, а не можна вже на зорі видивлятися і піснями заслухуватися. Холодніє вже надворі. І на яскраві зоряні оберемки в небі накинудилися коров'ячими черідками патлаті хмари — і поремігали їх, а любовним парам із вечірніх підморозків пересушилися горлянки — і мене тепер трохи на сум бере.

І я оце перед лікарем, того нехотячи, розімлів, замислився. Не так із-за своєї плянети, яка мене по хи-мерній, покрученій життєвій стежці хто-зна куди тіпає, — ні! — щось у мене затеплилося, бо я подумав про людей, з якими живу, з якими лаюся, висварююсь, яких оббештую, яким шкоду чиню, збитки творю — аджеж вони, ті люди, по суті є хороші, і я надаремно їх висміваю і над ними збиткуюся . . .

І я, мабуть, вперше пішов до халабуди з якоюсь співчутливістю до себе, до людей і до всього того, навколо чого я тепер живу . . .

**

Тепер я знав, що в таборі всі стежки та вулиці мені заказані. Від лікаря вже нікуди мені поткнутися.

„Іване, — щось пророчило в мені, — збав кроку, нікуди не смикайся! Тепер лишається тобі одне — сидьма сидіти в халабуді, вичікуючи, що над тобою, горопашним, скоїться.”

Вочевидь було, що навколо мене зачароване коло звузилося до такої міри, що вже сильнецьким положом обвило і здушує мене — і мені з нього без сторонньої підмоги випручатись, висмикнутись годі.

А на яку ж підмогу сподіватися, коли я одним надоїв, іншим остогид, а ще декому просто отак залив за шкіру сала, чи розпеченим гвіздком в самі тямки вбився?! І тому вже на ніякі мої просьби, квиління та моління ніхто не зглянеться. Та коли б я навіть і нелюдську силу мав — і почав із жалю вискиглювати чи виквоктувати — і тоді б заледве хто добрим оком на мене кинув.

Ні, розгубив я приятелів, розбіглись всі знайомі, і нема вже біля мене дружніх рук, які б схотіли розрубати все те тяжке, що заповзялося мене, хоч і не в красі і не в великім розумі, а все ж таки в здоров'ї і в розквіті віку, стратити, із світу звести.

І я в докорах совісти шубовстаюсь.

Я вщент розгублений. Я сам не свій. Куди мене тепер доля поцупить? І якими ще стусанами вона мене напригощає?!

І отак сиджу й маруджуся. І знечев'я перебираю в голові всі дороги, які могли б переді мною простелитися, щоб мене у людський світ повести. І що ж — он наче мерехтить витоптаний слідок, вже навіть на ньому блиснув надійний огник — і миг! — і мою рятівничу сляну цятку темнота в небуття вже засмоктала.

Ну, куди діватись? Хіба з мосту та в воду? Ба ні, даремна справа. Не кинуся сторчма, бо моя провідна зірка забулась наділити мене не лише вродою, а ще

й хоробрістю. А плигати з мосту без хоробрости ніяк не можна.

А що як податися з табору в місто? І там десь на перехресті простягати руку, вигинати туди й сюди хребець, щоб виканючити на прожиття.

Е, навряд чи й таке вдасться. Голос у мене гидосний, руки задовгі, обличчя не з найгарніших — ніхто в мою тарілочку не кине й зламаного мідяка. Хібащо хтось у пересердю підкине камінчика замість гроша.

Душа болить. Старцювати вигляд мій мені не дозволяє. Уколошкати самого себе — відваги немає.

От безвихідь притрапилась — хоч ридма ридай, хоч псом волай.

І вже б заволав, коли . . . параван по заржавілому дротові пересунувся — і аж у моїй душі заскреготав. І мені зацебеніло світло в очі . . .

Я мружуся . . .

Ось на тобі! Петра нечистий вітер задув до мене. Розчервонілий, наче гору на своєму горбі до мене пирав. От упир! Тут душа скавулить, рветься, а він прихекав — і відчуваю, що він мене вже доконає. Далєбі, він мене своїм гостреним і огненным язиком осмажить і обвуглить.

— Іване, тебе вже встигли й з почекальні потурити? Так, так, недовго ти замість пупов'язки фельшерував . . .

В мене торгочуть зуби, так я хочу накинутись на нього й так виштовхати, щоб аж проломилась двері — та сили не слухаються чомусь мене. І я лише зводжу на нього очі і щонайдужчої трясці в думці щиро-сердечно йому зичу.

— Іди, Петре, не досипай у мене жару, бо ним я можу тобі очі ще засипати! Іди й не постолакай! Усім відомо, що лікар мене прогнав, і тобі тут нічого

в папугу перекидатись і безперестанку мені це повторяти.

Теж неодокований телепень! В мене ось голова кружальється, з гризот думки обчовгались й розсіялись — і їх ніяк я не годен позбирати, а тут він своє торочить і печалі наддає

— Петре, — прискіпливо вже до нього мовлю, — іди з-перед очей!

— А й не подумаю відходити.

— Слухай, Петре, повертай свої голоблі — і зникай! А біс тебе хай візьме! Пропади ти пропадом!

— Навзамін і тобі того бажаю.

І він мене вже обчастував доброю лайкою. Тоді я вже дещо збавляю гнів. І напівпрошу його. Як не знаходить він кута, де може притулитися і прихиститися — хай здуру своїми клешнями вулиці бодай вимірює. З нічого робити і за таку роботу варто взятися, а мене хай лишить у супокої.

Та Петро, зануда, не з тих, що зразу слухаються. Він не то що не зникає, а до мене, наостогидлий, присідає. І я з досади чманію. Тут ноги мене не носять, голова на в'язах з горя не тримається, а його не в спроможі спекатись. Ось присів. І буде дозояти, на глузи брати... Та я вже ледь-ледь теплий. І мені й без його кпинних порад, розпитів марудно. І досить тоскно й важко... От життя! І літ мені набігло не так вже й багато — а жити вже не хочеться.

— Не всідайся, Петре! — вже здичавіло до нього вицирився. — Вставай!

— Не проганяй мене, Іване, бо будеш жалкувати. Слухай, я не збираюся тебе розшматовувати і в інший, чорний світ спроваджувати. Я прийшов з новиною. Ти ж у цій буді боки відлежуєш — і нічогосінько не чуєш. Ти тут як замураваний, і ніякі

вістки до тебе не можуть продістатися. Слухай, бундючисько! Чи ти знаєш, що скоро наш табір розлетиться. Отак пхі — і вітер його звіє. Не роззявляй рота — краще слухай. Половина людей з табору невдовзі випурхне за океан, у світ американський.

Мене зморозило. Ні, циганським потом обтрусило.

— Видумуєш, Петре?! — з оторопіння я міг лише ослабливо промовити. — Як це бозна-куди?... Як випурхнути?! За який океан?!

— Ага, зацікавило тебе, — і в Петра схидна усмішка пропшигнула на кутиках уст. І та усмішка казала: „Ага, ти за параваном про це ще й словом не прочув!“ — Так, так, американцям надоїло нас няньчити у цих бараках, та й німці не дуже люблять, щоб ми на їхній землі топталися. І тому нас всіх хочуть за океан, де простору багато, переселити. Щоб ми на тих просторах оселилися, закоренилися, родинами розбагатилися. Щоб ми там по-людському почали робити, жити... От бач, запроторять нас, братику, в Америку. В які? В різні Америки. У Південну, Тропічну, Середню, Північну. І навіть в Аляску можуть живу душу закинути.

Що не кажи, запаморочлива новина! А може Петро тес... Ні, нічого такого з його лиця не проглядає. А я ж інколи примічав: коли він теревані точить, в його очах якісь відполіровані сіренькі і тоненькі хвостики видовжуються й плутаються. А тепер у нього не очі — луг блакитний, з якого ні одна сіра бур'янина не виштрикнеться...

Ні, не бредню верзе. Говорить правду.

— І ти, Петре, згодився... Смалиш за океан?

— Звичайна річ. І не лише я. І Вадим, і всі твої колишні товариші з редакції, і наш панотець, і пан дьяк, дядиха — та майже геть чисто всі — і табір ось

скоро пустуватиме. Та навіть вже люди спохватилися і своє добро пакують. Торбами, мішками запасуються, сухарі готують, одержу перелатують й прасують, бо хочуть всі, в слухну годину, на вантажні авта видряпатися і до моря дотранспортуватися. А там від моря — гу-гу! — всі кораблем до Америк щодуху поплинуть. А ззаду їм на прощання акули і дельфіни лише хвостами махатимуть

У мене тепер голова бубнявіє, набехкується — і в ній через безладні, перемішані думки нікому вже не протовпитися.

І радісно й закудливо мені. І каламутить мене всього, бо передчуваю, що я також мушу на щось зважитися.

— А хто, Петре, не хоче вибиратися?..

— Люція і Кирило заприндилися. Чи може їх за воду не пускають. І вони потюпають в місто до німців — і там із ними собі вже джерготітимуть. Ну і наші горільчани „феї” закомизилися. Вони вже в німців землю на гроби собі ветигли розстаратися — і їм придбаного добра шкода втрачати. І вони лише лишаються. Ну і ще декілька — й по всьому.

— І я, Петре, не поїду.

— Якраз, Іване, тебе напевно всією парою пароплав понесе в Америки. Люція за тебе всі пороги в американців пооббивала. І перед ними так тебе обмалювала, що сам святий, в порівнянні до тебе, трішки затемніє. Вона вже тебе і описала: що ти і роботяга, і розумяга, і совісний, і чесний, і не вредний, і совсім не безкебетний. І американці від Люціного щелотівля-лебедіння про всі твої придуркуваті пригоди вризабули. І ти з усіма нами через воду похитаєшся. Звичайно, як виявиш бажання. Насильно тебе тільки смерть покличе.

— Та, мабуть, треба їхати.

І знову вглядаюся в нього. Наче не забріхується. Все гладко веде.

— А куди ж ми, докладніше, поїдемо?

Аж тут видко, що Петро трішки сумнівається. Каже, що може занести нас доля у Бразилію. Там, мовляв, в амазонських джунглях нема кому на крокодилах верхи їздити. А ми їх як осідлаємо, як загнудасмо, та по ріці як пустимо — і так качагнемось, що поза нами хвилі в три ярузи бризкотітимуть. Або, каже він, забредемо в Мехіко. Там по височезних деревах плазуватимемо і кокосові горіхи на землю кидатимемо. Як кинемо горіх, а він у землю — бух! — і вже у землі яма, як криниця, виб'ється, і з криниці вже вода в небо аж он як задзюрить.

— А як, Іване, нас у Канаду занесе — там у заполярнім крузі білих медведів на пасовиська будемо виганяти. Зженемо їх на криги, і будемо берегти, щоб вони там сало собі нагулювали.

Він такими жартами збиткується наді мною. Бачить, що я отетерілий, беспорядний — і всілякими крокодилами й ведмедами мені останні нерви висмикує. Та поминаючи все те, я передчуваю, що моя провідна зірка передує вже до океану, і за собою мене рано чи пізно або візьме ніжно за руку, або й силою поволочить.

— Е, Петре, жарти набік, бо мені віджартовуватися неохота. То й мені, виходить, не завадить пригетовитися в дорогу.

— А як тобі, властиво, готуватися?! Ти ж оце хвесь-увесь. Параван лишиш німцям, їм на гидкий спомин, ліжко винесеш, і вони його на дрова порубають, а казанок і бляшанки на смітник викинеш, щоб собаки при наглій потребі їх обнюхували. А тоді кинеш ноги на плечі — і фур — у вантажне авто,

а з авта — скік! — і прямо в пароплав. І добрий день, Америки!

Петро досяг свого. Я вчепився за його слова. Вони, пережартовані, глуфом пересипані, все ж все-ляли мені надію у щось невідоме, а тому розміряне, жаданне, дороге. . .

рятуйте мою душу

Сидимо в таборі ховражами настороженими. І очі на дорогу видивляємо.

Не ідуть. Може, нас лише потішили, подратували та й кинули. І обмирають наші сподівання. І зроджується малою паростю зневіра. Будемо напевно тут висиджуватись до другого потопу. Нікуди вибиратися не будемо. Заплісніємо, а не вирвемось із цих бараків.

І врешті! Чому ми лише трішки-трішки вірили — сталося! Сталося! Так, десь над полудень, одна наша таборова товстушенька подала верескливий, хоч досить потужний, голос, який, здавалось, міг покличити не то повітря, а й каміння, не кажучи вже про наші хиткі бараки.

— Авта сунуть! Ідемо! Таки відвозитимуть нас до моря! Поїдемо в Америку!

І зразу ж висунулись крізь вікна об'язані, зачесані, простоволосі, зачумлені голови, а тоді — гар-гах! — посунули з халабуд, з-за параванів гурми найцікавіших, щоб допевнитись, що вереск таборової пані не був намарний.

І почалося. . .

— Ййбо, ідемо! — І каламуть прерізних голосів трясє табором.

— І авта нові! І лавки для нашої розкоші на них розставлено!

І не тямлячи себе, люди с'як-так вбехкані в потрійні шари зношеного одягу (це ж на далеку путь!), смикнулися: і летять, тягнучи і в руках, і на своїх горбах, і на якихось саморобних візочках убогі статки-мастки.

— Йдемо! — І наче у пузатий велетенський казан чавунний хтось гримонув — і він загудів — і приспішував, підганяв, турляв людей на вулицю.

І сум'яття звіялось таке, що годі розібрати, чи люди урадувані, чи вкрай нажахані — бо вилітають з бараків і дмухають, куди очі їх провадять.

— Сідайте! Швидше! І старайтеся й мені місце зайняти!

— Клунки на мос місце киньте — і нікого до них не допускайте! Всіх до дідька відганяйте! Бо клятущі сусіди ще місце заберуть!

— Стережіть куток! Бо мені всередині картоплю зімнуть на тісто!

Отут вже ніхто не лінькував. Навіть поважні, повільні нараз зашвидкували, справді, вертлявими-вертлявими нараз бо стали, — і то такими, що, видавалося, зупини їх металевими сітками, колючими дротами, вони й крізь них у один мент по-в'юнячому вислизнуть.

Я також вискочив. Розколошканий украї. Який шарварок! Яке заполошення! Усе курявою всіялося, усі кудись летять, хекають, бебехкаються, так начебто за всіма нестеменно нечиста сила гналася.

І мені від всього цього заневиднилось надворі. Хто? Куди? Пощо? І думки мої із сполоху застигли. І ніяк не повернуся ними. Ні, вони в мене розбрелися і тирлюються — і зібрати їх до купи ніяк бо не вдається.

— Іване! Чого спинився? Стоїш, як несповна розуму! Сюди біжи!

— Що, з головою щось притрапилось? Дурману обнився, і голова перестала слухатись? Подумайте, не може голова від дурних думок звільнитися.

— Не поїдеш — кається будеш! Проклянеш себе. Гаплик тобі тут буде!

І сипляться слова, сипляться такі гострі, як витесані шпички, і такі важкі, нестеменно гранчасті цегляні плити — і стукають у тім'я, і зранюють мене та здушують наскрізь .

Стою, як уріс у землю. І лише воджу очима. Е, вже порідшало людей на вулиці. Бач, поталанило майже всім з нашого табору. Он вже вмощуються на своїх пожитках, як кури на попелі. Так, так, на автах в дрантю порпаються, ним обгортаються, у нього всідаються.

А я ступити крок не в силі.

— За п'ять хвилин рушаємо!

І швидше заструмувала кров мені, і мене пересіпнуло. І я як окляк, як окрижанів. І на слово не здобудуся. І серце заціплене, і душа помовчує.

Ні крикнути, ні рушити. Аж так пересилував себе — і крок, два! — і неспромога. Бо учіпливі, гачкуваті думки спряглися з совістю — і хлясь мене уздовж і впоперек! — і я зігнувся, скрутився й став. А тут вони ще більше заповзялися — і дорікають, допікають, і довжелезною невидимою лозиною батожать мене далі. „Куди наставився? Їхати?! Нізачо в світі! Невже ти думаєш, що там за водою тобі хтось тепле місце для життя втоптав? Ніколи! Та ж з віків, у своєму селі, на своєму чорноземі твої діди-прадіди тебе в неба випрохували — і випросили, і ти на радість своїм пращурам із землі зродився, та, на жаль, з нею не зріднився. Так, так, не зріднився з земелькою своєю, бо ось хочеш ще й за море від неї, рідної, тікати...”

І я очима заглиблююся в авта, наладовані людьми. І досада дошкуляє. Аджеж всі таки їдуть, а я...

— Іване!

— Дурмане!

— Стряйся! Проснися!

Та моя совість глушить голоси із авт, і в моїй голові одне тільки нерозбірливе відлуння проноситься.

— Гайда сюди! Ось ще місце для тебе є!

Еге, місце є, а ноги мене не хочуть слухатись. Бо совість напосідлива на мене гримас. А нагримавши, зараз же заходилась нишпорити мені в серці, а тоді в нього всипує і всипує повні пригорщі всього того, що зв'язує мене з моєю хатою, землею, моїм родом...

І мною опановує беспорядність, беззахисність. І мені підламує хтось ноги. І хтось мене зневолює лишитись, а хтось вперто в спину штовхає і бігти намовляє.

Авта загуркотіли.

І аж тоді я зважуюсь. І я силкуюся, і наскикую, шарпаю всього себе — і чую — тріскає в мені усе, і я кінець-кінцем зриваю з усім тим, що мене з рідним цементувало.

І я розчистився від сумнівів.

І випростався. А тоді як вересну з нестямки і радості, і як ногою садону каменюку, що лежала на моїй дорозі — і чухраю щодоуху до авт, щоб вибратися майже з усім табором у путь далеку...

**

Вилазимо з авт — і рукою подати — море. Непривітне, замурзане, і його обтерти, прихорошити ніяк не можна, бо навіть єдиний кволий соняшний

промінчик, що вхитрявся просочитись крізь олив'яне, сіряве небо, зразу ж зникав: той промінчик прожогом же глитали низькі порозтріпані хмари.

І тому воно, таке нечисте та ще й знавіснілим вітром роздратоване, надто вже злобилося, кип'ятилося і своєю непривітністю, бусурменством замулювало все округ. Воно сатаніло, бушувало, розхлюпуєчи безліч малих і великих хвиль.

Е, негостинно нас привітало море! А, врешті, хто непрошених гостей, які вибираються шукати своєї заблуканої долі, хто їх прихильністю власкавить?!

А он і корабель... Якийсь померклий, зарюоманий — і він, пожитуючись, в'яло, спроквола відпирхується, відпльовується від налазливих, невідчепних хвиль. Та біда! Їх од себе так легко не прогнати, не відсадити. Їх вгамувати, так здається, спроста не можна.

Ось ці хвилі, що зблизька, ці відлітають, а тоді знову зненацька налітають і гатять, гамселять в залізо... А оті подалі, оті вже сичать і стогнуть... А он ті, що аж ген-ген удалині вибурхують і дибляться, ті лише стиха бурмосять один і той канудливий, нуднючий голос. І так вслухаєшся — і видається, що всі ці непочисленні зловісні голоси приворожують цей пароплав, такий малий у порівнянні до безмежного розгулля, і такий беспорядний, достеменно запазушна дитина.

— Бух! Гух! С-с-с! — так, так, вслухаєшся — і посилюється враження, що ці скучнючі голоси причаровують, русалкують це немовля, щоб при зручній нагоді відтягнути його від берега і десь шарахнути у сіру океанську хлань.

Я мовчу, а моїм сусідам ще й охота в такому навколишньому пригніченні язика чесати...

— Похмуре море. Таке похмуре, наче з кимсь нещавнечко перелаялось чи навкулачки не на жарт побилося.

— А яким би ти хотів, щоб воно було? А цікаво, звідки воно витікає?

— Нізвідкіля! Просто виривається з дідькової прірви — і тому спокійне ніколи не буває.

— А то там — наш паровий фургон, який моколыває нас до ковбоїв і смачних бананів.

— Погана балагула.

— Для твоєї морди і гірша може бути.

— А що, як це парове нещастя та в океані почне кректати та стогнати?! Хоч би воно кості свої на воді не розструсило, бо тоді ми всі на дно морське гарнесенько опустимось. А там акули відразу ж у черги стануть, щоб нами поласуватись.

— А куди ми попливемо — у який це бік?

— Олія в тебе висохла — і твоя лямпадка в голві суха-сухісінька. Навіть не розбереш, у який бік ми вирушам. Он ніс кораблика — отуди нас і понесе. А оце, де в корабля спина — то та сторона, яку ми покидаємо.

„Покидаємо...” Як йому це легко вирвалось з грудей, а як мені воно застрягло, загніздилося шпичаком скляним, який батус, переполовинює усю мою горопашну душу.

І я обличчям став, щоб вітер плюскав з того боку, який мене з чимось еднає і з яким хто-зна за які гріхи мене хтось розлучає. І стою, і ревно-ревно намантачую думкою свій зір, а намантачивши, впиваюсь поглядом у рідний, до смерти незабутній схід... І крізь сіряву бачу, як геть-геть оно, аж біля моїх тепер уже безлистих левад, на моїх розлогих черноземних стернях, кусник сонця, натягнувши на себе світлу веселку, вкладається смачно-смачно спати. І

від уявленого чи насправду побаченого моє серце збурюється незгірше цього водяного нестяму.

**

Підвели до корабля. Я задер голову, аж підгорля заболіло, і, окрім заржавленої стіни „нашого фургона”, з якого димова „вежа” проштрикує заблукану хмарину, нічого не бачу.

Переходимо своєрідну кладку — кидаємо берег — і зараз же нас, як тих кузьок, ковтають вузькі, схожі на подовгасте яйце, двері. І ми опиняємось в нутрі, вогкому, пільманному, яке просякнене ядушим пахом гнилої риби, мазути і ще чимось таким, від чого кривишся, бридишся і навіть не можеш слини проковтнути.

І нутро не стало з нами панькатися; воно почало засмоктувати нас по своїх залізних та бляшаних кивличках та шлуночках. І ми вузькими переходами навмання сунемо, а з них у перші ж закапелки, на яких поскрипували підвішені обшмульгані ліжка, відразу ж валом повалили.

А за хвилину там зчинився шарварок. Хто ліктями, хто грудьми проштовхувався допереду, щоб захопити місце. Та місце було не більше десяти, а нас утиснулось стільки, що й голки між нами ніде було просунути. І ми моцювалися, борсалися, стусалися, як напівживі рибини, що попали в тісні, зашморгливі тенета.

І ми вивільнилися аж тоді, як якийсь матрос повитягував нас із пастки і показав, що ще попереду для нас таких хижинок було таки чимало.

А й справді — і як це нам посліпіло, і ми не спроможні запримітити були, що он це стільки видніється для нас непривітних отворів.

І ми знову погналися, потовпилися . . .

І десь так за півгодини порозміщувались . . .

Я з трьома дядьками потрапив аж у самий хвіст „фургона”, та ще й у його нижню черевину.

Я забився в кут. А дядьки, не гаючись, вже й на ліжках порозтягалися. А один із них все виглядає у віконечко округле, таке округле, як наша домашня добряча хлібина.

І з якої речі йому витріщатись у ту дірку? Що він там на березі укмітив? І хоч-не-хоч цікавість мене пориває, і я з кута висовуюсь, викублююсь — і теж очі в отвір улучаю. Анічого цікавого там надворі й не примітити. Як і раніше, ось казиться, пригоцуючи та гухкаючи хвилями, море, а ген далі так само танцює сіра, аж молошна, нудь. Теж мені! І найшов у що раз-по-раз очима вплипати?! Та туди не варто навіть один-єдиний раз зиркнути.

І я знову в кутку бубликом затушкувався.

І госкність, байдужість опановує — навіть зиньки муху з носа проганяти.

Нарешті один дядун вирвався, як миша з проса.

— А скільки літрів води у цьому морі?

Його сусід запозирливо на нього бликнув, мов би сказав: „Ну й виставився з розумом! А грім тебе побий!”

— Скільки літрів? А підтягни вище штани, поліз у воду і пляшкою від самогону почни міряти. Може за сто років до чогось таки долічишся.

Хтось пирснув зо сміху. Але цікавий не вгамовувався. В його голові небавом проклонулась інша думка:

— А чи далеко звідси до Америки?

— Де там далеко! Рукою ось подати. Попливемо ось трішечки, а тоді висадимось і пішечки пройдемо повз кривого Гаврила хату, тоді завернемо до коло-

дзя, і коло Парасчиної клуні, де дівчата й хлопці вечорами тирлюються, починається праве крило Америки.

Цікавий замовк, мабуть, засумнівався, щоб поза знайомою клунею світ новий починався.

— Чи далеко Америка? Далечесенько. Будеш, братику, днів десять відсидьки у цій кабіні справляти. Аж мозолі насидиш. Отак днів десять будеш гібти. Аж настобісіє.

О, а тепер, бачу, мовчазність гризе наймолодшого, із стигло-полуничним лицем, дядька, і він пробує виговоритись:

— А старий цей пароплавчик. Дряглий . . .

— А що ти хочеш, щоб тебе задарма у новому транспортували?! Цей кораблик бачив уже немало світу. Спершу ним нафту возили, тоді ловили рибу, а у цю війну ним солдатів із Америки в Європу кидали. А оце вже прийшов час, що в ньому з Європи до Америки нас, живе трухлятиння, жбурлятимуть.

Тут уже й мене сміх розлоскотав, і я розбадьорився і навіть муху з губи нагнав.

І вже не лише я, а всі трохи розворушилися, розвеселилися. А тут ще в одного в кишені завалаявся недокурок, і сердега зрадів ним, як якимось смарагдом-діамантом, і його бережко четвертує, щоб обділити „розкішню” усіх із нашої хижки.

Я чортихаюсь, відмахуюсь. Він ошчасливлює кученьким недопалком лише свою братію.

**

Забасив зозла гудок. Ми занишкли.

Корабель почмихав, посопів, а тоді його всього затіпало, затрусило, і він, хилитнувшись, став черепахою відповзати од берега. Ось він повертає, і в нашій

каюгі затріскало, і знагла скаламутився і так вже до-
сить перекаламучений мій настроій. Рушили. Радіти?
Сумувати? Нічого я не відчуваю. Я вже вичахнув з
усього. І тепер оце мене ніби хтось виправ, виполоскав
і віджав — і кинув у кут ганчіркою сушитись.

— Цього пароплава треба, мабуть, підпихати.
Він сам не вибереться в море.

-- Стрибай і підпихай!

З слабого розуму всі скалять зуби. Їм навіть і за
вухом не свербить, навіть і не стукне їм у їхні дерев'я-
ні голови, що ми вже вирушили, ми вже відплили
отак на одчай у невідомий світ.

У роті пересохло. Сьорбнути хоч би два ковтки —
їй нема. За вікном водою весь світ заллято, а тут тобі
ані краплини.

Забився ще міцніше в кут. І кинули мене думки,
облишило мене чуття, покинув час. Чи я дрімав? Ні,
мабуть, застиг — та скоро мене урухомили, сколош-
кали дядьки.

— Дивіться, а вже берег лише ниткою видні-
ється.

Я до вікна метнувся. Є ще берег, він, захараше-
ний будівлями, деревами, рибальськими човнами,
всмівався мені. І водночас іздалеку безмовно „до
побачення” казав.

А може, він каже „прощай”. Чи я його нена-
довго кидаю, а чи навік? Ще, ще . . . І вже все засо-
талосся мерехтливою сіривою. Була земля — їй нема.
Земля, на якій я почав броститися, та де мені не по-
частило розвинутися, розпуститися.

Довгенько вже пливемо. Вже навкруги лише
темна синява нуртує. А хвилі розбишакують, аж ляч-
но на них глянути. Вони вже повз наше вікно звих-
рюються, видряпуються і на поклад нахабно врива-

ються. І торохтить все, і розколихує, трусить нами,
і моя голова вагадлом мотиляється.

Аж тут раптом наш „фургон” так перехнябило,
що я беркицьнувся, а один дядько іншого, як бик,
головою штурлянув — і той прожога тулубом у ліж-
ко врився.

— Рятуйте мою душу! — нехотя вирвалося в
мене. — Що це море замишляє? Хоче нас із світу
білого злизати?! Та ж корабель від таких хвиль шка-
ралупою розлуциться!

А тут дядько з стигло-полуничним лицем, бачу
скляний блик сторчма мені кидас. А тоді нумо мене
бештати.

—А ти там не смикайся в куті. Тут буря застус
весь світ, нічого через неї, капосну, не видно, а він
в куті там розжартувався. Кинь жарти, бо облупимо.
„Рятуйте мою душу . . .” Тут вже хвилі корабель роз-
колоти хочуть, а він жартами сипле.

— — —

Я не жартую. Видобулось з пам'яті . . . Я — юнак.
Не встигло ще й повечоріти, як зорі вже повитика-
лись з неба й знадливо підморгують, заграють, бо
хочуть приподобитися забуленому місяцеві . . .

Я йду до Катрусі. Властиво, не йду, а швидкою,
підбігаю, біжу. Так, неначебто мене хтось оце в шию
гнав. Та, мабуть, і жене оте закохане по вуха зір'я і
худий, козарлюкуватий місяць.

І — тут вулиця закручує угору, і я збокував
на стежку, що навпрошки веде, — і мене нараз чимсь
червоним-червоним ляснуло в лице. Я мружуся. Знов
глянув — і жажнувся. На вигоні, коло річки, вогонь
виривався вгору і сильно багрив похмаріле небо.

Я майнув прямцем городами . . .

І став віддалеки в заціпенінні . . . Всередині чи-
єїс хати вже полум'я хижко гарцювало, воно навіть

пробивалося крізь вікна й двері і гнітило огнем стіни ззовні. А вгорі, на стрісі, біля самого димаря, обіллята кров'яними відблисками, розпачувала жінка.

Її упрошують скакати... Куди? В подвір'ї жактіли два стійки соломи, а поміж ними лежали плуг, борона, лопати, відра, які здавалось, також уже жаром поїнялися. А ззаду біснувалася, лютилася крізь каміння річка, яка весняними водами і кригою розбурхалася і досягала майже хати.

Жінка кинула очима взад, уперед — і її коси розпатлались. І вона, як чайка, закигикала.

— Рятуйте мою душу! — і горе затіпало повітрям. А тоді нещасна висмикнула з стріхи віхоть соломи і ним обличчя заслонила. — Рятуйте мою душу!

— — —

— Дивись, — і один з дядьків змилосердливо на мене поглядає, — він замовк. І навіть було його лаяти?! Ну, жартуй собі, хлопче, коли тобі жартується. Та й буря вже наказилася й почина стихати. Он вже спереду море й гладесеньке, таке гладесеньке — хоч роззувайся й по ньому, як по полю, босоніж собі брикай...

**

Ясно надворі. Всі повилазили із замазаних, забрьоханих кают на поклад. Всі ошасливлені, осяйні. А чому ж душею і не випромінюватись? Сонце силне промінясті іскри повними барилкуватими пригорщами — і охорошує, оtepлює ними всіх нас. А як іскри в очі ухитряться заскочити — то так лагідно лоскочуть, що аж осліплюють. І люди захлинаються від щастя.

А море випогодилось. І відзеркалилось і муркотливо ніжитья. І чистий-чистий небозвід, як материнський празниковий фартух, вглядається у нього і ще більше чепуриться.

Гарно! І всім погідність аж виривається з грудей. О, а дець он, всередині гурту, од щасливого настрою і пісня зроджується...

Спочатку хтось знесмілений, не заспівав, а радше промимрив „Тече річка невеличка”, аж тут одразу всі спохватилися і як задеруть горлянки, і так вигримлюють, що, ото й дивись, в моря вуха збунтуються, розтривожаться, і йому терпець урветься, і воно зашаленіє, розступиться і нас усіх поглине.

— *Гей, гей! Клизе козак дівчиноньку
Собі на пораду...*

Аж синіють, і натужуються, силкуються — і то так, що аж сонячні промені од ляку від них відскакують. А я — ні пари з уст. Мене щось тишкає, зупиняє. Хай квапляться собі радість розсипати, а я підожду. Мене отяма стримує, спиняє. І я упираюся і не співаю. І я в приколісану водяну безмежність шубовснув погляд і там його бавлю, милую...

Та нараз погляд відірвав. Хтось галаснув — аж чайки схарапудились і врзтіч подалися.

— Дивіться! Ця ось найвужча протока відділяє Англію від Франції. А он-он онтамечки ще біліє берег Європи. Ще хвилинка — і Європи вже не буде!

І я глянув. І зачепився за ту зникаючу білу попругу і не в силі від неї вивільнитися, відірватись.

І на ній мені мерехтять мати, батько, стежки, Люція, Кирило — все те, з чим мені приходилось мучитись, радіти, жити...

Смуго біла! Стривай, не зникай! Краще стань височенним смолоскипом і світи мені звіди в моє невідоме день і ніч, щорік, повік...

— Моліться люди! Лишаймо в цій Європі всі свої гріхи і в Америку чистими смалімо!

Хтось з насмішки бовкнув, отак не мавши чогось путнього сказати, але мене ті слова підштовхують до якихось рожевих воріт, де древній сторож вартує вхід у світлі безболісні простори. І я перед ворітьми в покорі нишкну...

— — —

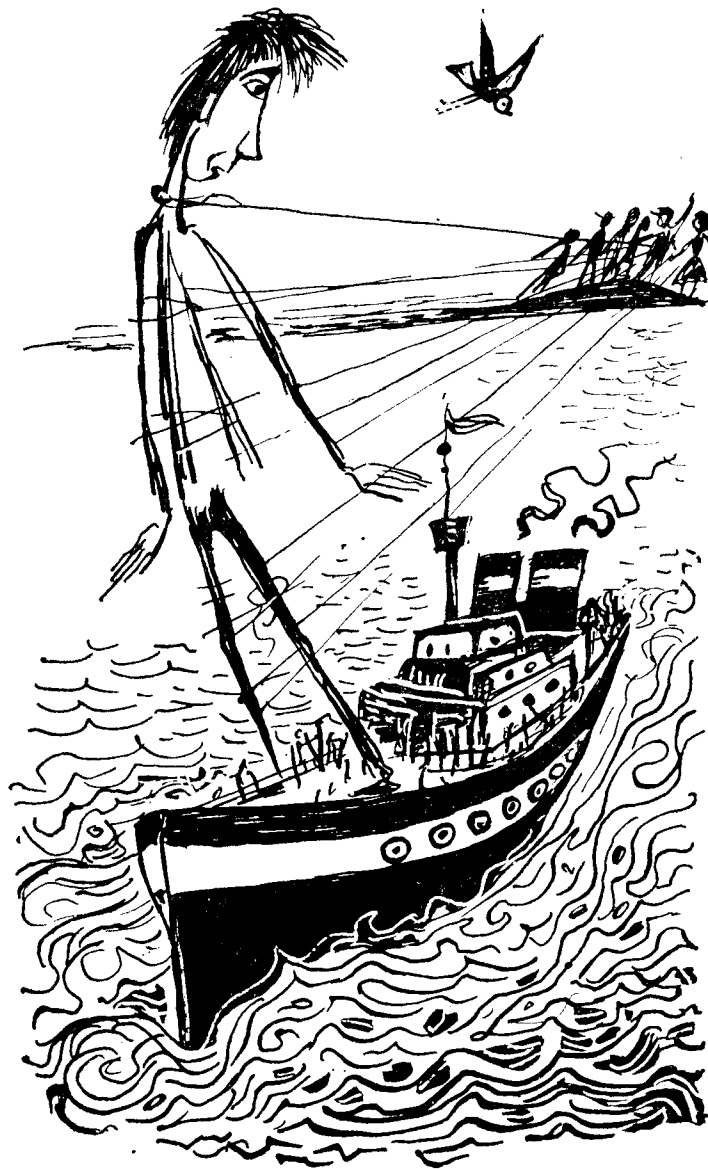
— Ти хочеш пройти крізь браму? — і сторож на мене очима милосердиться, а чуб у нього з колосся вистиглиго жита. І з його очей можна черпати прозоро-синю польову воду, щоб нею спрагу гамувати.

— Простіть, що я материзну свою мусів кинути. І своїх людей, з якими б я повинен був великі-великі горя зносити і маленькі-маленькі щастя розділяти...

— Прощаю.

— І простіть, що я бешкетував. І в таборі всіх осміював. Вони, мої кривні з табору, зовсім не такі вже й злі, не такі й смішні й затяті. В них може половина серця й смішлива, а інша половина в них все таки золотом все пульсувала. І жити всіх навчала. Навчала все добре, людське творити. Школи, церкви, театри, хори... Та я так провинився, що все хороше мені в тих людей і перелічити годі... Вони, ті таборіві люди, не лише крали, а й будували, не тільки сварилися, а й вчилися. Вони не лише дні марнували, а й свої душі в чеснотах для вічності приготувляли. Їйбоженьку, що сповідаю правду... Смішного, неможого в них, правда, багато, а доброго, хай ваші хмари мене здушать, коли брешу, а доброго в них ще більше. Простіть мені!..

— Прощаю. Але ти, Іване, так ревно не клянися! Я розумію. І вибачаю. Бо знаю, що в кожного із вас серце переполовинене — і в одній його частинці праведне сидить, а в іншій — облудне вселяється. І тобі

в таборі захотілось освітити все затемнене, смішливе, трохи зле, але найдуться і такі, що й праведну, золоту частинку колись виставлять на подив і пошану.

— Думаєте, що знайдуться.

— Еге ж!

— То, знайте, я не пробую пройти крізь браму, бо в мене аж три четвертини серця темні, а лише отакенька кришка не золотом, а простим сріблом укрита. Я прийшов поцілувати вашу руку...

— Не треба! Цілуй свої поля, двори, вулиці — на них завжди лежать й лежатимуть мої розпорошені долоні.

І я схилився, очима обціловуючи смужку білу, схилився, щоб губами диткнутися чи до руки, чи до двора, чи поля — та сусід своїм нестямним „гей, гей, тече річка” зриває мене на рівні ноги...

— — —

І я із задумок вирвався — і глянув у ту сторону, яка мені в серці засіла — і ошелешився! — її вже вода ковтнула.

Що ж, ради нема, невідворотне сталося. І його, зрозуміло, наново вже не повернути. Тому з ним мушу примиритись...

А тут співи далі лящать. Хоча вони вже мене не так непокоять.

Та й море тими співами вже надто не переймається, в нього вивітрився дур із голови, воно вже просто від безглуздя засапалось — і колишеться собі неоссяжною зеленовою пшеницею. І я дивлюсь на нього, і мені аж сверблять руки, так кортить із неба взяти райдужні вірвечки і прив'язати їх до протилежних країв небозводу — і гойдати, колисати темно-синє плесиво, щоб воно безпросипно в повній своїй красі спало. Гойдати ще й приспівувати:

*Пішла киця по водицю,
Та й упала у криницю;
Прийшов котик рятувати
І в криницю заглядає.
„Подай ланку, моя кицю
Та й підемо у крамницю;
Та купимо шовку,
Зав'яжем головку,
Щоб і не боліла,
Щоб і не щеміла...”
А-а-а! А-а-а!*

І на море-океан кріпкий сон наляже...

От як гарно!

А он дельфіни на ньому, дрімливому, свої носи полощуть: то з води вискакують, то в неї пірнають. А он подалі кити з своїх голів водограї викидають. От би сісти на одного такого кита, біля самого водограю — і поплисти собі одинцем до Америки. І як би було цікаво! І хороше! Та весь світ завидки брали б, на таке глядячи. А я верхи по воді женуся. От було б мені радісно, рятуйте мою душу, як би було хороше і радісно!

Гудків побільшало — пароплав виходив у глибокі атлантийські води...

КНИЖКИ ЦЬОГО Ж АВТОРА:

- „ВІТАМІНИ” — гуморески та гумористичні нариси (1957)
„СОБОРНИИ БОРЩ” — гумористичні оповідання (1960)
„А МИ ТУЮ ЧЕРВОНУ КАЛИНУ...” — п'єса з еміграційного життя (1961)
„ГОВОРІТЬ ЛИШЕ ПОЛЕ” — напівгумористичні образки з еміграційного життя (1965)
„ЗОРЕПАД” — оповідання, повісті (1969)
„ДИВО В РЕШЕТІ” — оповідання (підготовляється до друку)

В друкарні працювали над цією книжкою:

Анатоль Домарацький,

Мілан Пеціва,

Ярослав Сидоряк,

Роман Ференцевич,

Степан Чума

•

Фото автора:

„Орест Студіо” Григорія Барабаша
(Едмонтон)

•

Друковано 2 000 прим.

•

